This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

L Soc 3076.6

Harvard College Library

BOUGHT FROM

THE GIFT OF THE

SATURDAY CLUB

OF

BOSTON

WERKEN

VAN DE

MAETSCHAPPY

DER

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

TE LEYDEN.

VIJFDE DEEL.

TE LEYDEN,
BY P. VAN DER EYK EN D. VYGH,
MDCCLXXXI.

4Soc 3076.6

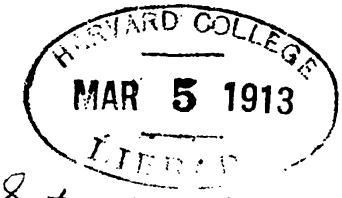

Saturday Club

VOORBERICHT

Geene veranderingen zijn 'er, by de Maatſchappy, ſedert de uitgave van het vierde Deel harer Werken, voorgevallen; welke zy aan het algemeen heeft medetedeelen, dan het verlies van ſes waardige Leden.

Den Wel-Ed. Heer JOANNES EUSEBIUS VOET, *Med. Doctor* in 's Gravenhage: overleden op den 28ſten van Herfstmaand des Jaars 1778; waar van de Maatſchappy niet, dan na het afdrukken van het gemelde vierde Deel, bericht ontvangen heeft.

Den Wel-Ed. Geſtr. Heer Mr. BARTHOLOMEUS DE MOOR VAN IMMERSEEL, *Raad in de Vroedſchap* en *Oudburgemeester* der Stad Gouda: overleden op den vierden van Wijnmaand des Jaars 1779.

Den Hoog-Eerw. Hoog Gel. Heer JOHAN KAREL PALIER, *Theol. Profeſſor* en *Predikant* in 's Hertogenbosch, *Lid van de Hollandſche Maatſchappy der Wetenſchappen te Haarlem*: overleden op den 20ſten van Sprokkelmaand des Jaars 1780.

Den Wel-Eerw. zeer geleerden Heer HENR. JOH. FOLMER, *Predikant* te Dwingelo, op den 23ſten: den Wel-Ed. Geſtr. Heer Mr. THOMAS HOOG, *Raadsheer in den Hoogen Rade over Holland*, *Zeeland* en *Friesland*, enz. enz. in 's Gravenhage, op den 27ſten van Sprokkelmaand: en den Heer

VOORBERICHT.

PIETER MEYER te Amſterdam, op den 16den van Bloeimaand dezes Jaars 1781, overleden.

Ses Heeren, in de daad, wier kundigheden in verſcheide takken van geleerdheid en beſchavende wetenſchappen; wier beminlyke hoedanigheden, en zonderlinge bekwaamheden, ieder in den Post, waarin hy geſteld was; hunnen roem zoo wel gevestigd hebben, dat wy het melden hunner namen genoeg achten.

Wyders heeft de Maatſchappy te berichten, dat zy de volgende Heeren tot Leden verkozen heeft: te weten

Op den 26ſten van Lentemaand des Jaars 1779. Den Wel-Ed. Hoog Gel. Heer HENDRIK ALBERT SCHULTENS, *Profesſor in de Oosterſche Talen en de Joodſche Oudheden, aan de Univerſiteit* te Leyden.

Op den 5den van Slachtmaand des zelven Jaars 1779. Den Hoog-Eerw. Hoog Geleerden Heer, CAROLUS BOERS, *Theol. Doctor en Profesſor aan 's Lands Univerſiteit* en *Opperregent van het Staten Collegie* te Leyden.

Op den 11den van Hooimaand des Jaars 1780.

Den Wel-Eerw. Heer LAMBERTUS VAN BOLHUIS, *Predikant* te Ooſtwold in den Oldambte.

Den Wel-Ed. Geſtr. Heer Mr. GERHARD DUMBAR, *Sekretaris* der Stad Deventer, *Lid van het Provinciale Utrechtſche*

ſche Genootſchap van Konſten en Wetenſchappen, en van het Groningſche Genootſchap, Pro excolendo Jure Patrio.

Den Wel-Ed. Heer JERONIMO DE BOSCH, *eersten Klerk ter Sekretarie der Stad Amſterdam; Lid van de Hollandſche Maatſchappy der Wetenſchappen te Haarlem, en Sekretaris van de Maatſchappy, ter bevordering van den Landbouw* te Amſterdam.

En op den 2den van Lentemaand dezes Jaars 1781. Den Wel-Ed. Heer WILLEM BILDERDYK, *Student in de Rechten*, te Leyden.

In de Jaarlijkſche Vergadering, gehouden op den 13den van Hooimaand des Jaars 1779, heeft de Maatſchappy van de ingekomene Verhandelingen, ter beantwoordinge der Vrage, in het Jaar 1777 opgegeven: „ Welke zijn de vereiſchten van een „ Lofreden?" de Verhandeling met de Zinſpreuk

—— — laudataque virtus
Creſcit, & immenſum gloria calcar habet.

den Prijs waardig geoordeeld, en bevonden daarvan de Schryver te zijn de Wel-Ed. Heer JERONIMO DE BOSCH, hier voren gemeld; aan wien zy den Gouden Penning heeft toegewezen en ter hand geſteld.

Deze Verhandeling is geſchreven in de Latijnſche Taal: de Maatſchappy heeft den Wel-Eerw. Heer PIETER VAN DEN

Bosch verzocht, om dezelve in het Nederduitsch over te brengen; en die Heer heeft de goedheid gehad dit op zich te nemen en te volvoeren.

Intusschen heeft de Schryver dier Verhandeling begeerd, dat dezelve ook in het oorspronglijk zoude worden gedrukt en uitgegeven; ingevolge de 36ste der Wetten, volgens welke de Maatschappy naar eenen Prijs laat schryven. Dit stuk wordt derhalven in beide die talen, in dit vijfde Deel, in 't licht gegeven.

Van de ingekomene Verhandelingen, ter beantwoordinge der Vrage, door de Maatschappy in het Jaar 1777 opgegeven. „Hebben de Dichtkunst en Welsprekendheid verband met de Wijsbegeerte? en welk nut brengt dezelve aan de eene en de andere toe?" zijn er in de Jaarlijksche Vergadering van 1780 twee Verhandelingen: de eene geteekend met de Zinspreuk:

Ut studio majore petant Helicona virentem:

en de andere

— Ergo fungar vice cotis, acutum
Reddere quae ferrum valet exsors ipsa secandi:

met eene gelijkheid van stemmen der Gekommitteerden, den Prijs waardig geoordeeld. De Maatschappy heeft de beide Verhandelingen bekroond; en besloten dezelve uit te geven, naar de orde des tijds, waarin ze zijn ingekomen. De gouden Pen-

ning

ning is by het lot te beurt gevallen aan den Schryver der eerstgenoemde Verhandeling, welke gebleken is te zijn de Heer WILLEM BILDERDYK, hier voren vermeld; aan wien de Penning is ter hand gesteld.

Den Schryver der andere Verhandeling is de keuze gelaten om onbekend te blyven, of der Maatschappye vryheid te verleenen om zijn verzegeld briefje te openen, en zijn naam aan het hoofd zyner Verhandeling te doen drukken: Het eerste zal by dien Schryver verkozen zijn; dewijl de Maatschappy geen bericht deswegens ontvangen heeft: dus is het briefje ongeopend verbrand.

Op de Vraag, over den oorsprong onzer Tale uit de Moesogottische en Angelsaxische Talen, breeder te vinden in het Voorbericht voor het derde Deel van de Werken der Maatschappye, is eene Latijnsche Verhandeling ingekomen: met de Zinspreuk:

Terque novas circum felix eat hostia fruges.

De Maatschappy heeft in gemelde Jaarlijksche Vergadering van 1780 geoordeeld, dat die Verhandeling, schoon aan het oogmerk der Maatschappye niet beantwoordende, echter om derzelver verdiensten, in het Nederduitsch vertaald, in de Werken der Maatschappye zal worden uitgegeven, met den naam van den Schryver; indien hy zoude goedvinden dien voor het einde

van dat Jaar aan de Maatſchappy bekend te maken. Deze bekendmaking is niet geſchied; dus is het briefje ongeopend verbrand: in een volgend Deel heeft men die vertaalde Verhandeling, zonder naam van den Schryver, te verwachten.

Tot een onderwerp, om naar eenen Prijs te laten ſchryven, is door de Maatſchappy, in de laatstgehoudene Jaarlijkſche Vergadering van 1780, opgegeven.

„ Een Lofrede op de Unie van Utrecht",

inteleveren voor den eersten van Wijnmaand des Jaars 1782.

Voor den eersten van Wijnmaand dezes Jaars 1781. verwacht de Maatſchappy de antwoorden op de Vraag in het Jaar 1779. opgegeven.

„ Welk nader licht kan der Geſchiedenis van ons Vaderland,
„ betreffende de Invallen en Etabliſſementen der Noormannen
„ in deze Landen, worden bygezet, voornamelijk uit die
„ oude ſtukken, welke onlangs door de Deenen en Franſchen
„ zijn uitgegeven?

Uit naam der Maatſchappye

FRANS VAN LELYVELD,

thands dezelver Sekretaris.

LIJST DER STUKKEN.

Schetze van het leeven en bedryf van Heer NIKOLAES, Here van *Putten* en *Strijen*, door Mr. H. VAN WIJN. Bladz. I.

Schetze van het Praelgraf van Heer NIKOLAES, Heer van *Putten*, en zyner Gemalinne ALEIDE, Vrouwe van *Strijen*, door Mr. H. VAN WIJN. LXI.

Beschouwing van den ouden gebrekkelyken en sedert verbeterden trant onzer Nederduitsche Versen, door PIETER HUISINGA BAKKER. LXXXV.

Responsio ad quaestionem, „ Quidnam est, „ quod in Laudatione requiritur? " auctore HIERONYMO DE BOSCH. CXXXI.

Aut-

Antwoord op de Prijsvraag. „ Welke zijn de „ vereiſchten van een Lofreden?" in het Latijn geſchreeven door HIERONIMO DE BUSCH; en vertaald door PIETER VAN DEN BOSCH. CXCIX.

Bericht aan den Boekbinder.

Alle de Plaaten, gelijk ook de Geſlacht-Lijste der Oude Heeren en Vrouwen van den Lande van Putten, moeten geplaatst worden tegen over Bladz. LXXXIV.

SCHETZE

VAN HET LEEVEN EN BEDRIJF

VAN HEER

NIKOLAES,

HERE VAN

PUTTEN EN STRIJEN,

DOOR

M^R. H. VAN WIJN.

SCHETZE

VAN HET LEEVEN EN BEDRIJF

VAN HEER

NIKOLAES,

HERE VAN

PUTTEN EN STRIJEN.

Onder die geenen, welken zich, om hunne voortreflyke dienſten, het Vaderland in den grootſten nood bewezen, een eeuwig recht verkreegen hebben op de dankbare erkentenis der laetſte nakomelingen; onder hun, die wy nimmer vergeeten moeſten, maer meest allen vergeeten zijn, behoort een eerſte plaetz te worden ingeruimd aen *Heer* NIKOLAES (*a*), Here VAN PUTTEN EN STRIJEN, den lande ontvallen in 't begin der XIVe eeuw; wiens praelgraf, en dat zyner Gemalinne ALEID, noch ten dezen tyde

(*a*) De Heer HOYNCK VAN PAPENDRECHT *Analect. Belg. tom.* 3. *part* 2. *p.* 232. teekent op de plaetz van het *Necrologium Geervlietenſe*, daer de dag van Putten's dood vermeld wordt, 't volgende aen: „Vide quæ dixi in *præfatione* ad Chartulare Geervlietenſe; *neque enim plura occurrunt de Nicolao*, fundatore hujus Capituli". Doch in die *Voorreden* (zie *l. c. p.* 6.) beroept hy zich voornamenlijk op 't gewag, dat BUTKENS (zie *Troph. de Brabant. vol.* 2. *liv.* 3. *f.* 199.) en VAN LEEUWEN van hem maken; (zie *Bat. Illuſtr. bl.* 1305. *col.* 1.) en deze Schryvers hebben ſlegts weinige regelen over hem, én die zyne krijgsbedrijven niet raeken. Wist ondertuſschen de kundige HOYNCK hier zoo weinig van, hoe zal het dan met mindere liefhebbers der hiſtoriekunde geſteld zijn?

tyde in het Choor der Kerke van het, over-oud, eertijds bloeiend, nu zeer ontluiſterd Geervliet, gezien wordt, hoewel er het oog doorgaens onverſchillig over heen weidt, niet be-antwoordende aen 't oogmerk der Voorvaderen, die, door deze, en ſoortgelyke, *gedenkteekenen* dikwijls den roem van groote mannen hebben willen vereeuwigen. Trouwens, om dit in 't voorbygaen te zeggen, wy verzuimen te veel, behalven het godsdienſtige, zoo ook het hiſtorie- en oudheidkundige in onze kerken; en, ſchoon men van dezelven zou kunnen zeggen, *quacunque ingredimur, in aliquam hiſtoriam veſtigium ponimus*, (zo als *Cicero* van Athenen ſprak) handelen wy er mede, als of er de wapenborden ſlegts om te hangen en te rotten, de zarken om vertrapt en uitgeſleten te worden, geplaetst waren; even onverſchillig als de Prieſters van Rome, van wien men zingt,

„ *Les prêtres fortunéz foulent, d'un pied tranquile,*
„ *Les* tombeaux *des Catons, & les cendres d'Emile.*

Dan! ter zake. Onlangs gelegenheid gehad hebbende deze Graffſtede, en het (zo men 't noemt (*b*)) *kwalijk leesbaer* graffſchrift nauwkeuriger te beſchouwen, dan my bleek tot noch toe gedaen te zijn, ſpoorde my dit aen, omme ook de bedryven van Heer NIKOLAES opzetlyker te onderzoeken. Door oudheid waren zy duiſter en veeltijds moeilijk om 't ontwikkelen; doch ik offerde er enige ledige uuren, die mijn beroep my vry liet, met genoegen aen op. Men ontfange dan den uitſlag myner zwakke poogingen, een ſchetz van den Man, en een ſchetz van zijn Graf!

Ni-

(*b*) GOUDE. *Chron. bl.* 90. *Staet der Nederl.* VII. D. *bl.* 1.

NIKOLAES, Heer VAN PUTTEN (een Eiland, 't geen door het water de *Bornisse*, voorheen een groote rivier, thans een dunnen ſprank, noch hedendaegs van Voorne wordt geſcheiden) die, in de ſchriften der middel eeuw, meest onder den naem van *Nicolaus*, *Clais*, of *Claes*, en, zedert zyne Ridder-wording, van *Heer Nicolaes* of *Clais*, of *Niclays* en *Niclayſe* van *Putten* (*c*), of *Put* (*d*), of *Pitten* (*e*), ja ook, doch by verſchryving zo ik denke, van *Putteen* (*f*), en *Patten* (*g*) enz. voorkomt, en die, met zijne Echtgenote ALEID, dochter en erfgename van Heer WILLEM VAN STRIJEN, ook Heer van 't laetstgenoemde landſchap werdt, was afkomſtig uit het doorluchtig geſlacht der Heren van Putten (*h*), welks oorſprong zich in de aloudheid verliest, maer zeker echter in de elfde eeuw, ja denkelijk vroeger, ſtand greep. Men vondt toen reeds Heer *Gerrit van Putten* (*i*), die, in den jare 1049 (*k*), de ſtad Dordrecht van uitheemsch geweld verloste; zo als wy op zijn plaetz zien zullen, dat onze *Nikolaes*, na ruim derde halve eeuw, hier in het voorbeeld van zynen Voorvader, en met niet minder luiſter, navolgde.

De weinige geſchriften, welken van die vroege tyden zijn overgebleven, gun-

(*c*) MIERIS *Gr. Charterb. v. Holl.* I. D. *bl.* 441. en II. D. *bl.* 406. 409. 410.
(*d*) *Goudſche Chron.* gedrukt 1478, *Heer Claes van Put.*
(*e*) STOKE *Rymchr.* VIII. B. v 663. by Huidec., en de noot alhier *bl.* 19.
(*f*) *Charterb. v. Holl.* I. D. *bl.* 549.
(*g*) *l. c. bl.* 564.
(*h*) Men moet dit geſlacht niet verwarren met een Brabandsch van denzelfden naem, 't geen reeds in 1346, en misſchien vroeger, voorkomt, aen 't welk ook *Putten*, een dorp niet ver van Mechelen, toebehoorde. Zie hier over BUTK. *Trophe. de Brab. Supplem. tom.* 2. *f.* 113.
(*i*) V. D. HOUVE *Charter. Chron. bl.* 101.
(*k*) *Vaderl. Hiſt.* II. D. *bl.* 163.

ganden, voor zo veel ik weet, tot noch toe aen niemand een onafgebroken geſlachtlijst der Heren van Putten, zedert *Gerrit* tot onzen *Nikolaes*, op te kunnen maken; en 't is eerst in den jare 1229 (*l*), dat ik vermeld vinde *Claes* (dezen naem ſchynen zy meest gedragen te hebben) *Heer van Putten*, die my verders in 1230 (*m*), 1236 (*n*), 1246 (*o*), en laetstlijk in Grasmaend 1247 (*p*), onder den naem van *Nicolaus de Putte* voorkomt, doch dien ik zie, dat, op 30 van Herfstmaend 1248, reeds *bonæ memoriæ* gezegd wordt (*q*), en die dus, tuſschen Grasmaend 1247, en Wijnmaend 1248, moet overleden zijn.

„ *Van dezes Nakomelingen* (zegt *Gouthoeven* (*r*)) is geweest Heer *Claes* „ *van Putten*, die, in 't jaer 1304, met hulpe van die van Dordrecht, de „ Brabanders uit Zuid-Holland met geweld verjaegde". Die Heer *Claes van Putten* is dezelfde, van wien wy handelen zullen, doch het is klaer genoeg uit de algemeene woorden *van dezes nakomelingen*, dat *Gouthoeven*, even min als anderen (*s*) niet genoegzaem bewust ware, hoe na onze Heer *Nicolaes* den genen, die in 1247 of 1248 ſtierf, beſtonde. En, waerlijk, 's Lands Chronyken leeren zulks ook, mijns wetens, niet: doch ik meen echter met reden te mogen denken, dat de laetstgenoemde Grootvader van den

(*l*) GOUTH. *Chron. l. c. bl.* 90. en *Regiſt. Putt. en Strijen met boute herderen*, op de Leenk. v Holland.
(*m*) MIERIS *Charterb.* I. D. *bl.* 207.
(*n*) *l. c. bl.* 212 en 213.
(*o*) *l. c. bl.* 422.
(*p*) *bl.* 421.
(*q*) *l. c. bl.* 251.
(*r*) GOUTH. *Chron. bl.* 90.
(*s*) VAN LEEUW. *l. c. bl.* 1305. en *Staet der Nederl. l. c. bl.* 152. die Gouthoeven hier woordelijk hebben gevolgd.

den onzen geweest zy. Immers in een *Charter* van den 10 van Grasmaend 1276 (*t*), (het eenigſte 't welk my, ſchoon zo nauwkeurig my doenlijk was het *Charterboek van Holland* doorloopende, hier in licht heeft kunnen geven) blijkt dat Floris de V. Grave van Holland uitſpraek deedt over den twist, welke ontſtaen was tusſchen die genen, welken zich geregtigd oordeelden tot den momber- of voogdyſchap van NICLAUS KINDEREN *van Putten*, wordende aen *Jan Hesſels*, volgens die uitſpraek, vergunt, „te „ bewaren eñ berechten de man (d. i. mannen) eñ al theerſchap (d. i. „ heerſchappy) van Putte; en dat daer toe hoirt, alſe Baeliu, ende dat by „ rade Florens van Henegouwen ende by ſiere ſtieringhe" met verdere bepaling, welke voordeelen *Hesſel*, *Florens*, „ en mijn Jonckvrouwe *Berte* „ *van Putte*, *Niclaus Suſtere*" zouden hebben „ tot er tijt dat *Niclaus* „ *Kinderen* hare jaer zullen hebben, of, (zo als in 't vervolg ſtaet,) mondig „ werden" (*u*), tot welken tijd *Jan Hesſels* niet mogt worden afgedaen *van der momberscepe*. Uit al het welke my waerſchijnlijk voorkomt, dat *Nikolaes*, die in 1247 of 1248 overleedt, behalven eene dochter *Berte*, ook een zoon gehad hebbe, die hier met den naem van *Niclaus*, dat is *Nikolaes* mede voorkomt, en niet lang voor Grasmaend 1276 overleden was (*v*), doch met nalating van *onmondige* Kinderen.

Dat nu onder deze laetſten *Nikolaes* zal geweest zijn wordt klaerder, niet alleen

(*t*) MIERIS *Charterb.* I. D. *bl.* 382.

(*u*) *l. c. bl.* 383.

(*v*) Deze Zoon, met name *Nikolaes*, de Vader van den onzen, is my, na ik dit geſchreven hadt, nader ontmoet in een Charter door hem in den jare 1273 gegeven, waer by hy bekent, dat Hemerkensmoer aen den Here van Strijen behoordt; welk Charter onder my berust Zie ook *Matthæus*, *fundat. & fata Eccleſiar. p.* 567.

alleen uit een brief van den 7^en^ van Zomermaend 1284 (*w*), alwaer die van Dordrecht de vryheid van broodgeld, wijn en wijngeld „*dat dat* KYNT „VAN PUTTEN *plach te nemen*", wordt vergunt; maer ook van den 8. van Herfstmaend (*x*) van 't zelvde jaer, alwaer het nemen van dat wijn en broodgeld, enz. door Floris den V. aen den ERFGENAEM VAN PUTTEN, en zyner Voogd (*Tutor;* in de Nederduitſche vertaling ſtaet niet kwalijk *Ruwerd*) verboden wordt, en alwaer die, onder Voogdy ſtaende, erfgenaem, of kind van Putten, duidelijk *Nicolaus* wordt gezegd.

De Voogdyſchap over onzen *Nikolaes*, of liever over zijn Land (*y*) hielt noch aen in 1292. Want in twee oude ſtukken, de een op 26 van Wijnmaend van 't jaer 1300, de ander op 26 van Wintermaend in 1326 gegeeven (*z*), wordt gezegd dat „*by Heeren Claesſz tiiden van Putten*, TOEN HY „EEN JONCK KINDT WAS" of „*bi heren Niclays tiden van Putte* DIE „DOE WAS EEN KINT", *Loper van Brydorp* (mooglijk was *Jan Heſſels* overleden) zijn Bailiu was van Putten, en *dit was* (volgter verders in den text) „doe men ſcreef duſent twie hondert twie ende neghentich". Waeromtrend men echter opmerken moet, dat de woorden *kind* en *jong kind*, hier niet aanwyzen zodanig enen *jonggeboornen*, als men nu gewoon is met die woorden te beteekenen; maer veel eêr, naer den ſpreektrant van die langverlopene tyden, iemand, die *jong*, en *noch niet meerderjarig* of *mondig*

(*w*) MIERIS *Charterb.* I. D. *bl.* 435.
(*x*) *l. c:* *bl.* 441.
(*y*) Dat oudtijds de Voogdyſchap hier te Lande over de *goederen* noch duurde, al was de *perſoon* daer van ontſlagen, is bekend. Zie b. v. *Privil. van den Briel* (v. D. SCHELT. II. D. *bl.* 71).
(*z*) MIERIS *Charterb.* II. D. *bl.* 406, 409, 410.

dig was, een *jongman:* 't geen te zekerder is; *voor eerst*, om dat dit *kind* van Putten reeds, als wy zagen, in April 1276 onder Voogdy, en dus reeds enigen tyd geboren was; *ten tweede*, om dat onze *Nicolaes*, in zeker onder my berustend *Charter*, gegeven op *Dingsdag na Paeſchen* 1285, reeds voorkomt als gehuuwd met *Aleid van Strijen;* en *ten derde*, om dat in de zo evengemelde Jaren 1300 en 1326 blykt, dat de Heerlykheid van Strijen ook reeds in 1292 aen hem (namens zyne *Echtgenote*) gekomen was: zo als men trouwens te meermalen noch *kinderen* genoemd vindt zulke mansperſonen, die reeds tot het *huwelijk* waren gekomen, maer noch onder enige Voogdy van perſoon of goederen ſtonden. In dezen zin, en niet (zo als men dikwijls wil) *om zyne onnozelheid*, wordt Jan de eerſte, Grave van Holland, ſchoon *gehuuwd*, door *Stoke* te meermalen een *kind* genoemd (*a*); even gelijk hy van *Gerard van Voorne*, onder den naem *van 't kind van Voorne* gewaegd, niet tegenſtaende hy hem mede, lang te voren, als *gehuuwd* vermeld hadt (*b*). Ja dezelve *Stoke*, verhaelende een veldtocht van Willem, zoon van Jan, Grave van Avesnes, noemt dezen noch, alleen om dat hy *minderjarig*, ſchoon anders aen 't hoofd reeds van een leger was,

„ Jonchere Willem, *dat ionghe kint*".

De

(*a*) STOKE 5 B. *v.* 1269. 1301. en 6. B. *v.* 1190-1197. 1207.

(*b*) *l. c.* 5: B. *v.* 1200. en 6. B. *v.* 721. Men vergelyke zekeren brief door den voortreflyken *Wagenaer*, wel eer aen My geſchreven, en gedrukt achter zijn *leeven*, by den Heer *Huiſinga Bakker* onlangs der waereld mede gedeeld bl. 158-162. Voor 't overige, indien men by dit woord *kind* den naem van een land of plaatzvoegde, beteekende zulks, dat zodanig een *minderjarige* de *erfgenaem* van dat land of plaetz was; gelijk boven *kind van Putten*. Zie *v.* DE WALL *Privil. van Dordr.* I. D. *bl.* 57 en 58. Men zeide ook *zoon*. Zo heet *Jacob van Gaesbeek* in twee Charteren van 1401. *ſtyle curiæ*, in 't eene *zoen*, en in 't andere *kind van Putten en Strijen*. (MIER. *Charterb.* II D. *bl.* 754 en 755.) Het *infant* der Spaenſchen is van deze gewoonte overgebleven, ſchoon thans uitgeſtrekt tot alle meerder- en minderjarige Vorſten van 's Konings bloed.

De tijd der geboorte, en noch meer van t'huwelijk van *Nicolaes van Putten*, laten echter niet toe te denken, dat hy lang na 1292 *een kind*, d. i. minderjarig, ten opzichte van zijn landsbeſtuur, en de erfenis, hem van zyn Voorouderen aenbeſtorven, zal geweest zijn. (*d*) Hy hielp den voorn. Grave Floris, op den 10 van Loumaend 1295, te Parijs, in tegenwoordigheid des Konings, dat gewichtig verdrag ten behoeve van Vrankrijk tegens Engeland bezegelen (*e*), 't welk onzen Graef zedert het leven koſte. Tot zulk een zaek zal Floris denkelijk geen luiden, die noch onder de macht van een ander ſtonden, maer veel eêr vertrouwde Vrienden, meeſters hunner eigene zaken, gebruikt hebben, zo als men dit ook van de overige verzegelaers zou kunnen aentoonen. Ik weet wel, dat de Heer *Huydecoper* de echtheid van dit Verbond in twyffel trekt (*f*); maer, daer de *Procurator* (door dien Heer verkeerdelijk *Meerhout* genoemd) die ten dezen tyde leefde (*g*), 'er al van ſpreekt (*h*), en *Stoke* met hem (*i*) vinde ik, op de gronden by den Here *Huydecoper* gelegd, geen reden, om dit ſtuk, uit den lijst der echte ſtukken te ſchrappen.

De-

(*d*) Hy onderteekende ook in Herfstmaend van 1292. de blyde inkomst van Graef Jan van Avesnes, MIER. *Charterb.* I. D. *bl.* 549. maer uit die ondertekeening blijkt juist geen *meerderjarigheid*. Zie WAGEN. *l. c.* Van den tijd, ouwlink voor de meerderjarigheid bepaeld, zal men verſcheide nieuwe zaaken leeren, by den uitmuntende Profeſſor BONDAM, in zyne aenmerkeningen op het *Jus Ceſareum*.

(*e*) MIER. *Charterb.* I. D. *bl.* 563. conf. PROCURAT. *p.* 532. WAGEN. *Vad. Hiſt.* II. D. *bl.* 65 en 66.

(*f*) Op STOKE, II. D. *bl.* 325.

(*g*) *Annal.* MATTH. *vol.* 2. *p.* 540 & 541.

(*h*) *l. c.* p. 532.

(*i*) 4. B. *bl.* 257. *v.* 1062. en volgg. *Clere der lage landen bl.* 179.

De draed van 't verhael heeft ons reeds tot een begin der bedryven van onzen Heer van Putten gebragt; 't wordt tijd dat wy ons by dezelve houden. Gelijk Putten in dit Verbond de zyde des Hollandſchen Grave omhelst hadt, is er geen reden om te denken, dat hy, zedert den geweldigen dood van Floris, die er in Juny 1296 op volgde, verontaerde. 'T is waer, by gebrek van ſtukken, kan men thans niet bepaelen, hoe hy zich by 't eerſte gerucht van s' Graven moord, dat heel Holland ontſtelde, gedragen hebbe. Doch wy zullen ſtraks zien, dat hy, ſlegts weinige maenden hier na, zeer ſterk de zyde van die genen was toegedaen, die, tegens de maetregelen van het Engelſche Hof aenſpanden, en geen moeite ſpaerden, om de Voogdy over Jan den eerſten, (Florens onmondigen, en onkundigen Zoon,) te brengen op Jan van Avesnes, Graef van Henegouwen, en vollen Neve van den omgebragten Grave, die zich een vijand der Vloekverwanten verklaerd hadt.

Indien men dus uit de volgende bedryven van *Putten* tot zyne voorgaende een wettig beſluit mag opmaken, is het niet anders te denken, dan dat hy, al zeer vroeg, onder die genen zal geweest zijn, die zich tegens *Velſen* en zynen aenhang verzet hebben; Ja, als ik overwege dat *Putten* machtige goederen in Zuid-Holland bezat, alwaer hy ook Heer van Dubbelmonde was, (*k*) zou men misſchien aen hem, uit dezen hoofde, niet ongelukkig een plaetz kunnen geeven onder die Zuid-Hollandſche Edelen, die, al op den derden dag na 's Graven gevangenneeming, te Dordrecht by een kwamen,

(*k*) *Charterb.* II. D. *bl.* 123.

men, en van daer naer Avesnes (*l*), zonden, hem biddende de Voogdy over de ſtaten en perſoon van Jan den I., die nu noch in Engeland was, op zich te nemen.

Doch dit zy hoe 't wil, om 't leeven van *Putten* te kunnen opheldren, zy 't my, hier en elders, ge-oorloofd 's Lands Hiſtorie in enig verband te beſchouwen, en ten dien einde, nu en dan, een kleinen uitſtap te doen.

Avesnes de bede der Zuid-Hollandſche Edelen verſtaen hebbende, zondt, eerst en vooraf, zijn Broeder Guy herwaerts, die, met enige Dordſche Poorteren, ſtraks verſcheen voor het ſlot Kronenburch, 't welk door de Gravenmoorders belegerd werdt. Ziende echter dat de zaken niet genoegzaem vorderden, en dat vast Dirk, Graef van Cleef, (mede hier te lande overgekomen) de Regeering van 't geheele land, *als ware hy Heere* (*m*), tegens den zin der gemeente zich dorst aen te matigen, kwam hy zelve, niet lange hier na, herwaerts; werdt te Dordrecht met openen armen ontvangen kreeg ſpoedig de Hollanders onder zynen eed als Voogd, en dreef Dirk van Cleve van onzen bodem af (*n*).

Holland echter, en de Henegouwſche Graef genooten maer korte rust. Willem van Mechelen, Biſchop van Utrecht, eens met de moorders, en berouw hebbende dezelven op Kronenburg niet te hebben ontzet, meende zyne fout te moeten beteren. Hy wist zich, (niet lang acht ik na den 3. van Wijnmaend 1296) (*o*) meeſter te maken van het ſlot Muiden, en porde nu

(*l*) STOK. II. D. 5 B. v. 244. en voll. ook 269. en volgg.
(*m*) STOKE *l. c.* v. 480. en volgg.
(*n*) STOKE *l. c.* v. 559.
(*o*) MEER. *Charterb.* I. D. *bl.* 574.

nu de West-Vrieſen tot afval (*p*). Dezen ſtraks de ſloten Widenesſe en Nieuwendoorn ingekregen hebbende, togen, (*als die niet en vaect*, zegt Stoke (*q*), dat is, *zonder toeven*) verder op; ſtooven door Medenblik, en dreigden den Burch aldaar voor hun geweld te doen bukken. Zy werden alhier echter door *Wouter, Heer Floris zoon uit Kennemerland*, die anderen, bepaelder, *Floris van Egmond* noemen, geſtuit. Deze nam ſtraks het Huiz in zijn beſcherming, waerop de West-Vrieſen beſlooten den Burch uit te hongeren (*r*).

Ter gelyker tijd, dat Avesnes dit vernam, bragt men hem ongelukkig de tyding, dat ook Middelburg, in Zeeland, door Heer *Wolferd van Borſelen* belegerd werdt, en het niet houden konde, zoo hy niet terſtond tot ontzet toe ſchoot. De Vorst, ſchielijk derwaerts getoogen, hadt het geluk in korten de Stad te verlosſen. Hierop toezegging van Zeeuwſche hulp, tot ontzet van het ſlot te Medenblik, gekreegen hebbende, ſtak hy maer Holland over, en liet er heirvaert beſchryven. 't Is niet te twyffelen, of enige Hollandſche Grooten, zyne begunſtigers, voegden zich by hem; doch, 't geen ter onzer zake dient, *Stoke*, en, voor zo ver ik weet, de overige Schryvers tellen er maer twee met name op, te weten, den Heer *van Arkel*,

„ En *Claes van Putten*" (*s*).

Waer uit niet onduister is op te maken, dat deze Heren den Graeflyken Voogd,

(*p*) STOK. 5. B. v. 602.
(*q*) *l. c.*
(*r*) *Vaderl. Hiſt.* 9i B. *bl.* 99. BEKA *f.* 151. HUYDEC. op STOKE 5. B. v. 631 en 632. EMM. *rer. Friſic. f.* 183. *Clerq der lage landen f.* 179.
(*s*) STOKE 5. B. v. 745. BEKA *f.* 107. *MS. Heraut op* 1296. *Goudsch Chron. bl.* 76 en 77. & ALEID. *Annal.* C. 3. *p.* 229. EMM. *l. c. f.* 183.

Voogd, thans, den treflijkſten bijſtand deden, en hoog bewind in 't leger zullen gevoerd hebben. De Stad Dordrecht voegde zich ook by hun.

De vereenigde macht, volgens de oudſte Schryveren, te water, volgens vroegeren, te lande (*t*), vertrokken zijnde, kwam, in kort, voor *Enkhuizen*. 't Eerſte dat men hier in den weg vondt was een *weêr*, (*u*) dat is, beſchanſing, waer in de West-Vrieſen, om de Stad te dekken, zich genesteld hadden. Men begaf zich terſtond derwaerts, en de vijand, dit merkende, trok er al zijn macht te ſamen, waer op een hevig gevecht volgde, met dat uiteinde, dat de onzen met geweld den Schans vermeeſterden, en de Vrieſen gedeeltelijk verſloegen. *Putten*, vergezelſchapt van *Arkel*, trok toen lijnrecht op Enkhuizen aen, maekte 'er grooten buit, en ſtak, by lichten dage, den brand in het Dorp (*v*): welk laetſte beſtaen men echter hies juist aen geen baldadig krijgs gebruik moet toeſchryven, maer veel eer aenmerken als een leuze voor de Burchzaten te Medenblik ter hunner aenſtaende verlosſing. En, waerlijk, die Burchzaten, nu tot het uiterſte gebragt, en reeds het paerden vleesch met graegte nuttigende (*w*), zagen nauwlijks de vlammen uit het brandende Enkhuizen om hoog ſteigen, of zy grepen, uit dit teken, hoop, van, noch dien zelven avond, verlost te zullen worden, en zy rukten, op bevel van den Slotvoogd, ten ſpijt der Vrieſen, (denkelijk in een uitval) de palen, waer mede 't ſchijnt, dat de vijand de haven afgeſloten hadt, uit den grond, om den aenkomst der Hol-

lan-

(*t*) STOKE 5. B. *v.* 752. 788. EMM. *l. c. f.* 183.
(*u*) STOKE 5 B. *v.* 760. en volgg.
(*v*) STOKE l. c. *v.* 768. BEKA *f.* 101.
(*w*) PROCUR. *l. c. p.* 541.

landeren gemaklyker te maeken. In weinig tijds verſcheen ook de vloot voor de belegerde plaets, en de Maerſchalk (wiens naem niet genoemd wordt, maer die men uit het voorgaende niet onwaerſchijnlijk voor *Putten*, of *Arkel* zou mogen houden) zettede nauwlijks voet aen land, of die van het Slot, zich bedienende van het ogenblik, deden een nieuwen uitval. De ontſtelde Vrieſen namen toen de vlucht; men ſloeg hun een deel der manſchap af, en het lang belegerd huis werdt door de onzen gelukkiglijk ontzet (*x*).

't Was thans in 't begin van 't jaer 1297, en een ſtrenge vorst; weshalven ſommigen den Grave rieden het ſlot van verderen voorraed te voorzien, en daer op de terugreis weder aen te nemen, of, zo als men toen ſprak, *ſijnre ſtrate te varen* (*y*). Avesnes, 't zy bevreesd voor 't ys, of voor de op handen zijnde

(*x*) STOKE v. 770-795.

(*y*) *Sijnre ſtrate te varen.* Zie STOKE 5 B. v. 816-822. Men moet hier niet door verſtaen, dat de Graef te *land* vertrok, het tegendeel zal in 't vervolg blyken, en STOKE gebruikt deze zegswyze ook elders van een *zeetocht*. Zie 8 B. v. 835 en 836.

„ Dus *voer* hi wech *ſijnre ſtrate*
„ *Si hadden den wint* wel te maten".

Zie ook 8 B. v. 1261.

De Heer WAGEN. *Vaderl. Hiſt.* III. D. *bl.* 102. ſpreekt van dezen tocht dus. „ Aves„ nes hadt voor, dieper in West-Vriesland te dringen, doch de opgekomen vorst nood„ zaekte hem zijn volk af te danken, *en de Schepen te Middelburg in de haven te doen ha„ len*" op welke woorden ik moet aenmerken, dat my, by nauwkeurig onderzoek, geen eenig Schryver is voorgekomen, die hier van *Middelburg* ſpreekt: ook was men hier te *Medenblik*, en dus te ver van *Middelburg*, om er ſchepen in de haven te haelen. Ik heb dan gedacht, of men, in de *Vaderl. Hiſtor.* niet *Medenblik* voor *Middelburg* lezen moest; maer, ook als dan, bleek my noch niets van het *halen van ſchepen in een haven*, en ik achte het dus een misſlag by den Here WAGENAER, die echter, in zulk een deftigen Schryver, ſlechts een teeken is, hoe de kundigſte mannen dwaelen kunnen; doch die te meer

de overkomst van zynen Neve Jan den eerſten, volgde dezen raed (z). Op dien hertocht werden de ſchepen door het ruwe weder ellendiglijk geteiſtert. Het gros des legers, meest verſtrooit, kwam, niet dan met groot verlies, by ſtukken en brokken,

hier II, hier III, hier vier, hier vive (a).

te lande, en Avesnes zelve hadt groot gevaer gelopen eer hy te Haerlem binnenkwam. *Putten* en *Arkel* evenwel, gelukte het de ſchepen en manſchap, welken onder hun bevel ſtonden, op een *loſlyke wyze* (b) veilig en onbeſchadigd, in de Vaderlandſche havens te rug te brengen; zo dat het

---

meer verſchooning verdient, om dat zy my geſprooten ſchijnt uit een feil, reeds door ALKEMADE, op STOKE (dien de Heer WAGENAER juist ter dezer plaetz aenhaelt) begaen. Immers op de twee laetſte regels dezer volgende Vaerſen van dien Rijmſchryver,

„ Doe riet men den groten here
„ Dat hi voere ſire ſtraten
„ Ende *die van binnen halen laten*
„ Dat *voer* die *haven lag in ſchepen.*

Zegt ALKEMADE, in zyne Uitgave (*bl.* 163.) *alle de ſchepen zoude inhalen binnen de haven*, „ Een beteekenis, die ik nooit uit het zeggen van Stoke haelen kan; als die, mijns bedunkens, alleenlijk aenduidt, dat men Avesnes riedt weder te keeren, en DOOR of VOOR die *van binnen* (dat is, van den Burch te Medenblik) te doen haelen dat gene (verſtae levens en oorlogs behoeftens) 't welk *in de ſchepen lag*, die *voor* de Medenblikhe *haven* ankerden.

(z) STOKE 5 B. *v.* 873. 840 en 841.

(a) STOK. *l. c. v.* 826-832.

(b) BEKA *f* 101. „*ſalva claſſe* propriis littoribus *laudabiliter* applicarunt" ALEID. *Annal. f.* 229. heeft 't zelfde. Doch voor 't overige warren de Schryvers in *havens* en *have*. *Verduitste* BEKA by MATTH. *Anal. T.* 3. *bl.* 187. „*ongeſcaet tot bare havens*". *Heraut* MS. (d i. 't handſchrift, 't geen ik, tot noch toe, voor den *Heraut* aenzie) „ met „ *bare have al ongeſcaet*".

het ontzet van Medenblik, en het wel uitvallen der te rug reize, aen de kunde, het beſtuur, en de dapperheid van deze twee Heeren byzonder te danken was.

Men weet, dat aen Avesnes, by zyne te rug komst in Holland, de landing van zynen bovengemelde neef in Zeeland bericht werdt, en dat hy, kort hier op, naer Henegouwen te rug keerde, vermeenende voor een pooz het land te moeten ruimen, tot de ſtormbuy, die hy voorzag, overgewaeid, en het ſtaetsweder getemperd zijn zoude.

De nieuwe regeering, in welke Wolferd van Borſelen, die zich van Jan den eerſten meeſter gemaekt hadt, de hoofdrol ſpeelde, en die geheel tegens de belangens van Avesnes aenliep, moest Putten mede tegens de borst ſtaen. 'T komt my echter voor, dat hy, op 't voetſpoor van zynen uitlandigen begunstiger, in 't begin, en toen Borſelen noch te machtige vrienden hadt, zich voorzigtiglijk ſtil gehouden hebbe, van verre uitziende naer, en afwachtende de gelegenheid, om, op zijn tijd, des te zekerder ſlag te kunnen doen. Hy hadt te meer reden voor zulk een gedrag, om dat Borſelen zelve nu noch niet voor de vuist dorste uitkomen, en, in openbaren geſchrifte, aen minder doorzichtigen trachtte in te boezemen, als of waerlijk Jan de eerſte Avesnes niet ongenegen ware (*c*). Toen echter Wolferds hoogmoed ten toppe klom, en s' lands onheilen te gelijk; toen eindelijk, in 1299, de ſtad Dordrecht (die wy, voor heen, reeds met Putten in de belangens van den Henegouwſchen Grave gezien hebben) door hem belegerd werdt, kan ik nauwlijks vermoeden, of onze krijgs-

(*c*) MIERIS *Charterb.* I. D. *bl.* 589.

krijgsman zal zich openlyker tegens de dwinglandy hebben verzet; ja 't komt my zeer waerſchijnlijk voor, dat Borſelen, die nu reeds de goederen van anderen, met hem in geſchil zijnde, edellieden hadt verbeurd verklaerd, (*d*) onzen Heer van Putten niet geſpaerd zal hebben, maer met zyne bezittingen, als met die van enen der eerſte voorſtanders van Avesnes, naer zijn zinlijkheid geleefd: immers dan eerst begrijp ik de woorden van *Stoke*, die, van de beleegering van Dordrecht ſprekende, by die gelegenheid zich dus uitlaet (*e*):

„ Men woude doe dat Joncheer Witte
„ Ghinghe ligghen opt *huus van Pitte*
„ Te wachtene die ieghenode
„ Hi most doen al dede hyt node.

Want, zo Borſelen hier tegens Putten 's goederen geen geweld gebruikt hadt, is 't niet te denken, dat deze laetſte zijn ſlot zou gegeeven hebben ter benauwing ener ſtad, die een ſterke ſteun van Avesnes was. Ja, dat geweld ontdekt men ook daer uit duidlyker, dat Witte van Haemſtede (*f*), (die my nimmer bleek gewillig Borſelen's voetſpoor, maer wel dat van Avesnes gevolgd te hebben) tot deze daed niet kwam, dan met tegenzin, en door dwang: *hi most doen, al dede hyt node.*

Dan, om verder te gaen, hoe zeer Borſelen 't huis te *Pitte* of *Putte* ('t geen het zelfde is, en waer door ik liefst het oude *Putteſtein* verſtae (*g*) voorheen

(*d*) PROCUR. *l. c. p.* 567.
(*e*) 6 B. *v.* 605 — 609.
(*f*) BEVERWIJK, *Hist. v. Dordr. bl.* 303. noemt hem verkeerdelijk *Jan.*
(*g*) Zie den Heer HUIDEC. op STOKE 8. B. *v.* 1150, alwaer hy meent, dat *Pitte*

heen gelegen bewesten *Heinenoort* aen de *Merwede*, en dus meer dienſtig ter benauwing van (*h*) Dordrecht, dan het ſlot te *Geervliet*, 't enigſte dat nu in 't Land van *Putten* overig is, en waer van ik, in 't vervolg, noch met een woord gewagen zal) hoe zeer, zeg ik, Borſelen *'t huis te Putte* ten nadele van Dordrecht meende te gebruiken, en het daer toe rukte uit handen van den Eigenaer, die thans tegens de overmacht niet-beſtand was, de zaek viel anders uit, en Borſelen zelve, op den 1. van Oogstmaend 1299, in zijn verderf; 'T is bekend, dat hy, door de Delfſche Burgery, verhit over het vervoeren van den jongen Grave Jan, met wien hy ten lande ſtondt uit te trekken, in hevige woede werdt omgebragt. (*i*) Toen keerde de kans; Avesnes kwam te rug, Jan de eerſte onder zijn voogdy (*k*), Dordrecht in vryheid, en Putten weêr ten Hove, daer alles nu uit de vrien-

---

te voor *Putte* een misbruik is. Doch 't is zeker, dat men ouwlinks even zeer *Pitten* als *Putten* gezegd hebbe, zo als in andere woorden onzer tale de klinkletters wisſelletters zijn. STOKE zelve, v. 663, noemt NICOLAES, *Here van Pitte*, en 6. B. v. 284 zegt hy *Pitkupe*; daer men by HEDA *Hist. Ultraj. f.* 287. *Putkup* voor vindt. Ook leez ik in een *Charter* van 1299, by MIER. *Charterb.* 1. D. *f.* 606, driemael achter een *Niclaeiſe* of *Niclaeys van Pitte*, en in een van 1306. *heer Niclaeys*, *Here van Pitte*, (*l. c.* 2. D. *f.* 57.) mitsgaders in een ander Charter van 1246. (*l. c.* 1. D. *f.* 422.) *apud* PITTEN ('t geen daar 't Dorp *Putten* beduidt) *piſces capiuntur.* Ja de Voornſche ſchippers noemen, noch heden ten dage, zekere diepte, by 't uitkomen der Maze aen zee, *de Pit*, voor de *Put*; en in 't landſchap *Putten* zelve, ſpreekt men noch heden ten dagen van het oude dorp *Pitte* en *'t Pitjebe kerkhof* aldaer. Ook onderrechte my de taelkundige *Heren* VAN DE WALL, en VAN ALPHEN, dat de gemeene man te Dordrecht noch het woord *pit*, en te Leyden *pet*, in de plaetze van *put*, gewoon is te gebruiken.

(*h*) Zie het oude Kaertje by VAN DE WALL, *Privileg. Dordr.* 1. D. 2. *St. bl.* 472. GOUTH. *Chron. bl.* 78. OUDENH. *Zuidholl. bl.* 412.

(*i*) PROCUR. *l. c. p.* 547 en 548.

(*k*) IDEM. l. c.

vrienden van den Voogd beſtondt (*l*). Het is niet te twijffelen, of heer Nikolaes kreeg zyne verlooren goederen te rug.

Aenmerkelijk is het, en dienende tot bevestiging van het gezegde, dat, daer men, geduurende Borſelens beſtuur, geen gewag van den Heer van Putten vindt, hy echter, op den 24. der gezegde Oogstmaend, reeds voorkomt onder die Edelen, welken Heer Jan van Renesſe tot borgen verkoozen hadt, toen deze voor Graef Jan den eerſten, en voor Avesnes, zich wilde zuiveren van niet handdaedig te zijn geweest aen den moord van Floris den vijfden. 'T is licht te begrypen dat men tot zulke borgen geen luiden koos, dan die nu by den Voogd aengenaem en in goed gelove waren. Ik weet, dat de Heer *Huydecoper* (*m*) meent, dat deze brief nooit door de beſtemde borgen *bezegeld is* geworden; maer 't is genoeg ter myner zake, dat men het *aenzien* van die borgen niet uit de al of niet *bezeegeling*, maer alleen uit de *keuze van Renesſe* behoeft op te maken.

Het niet zegelen echter (*n*), 't zy van deze, 't zy van een andere ſoortgelyke brief (*o*), maekte zulk een merkelyken invloed op 's Lands zaken, dat

(*l*) STOKE 6 B. *v.* 1129 en verv.

(*m*) Op STOKE, 7. *b.* *v.* 17. *bl.* 2 *en* 3.

(*n*) STOKE, *v.* 7 — 20. *l. c.*

(*o*) Mijn voornemen is niet, met den Here *Huydecoper* in een zack, zo twijffelachtig als deze, te twisten; te meer, daer noch de *Procurator*, noch de *Clercq der lage Landen* 'er van ſpreken. 'T zou zeker, op zich zelven, niet te verwonderen geweest zijn, indien Heer *Jan van Reneſſe*, na zijn ontwerp te hebben doen ſchryven, de borgen tot de bezeegeling niet hadt kunnen overhaelen, te meêr, om dat hy wel eens gewoon was zijn borgen voor 't gelag te laeten zitten (MIERIS *Ch. bl.* 1. D. *f.* 592.) en dus moet de vraeg hier niet zijn, of *die* brief, *daer Stoke van gewaegd*, niet of al bezeegeld zy geworden. Neen: *Stoke* ontkent duidelijk die bezeegeling, en ik heb geen reden hem geloof te weigeren: maer dit is, en moet de vraeg wezen, of STO-

dat Renesse ten uiterste geraekt zich hier op naer Zeeland begaf, en der maegschap van Borselen, die zeer op Avesnes gebeeten was, toeviel; verwekkende, in 't kort, een geweldigen oorlog, in welken hy eerst (na dat Jan de eerste nu overleden, en Avesnes, van Voogd, tot Graef van Holland gekozen was, onder den naem van *Jan den tweden*) Keizer Albrecht, en zedert de *Vlaemingers* wist te lokken, by wie zich, naderhand, ook de *Brabanders* voegden. Deze allén eerlang het harnasch tegens Holland aenschietende hadden dit gewest op den oever van zynen ondergang gebragt, toen het eindlijk, byzonder door den dapperen arm van Putten, uit het hoogste gevaer gered werdt.

Er doen zich in de geschiedenis van dezen oorlog, (zedert den *Vlaemschen*, en dien der *ballingen*, dat is, door den Hollandschen Grave *gebannen Zeeuwen*, genoemd) zeer veel duisterheden op, die ook het behoorlijk licht aen de daden van Putten weigeren. Meer dan eens zullen wy dit, by vervolg, ondervinden. Doch om die daden te ontwikkelen, moeten wy wat breder van dien oorlog gewagen.

De

Stoke juist op *dien* brief 't oog gehad hebbe, die in *'t Charterboek van* MIERIS I. D. *f.* 605 en 606, *gevonden wordt*, van welken wy *nu* spreeken, en van welken de Heer *Huydecoper meent*, dat *Stoke* sprak. En dan is de zaek misschien zoo uitgemaekt niet; byzonder als men let, dat *Stoke* van zyn brief gewaegd *na den dood van Jan den eersten*, en *onder de regeering van Jan de tweden*, (dien ik niet zeker bewezen zie, dat door *Stoke* met overleg genoemd wordt *Grave van Henegouwen*, als of hy noch geen *Graef van Holland* ware (zie HUYDECOP. *l. c.* op *v.* 8.) en dat hy het doet voorkomen als een zaek, welke *voor Jan den Tweden alleen*, (want hy spreekt van geen *kind Jan*, of van iemand anders) geschiede; daer ondertusschen de brief, welken *Huydecoper*, en *ik* thans bedoelen, niet alleen by 't leeven van *Jan den Eersten* gemaekt werdt, maer zelfs zoo, dat *Renesse* en de Borgen, d' eerste zijn lijf en goederen, de laetsten al hunne goederen verbonden, niet aen Heer *Jan van Henegouwen*, maer alleen *jegens onzen lieven Here Janne, Grave van Hollant*. Dan, ik laet kundiger hier gaerne over oordeelen.

De Zeeuwen door Renesse aengeſtookt, en in 't eerst, nu met meerder, dan met minder geluk ſtrydende, ja alreeds door Jan des tweden oudſten zoon, gezegd *Jan zonder genade*, ten lande uitgedreven, wisten het eindelijk zo ver te brengen, dat *Guy*, zoon van den toen te Compiegne gevangen zittende Vlaemſchen Grave (*p*) van den zelfden naem, in den zomer van het jaer 1303., met zijn Vloot naer Holland dorſte overſteken, en zich tot voor Geervliet, de hoofdplaets van Puttens gebied, op de rivier *de Widele* (*q*) vertoonen; waer door de verſlagenheid hier te lande zo groot werdt, dat men, volgens het zeggen onzer ſchryveren, (*r*) aen den vyand, om hem niet verder te doen komen, gansch Zeeland, behalven Zierikzee, tot aen de Maze toe, afſtondt. Ik twijffel echter, of die afſtandt wel zoo breed zal geweest zijn; want, als men aenmerkt, dat dit verdrag (zo als wy nader zien zullen) in *Slachtmaend* 1303. eerst opgezegd werdt, en 'er byvoegt, dat echter op den 24. van *Herfstmaend* bevoorens, en dus duurende dit verdrag, Jan de twede aen die van *Walcheren* (*s*) verboodt enig koorn zynen vyanden toe te zenden, moet zulks immers doen denken, dat dit gewest toen onder 't gezag van onzen Graef zal gebleven zijn. Ja, dat meêr is, noch in den volgenden oorlog, ten jare 1304, en wel omſtreeks de beleegering van Dordrecht, toen men om *Walcheren* niet vocht, ſchijnt Putten zelve in dat deel van Zeeland, van wegens den Grave van Holland, het bewind gevoerd ben,

(*p*) STOKE, 8. *b.* *v.* 466 —— 471.
(*q*) PROCUR. *l. c. p.* 542. STOKE *l. c. v.* 410.
(*r*) 8 *b.* *v.* 419 —— 471. Dit zal voor 4. Juny 1303. niet geſchied zijn, denk ik, uit vergelyking van MIERIS *Charterb.* 2. D. *bl.* 27.
(*s*) *Charterb.* 2. D. *bl.* 34.

te hebben, wordende hy ten dien tyde *præfectus Walachriæ*, en *Rechter in Walcheren* duidelijk gezegd (*t*); ſchoon men 'er niet by vindt, wat hy in die hoedanigheid bedreef.

Wy hebben de Vlamingen reeds voor Geervliet gezien, en, of nu, of het volgende jaer, toen zy 'er mede voorkwamen, gingen zy 'er teffens aen land (*u*). By deze gelegenheid bleven zeker Puttens goederen niet zonder ſchade. En waerlijk, van 't begin des oorlogs af, ſtondt hy zynen landsheer ten koste zyner eigen middelen by. Waer omtrend, hoe zeer de ſchryveren zwygen, aenmerklijk is een bezegelde briev, door die van Dordrecht, op St. Catharinen avond 1306. (*v*), aen Grave Willem van Holland gezonden, by welke zy zeggen, dat de Heer van *Put en Stryen* hun betoogd had, dat hy „ van ſijn renten nam te ſchaeden, *ſint dat oor-*
„ *loge begonde, van vier jaren*, van elcken jaere alſoo veele als duyſent pond
„ Hollandſche, *ſonder dat hem dat heyer nam*, ende die ballingen, *ouermits*
„ *den rooff die ſy alle daegen deden.*" Voort (zeggen zy) „ Heere, van
„ zyne costen, die *hy* ende de *ſijne* verteerden in uwen oorloge tegens de
„ Vlamingen, ende haeren helpers, ſint dat eerst begonde, loopt ſcuen
„ duyſent pond Hollandſche ofte meer. "

Dan, hoe zeer de Heer van Putten al vroeg 's Lands nadeelen in zyne eigen goederen beproefde, de onheilen moesten wasſchen, om zynen arm noodzaeklyker te maken.

Jan

(*t*) BERA *Hiſt. Ultraj. f.* 116. Duitſche BERA by *Matth. tom.* 3. *p.* 198. HERAUT op 1304.
(*u*) MIERIS *Charterb.* 2. D. *bl.* 403.
(*v*) *l. c.* 2. D. *bl.* 59.

Jan den tweden tegens het begin van den winter, die op 't verdrag volgde, in een zware ziekte geſtort zijnde, meende Guy van Vlaenderen den krijg te moeten hervatten. Hy zondt, naer gewoonte dier tyden, twee Geestelyken, op den 9. van Slachtmaend 1303, met een briev aen onzen Grave, die zich, nevens Putten, thans in den Hage bevondt (x), hem aenkondigende, dat de vrede, na vier maenden, ſtondt op te houden. De Graef, dit aengenomen hebbende (y), droeg aen Willem zynen derden zoon, die nu, by overlyden (z) van den oudſten, Grave van Ooſtervant was geworden, 't beſtuur der zaken en van den aenſtaenden veldtocht op, en keerde weder naer Henegouwen. Onze Heer van Putten, voornemens Oostervant by te ſtaen, verkreeg midlerwijl van Grave Jan, op 20. van Louwmaend des volgenden jaers, dat, by zijn overlyden, zyne heerſchappy van Putten, die hy van den Grave te leen hield, om zijn gedane en te doene dienſten, by gebrek van zoonen op zyne oudſte dochter zou vervallen; volgens een brief daer van onder my berustende.

Jonkheer Willem begaf zich op den 14. van Lentemaend 1304 (a), met een vloot naer Zierikzee, en werdt van den Heer van Putten verzeld, nevens verſcheide andere edellieden. De wind diende hun zo wel, dat zy 'er des avond aenkwamen, en dien nacht aldaer bleven rusten. Met het aenbreeken van den morgen rukte men ter poorte uit, en naer 't open veld. Men zag den vyand van verre in zyne beſchanſing, en oordeelende hem te wel

(x) *l. c.* 2 D. *bl.* 35.
(y) STOKE 8. B. *v.* 504. volgg. en HUYDEC. op *v.* 540.
(z) STOK. 8. B. *v.* 545 — 550. en 556 — 575. PROCUR. *l. c. p.* 562.
(a) HUYDEC. op STOKE 8. B. *v.* 634. MEJER. *Annal. f.* 100.

wel gelegerd, om aldaer aen te tasten, deedt men hem uitdagen. Midlerwijl wierden 'er enige aenzienlyke Schildknapen, in Oostervants leger, tot Ridders geslagen (*b*), om dus den moed te sterker aen te blaezen, en de eerſten, die deze eer (toen de hoogſte in het krijgswezen) genooten, waren Oostervant zelve

„ eñ oec mede
„ *Her Niclaes, here van Pitte* (*c*).

De Vyand al dien toeſtel ziende, oordeelde niet raedzaem op de vlakte te komen, waerom de Veltheeren binnen Zierikzee te rug trokken, daer in het

(*b*) Zie over dit Ridder ſlaen *voor* het gevecht onder anderen VELLY *Hist. de France, tom.* II. *p.* 16., die 't echter afkeurt „ que diroit on (zegt hy) de nos jours, ſi le Prin„ ce accordoit la croix de ſaint Louïs, objet de l'ambition de nos guerriers, a des offi„ ciers *qui entrent en ſervice.*" Doch, zoo ik my niet bedriege, begreep hy (die zeer wel voorheen gezegd hadt, dat dit Ridderſlaen *voor* 't gevecht plaets greep „ *pour imprimer* „ *des ſentiments élèves au deſſus de l'humanité*, zie *tom.* 4. *p.* 15. *not.*) hier het ſtuk niet wel. Die luiden, die voor 't leger Ridder geſlagen wierden, waren zulken, die niet nieuw in den dienst waren, maer doorgaens blyken van hunne dapperheid hadden gegeven, en nu deden vermoeden dat zy, om *Stoke's* woorden te gebruiken, zich *ſtoutelike wouden weren*, STOKE 9. B. *v.* 951. GRAMMAYE *Antiquit. Lovan. p. m.* 34. verzekert, in de Brabantſche Charteren gevonden te hebben, dat men niemand Ridder ſlaen mochte dan die driemael te velt getoogen was. „ Vidi (zegt hy) in Archivis Lovanienſibus, ubi „ cavebatur, ne quis equestri balteo augeretur, niſi *tertio* cum duce ad bellum profectus es„ ſet." Voor 't overige moest een Ridder, zich bloô gedraagende, ook zwaarderſtraf ondergaan; in zoo verre dat hy, op een openbaer ſchavot van zynen Ridderlyken naem beroofd werdt. Zijn wapenen werden, in zulk een geval, aldaer in 't openbaer verbroken, zijn ſchild, aen den ſtaert ener merry gebonden, door den modder over de ſtraten geſleept; de wapen-koningen en priesters ſpraken over hem hevige vloeken uit, men noemde hem *Verrader*, men wierp hem een ketel met warm water over 't hoofd, als ware het, om de verkregen eer af te ſpoelen, men ſleepte hem met een touw van 't ſchavot, voerde hem, in doodsgewaed, naer de kerk, en ſprak de gebeden der dooden over hem uit. Zie VELLY *l. c. tom.* 4. *p.* 24 en 25.

(*c*) STOKE *v.* 635 —— 667.

het kort Vrieſche en Utrechtſche hulptroepen, onder Biſchop Guy van Utrecht, Oom van Oostervant, en Broeder van Jan den Tweeden, aenkwamen.

Weinig dagen later, en wel op vrydag den 20. Maert, (*d*) vernamen echter de onzen, dat de Vlamingen met veele ſchepen naderden, en reeds op Duiveland gekomen waren. Bevreest, dat zy het op Schouwen gemunt hadden, beſloot men, in Oostervants Leger, hun den overtocht te beletten, en deedt, ten dien einde, mede een goedt aental groote en welbemande Schepen op de *Goude* voeren, zijnde een water, 't geen Duiveland van Schouwen affneedt. Men gelaste ſcherpelijk aen ieder vlooteling, zich niet, zonder bevel der Opperhoofden, van boord en aen land te begeeven: doch 't ſlegt nakomen hier van was oorzaek ener ſterke ſlachting. Nauwlijks naderde onze vloot den Duivenlandſchen oever, of de te yverige benden ſprongen, om acht uuren des avonds (*e*), aen land, zonder op 't bevel hunner leger-hoofden te letten. De vyand verre af zijnde, was men toen wel verplicht enige tenten boven den dijk op te ſlaen, ten einde zich des nachts tegens vreemden aenval te dekken. In 't begin ging alles wel, maer, omtrent middernacht, verſpreidde 'er zich ſchielijk een gerucht, dat de Vlamingen op de onzen aenkwamen, zonder dat men door den donker zien konde wat 'er van ware. Men gebiedt over al ſtilte, doch, daer elk.

(*d*) STOKE 8. B. v. 825. MEJER. *Annal. l. c.*

(*e*) *Dat harde clene was vor acht*, zegt STOKE v. 765. de Heer *Huydecoper* zet dit over door *dat weinig voorzien was*; of daer men „ te vooren geen *acht* op gegeeven hadt." doch ik meen, dat het *een weinig voor acht uuren* betekene; niet alleen om dat *Stoke* hier *van den tijd* der landing ſpreekt, maer ook dat 'er onmiddelijk op volgt

„ *dus bleuen si daer al toter nacht.*

„ *De Clerc der lage land. bl.* 194. zegt *wanttet auond was* en WILHELM. PROCURAT. „ *p.* 563. *circa horam vesperarum.*"

elk op 't zeerſte luiſtert, niemand iets zekers ontdekt, voelen zich de achterſte, onvoorziens, op het hoofd ſlaen, en, verſchrikt zich omwendende, vinden zy, ſlechts door dien ſlag gewaerſchouwd, den vyand vlak voor zich, die op hen aendringt, hen omcingeld, en door een gedeelte van zijn volk hunne tenten in brand ſteekt. Toen gaet 'er een erbarmelijk gejuil op, de warring wordt algemeen, de ſlagting zonder weêrga; 'T getal van edelen, onedelen, poorteren en anderen, die ſtraks bleven of gevangen werden, was zoo groot, dat 'er geen plaets hier te lande was, daer geen naemaegſchap verloren werdt (*f*). Oostervant zelve redde zich nauwlijks met de vlucht. De Utrechtſche biſchop Guy (*g*) werdt gevangen, en dit zelfde lot trof wel 125 mannen, die *Putten* (welken wy, op 't voetſpoor van Stoke, nu en dan *Heer Nikolaes* (*h*) zullen noemen ten teeken zyner Ridderlyke waerdigheid) onder zijn banier, en uit zijn gebied, met zich ten ſtryde gebragt hadt: zijnde dit gevangen nemen door hem zelven, zedert, op een ſchade van 2100 ℔ Hollands begroot (*i*). Men vindt niet, of hy mede in handen der vyanden gekomen zy, doch het komt my vry waerſchijnlijk voor, uit een, my anders onverſtaenb're plaetz, die *Balen* (*k*) ons uit de Dordſche *Theſauriers Rekeningen* van dien tijd bewaerd heeft, alwaer men gewaegd vindt „ van der Schepeñ teringhe, „ (verteering van Schepenen) die met haren Vrieſe van der Mye (Bai-

„ liu

(*f*) PROCUR. *p.* 563. STOK. 8. *b. v.* 725 —— 827.

(*g*) VELLY *Hist. de France tom.* 7. *p.* 324. noemt hem verkeerdelijk *Biſchop van Maestricht.*

(*h*) By voorb. 8. B. *v.* 663.

(*i*) MIERIS *Charterb.* 2. D. *bl.* 59.

(*k*) *Beſchr. v. Dordr. bl.* 731.

„ liu van Zuid Holland, en, even als *Putten*, Leenman van den Hollandſchen Grave (*l*)) „ voeren an den *Heer van Putte* om *sine losſing*." 'T belang, 't geen die van Dordrecht, kort hier na, in *Puttens* perſoon ſtelden, geeft te meêr reden, om deze woorden dus te kunnen verklaeren.

Oostervant hadt zich, terſtond, of naer Holland (*m*) of (zo ik met anderen meene) binnen Zierikzee (*n*), begeven, en Guy van Vlaenderen, (die my by geen oud ſchryver gebleeken is met zijn vloot aen land gekomen, of by den ſlag tegenwoordig geweest te zijn, ja die door een Vlaemſch ſchryver zelve (*o*) gezegd wordt, dat afwezig was, hoewel hy d'overwinning, die door Renesſe en Borſelen op d'onzen behaelt werdt (*p*), zich zelven toeſchreef) kwam, den volgenden dag, dat is *den* 21 *Maert*, voor de muur van die ſtad, en bleef 'er liggen, tot op den 12de. dag na zyne aenkomst, dat is tot *woensdag na Paeſchen*, nu zijnde den 1. *van Grasmaend* 1304. (*q*) Toen, voor Zierikzee genoegzame krijgsmacht latende (*r*), zeilde Guy met zijn vloot naer Holland, dat zonder Grave was, en ankerde zich in de rivier de *Widele*, voor Geervliet, in *Puttens* gebied, daer wy hem noch eens gezien hebben (*s*). Van hier zondt hy boden

(*l*) MIERIS *Charterb.* 2. D. *bl.* 35.
(*m*) *Clerc der lage landen. bl.* 195.
(*n*) *Vaderl. Hist.* 3. D. *bl.* 160. uit *Trivet* en *Wangius*. Zoo ook BEKA *f.* 106. STOKE 8 B. *v.* 815. *Chron. de Holl.* by MATTH. *Anal. tom.* 5. *p.* 553 (welke Chronijk 't zelfde werk is, als de Nederduitſche Chronijk van Veldenaer) MEJER *Annal. p.* 101.
(*o*) MEJER. *l. c.*
(*p*) PROCUR. *l. c. p.* 564.
(*q*) STOKE 8. B. *v.* 827. en volgg.
(*r*) PROC. *l. c. p.* 564.
(*s*) STOKE 8. B. *v.* 884. en volgg.

den over de Maze, en liet elk een vermaenen hem voor Heer aen te neemen, bedreigende anders de landzaeten met zyne wraek (*t*).

De ontſteltenis, hier te lande, was zo algemeen, dat, terſtond, alle ſteden en dorpen van *Noordholland*, (waer door men hier verſtaet de landſtreek, van de Maze tot den Haerlemmerhout, of oude bosch van Haerlem toe) hem in handen vielen. Weinige inwoonderen, die hunnen Landsheer niet ontrouw zijn wilden, vluchtten, de een hier, de andere daer. Veelen van dezen weeken achterwaerds naer Haerlem in Kennemerland (*u*) of begaven zich binnen de muuren van Dordrecht, dat nu, met Zuid-Holland, noch vry was (*v*).

De Vlaemſche Graef, verlangende den onzen van alle gebied te ontzetten, en zich hier toe alleen, naer 't ſchijnt, niet in ſtaet achtende, hadt, voor zynen tocht herwaerts, Jan den tweeden, Hertog van Braband, reeds aengezet tot het doen van enen inval in Hollandſch *zuidelijk* gedeelte. Hy bracht hem zekerlijk het oude recht, 't geen de Brabanders op Dordrecht, Dordrechtswaerd, Herewaerd, Dusſen, en 't land tusſchen Strien (*Puttens* behuuwd erfdeel) en Waelwijk meende te hebben, onder 't ooge. Ook vondt zijn zeggen zoo veel ingang by den Hertoge, dat deze, ondanks de ſterke vertoogen zynes adels (die hem vertoonde, dat zijn voorzaet, Jan de eerſte, alreeds van dit recht, in 1283, ten behoeve van Grave Floris den vijfden, voor altijd hadt afgeſtaen, (*x*) en men, den Vlamingen ten ge-

(*t*) STOKE *l. c.*
(*u*) STOKE 8. B. v. 927. en 1073 —— 1075.
(*v*) *l. c.* v. 894 —— 929.
(*x*) BUTK. *Troph. de Brab. vol.* 1. *f.* 296. en *Preuv. fol.* 113. Conf. VAN DE WAL, *Privil. van Dordr.* 1. *ſt. fol.* 2. volgg.

gevalle, geen onrechtvaerdigen oorlog behoorde te beginnen) met een machtig leger, over Waelwijk, de laetste ſtad onder *zijn* gebied, ten zuiden inrukte, terwijl Noordholland voor Guy op de knïen lag (y).

Buiten Waelwijk was, ten dezen tyde, en aen de Hollandſche zyde, zo ik achte, een ſchans of *weer*, die de onzen aldaer tegens de grenzen gelegd hadden. Op deze weer trok men den Hertog wel tegen, maer was te zwak, om hem 't indringen in Zuidholland te beletten. Hy kwam dan ras tot voor de Muuren van het oude (z) *Geertruidenberg*, daer de Burgery weêrſtand boodt, doch met ongelukkig gevolg. Jan van Braband nam de Stad, vechtenderhand, in, deedt 'er drie Burgers onthalzen, en zich van d'overigen hulde zweeren; (a) waerop hy, ook *Zevenbergen* vermeeſterd hebbende (*Haræus* tom. I. *f.* 296.) aenſtalte maekte om Dordrecht aen te tasten.

In deze plaets, die thans voor een ſterke vesting gehouden werdt, was men by tijds op zijn hoede. Men bevroede, dat het byzonder op haer, als Zuidhollands hoofdſtad, en, na welkers bezit, men zich gemaklijk van al 't overige van dit gewest konde verzekeren, zou gemunt zijn. Niets was er nodiger, dan om te zien naer een trouw en dapper beſchermer, in ſtaet zulk een geweldig vyand van ſtad en land te keeren. Heer *Nikolaes van Putten* was der ſtad zints lange bekend; ſteeds was hy met haer in dezelvde belangens geweest; zy loste hem voorheen, zo 't ſchijnt, uit handen der vyanden, en dus kon haer oog natuurlyker wyze, op niemand beter vallen. 't Gerecht van Dordrecht zondt dan enige ſchepenen van Zuidholland

(y) BUTK. *Troph. tom.* 1. *liv.* 4. *f.* 356. STOKE 8. B. *v.* 929. en volg.
(z) STOKE 8. B. *v.* 929 — 935.
(a) STOKE *v.* 929 — 978. *Charterb.* 2. D. *bl.* 59. en 60.

land met den Rentmeester naer hem toe, biddende, „ dat hi aennemen „ wilde in 's Graven ſtede te ſine, en tote alden lande te ſine, die tijt dat „ die Grave buten lands ware (*b*).

Heer *Nikolaes* onttrok zich niet aen het verzoek, om als 's Graven Stedehouder de beſcherming van Zuidholland op zich te nemen; hy kwam ſchielijk in Dordrechts wallen. 't Is lichter te gevoelen, dan te beſchryven, hoe hy er ontvangen werdt.

Wys was die keuze, gelukkig de uitkomst. Den Hertoge, zyne ondernemingen doorzettende, ging het, 't is waer, een poos naer wensch. Hy kreeg, ten platten lande, daer men hem minder konde tegenſtaen, gyzelaers, zelfs tot aen de poort van Dordrecht, en was, in 't kort, meester van de geheele ſtreek bezuiden de Merwede (*c*). Ja, Guij van Vlaenderen, die hem eerst herwaerts gelokt hadt, nu reeds nayverig geworden van zynen te gelukkigen voortgang, geraekte in hevigen twist met hem, over het aendeel, 't geen ieder van hun beiden zich wilde toeeigenen, zo van het land, als de ſtad van Dordrecht, na alles veroverd zou zijn. Doch 't kwam nimmer zo ver, en de deeling bleef een deeling by woorden (*d*).

Dordrecht was, byna van alle kanten, op meerder of minder afſtand, door vyanden omringd. Ten noorden, lag Guij van Vlaenderen zelve, een tijd lang, omſtreeks Alblasſerdam; en ten westen ſtrekten zich enige zyner ſchepen uit (*e*) tot voor Yſelmonde, en ſlooten van die zyde de beleger-

(*b*) Halen *l. c.*
(*c*) Haræus *Annal. Brab. tom.* I. *f.* 296. Stoke 8. B. *v.* 929—981.
(*d*) Stoke 8. B. *v.* 991. en volgg.
(*e*) Mejer. *f.* 101. Stok. 8. B. *v.* 1025. en volgg. en 1145. en volgg. Procurat. *p.* 564.

gerden van Noordholland af. Ten ooſten was Jan, Heer van der Lede; die mede den Vlamingen, en hunnen aenhang was toegedaan, al brandende en blaekende, ten platten lande ingevallen (*f*), en, ten zuiden, hielt de Hertog van Braband zich in perſoon op, houdende, zo 't ſchijnt, het hoofdkwartier in Geertuidenberge (*g*). Van hier zondt hy enige benden, om het ſlot *Merewede*, 't welk Dordrecht (zo als *Wagenaer* wel zegt (*h*)) dekte, te vermeesteren. Doch de Heer van *Putten* hadt dit kasteel zoo wel doen bewaeren, dat de Brabandſche hoogmoed hier allereerst het hoofd begon te ſtooten, en ſtraks met oneer wyken moest, zonder voet aen Land te kunnen zetten. *Stoke* zingt er dus van (*i*)

„ Sine quamen noit ſo naer
„ Dat si ter Merweden dorsten landen,
„ Sine mostent rumen (*k*) te haren ſcanden;
„ Dat huus was beſet so wale.

Hy

(*f* STOKE S. B. *v.* 1018. en volg. HUYDEC. op *Stok.* 3. D. *bl.* 432.
(*g*) *l. c. v.* 971 en 972. Zie ook 1169—1173.
(*h*) *Vaderl. Hist. bl.* 162.
(*i*) STOKE *l. c. v.* 1110—1118.
(*k*) *Wat moesten zy ruimen?* „ (zegt de Heer *Huydecoper* op deze woorden) *daer gaet* „ *niets voor, waer toe dit gebracht kan worden, dan* DORDRECHT, *en dan zou Melis* „ *tegen de waerheid geſchreven hebben. Zy zijn niet geweest* IN *Dordrecht; en konden* „ *het by gevolg niet ruimen.*" Ik verzoek te mogen aenmerken. 1°. dat niet *Dordrecht*, maer *Merwede* het naest voor afgaet, waer door *Stoke* hier verſtond *het huiz* van dien naem, als blijkt uit de volgende woorden, *dat huus*, als mede om dat 'er van een *landing* aldaer geſproken wordt, en men niet zegt *landen op* of *aen een Rivier.* maer 2°. ik zie niet, waerom hier juist achter 't woord *mosten* de 't, het verkortingsteken van *het*, en 't geen betrekking moet hebben op een voorgaend zelfſtandig woord, dient te ſtaen, daer de Heer *Huydecoper*, ſchoon dus leezende, immers niet zegt, dat *alle*, of zyne *beste* handſchriften dus hebben, en daer zelfs de twee voorige uitgaven, van 1620 (*) en 1699.

(*) *fol.* 79.

Hy gaat dus voort.

„ Ende men hiet ten zelven male,
„ Met deen *van Dordrecht* de goede veste,
„ 't s' Graven behoef, tſinen besten,
„ Si pijnden om s' Graven vromen. (*nut voordeel.*)

De Vyand namentlijk ſpande ondertuſschen op Dordrecht alle krachten in, ja beſchoot het, volgens latere ſchryveren, (*l*) met vuurige pylen, waer door de halve ſtad in de asch zou gelegd zijn, zonder dat zulks de trouw of moed van die van binnen deedt wankelen; waer van zo ſtraks nader.

'Er is er, die de verlosſing van *Zuid-Holland*, welke hier kort op volgde, in orde des tijds verhaalen *voor* de komst van *Witte van Haemſtede* in *Noordholland* (*m*). Er is er in tegendeel, die niet ſlechts zulks *na* Witte 's komst ſtellen, maer Heer Witte alleen de eer der hèrſtelling van 's Lands vryheid toekennen (*n*).

My

1699. (**) niet alleen, maer ook die van *Van der Does* (***) die letter niet hebben, welke hier de leezing moeilijk maekt. Wesbalven ik meen, dat de woorden eenvoudig zoo kunnen verklaerd worden, dat de Brabanders *nooit zo ver dorsten komen, van voet aen land te zetten voor 't huis te Merwede* (welk men byzonder van de rivierzyde zal belegerd hebben) *maer dat zy tot haer ſchande moesten* RUIMEN, *dat is,* VERTREKKEN, *om dat het ſlot te wel bezet was.*

(*l*) Ik zeg *latere*, want noch *Procurator*, die hier echter zeer verward is, noch de *Spiegel Historiael*, noch *Beka*, noch de *Clerc der lage landen* ſpreeken van dit beſchieten met vuurige pylen, of in asſche leggen, A LEID. *Annal. l. c. Chron. de Holl.* by MATTHÆUS *Anal. tom. 5. p. 553.* en BALEN in *Dordr. bl. 729.* verhaalen dit, met enige nieuwe ſchryvers.

(*m*) MEJ. *Annal. l. c. Chron. de Holl. p. 553.*

(*n*) HUYDECOPER op STOKE *l. c. p. 174. Goudſche Chron. bl. 90.*

(**) *f.* 215.

(***) Uitgave van 1591. *fol.* 79. „ si mosten rumen."

My belangende, 't ſtaet by my vast, dat de komst van Heer Witte wel in tijd de verlosſing van Zuidholland voorafging, doch dat die verlosſing zelve alleen aen den Heer van *Putten* (die zich, gelijk alle andere gelegenheden, zoo ook 't gunstig tijdſtip van Wittes komst kan ten nutte gemaekt hebben) en aen zijn onverzaegd gezelſchap, zonder enige hulp van buiten, te danken zy. De hiſtorie der aenkomst van Witte, en van Dordrechts omkeering zal dit nader ophelderen.

Onderwijl Dordrecht belegerd werdt door de Brabanders, ging het den Grave van Vlaenderen, die nu ook 't oog op Utrecht geworpen hadt, zo voordeelig, dat hy mede die Stad in handen kreeg (*o*), en hier op Alblasſerdam verliet. Door zijn afwezen ſtonden de zaken ſchooner, om *Noordholland*, 't geen onder zijn bedwang was, te verlosſen. Heer Willem van Ooſtervant, in Zierikzee hier van onderricht wordende, waegde ſtraks Heer Witte van Haemſtede, die een dapper man, en bastaerd zoon van Grave Floris den vijfden was, heimlijk, met een enkel ſcheepje, derwaerts te doen afzakken, om zijn geluk te beproeven. Witte zeilde de Hollandſche kust buiten om, en lande te Zantvoort, een zeedorp in *Noord*-Holland, niet ver van Haerlem; alhier naer 's lands toeſtand verneemende, gaf men hem ten antwoorde,

„ Dat *Hollant* was *al* verloren,
„ Eñ men 't Haerlem leide te voren,
„ Eñ den luden van Kenemerland (*p*).

uit welk zeggen, (om dit in 't voorbygaen aen te merken,) genoeg blijkt, dat men

(*o*) STOKE 8. B. *v.* 1057. volgg.
(*p*) STOKE *l. c. v.* 1071—1074.

men door dit *Hollant*, 't welk *gebeel en al* verloren was, niet *Zuid* Holland, daer Dordrecht het noch voor de Grave hieldt, maer alleen *Noord* Holland verſtonde.

Witte, bevroedende, dat het ſchandelijk zijn zoude, daer 't land in zulk een gevaer was, ook nu Haerlem en Kennemerland, even als 't overig gedeelte van *Noord*-Holland den vyand op te geven, zonder enigen tegenſtand te doen, (zo als in *Zuid*-Holland alleen geſchiedde) voegde hier op den Kennemeren en Noord-Hollanderen toe

„ Dat waer lachter,
„ Soude men in deſer noet,
„ Sonder ſlach eñ ſonder ſtoet,
„ t Lant upgheven (*q*)

en dit boezemden het volk aldaer zulk een moed in, dat zy hem, ſtraks daer op, dat is (zo wy nader zien zullen) op *Zondag morgen den 26. van Grasmaend* 1304. met vreugde te Haerlem inhaelden (*r*). Heer Witte zondt *noch dien zelven morgen*, brieven af aen *alle* ſteden en lieden (*s*), maekte hun zynen aenkomst bekend, en boodt ze zyne hulp ter verloſſing aen. Doch, als men aenmerkt, dat Stoke verhaelt, hoe *al die* Steden, *den volgenden dag*, te rug ſchreven, dat zy verheugd waren over zyne komst, en zich aen den *eed*, ten behoeve des vyands gedaen, niet meêr verplicht rekende: ja

„ Wat

(*q*) STOKE 8. B. v. 1090.
(*r*) STOKE 8. B. v. 1110.
(*s*) *l. c.* v. 1127.

„ Wat datter ware gheſworen,
„ Dat algader ware verloren (*t*)

kan dit maer op *zulke* ſteden zien, die den vyanden hulde en eed gedaen hadden, en die, ſchoon noch van vyandlyke bezetting voorzien, open waren, en dus op de ſteden in *Noord*-Holland, maer geenzints op *Dordrecht*, als 't welk den vyand niet gezworen hadt, en met het welke, als nauw beleegerd zijnde, denkelijk zulk een *ſpoedige* briefwiſſeling thans geen plaets kon hebben. Weshalven ik meen te mogen beſluiten, dat Haemſtede, een man, wiens lof anders onſterflijk is, den *Zuid*-Hollanderen, byzonder den *Dortenaren* waerſchijnlijk niet eens zal aengeſchreven, of *hun* hulp geboden hebben; welk laetſte aenbod hy ook, ten voordeeligſte genomen, niet terſtond hadt kunnen werkſtellig maeken, zo als ook geen een geſchiedſchryver zegt, dat hy hier enige moeite toe gedaen hebbe.

Dit alles belette niet, dat Heer *Nicolaes*, en die van Dordrecht, al was het door geen brieven of boden van Haemſtede zelve, echter op deze of gene, voor ons thans onbekende wyze, en veel licht wel door enige beweging in 't Leger der Vlamingen, te Yſelmonde liggende, die hier zeker ſpoedig kondſchap van zullen gekreegen hebben, kunnen gemerkt hebben, dat er iets buitengewoons, ja misſchien wat er gaende ware; en 't kan van daer wel koomen, dat de gemeente in Dordrecht leevendig werdt, juist op den zelvden tijd, dat die van Delft (naer de oude reekening in *Noord*-Holland liggende) begonden om te keeren, waer van *Stoke* dus ſpreekt:

Hier

(*t*) *l. c. v.* 1137.

Hier binnen eist alſo gheuallen,
Dat te *Delf* keren begonden;
Eñ oec *op deſelve ſtonde*
Dordrecht al in roeren wert (*u*).

Doch, hoe dit ook zy, al 't geen er op volgde, geſchiedde, daer 't op aen komt, *zonder enige hulp van buiten*; want onmiddelyk daer op, zegt *Stoke*, dat *zy*, d. i. de *Dortenaren*

„ Voeren metter vaert
„ Voer Yſelmonde, en wonnen daer
„ Een deel ſcepe, (*v*).

Heer *Nicolaes* naemlijk (die, volgens *Stoke*, nu aen Dordrecht *harde nutte*, d. i. *van groote nuttigheid* was) van de roering onder 't volk gebruik makende, liet op de *Vlamingen* aldaer een ſterken uitval doen, met dat gelukkig gevolg, dat hun een meenigte ſchepen en manſchap afgeſlagen werden, en zy, na ik vermoede, (alzoo zy my te Yſelmonde, by de beste ſchryveren later niet ontmoet zijn) zagtkens afdroopen (*x*). Dit verricht zijnde, meende hy het werk niet ten halven te moeten laten ſteken, maer achte het tijd ook de *Brabanderen* te verdryven. Om hier toe te geraeken, geliet hy zich eerst, (zo men hier op een Brabandſch Schryver kan aengaen (*y*)) als of hy de plaetz, van waer de levensmiddelen naer 's Hertogen

(*u*) v. 1142 — 1145.
(*v*) *l. c.* v. 1146, 47, 48.
(*x*) Zie hier onder *bl.* 41 en 42 Ik meen ook dat hier de woorden van STOKE op zien, 10. B. v. 645, 646. alwaer hy *Dordrecht* onder die ſteden ſtelt, die

„ Den Vlamingen dede ſcande
„ *Dat ſiſe verjaegde uten lande.*

(*y*) BUTKENS *Troph. de Brab. tom.* 2. *f.* 256, 257.

gen leger gebragt werden, wilde aentasten; 't geen den Brabandſchen Here, onder wiens krijgsmacht de duurte in brood al tot twintigmael boven den gewoonen prijz geſtegen was, en die nu reeds kennis droeg van de nederlage der Vlamingen, niet alleen misleidde, maer zulk een ſchrik aenjoeg, dat hy, na, volgens ſommigen, *tien dagen* de ſtad nu belegerd te hebben, (MEJER. *Annal. l. c.*) die belegering ylings deedt opbreeken, en te rug trok naer Geertruidenberg. Toen hadt *Putten* ruim baen, en nam daer op het beſluit hem ook van daer, en naer zijn land te verdryven. Hier toe was overleg nodig en dapperheid. Hy ſtrijkt dan (*z*), van een goed aental Dordſche poorteren verzeld, ter ſtad uit, ſes mylen landwaerts in (*a*), en recht aen op Waelwijk, een ſteedje, 't geen wy reeds zagen, dat den Hertoge behoorde, en zyne grensſcheiding was tegens de Hollanders. Hier lag thans een Brabandſche wacht op de Hollandſche *weêr* (*b*) of beſchanſing, van

(*z*) *De Clerc der lage Lande l. c.* na van de nederlaeg der Vlamingen geſproken te hebben, zegt dat deze tocht geſchiede *in derzelver onlede*, of *corts daer na*. Zo zy *kort na* de *onlede* of *ſchade* gebeurde, die aen de Vlamingen was toegebragt, kan het verhaelde van *Butkens* zeer wel tuſſchen die *onlede* en dezen *tocht* zijn voorgevallen, gelijk wy het ook boven ſtellen.

(*a*) Dat dit voor den jare 1421, (toen de bekende St. Eliſabeths vloed Zuid Holland met meerder water vervulde) meest te lande kon geſchieden, kan men onder anderen nagaen in het Kaertje, uitgegeven door de Here VAN DE WALL, *Privil. van Dordr.* 2. *ſt. bl.* 472. STOKE 8. B. *v.* 1149-1155.

(*b*) De Heer WAGENAER, van *Puttens* tocht ſpreekende, meent dat hy, van tijd tot tijd, gelukkige uitvallen doende, de *Brabanders genoodzaekt hadt naer Waelwijk te wyken*. Dan, noch by *Stoke*, dien hy alleen aenhaelt, noch by anderen, is my dit voorgekomen; en even min ook 't geen VOSSIUS, *Annal. p.* 242. meent, te weten, dat *Jan van Braband* zich *te Waelwijk neergeſlagen* hadt. *Stoke* plaetst op de *weêr* te *Waelwijk*, alleenlijk enige Brabandſche manſchap, en de *Hertog* zelvè in den *Berge*. En wat was 'er natuurlyker, dan dat de Brabanderen, al terſtond na 't veroveren dezer Hollandſche pas, dezelve met een ſterke wacht zullen hebben bezet, om dus hun land van deze zyde open te houden. (Zie *boven bl.* 30. op 't einde.)

van welke wy mede gewaegden, en Heer *Nikolaes* achte het nodig de Brabanderen van dezen pas te moeten afſluiten, en die ſterkte te vermeesteren, eer hy, met zijn geringere macht, den Hertoge in 't hoofdkwartier van den Berge zou aentasten. Hy rukt ſtraks op de *weêr*, ſteekt en ſlaet vervaerlijk met yzeren pieken en ſtaven (oorlogswapenen van die tyden) onder den vyand, en drijft 'er hem, die heftig tegenſtand boodt, binnen kort, met geweld af. Toen valt hy in Waelwijk zelve, en, wraek nemende van het bloed zyner omgebragte landsgenoten, offert hy de plaetz aen de vlammen op. Laten wy *Stoke*, die ons, in dit geheel verhael, de nauwkeurigſte en omſtandigſte is toegeſcheenen, in zijne eigene tael hooren ſpreeken (*c*).

„ Daer (*d. i.* te Waelwijk) laghen dan
„ Up de were s Hertoghen man.
„ Daer ghinghenſe toe, eñ drevenſe ave;
„ Beide met pieken eñ met ſtaven.
„ Mocht men ſien roeren, eer ſise verdreven,
„ Eñ menighen groten ſlach gheven.
„ Dit was met crachte ſonder omgaen, (*d. i.* omkoopen *ambire*)
„ Dat si dit hebben ghedaen.
„ Dus wonnen si die were sciere, (*d. i.* ſchielijk. *Huid.* op *Stoke*,) 8. B. *v.* 1253.
„ Eñ verbernden metten viere
„ *Walewyc*, metter vaert.

De

(*c*) *l. c. v.* 1157. en volgg.

De vroegſte ſchryveren hebben ons niet geleerd, hoe veel manſchap er, by deze gelegendheid, verſlagen werdt, doch latere ſpreken van *zes duizend* (*d*). Ook wordt, door verſcheiden, verhaelt, dat Heer *Nikolaes*, zyne overwinning voortzettende, naer 's Hertogen Boſch trok, en, onderwegen alles, wat zich tegens hem verzettede, ter neder ſlaende, den brand in de Brabandſche Dorpen, en daer na door vuurige pylen, in die Stad zelve ſchoot (*e*). Dan, ſchoon ik zulks niet rechtdraeds durve tegenſpreken, kan ik echter niet ontveinzen, te meermaelen gedacht te hebben, dat deze tocht naer, en het verbranden van den Bosſche, veellicht geſprooten zy, uit het geen *Stoke* van *Waelwijk* meldt, 't geen my daerom te waerſchijnlyker voorkomt, om dat, gelijk *Stoke* alleen van *Waelwijk* en niet van den *Bosch* ſpreekt, zoo ook by hun, die van den *Boſche* gewagen, een diep ſtilzwygen van *Waelwijk* is, en men dus aen beide zyde maer van *ene* Stad, die in den brand geſchoten werdt, melding vindt.

Maer laet ons Heer *Nikolaes* verder volgen! Voor uit hadt hy nu geen vyand meêr te vreezen, en, achtende dierhalve het tijdſtip geboren om den Hertoge in zijn ſchuilplaets aen te tasten, keert hy ſchielijk rugwaerts, en zet het naer Geertruiden Berge. Dan 't gerucht der overwinning was reeds voor hem in 't Hoofdkwartier den Brabandſchen Vorst ter ooren gekomen: die, door zulk een onverwachte tyding verbazend getroffen, den Heer van *Put-*

(*d*) *Goudſche Chron. bl.* 91. VOSS. *Annal. bl.* 242. drukt zich te algemeen uit, als hy zegt *cæſorum numerus non refertur.*

(*e*) *Clerc l. c bl.* 179. BEKA *f.* 106. *Chron. de Holl. p.* 553. *Heraut. Mſ. Goudſche Chron. bl.* 91. A LEIDIS *Chron f.* 239. *C.* 12. MEJER *Annal. f.* 101. HARAEUS *tom.* 1. *bl.* 296. uit *Divæus.* VAN HEURN *Beſchryv. der Stad en Meyery van 's Bosch* 1. D. *bl.* 161.

ten niet afwachtte, maer met de zynen het beſluit nam den Berge te verlaeten, en ſpoorſlags naer zijn land vluchtte. Heer *Nikolaes* kwam maer even na zijn vertrek voor de poort, en nam, zonder tegenſtand, ſtraks bezitting van de plaets, die, op deze wyze, weder van hare vryheid verzekerd, en onder 't gebied van den Hollandſchen Grave gebragt werdt. Na zoo groot een werk te hebben uitgevoerd, rustte Heer *Nikolaes* des nachts, met de zynen, te Geertruidenberge op vryen bedde, en nam, den volgenden dag den hertocht naer het, nu open, Dordrecht weder aen. De gyzelaers, (die de Brabanders door geheel Zuid-Holland, tot aen de poort van Dordrecht, bekomen hadden, en door den Hertoge, zo 't my toeſchijnt, te Geertruidenberg bewaerd werden, maer nu van hem agter gelaten waren), keerden blydelijk, onder 't geleide van haren Verloſſer, ieder naer zyne woonplaatz te rug. *Stoke* ſpreekt van dit alles, in zyne zaeklyke, hoe zeer eenvoudige tael, aldus (*h*)

Eñ traken (*) weder achter waert
In de porte t ſente Gheerdenberghe,
Eñ namen ruste, eñ herberghe,
Eñ bleven daer den nacht al doer,
Hem ne ſtond niement voer.
Die bi den hertoghe waren daer
Mostent dar rumen, dat is waer,

Son-

(*h*) *l. c.* v. 1168 —— 1178. en HUYDECOPER op v. 1175.

(*) Te weten Heer *Nikolaes* met de *Dortenaeren*.

Sonder de bedwonghen waren,
Volgende vaste hare ſcaren,
Eñ waren blide dat dus escomen.

Op deze wyze dan, deed de dappere Heer van *Putten* de Brabanders eerst van voor Dordrecht wyken, en verjoegze, daer op, uit geheel Zuid-Holland, toen dit gewest op den oever van zijn ondergang gebragt was. De Vlaemſche *Mejerus* zelve ſpreekt 'er dus van „ Dordracenſes, *Duce Nicolao*, „ *forti* ac *nobili viro* magnis viribus erumpuut, ac retrocedere *ſingulari* „ *virtute* Brabantos cogunt, *totaque Zuid-Hollandia expellunt*," en op een andere plaets, „ Ita tandem *Nort-Hollandia* per *Vitum*, perque *Puteanum* „ *Zuid-Hollandia* omnes Flandri ac Propancii (Brabantii) *expulſi*", 't geen van de hier onder aengehaelde Schryveren, 't zy van den geheelen tocht, of van den hertocht ſprekende, uitdrukkelijk bevestigd wordt (*i*). Ik kan het daarom niet eens zijn met den Heer *Huydecoper*, op de aengehaelde plaets van *Stoke* meenende, dat het beſtaen van Heer *Nikolaes*, en die van Dordrecht, ſlechts voor een *ſtroop op 's vyands bodem*, waer mede hy *genoeg gedaen hadt*, *om ſchrik onder de Brabanders te brengen*, zy aen te zien. Dit loopt tegens het getuigenis van alle ſchryveren aen. *Putte*, liet het by geen ſtroop op 's vyands bodem, maer vaegde, op dezen tocht naer Waelwijk en te rug, Zuid-Holland (en wel terwijl Noord-Holland noch niet geheel vry was) van de Brabandſche benden zoo ſchoon, dat men, mijns wetens, zedert by geen een ſchryver enig overblyfzel van hun ontmoet hier te lande. De oudſte in druk gegevene Brabandſche ſchryvers zwygen van dezen

(*i*) BEKA *Chron. f.* 106. BEKA *Auct.* (*Anal. Matth. tom.* 3. *p.* 198.) *Chron. de Holl.* (*Anal. Matth. tom.* 5. *p.* 553.) *Clerc der lag. land. bl.* 197. *Heraut. bl.* A LEYD. *Chron. lib.* 26. *C.* 12. *f.* 239.) EMMIUS *rerum Friſic. lib.* 12. *f.* 187. en anderen.

dezen tocht des Hertogs, die zoo flegt voor hem uitviel, geheellijk, of verhalen alleen wat de Hertoch, niet wat *Putten* deedt; zo als, by voorbeeld, het *Chron. Anon. Ducum Brab.* p. 51. (noch van den inval, noch verjagen van den Hertog in Zuid-Holland gewagende) alleen deze woorden heeft, „etiam „ in fuo tempore *bellando cepit* (te weten *dux Joannes Secundus*) *Sinte Geer-* „ *bergen.* De latere fchryvers echter bekennen of verbloemen den tocht. Onder de laetsten behoort *Butkens*, die alleenlijk zegt, dat de Hertoch, op 't maken der beweeging van *Putten*, als of hy (gelijk wy boven uit hem zagen) de plaetz, van waer de leevensmiddelen kwamen, wilde aentasten, „ 't beleg opbrak, en, weinig genoeg voldaen van zyne reize, naer zijn „ land te rug keerde (*k*); *& retourna* (zegt hy) *en fon pays, aſſez peu* „ *content*", door welke algemeene uitdrukking hy, aen de ene zyde, wel ontwijkt van de overwinning te fpreken, die door den Heer *van Putten* op 's Hertogen manfchap behaeld was, doch aen den anderen kant, ook niet onduister doet bemerken het flegt uitvallen der Brabandfche zaken, en het wyken van den Vorst, door hem zelven, kort daer na, *la retraite de nostre Duc* genoemd.

Matthæus Vos gemeenlijk *Voſſius* gezegt, voorheen Hiftorieſchryver der Heren Staten van Holland, verhaelt (*l*) dat Guy van Vlaenderen, de nederlaeg der Brabanderen verftaende, zijn macht te famen trok, en zich, tuffchen Dordrecht en den Berge, nederfloeg, van zins Heer *Nikolaes* den hertocht te betwisten; dat voorts hier op een hartnekkig gevecht van wederzyde was voorgevallen, waer in *Putten* met de zynen overwinnaer gebleble-

(*k*) BUTKENS *l. c.*
(*l*) *Annal.* p. 242. Conf. *Emm. rer. Frific. f.* 283.

bleven was, in zo verre, dat Guy het te nauwer nood naer Utrecht ontvluchtte, en verſcheiden Vlamingen gevangen ja twee duizend omgekomen waren. Wilde ik de daden van mynen held vergrooten, ik moest alle dezen en ſoortgelyke verhaelen gretig aennemen; maer *Putten* heeft geen opſchik nodig, en 't ontdekken der waerheid moet het eenigst oogmerk der historiekunde zijn. Daer het dan my alleenlijk om de waerheid te ontdekken, geenſints om de daden van onzen man te vergrooten, te doen is, geloove ik dat *Voſſius* zich weder bedriegt. Immers, noch by oude, noch nieuwere ſchryveren is my zulks voorgekomen. Guy ook vluchtte *nu* niet naer Utrecht. Hy was reeds derwaerts getrokken *voor* den tocht *van Putten*, en niet *vluchtende*, maer uit eigen beweeging, en om zich meester van die ſtad te maken. Ligt dat *Voſſius* dezen ſlag, met dien voor Yſelmonde, van welken wy reeds ſpraken, en dien hy niet aenroert, verward hebbe.

De Vlaemſche Graef echter, ſchoon Utrecht, alwaer hy zich bevondt, in zyne macht hebbende, raekte nu niet minder beklemd over den ſchielyken ommezwaei van zijn geluk, als hy voorheen was opgeblazen door zijn verhaesten voorſpoed, en trachtte weder uit een land te geraeken, waer in zyne aenhang daeglijks verminderde, alzo niet alleen Zuid-Holland, onder 't beleid van den Heer *van Putten*, de oude vryheid weder bekomen hadt, maer de Noord-Hollanders, geſterkt door den dapperen Haemſtede, ook, grootendeels, het vreemde juk hadden afgeſchud. Hier kwam by, dat hy, van zijn vaderlijk erf afgeſloten, binnen korten van zelve een prooi, en gevangen zyner vyanden ſtond te worden, ten zy hy hier in by tijds voorzage. Op raed dan van Heer Jan van Reneſſe, begaf hy zich eerst naer Gouda (alwaer hy noch enige vrienden hadt) en beſloot verders, met een groot getal ſchepen, door den Yſel, (zonder Dordrecht aen te doen)

naer

naer Vlaenderen te rug te ſtevenen (*m*). Of hy 'er veilig kwamen ſtaet by allen niet vast. Zy, die van het nemen der Vlaemſche ſchepen, en het verſlaen dier vyanden door die van Dordrecht by Yſelmonde, voor of ten tyde van het uittrekken van Heer *Nikolaes* op de Brabanders, gewagen, byzonder de *Clerc der lage Landen*, melden 'er niets uitdrukkelijks van. Dan de anderen, met namen het *Goudſch Chronijkje* (*n*) (waer van dit gedeelte noch geſchreven is ten tyde van Vrouwe Jacoba van Beyeren) *van Leiden* (*o*) *Chronicon de Hölland* (*p*), *Emmius* (*q*), *Butkens* (*r*), en byzonder de Vlaemſche *Mejerus* verhaelen, dat Heer *Nikolaes*, na 't overwinnen der Brabanders, op nieuws de Zuid-Hollanderen zou hebben aengemoedigd, en, in perſoon, met hun den heen zakkenden Vlaenning *by Yſſelmonde* zijn aengevallen, met dat gevolg, dat Grave Guy eindelijk den ſtrijd verlooren, en 'er, al vluchtende, maer nauwlijk lijf en leeven hadt afgebragt, latende twee a drie duiſend mannen in den loop. Doch, nadien ik, by nauwkeurige beſchouwing, bevinde, dat alleen het *Goudſch Chronijkje* dit gevecht *na* het vertrek van Guy uit Utrecht ſtelt, en dat de overigen hier van *voor* zyne reiz naer die ſtad ſpreeken, ja, dat alle ſchryveren, oud en jong, en het *Goudsch Chronijkje* zelve, maer van *énen* ſlag, in dezen oorlog, *te Yſſelmonde* voorgevallen, gewaegen, denk ik liefſt dat de lateren in den tijd warren, of, ('t geen 't zelfde is) dat deze ſlag by Yſſelmon-

(*m*) STOKE 8. B. v. 1257 — 1262.
(*n*) *bl.* 91. en ook in de uitgave van 1482, waer van de bladzyden niet geteekend zijn.
(*o*) *Annal. l.* 26. *c.* 12.
(*p*) *l. c. p.* 553.
(*q*) *l. c.*
(*r*) *l. c. fol.* 102.

monde, welke op het verjaegen der Brabanderen by de jongeren volgt, met dien van welke wy reeds ſpraken, weder vermengt wordt, en, een weinig voor den grooten tocht van Putten moet geſteld worden (*s*).

Hoe wonderlijk werkt 's hemels goedheid, en geeft de onverwachtſte uitkomst in de beklemdſte oogenblikken. Zoo ik my niet bedriege moet deze geheele verloſſing van Zuid-, en byna geheel Noord-Holland, *in éne enkelen week*, geſchied zijn. Laet ik hier, want de zaek is het wel waerdig, een ogenblik de aendacht van mijn lezer op mogen vestigen. *Stoke* verhaelt, dat Haemſtede op een *Zondag te Haerlem kwam* (*t*), dat de zaken *met allen ſpoed* voortgingen (*u*), en dat de Vlamingen in de *eerſte week der maend Mey* 1304. met hunnen Graef reeds *vertrokken* (*v*). De eerste dag van de eerste week der gezegde maend kwam, in dit jaer, op een *Vrydag* (*w*), en als men nu de komst van Witte op den *Zondag*, die dezen Vrydag voor af ging, *dat is den 26. van April*, ſtelt, zal men, acht ik, gewaer worden dat

(*s*) Na ik dit geſchreven heb, komt het my echter voor, dat de Vlamingen, 't zy dan onder het beleid van *Putten* en voor *Tſelmonde*, of elders, enige ſchade geleden hebben. *Stoke* verhaelt, dat Guy, met zijn vloot *te rug keerende*, ſchade leed aen ſchepen, goed en volk, B. 8. v. 1261 — 1268.

„ Dus voeren si wech haerre ſtraten,
„ En mosten Hollant aldus laten,
„ Dat si ſciere hadden verwonnen,
„ Eñ dat si niet behouden connen;
„ Des hadden si ſcande eñ onnere.
„ *Si verloren, AN DESEN KERE,*
„ *Scepe, have eñ oec liede.*

ten zy men de woorden *deſen kere* hier wilde vertaelen door *deze reize*. d. i. op dezen gehelen tocht, naer, en uit Holland.

(*t*) STOKE 8 B. v. 1110.

(*u*) v. 1110.

(*v*) v. 1334. en 1110.

(*w*) *l'Art de verifier les dates. f.* m. 27. en 28.

dat al die groote zaken in dit enge tijdperk zijn voorgevallen. Want, even na Witte's komst, en wel noch *voor den middag* (*x*), maende hy, by brieven, de Noord-Hollandſche ſteden aen, het Vlaemſche juk af te ſchudden; *des anderen daegs* (*y*) (en dus *Maendags*, den 27^en^.) ſchreven die ſteden al te rug, en *hier binnen*, (en dus mede niet later dan op *Maendag*,) *geviel het* dat Delft *begon te keeren*, en men *ter zelver ſtonde* ook te Dordrecht (*z*) *in roer raekte*, en *metter vaert* uittrok, ſlaende de Vlamingen te *Tyſelmonde*. Op *dien zelfden tijd*, of *kort daer na* (*a*) (en dus denkelijkst mede noch op *Maendag*, of anders *Dingsdag den* 28. *vroeg in den uchtenſtond*) trok *Putten* naer Waelwijk, en van daer te rug naar Geertuidenberge, alwaer hy vernachtte (*b*). Deze nacht moet dan op *Dingsdag*, of, indien men dien tijd wat te kort oordeele, op *Woensdag*, *den* 29., gevolgd zijn. Na dien *nacht vertoevens* (*c*) keerde Heer *Nikolaes* weder naer Dordrecht, en dus op *Donderdag*, den 29. April, en bragt daer met zich de tyding, dat hy de Brabanders uit Zuid-Holland gejaegd hadde. Wat de Vlamingen belange, wijl wy boven zagen, dat zy mede *in de eerſte week der maend Mey* vertrokken, kunnen zy niet langer, dan tot den daer op volgenden *Vrydag*, of ten langsten *Zaturdag* (als zijnde de enigſte dagen *der Maend Mey*, welke in de *eerſte week van die maend* vielen) hier te lande vertoefd hebben.

Zuid-

(*x*) STOKE l. *c.* 8 B. *v.* 1110—1134.
(*y*) *v.* 1134—1142.
(*z*) *v.* 1142—1148.
(*a*) *Cleyc der lage land. bl.* 179.
(*b*) STOKE *v.* 1149—1172.
(*c*) STOKE *v.* 1171.

Zuid-Holland nu gered zijnde, kwam Heer Willem van Oostervant, op *Hemelvaertsdag* (*d*) (die thans op den 7. Mey inviel (*e*), en dus *acht dagen na de verlosſing*,) te Dordrecht aen, alwaer men den ouden Heer Nikolaes van Catz, die, aen de Vlaemſche zyde zynde, te Schoonhoven gevangen was, gebragt hadt (*f*). Heer Willem werdt met alle teekenen van vreugde ontvangen; men danste; men ſprong er; de huizen werden met toortſen en lantaernen verlicht, en men zal, in al die blydſchap, den roem van Heer *Nikolaes*, aen wien men zo veel te danken hadt, niet vergeeten hebben. Men ſpande hier den raed wat verders te doen, en kwam over een den jongen Catz, op den burch van Schoonhoven, die alleen in Noord-Holland noch tegenſtand boodt, te beleegeren, gelijk zedert met goeden uitſlag geſchiedde. Ooſtervant toog, niet lang hier na, te rug naer Zeeland, blyvende des nachts voor Geervliet, de gewoone ankerplaetz, onder *Puttens* gebied, en won eerlang op de Vlamingen die twee bloedige ſtryden, 's nachts na Sint Laurens (*g*), waer by Zeeland mede verlost, en eindelijk Guy van Vlaenderen zelve gevangen werdt. 't Is my nooit voorgekomen wat deel Heer *Nikolaes* aen dit alles gehad hebbe, doch ik kan nauwlijks denken, dat hy ook hier zynen dapperen arm niet zoude geroerd hebben, daer men leest, hoe Ooſtervant, ten dezen tyde niet alleen zyne vrienden om byſtand ver-

(*d*) STOKE 9. B. v. 38. volgg.

(*e*) *l'Art de verif. les dat*: *l. c.* Paesſchen kwam op 29 Maert, en de Zondag letter was *E. D.*

(*f*) STOKE 9. B. v. 79. en 80.

(*g*) STOKE 9. B. v. 860. volgg. PROCUR. *bl.* 565. die, voor 't overige, hier anders zeer onnauwkeurig is, of verminkt; als vindende men by hem niets van *Putten*, noch den Brabandſchen Hertoge, noch van de wyze der verlosſing van Zuid-Holland; welk landſchap hy verkeerdelijk zegt, dat, behalven Dordrecht, aen Grave Guy was onderworpen geworden.

verzocht hadt, maer er zelfs veelen hem ter hulpe ſchooten, die niet eens verzogt waren (*h*). Doch de Heer *Huydecoper* heeft reeds zeer wel ergens aengemerkt, dat het niet noemen van de voornaemſte Hollandſche edelen, die toen met Oostervant in Zeeland geweest zijn, een wezenlijk gebrek is by de Schryveren van deze tyden (*i*).

Dit moest ik echter niet vergeeten, dat, gelijk wy meerder gezien hebben (*k*), hoe duur den Heere van *Putten* het oorlogen voorheen kwaeme te ſtaen, zo ook verders de Regeering van Dordrecht omtrend 1306 aen Oostervant, (die in 1304. Grave van Holland werdt) te kennen gaf (*l*), „ dat de Heer van *Put* en *Stryen* in den oorlogh tegens de Vlamingen ver- „ looren hadde Haeren *Florenſe van der Woert*, Haeren *Henricke van Zulen*, „ Ridderen, die beyde ſynre moeyen kinderen waeren, ende *vyf en veer-* „ *tig knaepen wt ſynen lande*, ende anders veel ridderen en welgeboren „ knaepen die op *ſynne penninghen* voerē, *die hy niet en ſchryvet:* voort „ toogde hy dat hy te ſcaeden nam van brande van ſynen wooningen, van „ beesten, van coern ende andere goede tot *acht hondert ponden Hol-* „ *landſche*, toe of meer".

't Verlies van vrienden en bloedverwanten is niet te waerdeeren, ridderen en knapen, die Heer *Nikolaes* onder zyn banier te velde bragt (want men bemerkt lichtelijk uit de zo even aengehaelde plaetz, dat *Putten* een ridder van den eersten rang, of Baenderheer was (*m*)), bragt hy niet in ree-

(*b*) STOKE *l. c. v.* 247 —— 282. *Clerc der lage lande bl.* 198. en 199.
(*i*) Op STOKE 10. B. op *v.* 41.
(*k*) Zie hier voor *bl.* 27.
(*l*) MIERIS *Charterb.* 2. D. *f.* 59.
(*m*) Zie over dezen, die *Chevaliers Bannerets* by de Franſchen gezegd worden. VELLY *Hist. de France. tom.* 4. *p.* 17.

reekening, maer zoo men de ſom, die hier, voor 't overige, opgegeven wordt, by zijn voorig verlies na telt, hielp hy 't land redden ten koste van dertien duizend negen honderd ponden Hollandſche munt, een geweldige ſom voor die tyden.

Gelijk het land na den Vlaemſchen krijg meerder rust kreeg, vindt men ook, enigen tijd daer na, minder gewag van enige aenmerking nopens den Heere van *Putten*. Men leest echter (*n*), dat, op s' Martijnsdag 1306, tuſſchen hem en Heer Gerard van Voorne, (die hier *zijn neve* gezegd wordt) zeker verdrag van onderlinge beſcherming *in allen horen zaken* bevestigd werdt, welk verdrag zy voorheen met elkanderen, toen zy noch *knapen* (dat is, geen ridders) waren, en dus voor den Vlaemſchen oorlog van 1304, hadden aengegaen.

De Heer van *Putten* willende ook de kerk, zo wel als het vaderland in 't algemeen, verplichten, en, naer de wyze, waer op men het toen begreep, zorg draegen voor zijn eeuwig geluk, ſtichtte, nevens zyne gemalin Aleid, op den 14. van Sprokkelmaend 1307, in de kerk van zijn hoofdplaets Geervliet, een kapittel van tien canunniken, en beſchonk het met verſcheide voordeelen (*o*). Ook kan het zijn, dat men aen hem den aenleg van het, zederd meér dan eens herbouwde, en noch in wezen zijnde, ſlot van Geervliet te danken hebbe. Immers zo dit ſlot, gelijk ſommigen melden (*p*), geſticht zy by een Heer van *Putten* en *Strijen*, kan het niet *voor* den tijd van Heer *Ni-*

(*n*) *Charter* van onder my.
(*o*) HOYNCK VAN PAPENDR. *Anal. tom.* 3. *part.* 2. *p.* 17—23.
(*p*) GOUDH. *Chr. bl.* 90. v. D. HORVE *Chart. Chron. bl.* 136. *Staet der Nederl.* 7 D. *bl.* 162.

Nikolaes, die 't eerste Heer dezer beiden heerlijkheden teffens was, gebouwd zijn; en, dat niet lang *na hem* reeds dit slot in wezen was, schijnt te blyken uit een stuk van 1346, alwaer zyne dochter Beatrix, toen vrouw van *Putten* en *Strijen*, van het stichten ener capelle reeds spreekt in *haer Slot* of *Hof te Geervliet*, *in Curia nostra Geervlietensi* (*q*).

Hadden de voorbeelden van vroeger en latere tyden niet te meermalen geleerd, dat groote diensten, en beproefde deugd wel eens met ondankbaerheid en ongegronde archwaen zijn beloond geworden, men zou nauwlijks gelooven kunnen, dat onze Heer van *Putten*, na de Brabanders verjaegd, en zo veel blyken van vaderlandliefde en trouw voor den Hollandschen Grave gegeven te hebben, echter, omtrend den jare 1308, niet alleen werdt beschuldigd van een zamenzweering met den Brabandschen Hertoge, nevens Floris Heer van Berlaer, wylen den Heere van Kuik, en enige anderen, tegens den Grave en lande van Holland, en den Bisschop van Utrecht te hebben aengegaen, maer ook met de daed daer over in een strenge gevangenis gezet, en enigen tijd gehouden werdt. Wy leeren dit echter uit een charter van dien tijd; dan er blijkt teffens uit, dat de Brabandsche Hertog, en voorn. Heer van Berlaer, dit verneemende, eerlang, en wel op Zondag na St Maerten 1308. by open briev verklaerden, onder verbeurtenis hunner zielen (*sub periculo animarum nostrarum*) „ dat de *Heer van* „ *Putten nimmer* enig verbond met hun hadde aengegaen, en dat hun niet „ bekend was, dat hy, met enig sterveling, ooit zich ten nadele van den „ Grave of lande van Holland, of den Utrechtschen Bisschop verbonden hadt,

(*q*) HOYNCK VAN PAPENDR. *l. c. p.* 29.

„ hadt, maer dat zy hem in tegendeel getrouw aen zynen Heer bevonden „ hadden, en een afkeer hebbende van alle bedrog en valſcheid (*r*)." Na deze verklaering ſchijnt de zaek van Heer *Nikolaes*, wiens onſchuld ook denkelijk van elders bleek, voor hem een beter keer genomen te hebben, en hy uit den kerker ontſlagen te zijn.

Enigen tijd te voren, te weten op Dingsdag na St. Jan, hadt Heer Gerard van Voorne, onzen Heer *van Putten* ontſlagen van de overeenkomst tuſſchen hun beiden voorheen getroffen, en boven aengeroerd. 't Is my onbewust, of miſſchien deze opzegging betrekking hadde tot de zoo even aengevoerde, doch valſche beſchuldiging.

Hoe zeer *Putten* zich over de behandeling in den jare 1308. met reden konde beklaegen, blijkt het echter, dat hy te edelmoedig was om geleden ongelijk te onthouden; men ontmoet hem in 1310. als borge voor enige penningen ten laste van Grave Willem (*s*), en in 1311. komt hy, nevens Heer

---

(*r*) Dit charter vindt men by MIERIS *Gr. Charterb.* 2 D. *f.* 468, op het jaer 1328. maer als men let, dat Heer *Nikolaes* toen lange overleden was, bemerkt men al rasch daer uit, dat 'er een fout in 't jaertal zijn moet; zoo als dan ook dit ſtuk in 't Regiſter, getiteld *Putten en Stryen met houte berderen*, op de leenkamer van Holland aldus is getekend *m ccc octavo.*

Ik vinde niet, by welke gelegenheid dit verbond, of deze zamenzweering tegen den Grave van Holland enz. zou moeten gemaekt zijn, alleenlijk moet ik hier op de uitgave van den Here van MIERIS *l. c.* aenmerken, dat men aldaer in den text leest, dat *Putten* beſchuldigd was PER LITTERAS *confœderationem feciſſe.* Edoch 't is my, uit het zo even aengehaelde Regiſter ter Leenkamer, gebleken, dat *op den rand* van ieder charter, in dat Regiſter geboekt, de woorden *per litteram* of *per copiam* gelezen worden; woorden, die dus geenſints tot den *text* behooren, maer alleenlijk *in margine* ſtaen, om aen te toonen, van welken aerd het ſtuk was, waer uit dat gene, 't welk nu in het boek met *houte berderen* gevonden wordt, is overgeſchreven, en die dierhalven, zoo hier, als in verſcheiden anderen charteren by den Here van *Mieris*, uit den text weder moeten geſchrapt worden.

(*s*) MIERIS *Charterb. l. c. fol.* 104. en 114.

Heer Dirk van Bredenrode (*t*), onder de Raden van voorn. Grave voor. Nadien men zich ten dezen tyde meêr dan voorheen op de haringvaart, en ook op de kleine viſſchery begon toe te leggen, geloof ik met den Heer *Wage-*
„ *naer* (*u*), dat Brederode en Putten, die's Graaven voornaamſte Raaden wa-
„ ren, hem ongetwijffeld de hooge noodzaeklijkheid hier van zullen vertoond
„ hebben". Heer *Nikolaes* ook, wiens landſchap niet ver van zee gelegen was, kon hier byzonderen baet by trekken, te meer daer die van Putten zich, al in de dertiende eeuw (*v*), (en denkelijk vroeger) met de viſchneering ophielden. Zoo dan *Putten* hierin mede werkte, hebben hem de volgende tyden, voor welken deze neering eens een goudmijn werdt, ook daer omtrend, groote verplichting.

Toen, in den jare 1311, de Vrieſen van Stellingwerf, enz., na dat zy reeds in 1309. over het bedryven van verſcheiden vyandlijkheden, inzonderheid het belegeren van 't kasteel van Vollenhoven, mitsgaders het plunderen van de kerk aldaer, door Biſſchop Guy, onder wien zy ſtonden, met den ban gedreigd waren, die in 1310. hun werdt opgelegd; toen, zeg ik, in 1311. de Vrieſen *voor de tweede reize* ('t geen ik niet weet of elders wel opgemerkt is) het ſlot Vollenhô, by afweezigheid van den biſſchop beleegerden, wist Biſſchop Guy zijn neve Willem, Graef van Holland, ter zyner hulpe te beleezen (*w*). Onze chronyken verhaelen niet, voor zo ver ik ontdekken kan, dat de Graef in perſoon derwaerts optoog; doch, in een aen-

(*t*) BEKA *Chron. fol.* 108. en MATTH. *Annal. tom.* 1. *p.* 625. overſte Raet.
(*u*) *Vaderl. Hist.* 3. D. *bl.* 187. en 188.
(*v*) MIERIS *Charterb.* 1. D. *fol.* 422.
(*w*) MIERIS *Charterb.* 2. D. *fol.* 121. Zie ook *fol.* 78. 80. 81. 82. 83, en 94. Ook SWARTZENB. *Charterb. van Friesland* 1. D. *f.* 149. en 150.

aenmerklijk charter van dezen tijd word echter gezegd, „ dat de Graef kwam „ *mit ſyns ſelfs live* en mitten goeden luden van Hollant, van Zeelant ende „ van Vrieslant hem (den Biſſchop) te helpe ende te troeste ". Beiden ondertuſſchen, dat is de Graef, en de Biſſchop, ſtelden onder zich twee leegerhoofden aen, en dezen waren, aen 's Graven zyde, zyne zoo even gezegde voornaemſte raden, Dirk van Bredenrode, en onze Heer van *Putten*. Men gaf hun, alzo de manſchappen te water moeſten overgevoerd worden, het bevel over de vloot, en zy voegden zich by de benden van Guy, die mede over 't water moeſten. Spoedig onder zeil gegaen, kwamen zy nauwlijks in 't gezicht van het belegerd ſlot, of die van binnen, welken nu moet kreegen, wierpen ſtraks enige vuurſtoffen op een vervaerlijk groot ſtormtuig, 't geen de Vrieſen tot dicht onder 't ſlot aengevoerd hadden, en, midlerwijl dit in brand vloog, deden zy een uitval op den vyand; die, met groot verlies, zich op den vlucht begaf. Kort hier op (en wel, zoo ik achte, den 11. van Wijnmaend (*x*)), kwam het vereenigd leger aen land,

(*x*) Gelijk omtrend dezen tocht verſcheiden omſtandigheden niet geboekt zijn, heeft men 'er ook maer alleenlijk het *jaer*, maer niet de *maend* of *dag* van aengetekend (BEKA *Chron. fol.* 107. HEDA *Hist. Ultraj. fol.* 231., en aldaer BUCHEL. *fol* 237.) Dat echter de landing op 11 *Octob.* 1311. zal geſchied zijn, meen ik om de volgende reden. Men vindt noch een Overeenkomst, tusſchen Biſſchop Guy en Grave Willem, nopens dezen Vrieſchen oorlog geſlooten, en getekend „ *tote Vollenhoeven* in 't jaer ons Heren MCCC „ eñ elve, *des manendaghes na Sinte Dionyſius dach.*" Men vierde by de Latijnſche kerk thans wel *vier* feesten ter eer van zo veel *Dionysiusſen*; doch ik vinde in de *kalendrieren* van myne geſchreven getyde boeken, dat men van die vier feesten, *hier te lande*, 'er maer één vierde, midlerwijl de anderen niet vermeld worden. Dit was het feest van *Dionyſius*, Apostel en Biſſchop van *Parijs*, 't geen bepaeld was op den 9^en^ van *Wijnmaend*: die 9e van *Wijnmaend* nu viel, in 1311, op een *zaturdag*, en de *maendag* daer aen moest dus de *elfde October* zijn; zo als de Heer *Mieris* ook zeer wel op dien dag het bovengemelde Charter brengt. Als men nu aenmerkt, dat dit Charter gegeven is te *Vollenhove*, en 'er zich by herinnert, dat de Graef en Biſſchop, met het vereenigd leger maer

land, en floeg, by klaren dage, zijn tenten ter neder. Men hieldt krijgsraed, en de legerhoofden, byzonderlijk *Putten*, rieden aen, dat men den volgenden dag moest opbreeken, en verder in Vriesland dringen, 't geen, na 't eindigen van den raed, ook, by bazuinen geſchal, den onzen werdt aengekondigd. Terwijl men zich hier toe dan gereed maakte, ontſtaet er des nachts een grouwzaem onweder, van zulk een hevigen wind en zulke vervaerlyke plasregenen verzeld, dat de tenten braken en van een ſcheurden, en de wegen in Vriesland, die toen lager en drasſiger lagen dan nu, volſtrekt onbruikbaer raekten. In zulk een omſtandigheid was men wel gedwongen zijn beſluit te ſtaeken, en, tot beter gelegenheid, ondanks den moed onzer benden, het leger weder in te ſcheepen, en de te rug reize aenteneemen, zoo als ſpoedig geſchiedde. Deze enkele landing ondertuſſchen hadt zo veel ſchrik onder de Vrieſen veroorzaekt, dat zy, dien de groote naem van Heer *Nikolaes* niet onbekend zal geweest zijn, reeds beſlooten hadde gyzelaers te geven, en de vrede af te ſmeken (y). Nu kwamen zy met dien ſchrik, en het verlies des ſlots Vollenhoven, vry.

't Mocht den Here van *Putten* niet gebeuren dezen tocht lange te overleeven, en men kan het als een zeldzaemheid aenmerken, dat hy, ruim veertien dagen ſlechts na den aftocht uit Vriesland, overleden is, te weeten op *Woensdag den zeventwintigſten van Wijnmaend* 1311. De dood-

---

maer énen dag, en den daer op volgenden nacht voor en op dat kasteel ('t geen hy waerſchijnlijk deedt bezetten) vertoefden, oordeel ik te mogen denken, dat die *dag maendag, de elfde van Wijnmaend*, zal geweest zijn, dat de *nacht* daer op het yslijk onweder, boven gemeld, ontſtond, en dat de vloot op *dingsdag*, den 12. der gezegde maend. *Vriesland* weder zal verlaeten hebben.

(y) BEKA *Chron. fol.* 108.

doodlijst van het kapittel te Geervliet (z), leert ons zulks, met deze woorden.

„ 27 F, In hoc profeſto Symonis et Jude, anno Dñi. MCCCXI., obiit „ Nobilis Dñus, Dñus NICOLAUS, Dñus de PUTTE et de STRYEN, PRIMUS „ FUNDATOR HUJUS COLLEGII; qui, pro memoria ſua legavit XIII. lib. Holl., „ quas ſolvet Reddituarius patrie de Putte, & cum hoc presbyteris, hoc die „ celebrantibus, tres groſſos, & non celebrantibus duos groſos".

dat is,

„ Op *den* 27. *van Wijnmaend*, de letter F zijnde (dat is *Woensdag*, alzo „ de Zondags letter dit jaer C was) (a) daegs voor het feest van Simon en „ Judas, in 't jaer onzes Heren 1311, is overleden de edele Heer, *Heer* „ *Nikolaes*, *Heer van Putte en Stryen*, eerste ſtichter van dit Kapittel; die, „ ter zyner gedachtenis, gemaekt heeft (te weten aen het Kapittel) 13 pon- „ den Hollandſch, te betaelen door den rentmeester (ontfanger, eigentlijk „ *rendant*) des lands van Putten, en boven dien aen de prieſters, op dien „ dag den dienst waerneemende, drie grooten, en voor de niet dienende „ twee grooten".

Welke ondertuſſchen de oorzaek van zulk een ſchielijk overlyden geweest zy, is my niet gebleken. Miſſchien was zijn dood door enig geweldig toeval veroorzaekt, waer over, by gelegenheid van het graffchrift, noch een woord zal gezegd worden. Men vindt ondertusſchen aangetekend, dat Heer *Nikolaes*, kort voor zynen laetſten velttocht, naemlijk op St. Mattheus dag, of 21. van Herfstmaend 1311, aen den Grave van Holland al zijn roerend goed, of,

(z) HOYNCK v. PAPENDR. *Annal. tom.* 3. *p.* 2. *pag.* 231. *en* 232. op de maend *October.*

(a) *l'Art de Verif. les dates. fol.* 126.

of, zo als men toen ſprak, 't geen men *dragen ēn driven* mocht, opdroeg; waer op de Graef het zelve weder aen *Aleide*, Heer *Nikolaes* echtgenoot, beval (*b*). Ook maekte hy, op *St. Michielsdag*, dat is den 29. *derzelve maend*, twee uiterste willen, de eene met zyne Gemalinne, en rakende de erfvolging van zyne jongſte Dochteren (*c*), de andere alleen, en houdende verſcheide giften aen meest alle kerken, en hoſpitalen hier te lande, met uitdrukkelijk bevel, om na zijn dood een ieder te voldoen, dien hy iets ſchuldig was; ook ſtelde hy gemelde zyne echtgenote, den guardiaen der minderbroederen te Utrecht, broeder Henrik van Pufvliet, en zijn eigen broeder, Heer Simon van Markenburg (voorheen een heerlijkheid in 't land van Putten) tot zyne *teſtamentoors* aen, (*d*), dat is, tot uitvoerders zijn's uiterſten wils. Hy voegde hier noch enige giften by, op donderdag na ſint Baven, 1311, welke donderdag thans op den 7^den^ van wijnmaend, en dus, denkelijk, even voor zijn vertrek, en *vier* dagen voor zijn aenkomst in Vriesland, inviel. Dan of dit alles alleen uit voor-uitzicht van 't gevaer, 't welk hy in den aenſtaenden oorlog konde loopen, of uit het gevoel ener, in 's lands dienst afgematte, en ten einde ſpoedende ligchaems geſteltenis, dan wel uit andere oorzaken zy voortgekomen, is iets, dat, na zoo lang verloop van tyden, en groot gebrek aen ſchriften, voor my geheel en al is verborgen gebleven.

Zoo ſpoedig dan was het uiteinde van Heer *Nikolaes*, een der edelſte en mach-

(*b*) *Charter onder my berustende.*
(*c*) MIERIS *Charterboek*, 2. D. *bl.* 120.
(*d*) *Charter onder my berustende.*

machtigſte luiden van zynen tijd (*e*), bloedverwant van Grave Willem van Holland, den derden van dien naem, en door dezen hierom *zynen lieven Neve* (*f*) gezegd. De Vlaemſche ſchryvers zelven hebben hem, die hun zoo veel nadeel hadt toegebragt, en de geeszel was der Brabanderen, een *dapper Man* (*g*) genoemd. Aen zynen arm, zagen wy, hadt geheel Zuid-Holland, toen de ketenen der ſlaverny reeds voor haer geklonken waren, de vryheid weder te danken; en wie is 't bekend, hoe veele onheilen de volgende tyden zouden hebben uitgebroeid, zoo *Putten* de beginſelen derzelver niet hadt weeten te ſmooren? Uitmuntend, ſchoon niet altijd even gelukkig ('t geen van het lot, niet van den man afhangt) in oorlog en in vrede, ſcherpte hy zijn zwaerd op den vyand, en zijn vernuft op 't uitbreiden van 's lands neering en welvaeren, en bezat zo wel met eer een aenzienlyken ſtoel in den raed, als een moedig paerd in 't veld. Zijn Land-Vorst is door hem, zoo de geſchiedeniſſen getuigen, altijd, ten koste zelfs van bloedverwanten en goederen bygeſtaen, tot op het einde zijns leevens; en Willem de Goede, ſchoon eens door archwaen misleid geworden zijnde, heeft dezen byſtand, zedert, zoo hoog geſchat, dat hy, noch vijftien jaren na *Puttens* dood, de inwoonderen van Putten en Stryen tolvry verklaerde, byzonder „ *omme ghoeden ghetrouwen dienste* „ *die ons* ('t zijn de woorden van den Grave) *Here Nyclais, here van* „ *Putte ende van Striene voirmaels ghedaen hevet* (*b*)". Zyne Weduwe overleef-

(*e*) VAN DER HOEVEN *Chart. Chron.* bl. 104. MIERIS *Charterb.* 2. D. *bl.* 123 & 124.

(*f*) *Charterb.* 2. D. *f.* 120. ook 104.

(*g*) MEJER. *Annal. fol.* 102.

b) MIERIS *Charterb.* 2. D. *f.* 458. *op* 18 *Mey* 1328.

leefde hem enige jaren. Hy liet by haer geen zoonen maer dochteren na, en 't laetste manlijk oir van het doorluchtig huis van *Putten* zonk met hem in het graf. De zorgvuldige hiſtoriekunde heeft zijn naem en glory tot ons overgebragt, en in 't boek der helden, hoe zeer te bekrompen, aengeſchreven. Hadt hy te Athenen of te Romen geleefd, hem was, by 't leeven, zeker een heerlijk ſtandbeeld, en meêr dan éne burgerkroon ten deel gevallen. Nu wordt zyne gedaente, noch enigzints ten minſte, met die zyner gemalinne bewaerd op zyne *tombe* te Geervliet, tot welkers beſchryving wy over ſtappen.

SCHETZE

VAN HET

PRAELGRAF

VAN HEER

NIKOLAES,

HEER VAN PUTTEN;

EN ZYNER

GEMALINNE

ALEIDE,

VROUWE VAN STRIJEN.

SCHETZE

VAN HET

PRAELGRAF

VAN HEER

NICOLAES,

HEER VAN PUTTEN;

EN ZYNER GEMALINNE

ALEIDE,

VROUWE VAN STRIJEN.

Wy hebben, in het eerste ſtuk dezer verhandeling, getracht een denkbeeld te geven van de voornaemſte bedryven van Heer *Nikolaes van Putten*, voor zoo verre zy ons onder 't oog gekomen waren; thans is het de tijd, om, ter voldoening onzer belofte, ook iets te zeggen van zyne Grafſtede; te meer daer 'er de ſchryveren niets, of weinig van gewaegen. Immers *Willem van Goudhoeven*, die de eerste is, welk, mijns wetens, van deze *Tombe* ſpreekt, en in 1620 ſchreef, verhaelt eeniglijk (*a*), dat men *ſijn* ſe-

(*a*) GOUDH. *Chron. van Holl. bl.* 90. en 't einde der *Voorreden.*

ſepulture (t. w. van den *Here van Putten* en zyner Gemalinne) *noch ſiet in de Kercke van Geervliet, in 't Choor, ende een verheven tombe; zijnde het Grafſchrift qualijck leesbaer.* *Goudhoeven* is door *Butkens* (*b*) en *van Leeuwen* (*c*), en deze wederom door den Heere *Hoynck van Papendrecht* (*d*), en den ſchryver van het zevende deel van *den Staet der vereenigde Nederlanden* (*e*), byna, of geheel woordelijk, en zonder enige vermeerdering, gevolgd geworden, terwijl 'er de overige ſchryvers, mijns weetens, niets van geboekt hebben.

Laet ons dan dit overblijfzel der middel-eeuwen, 't geen het oudſte is in zijn ſoort, 't welk my in Holland bekend is, opzettelijk beſchouwen.

In het zuider gedeelte van het choor der oude, en thans eenigſte kerke van het ſtedeken Geervliet, in den lande van Putten, aen het einde van dat choor, in ene niſſe, zag ik in den jare 1775, voor 't eerst, het gedenkſtuk, over 't welke wy handelen wilden, zijnde het zelve, als toen, geheel en al, en dus tombe, beelden en letteren, door eene, zonder twijffel onkundige, hand, met donker blauwe olyverwe overdekt, waerom het ſchrift, ter nauwer nood, en niet dan zeer gebreklijk, konde gelezen worden. Men heeft die letteren, zedert, op mijn verzoek, met wit ingevuld, en de niſſe aen het voet-einde en de zyden der tombe, die in den muur ſchoot, uitgebikt, waer na zich alles in dier voegen opdeedt, als het in de bygevoegde platen ver-

(*b*) *Trophb. de Brab. tom. 2. fol. 199.*
(*c*) *Batav. Illuſtr. bl. 1305.*
(*d*) *Anal. Belg. tom. 1. p. 2. Præfat. pag. 6.*
(*e*) *bl. 161.*

toond wordt, met welken de beleefde, en kunstryke hand van Jonkheer J. C. van Alderwereld van Heenvliet, my heeft gelieven te beſchenken, en die, naer 't leeven, in myne tegenwoordigheid, volgens de voetmaet, en op de nauwkeurigſte wyze geteekend zijnde, myne dankbaerheid, en die der minnaren van zulke zeldzaemheden, alhier met volle recht vorderen en erlangen moeten.

Dit moest ik voor af zeggen; nu zullen wy eerst de *tõmbe*, als *tombe*; dan *de daerop liggende beelden*; en eindelijk, by ieder beeld, de daer op toepaſſelyke *graffſchriften* nagaen.

De graftombe, verbeeld *plaet* 1., is, op zich zelve, van blauw marmer, of arduinſteen; zy heeft tien voeten in de lengte, vier in de hoogte, en vijf in de breedte, van den voorrand tot den achtermuur gerekend, maekende dus een langwerpig vierkant, 't welk ſchijnt te ſteunen op tien pylaertjes, in den Gothiſchen ſmaek, gelijk het geheele werk, uitgehouwen, en niet ongelijk aen verſcheiden andere graffteden van die tyden, by voorbeeld aen die van Hertoge Henrik van Braband, en zyner gemalinne, die, d'eerste in 1260, de andere in 1273, overleden zijn (*f*).

De bladen of zarken der tombe, (die in twee ſtukken beſtaen, waer van het één een halve duim korter is dan het ander, en waer op de beelden liggen) ſchooten voorheen, zo als wy reeds aenmerkten, en wel met drie zyden in de niſſe des muurs: en, nadien by het uitbikken derzelve, op den rand dier bladen, die letters gevonden werden, welken alhier, *pl.* 2. *n°.* 1 en 2. voorkomen, houde ik het voorzeker, dat deze niſſe in later tijd, en toen men

(*f*) BUTK. *l. c.* 1. D. *f.* 269.

men al reeds geen, of minder acht op het ſtuk zelve begon te ſlaen, er over heen zy gemetſeld geworden, daer, in den beginne, die letters, even min als de anderen, voor het oog zullen bedekt geweest zijn. Misſchien is de ganſche tombe in een ander gedeelte van het choor oorſpronglijk opgericht geweest, en naderhand alhier verplaetst. De eenvoudigheid dezer niſſe (*g*), niet gelykende naer het overige werk, verſterkt my in deze meening.

Meêr zal ik van de tombe niet zeggen: de beeltenisſen zullen my langer op houden. Zy zijn beiden leevensgrootte. Zie *pl.* 1 en 2.

Heer *Nikolaes* ligt, naer gewoonte, aen de rechte zyde van zyne Gemalinne. Zijn hoofd is ontbloot, kort hair heeft hy, knevels, en een tweepuntigen baerd. Zyne kleeding is een gemalied harnaſch, met den wapenrok, of anderen lichten overtrek gedekt. Van den rechter ſchouder naer de ſlinke zyde loopt een riem, waer aen het ſchild hangt, hebbende hy om den middel een breder riem, waer in het zwaerd, 't geen onder het ſchild uitkomt, zal geſtoken hebben. Zyne benen en voeten zijn mede met malien-harnaſch gewapend; de handen waren bloot, en lagen naest hem, afgebroken.

Het gantſche beeld, even als de tombe, is van blauw marmer of arduin, zoo als my, hier en daer de blauwe oly verwe wegſtrykende, klaerlijk bleek; dan men moet hier van uitzonderen het hoofd, met hair, en baerd. Dit hoofd, namenlijk, tot aen het koordeken, 't welk over den hals alhier verbeeld wordt, ſcheen my uit een byzonder ſtuk van wit marmer

(*g*) Zie *Hist. d'Auvergne. tom. 1. p.* 128. en 333.

mer te beſtaen, waer van hair, baerd, knevels en winksbrauwen blaauw, of zwartachtig, en de wangen rood, van den beginne af aen zullen geverwt geweest zijn, zoo ik achte: immers zodanig eene verwe vondt ik, by 't wegnemen der tegenwoordige, op de gezegde plaetſen in dien ſteen getrokken, en wel zo ſterk, dat dezelve er niet was uit te krygen. De handen waren mede oorſpronglijk van witten ſteen, en 't bleek my, door haer te paſſen op de ſtompen der armen, dat zy, recht tegens een, in een biddende houding, zullen geſtaen hebben.

't Zal misſchien niet te onpas komen, 't een en ander punt wat nader op te helderen.

De Heer *van Loon* meent (*h*) dat „ de Ridderen het recht hadden, om „ hun hair vry langer dan de aen hen ten dienst ſtaende ſchildknapen, en „ dus by na naer de wijz der Frankiſche Koningen van den eerſten ſtam, „ te dragen". Ik ſpreek dit byzonder recht der Ridderen, hoe zeer er geen genoegzaem bewijs voor vindende, in de plaets, by den Heer *v. Loon* aengehaeld (*i*), niet volſtrektelijk tegen; maer 't is, by my, vry klaer, dat het *kort* hair van de 12. *tot de* 15. *eeuw* een gewoone dracht was van Ridderen en Vorsten. Als men de platen, by den Heer *Montfaucon* uitgegeven, en ziende op deze tyden, nagaet, zal men Lodewijk, Grave van Evreux, Robert van Artois, Jakemes Loucart, Dreux de Trainel, allen tijdgenooten van den Here van *Putten*, dus verbeeld zien (*k*). Ook wordt Eduard de I. Koning

(*h*) *Al. Holl. Regeerings-wyze* 5 D. *bl.* 376.
(*i*) Zie DU CANGE voce *Armiger.*
(*k*) MONTF. *Monum. de la Monarch. Franc. tom.* 1. *pl.* 93. *n.* 1. & 2. 5. 7. *pl.* 94.

ning van Engeland, op zyne zegels, dus afgebeeld (*l*); en 't is my, op die van *onze* oude Ridderen, te meermalen voorgekomen. Hemricourt, overleden in 1403. wordt met kort hair vertoond op zyne tombe te Luik (*m*). Men droeg het echter wel eens, ten dezen tyde, langer, maer zeldzaem, behalven by de Ridders der Siciliaenſche orde van den Heiligen Geest, die allen met lange lokken (*n*) zijn afgeſchetst; gelijk ook Henrik de derde, Hertog van Braband, overleden in 1355 (*o*).

Wat de knevels en baerden belangen, men vindt afbeeldzels van de 12, tot aen 't einde der 14. eeuw, met en zonder; 't geen veel kan af hangen van den tijd, waer op de beelteniſſen der overledenen gemaekt zijn, en welken men nu altijd niet weet; even min als men nu ſomtijds bewust is, of de beeldhouwer voornemens zy geweest hun jonger of ouder af te ſchetzen; gelijk zoo, Koning Philips de Stoute, van Vrankrijk, mede een tijdgenoot van *Heer Nikolaes*, drie mael zonder baerd word afgebeeld, en weder elders met baerd en knevels (*p*). Dit moet men echter opmerken, dat men wel eens door de prentverbeeldingen misleid kan worden, gelijk ik zoo, in den jare 1774, te Leuven zijnde, aldaer Henrik den eersten, Hertog van Braband, op zyne graftombe bevond een gekrulden baerd te hebben, ſchoon hy zonder denzelven vertoond wordt by *Butkens*, (*q*). Ook zag ik,

(*l*) SAULF. *Geneal. of the kings of Engl. f.* 120. en 121.
(*m*) *Miroir des Nobles de Hasbaye. de plaet.*
(*n*) MONTF. *l. c. pl.* 173.
(*o*) BUTK. *Troph. tom* 1. *liv.* 4. *p.* 440.
(*p*) MONTF. *l. c pl.* 90 & 91.
(*q*) *l c. p.* 201. en 202. alwaer men ook kwalijk leest
„ *Justorum* ſpeculum, vindicta *majorum.*"
nadien my bleek, dat deze woorden op de zark ſtonden
„ *Justitie* ſpeculum, vindicta *malorum.*"
Zie ook *Prælium Woeringanum f.* 3. daer 't laetſte goed, 't eerſte kwalijk ſtaet.

ik, niet lang daer na, in de kerk van Damme, in Vlaenderen, de platte koperen zerk van enen Joannes de Monaſterio, overleden, volgens zijn grafſchrift, in 1376, dragende kort hair, en een tweepuntigen baerd, ſchoon, voor zo verre my voorſtaet, zonder knevelen (*r*).

Het ontbloote hoofd, zonder helm, zou, volgens *Alkemade*, moeten aenduiden, dat hy „ op zijn bedde, en in vrede ontſlaepen was (*s*)". Ik heb geen volſtrekte reden, om tegen te ſpreken, dat Heer *Nikolaes* zijn eigen dood

(*r*) Na ik dit geſchreven hadt, herinner ik my *knevelen* gezien te hebben aen zeker lijk, 't welk, in den jare 1770, in de hof-kapel, of Walſche kerke in den Hage, werdt ontdekt. Ik neem deze gelegenheid waer, om 'er by te kunnen voegen, dat veellicht dit het lijk geweest zy van Grave Willem den vierden, die, in den jare 1345, in Vriesland verſlagen werdt, en, na dat hy enigen tijd op 't ſlagveld was blyven liggen, eindelijk door den Commandeur van St Jan te Haerlem, aen de lidteekenen, die hy aen 't ligchaem hadt, gekend, en ſtraks gebalzemd, in 't Klooster Florikamp, by Bolswerdt, werdt begraven, van waer hy door Willem van Oostervant, naderhand Graef Willem den zesdenvan Holland, in 't laetst der veertiende eeuw, herwaerts werdt overgebragt, en, zo zommigen willen, (*Goudsch Chron. p* 114 *en* 115. *Chron. de Holland* by MATTH. *Anal. tom.* 5. *p.* 575.) in 't graeflijk graf, in de kapel van 't hof bygezet; ſchoon anderen zeggen, dat hy, verders, van den Hage naer Valenchijn vervoerd is geworden, (BEKA *Chron. p.* 150. en *Auctior p.* 309. *Diviſie Chron. Diviſ.* 21. *p.* 235. A LEIDIS *l.* 31. *C.* 51.) 't Zy hoe 't wil, het lijk, waer van ik ſpreek, en 't geen ik uit het graeflijk graf heb zien halen, was, geheel en al, in grof lijnwaed gerold, met touwen omwoeld, en aldus in een loden kist, lang zes voet, twee duim, en van zeldzaem maekzel, gelegd, welke kist met een harstachtig vocht, tot voorkoming der bederving van het ligchaem, was gevuld. By het openen dezer kist, en losmaken van het lijnwaed, zag men het lijk aen de voeten gekwetst hoedanig een wonde, ook Graef Willem kort te voren kreeg, toen hy, *Utrecht* belegerende, met een pijl in den enkel geſchoten werdt, hoe zeer hy zedert herſtelde, doch welke wond na 't overlyden kan open gebroken zijn. Zie BEKA *l. c. f.* 118. HEDA *p. m.* 243. cet. De hals was ook gekwetst, zonder dat ik durve bepaelen of dit in den ſtrijd, dan by de balzeming toegekomen zy. De Heer Subſt. Griffier van den Hove van Holland *Royer* heeft hier ſchoone teekeningen van vervaerdigd, die, mooglijk, met de aenmerkingen van zijn Wel-Ed. Geſtr., den Here Advocaet *Viſſer*, en van my, 't enigen tyde het licht zien zullen.

(*s*) *Ceremon. der begraefniſſ. bl.* 210.

dood geſtorven zy, ſchoon wy reeds zagen, en nader met een woord zien zullen, dat men dit niet voor uitgemaekt kan houden. Maer de regel van den Heere *van Alkemade* is ten minsten niet algemeen. Men hadt, ten dezen tyde, by de nabuuren al meest dezelve gewoontens, als hier; en echter ziet men Robert van Artois, geſneuveld aen zyne wonden, die hy in den ſlag by Veurne in Vlaenderen, ten jare 1298, gekregen hadt, met blooten hoofde, zonder helm, en ſlechts, ter onderkenning, met den graefſyken hairband geſiert, op zyne graftombe by de Jacobynen, te Parys (*t*). En dat men, waerlijk, op zulke regels niet te veel vertrouwen moet, blijkt nader uit het geen dezelve oudheidkenner verhaelt, te weten, dat de Ridders, die op hun bedde ſtierven „ ongegord lagen, zonder degen, de „ voeten gelegd zijnde tegens een leggende windhond", daer de onze in tegendeel gegord, en gedegend is, zonder enig 't minſte blijk, van ooit enig dier aen de voeten, of elders gehad te hebben; ſchoon hy echter, als met blooten hoofde, en zonder helm vertoond wordende, naer de ſtelling van *Alkemade* zelven, in vrede en op zijn bedde zou moeten ontſlapen zijn.

De hals wordt verbeeld als in yzer geſloten, welk gedeelte des harnasch men *gorgerin* (*u*) en *gorgier*, (want men heeft veel Franſche woorden voor *onze* wapenrusting, en weder Nederduitſche voor die der Franſchen gebruikt, het geen een bewijs is, dat men al dikwiljs dit ſoort van kleedy van elkander overnam) gewoon was te noemen, om dat het den hals of keel

(*t*) MONTFAUC. *l. c. pl.* 93. *n.* 5.
(*u*) MENAG. *Diction.* op *Haubert.*

keel bewaerde. In het *Boek van den Pelgrim*, gedrukt in 1498, lees ik, *bl.* 38, „ doe reycte ſi my een *gorgier*, een helm, eñ een targe of ſchilt.— „ met den helme en *gorgieren*, ſulstu dy eerst wapenen, om hoeft eñ *halſe* „ te beſchermen ", en, op *bl.* 38. *gorgieren* om u *keele* te wachten ". 't Kan zijn, dat men dezen *gorgier*, in den beginne, ook *halsberg*, even als de wapenen, die de beenen dekten, *beenberg* (*v*) genoemd hebbe; maer dat *halsberg*, zedert ten minsten, veel uitgeſtrekter betekenis kreeg, zal het vervolg doen zien.

Over dezen *gorgier* loopt, na 't ſchijnt, een koord, 't geen ik achte tot ſieraed te zullen hebben geſtrekt, en dat mooglijk *torckeel* was genaemd (*w*).

Voor 't overige ligt Heer *Nikolaes*, geheel en al, in een *gemalied harnaſch*, hoedanig men, voor en na zijn tijd, te meermalen ontmoet by de Ridderen, dien zulks alleen eigen was: merkende *Fauchet* echter aen, dat men zich, *na* 1330, ook met yzeren *platen* begon te wapenen, (*de la milice de France p.* 524.) doch uit *Helu* blijkt, dat men al platen gebruikte in 't jaer 1288. Zie *Huydecop.* op *Stoke* 2 D. *bl.* 132. en 3. D. *bl.* 82. Deze gemaelide wapenrusting, welke, volgens ſommigen, in de vroegſte tyden, den naem droeg van, *brunium* (*x*) *brunea*, *broignes*, *brugne*, en wat des meer is,

(*v*) *Bainbergas* bonas pro ſex ſolidis intuat. „ L. *Ripuarior tit.* 36. §. 12.

(*w*) KILIAEN, *torckeel.* Vetus *torques*, *torquis*, *murenula.*

(*x*) Zie la Roque *de l'arriere Ban p.* 435. Die benaming komt in de *capitularia* van Karel den grooten reeds voor. Zie ook Fauchet *de la milice de France p.* 523. De wetten der Ripuariers ſpreken reeds van *bruniæ. tit.* 36 §. 11. Ook verbiedt Karel de kale ao. 864. *bruniam vel arma extranea dare aut vendere, Capitul. Reg. Francor. tom.* 2. *tit.* 36. §. 25. *f.* 186. *edit. Baluzii.* En dit was reeds voorheen verboden door Karel den grooten. *l. c. tom.* 1. *p.* 198. *Capitul.* 779. §. 20. waer by men verſcheiden plaetzen zou kunnen voegen. PITHÆUS ad *Capit. tom.* 2. *p.* 710. verklaert *brunia*, *lorica*, en acht van hier te komen, „ feuda *loricæ*, quæ Nortmannis *fiefs de haubert*; 'er byvoegende, „ invenio tamen ve-

rum

is, drukten de onzen doorgaens uit door de woorden *Halsberg* of *Pantzier*, waer voor de Franſchen zeiden *Haubert* (y), en die den Here *Huidecoper* onder den naem van *Alberjonati Malleæ* (gemaelide *halsbergen*) zijn voorgekomen. Men is het nopens den oorſprong van den naem *Halsberg* of *Haubert* met den anderen niet eens, daer ſommigen het woord van *album*, anderen van *al* en *bergen* (z) afhaelen. My belangende, hoe zeer hier ieder zyne vryheid laetende, komt het echter zo voor, dat *halsberg*, oorſpronglijk Nederduitsch zy, en eerst dat gedeelte der wapening zal aengeduid hebben, 't geen van malien te ſaemgeſteld, en onderſcheiden van den eenvoudigen *gorgier*, den hals byzonder dekte tot over de ſchouderen; hoedanige wapening ik dikwijls by de Ridderen ontmoet heb; by voorbeeld by d'Autinne (zie *Hemricourt*) en by Montf. *tom.* 1. *pl.* 93. n°. 10. *pl.* 94. n°. 5.) en elders. Ook zie ik dat de Heer *Wachter* in zijn *Gloſſarium Teutonicum*, op 't woord *Ber-*

„ tuſtiori Saxonum lingua *Brijn*, *galeam* ſignificaret. Zie ook DU CANGE *voce Brunea*, daer hy uit de *Roman de la Roze*, aenhaelt „ *des hauberts* & *des broignes*." Ook heeft het „ *Rhythmus de S. Annone*, *Stroph.* 8., (by WACHTER *in Gloſſario voce Bergen*, *tegere*) HALSBERGIN *unti* BRUNIUM." Ik meen, dat uit deze twee plaetzen blijkt, dat *Halsbergen* van *Brunium* onderſcheiden waren; en noch duidlyker blijkt dit onderſcheid (uit het Testament van Graef Everhard, door Eccard (uit *d'Achery Spicileg. tom.* 12. *p.* 293.) aengehaeld op de *Leges Ripuar. lit.* 36. §. 11. alwaer ik leez, *bruniam unam* & *helmum cum balsberga*. *Wachter* zet het, zie ik, over, door *collaria* & *thoraces*.

(y) *Pelgrim bl.* 38. „ neemt dezen *halsberch of pantſier*" en wat verder, „ deze „ *balsberch* of *pantſier* is genoemd ſtarchede." Zie verder du Cange voce *panceria*, alwaer hy onder anderen aenhaelt zeker *Charter* van den jare 1211., luidende „ debet habere unusquisque miles *eſpergum* (ik verſta 'er door *balsbergum*) aut *panceriam* cum „ capirone," dat is een *balsberg* of *panſier met een kap*. Zie *Pere* DANIEL *l. c. tom.* 1. *f.* 387. Zie ook KILIAEN op *pansfier*, en de aldaer, door den Heer *van Haſſelt*, aengehaelde plaetz uit MATTH. *de Nobil. p.* 1135. Le Long op de plaetz *bl.* 73. uit de *Spieg. biſtor.* aen te haelen neemt verkeerdelijk den *balsberch* voor een ringkraeg.

(z) *Besly*, by MESNAGE *Diction.* op *Haubert*.

Bergen, *Halsperga* verklaert door „ *Collare*, quia *jugulum tegit*, Germanis „ *hals*, ſed & *lorica*, quia præter jugulum & *pectus* tegit ". In later tyden ſtrekte zich dit *gemalied hembd* (gelijk het mede genoemd wordt) ook verder uit, en liep tot aen, of onder de knien, (*d*) hebbende armen aen weder zyden, waerom men by *Menage* leest, „ qu'on appelloit ancienne„ ment *Haubert* (*e*); une cotte de maille *a manches* & gorgerin ", wordende aldaer verder aengehaelt het twede boek van *Amadis de Gaules* „ ne„ amoins Amadis ſe releva, encore qu'il luy fut demeuré un tronc de lance „ de dans *la manche* de ſon *Haubert* ". Men zal by *Daniel*, en *Fauchet*, op de reeds aengehaelde plaetzen, bredere beſchryving daer van vinden, en by den zoo dikwijls aengehaelden *Montfaucon* verſcheiden zulke *Halsbergen*, als hier de onze is. *Kiliaan* heeft dit woord alleenlijk in de betekenis van *Ringkrage*, en voegt 'er by *Thorax*, *Lorica*, *Collare*, *q. d. munimen ſive tegmen colli*. Dat de *Halsberch* een veel grooter deel van 't ligchaem dekte, leert *Ferguut* by den Heer *Huidecoper* (*f*), want aldaer leez ik

„ de Vos ghinc neven zire *zide*
„ Sinen *Halsberch* trecken, eñ ſcoren;
„ En maecte veinſteren eñ doren,
„ Eñ ghinc maelgen leſen vut,
„ So dat men *die ſiden* entie huut
„ Mochte ſcouwen." (*g*)

Bo-

(*d*) Zie *Pere* Daniel *de la Milice de France tom.* I. *p.* 387.
(*e*) *l. c.* voce *haubert.*
(*f*) Op STOKE 3. B. *bl.* 186.
(*g*) Meerder zou ik van deze *halsbergen* kunnen zeggen, vreesde ik niet te ver uit te weiden; men leze de fabel van den *halsberch* in den *Spiegel Historiael.* 8. B. *c.* 32. *bl.* 187. en 188. en 't geen hier onder door my aengetekend is (*z. a.*)

Boven of over den halsberg draegt de Heer van *Putten* een overkleed, of wapenrok (*couverture*, *cotte d'armes*) zonder mouwen, en hem dekkende tot over de knien. Ik heb, by 't weg ſtryken der blauwe oly-verwe, niet kunnen bemerken, dat hier op enige zyner wapenen voorheen geſchilderd ſtonden, gelijk anders de Ridderen veeltijds met zodanige rokken worden afgebeeld, 't geen den minſten liefhebberen der Vaderlandſche oudheidkunde, kennelijk is, en zo uit de oude zegelen der Vlaemſche en Hollandſche Graven, als uit de afbeeldingen der tomben, by *Montfaucon*, *Santfort*, en verſcheiden anderen kan blyken.

Minder echter ſchijnt het bekend, dat men deze wapenrokken *Tornikels* genoemd hebbe, immers het is by my volkomen zeker dat de anders kundige *van Loon* (*h*) den *tornikel*, of, zo als hy het noemt *cornikel*, en *cormerke*, verkeerdelijk voor een *halscieraed* verſleten hebbe. *Tornikel*, waer voor de Franſchen zeggen *tornicle*, en *turnicle*, of *tunicle*, is een woord, afkomſtig van het Latijnſche *tunica*, en wordt door *Du Cange* aldus (*i*) verklaert „*ſagum militare, quod armaturæ ferreæ, vel thoraci* „*ſuperinduebatur; cotte d'armes;* voegende hy 'er by „*ita fere ſemper ſcri-* „*ptores noſtri hac appellatione donant, vocabulo varie elato*", hy doet 'er op volgen een plaets, uit een *Chron. Flandr.*, alwaer van Keizer Henrik van Luxem-

(*h*) *Aloud. Holl. Regeer.* 8. D. *bl.* 377. en 378. alwaer hy ook meent, dat Graef Dirk de vierde, op 't ſtadhuis te *Haerlem*, en op de daer na gegraveerde printverbeeldingen by *Stoke*, uitgave van *Alkem. fol.* 27. met een halsteken, *torckeel*, *kornikel*, of *kormerke* genoemd, is afgebeeld; doch het blijkt nergens uit, dat dit hals ſieraed van Dirk dus genoemd werdt, en even min, dat op dit ſchilderſtuk enigen ſtaet te maken zij. Ik heb breed over deze ſtoffe geſproken in mijne Verhandeling *over de Bellen aen de Kleederen.*

(*i*) Voce *tunica.*

Luxemburch geſproken, en gezegd wordt, „ & avoit vetu une *tornicle* „ *d'or, a aigle noir* ". Zodanig een wapenrok, waer van de grond goud zal geweest zijn, overeenkomſtig het veld van het wapen, meen ik dat Grave Dirk van Holland aen hadt, toen hy, zich werpende voor de voeten van den Utrechtſchen Biſſchop Herbert, door *Beka* (*k*) gezegd wordt, „ abjiciens galeam ſplendidam, leoninum clypeum, & *paramentum au-* „ *reum*" (*l*)!; waer voor ik, in een myner oude handſchriften van Beka, wel eer door den Heer Van Loon bezeten, en by hem hier aengehaeld, leze (met verandering der *t* in *c*, gelijk duizendmael, om de gelijkheid dezer letter, in 't oude ſchrift gebeurt) *Cornikel:* ſtaende in een ander handſchrift, 't geen *Matthæus* tot zyne uitgave ſchijnt gebruikt te hebben, *cormken*; alwaer weder de *t* in *c* ende *m* in *ni* moet veranderd worden, doch waer voor by Matthæus in zyne *analecta* weder *cormcken* (*m*), en by Van Loon *cormerken*, by verſchryving gelezen wordt.

Gelijk men ondertuſſchen meêr dan een ſoort van *tunique* heeft gehad (*n*), zal het ook zoo met de *tornikels*, als het zelfde betekenende, geſteld geweest zijn. De *tornikels*, waer van wy zóo even ſpraken, waren van zyde, en dienden ter onderkenninge van den Ridder: Waerom zy ook met zyne wapenen verſierd werden, en dikwijls met goud of andere verwen gewrocht. (*o*), Maer dikwijls had de Ridder, (en zo moet men het ook misſchien van den Heer *van Putten* opvatten) over het harnasch, en onder

(*k*) *Chron in Hereberto f.* 50.

(*l*) Welk *paramentum* Scriverius, op myne *Beka* verklaard door *paludamentum*.

(*m*) *Anal. in quarto tom.* 3. *p.* 95. en in *oct. tom* 5. *bl.* 76.

(*n*) Zie VELLY *Hist. de France tom.* 7. *p.* 70. *Le ſur cot* etoit une *tunique* a manches courtes, la robe a grandes manches lui a ſuccedé.

(*o*) Zie BURMAN *over de Nederd. taal*, 1 D. *bl.* 416 en 417. 445. enz.

der den wapenrok, noch een zyden kleed, 't geen ſteviger was, hem tot beſcherming verſtrekte, en mede *tornikel* gezegd wordt. Men leest, by *La Combe* (*p*), deze oude plaets

„ Biau chevalier poez porter *ung tornicle*, por votre *ſoëfe*.

dat is „ Schoone Ridder gy kunt voor *uwe zekerheid* een *tornikel* dragen."

Ook heeft de onvergelykelyke *du Cange*, (*q*) uit een oud geſchreven dichter, ons deze vaerſen bewaerd,

„ Armez fut d'un *haubert* clavez de double maille,
„ Un *tournicle deſſus*, auſſi come *d'eſchaille*.

Ik begrype, namelijk, dat deze twede ſoort van *tornikels* met de naeld zwaer geſtikt zullen geweest zijn, in de ſmaek als ſchubben. (*comme d'eſcaille*). Te ver zoude ik uitloopen, indien ik dit alles hier ten breedſten wilde uithaelen. Ik zal 't een en ander nopens deze ſtoffe, by geleegenheid myner uitgave van *Helu*, denkelijk, breder behandelen. Die nader de wyze, waer op deze *tornikels* moesten gemaekt worden, kennen wil, leze de uittrekzels der *Statuta MSS. des armoiers & coustre pointiers de Paris*, by den meergem. en nooit volprezen *du Cange* (*r*).

De beenen en voeten van Heer *Nikolaes* zijn mede gemalied. Hy heeft aen de ſchoenen geen lange punten of *tuiten*, waer-van dezen anders *toteſchoenen* genoemd worden (*s*). Indien men op de afbeeelding van Willem, Graef van Vlaenderen, die in 1127. ſtierf, by *Vredius*, kan ſtaet maken,

groeg

(*p*) *Dict. de la Lang. Franc.* op *Tornicle.*
(*q*) *Gloſſar. med & inf. Latin.* op *tunica.* Zie ook zyne noten op *Joinville p.* 128.
(*r*) *l. c*, voce *tunica.*
(*s*) KILIAEN, *Tote ſchoenen, calcei liénati.*

droeg men, anderſints, reeds in dien vroegen tijd, zulke punt:ge ſchoenen. Maer de Graef van Salisbury, die in 1226 ſtierf, heeft ze echter omtrend als die van Heer *Nikolaes* (*t*).

Zijn ſpooren zijn kort, zoo als by *Montfaucon pl.* 93.

Dat men aen een band of zwaren riem, die van den rechten arm naer de ſlinke zyde liep, gewoon was den ſchild te dragen, is den oudheidkundigen bekend (*u*). Met de rechte hand doch moest men ſtryden, terwijl men met het ſchild op den ſlinken arm de borst gedekt hield. 't Is echter niet zonder voorbeeld het ſchild ook aen de rechte zyde te vinden. Een zegel by *Vredius* kan ons hier van overtuigen (*v*). By *Montfaucon* zie ik het ſchilt aen een riem van den ſlinken elboog afhangende (*w*), en elders (*x*) is het met een ſoort van haekjens in den zelven band gehegt, waer in my het zwaerd ſchijnt te ſteken. Men zie verder over de ſchilden de onder aengehaelde plaetzen (*y*); en voege hier alleenlijk by, dat het ſchild zelve, 't geen hier en daer aen de randen wat beſchadigd is, door my gevonden werdt beverwd, zo als het ook in de plaet gezien wordt, met het tegenswoordige wapen van 't landſchap Putten; dan onder die verwe, welke ik gezegd heb van later tijd te zijn, is door my geene andere, in den ſteen gezogene, ontdekt, 't geen anders hier even zeer te wachten was als op

(*t*) SAULF. *Geneal. Hist. f.* 115.
(*u*) MONTF. *pl.* 67. *N.* 7. *pl.* en 93. *N.* 5.
(*v*) *Sigill Comit. Flandr. f.* 2.
(*w*) *l. c. pl.* 85. *N.* 1.
(*x*) *l. c. pl.* 84.
(*y*) HUYDEC. op STOKE 2, D. *bl.* 142. FAUCH. *de la Milice Franc. p.* 522. en 523.

op 't aengezicht. Ik durve niet bepaelen, of 'er, by 't oprichten der tombe, een wapen op dit ſchild zal geverwd geweest zijn; en noch minder, of dat wapen gelijk was aen het jegenwoordige; te minder daer ik, in zekere eigenhandige charter-lijst van wylen den Heere *Gerard Schaep*, in leven Burgemeester der Stad Amſterdam, een brief vinde aengehaeld van *Aleid van Putten*, de Echtgenoot van onzen *Nikolaes*, waer aen de Heer *Schaep* vermeldt dat het zegel van *Putten* hong, „ *zynde een putgalge*", waer uit eerder zou ſchynen, dat het jegenswoordige wapen na den tijd van Heer *Nikolaes* is aengenomen. Men hadt anders dikwijls de gewoonte de wapens op de ſchilden der graffteden te ſchilderen, ook zelfs, al ſtonden zy op de wapenrokken niet afgebeeld (*z*).

Zelden heb ik enen zo breden gordel gezien, als Heer *Nikolaes* om 't lijf heeft, hoewel zy niet geheel ongelijk is aen die by *Montfaucon pl.* 74. N°. 2. *pl.* 82. N°. 10. en *pl.* 93. N°. 5. Deze gordels waren van *hardleer* gemaekt (*a*), en ſomtijds geborduurd, en verſierd, 't geen ik echter hier niet ontdekt hebbe. *Wlſon de la Colombiere* verhaelt anders van de Ridders, „ ils portoient leurs ceintures ou baudriers en broderie d'or, comme etant „ principale marque de leur chevalerie.

Aen dezen gordel zal zekerlijk het zwaerd, (waer van 't onderst gedeelte afgebroken is) zijn gehegd geweest (*b*). Men droeg toen, als nu, het zelve aen de ſlinke zyde; doch men vind het echter, ſchoon zeldzaem, aen de

(*z*) BUTK. *Troph. tom.* 1. *p.* 268.
(*a*) FAUCHET *l. c. p.* 523.
(*b*) MONTF. *pl.* 84. *N.* 3.

de rechte (*c*). De ouden, weet men, waren gewoon het zwaerd aen die zyde te draegen (*d*).

Meerder zal ik van de kleding niet zeggen; en voor hun, die niet weeten, noch bedenken, dat alles in deze waereld betrekking tot elkander heeft; dat eene zaek, die op zich zelve klein ſchijnt, groot wordt zoo dra die betrekking daer is; en dat men tot het verſtand der grootſte zaken zonder de kennis der kleinen even min komen kan, als tot het maklijk verſtaen eener zinſnyding, zonder behulp van ſchrappen, (*commata*) en punčten, zal ik reeds te veel gezegd hebben.

Ik wenſchte evenwel in ſtaet te zijn breder bericht te kunnen geven van het graffchrift. De randen van het blad der zarke, aen de rechter hand van Heer *Nikolaes* in den muur ſchietende, zijn, meest al, vergaen; de *letters* zijn dus meest allen weg; en men heeft, hoe voorzigtig ook dit werk is aengetast, niets meer overig gevonden, dan deze woorden

„ *Et feſtum præiens, necis, heu! tulit eſtum* ".

woorden die, op zich zelven, moeilijk zouden te verklaeren vallen, was het niet, dat ons de text der reeds gemelde doodlijst van 't kapittel te Geervliet hier zeer te ſtade kwam. Aldaer namelijk lazen wy reeds in 't eerſte deel dezer Verhandeling

„ 27 F, In hoc *profeſto* Symonis & Jude, anno dñi MCCCXI, obiit „ nobilis *Dñus*, *Dñus Nicolaus*, *Dñus* de *Putte* & de *Stryen* " &c.

Als men nu de woorden van deze lijst toepast op de overgeblevenen van het

(*c*) *l. c. pl.* 69. *N.* 7. en *pl.* 34. *N.*

(*d*) DIODORUS zegt ergens „ armatura (Belgis) gladius longus „ad *dextrum*, depen„dens."

het vaers, zal *profeſtum* en *festum præiens* een het zelfde zijn; gelijk *profeſtum* ook door den Here *Hoynck van Papendrecht* zeer wel door *pridie festi* vertaeld wordt Nu was het *profeſtum* der doodlijst, de feestdag, welke *voor* die van *Simon en Judas* gevierd werdt; en 't is dus denkelijk, dat ook het graffchrift met de namen dezer heiligen moet aengevuld worden, en betekenen, dat Heer *Nikolaes* „ op den dag, welke het feest van Simon en „ Judas vooraf ging" (d. i. den 27. van Wijnmaend) „ de woede van den „ *dood*, helaes! ondergaen heeft". Waer by ik alleen noch aentekenen moet, dat het woord *nex*, in goed latijn, eigenlijk, een *geweldigen dood*, of *moord* aenduidende, aen ons, die door 't ſpoedig overlyden van Heer *Nikolaes*, na den Vrieſchen tocht, alreeds twyfelden, of hy wel zijn eigen dood geſtorven was, hier op nieuws zulk een geweldigen dood doedt vermoeden; zonder dit echter, om het ſlecht latijn der middel eeuwen, waer in het graffchrift geſchreven is, en om 't algemeen woord *obiit*, alleenlijk in *'t necrologium* voorkomende, te durven bepaelen.

Dit zy genoeg nopens de afbeelding van Heer *Nikolaes*: laet ons nu noch een woord van die zyner Gemalinne ſpreken.

Aleid van Strijen is afgebeeld in 't gewaed, waer mede men de aenzienlyke vrouwen van haren tijd gekleed vindt. Haer hoofd is gedekt met een kapſel, niet zeer ongelijk aen 't geen men noch *kapers* noemt; enigzints langs de wangen naer buiten uitſtekende, en waer onder men den rand ziet ener mutze, plat lanks het aenzicht heen loopende, en ſluitende. Zy ligt, verders, in een ſtatigen mantel, van boven met een klep, of ſoort van krage, op de borst nederhangende, en, na 't ſchijnt, met knoopjes en gaten, of misſchien franjes, voorzien: hoedanige kragen men, by wyze

wyze van een afhangenden kap, ten dezen tyde, in Vrankrijk en elders, gewoon was te draegen (*e*).

Ik achte dezen tabbaerd, den ſtaetſie-mantel, die groote en edele vrouwen thans van minderen onderſcheidde, en meene, dat men hem den naem van *ſurcot*, of, zo als de onzen zeiden, *ſurcoet* gaf; 't welk *La Combe* (*f*) te bepaeld noemt „ *habillement de princeſſe*, ſchoon 'er wel by-voegende, „ *c'eſtoit le manteau, quelles portoient par deſſus la robe*".

Haer onderkleed, 't geen tot over de voeten zich uitſtrekt, is, insgelijks, na 't ſchijnt, van vooren toegemaekt met een ſoort van knoop- of haekskens; ten deeze niet ongelijk aen dat van Johanna, Koningin van Navarre, in den jare 1304 overleden, en, naer een oud pastel, afgeſchetst by *Montfaucon* (*g*). Het ligchaem van *Aleid* ſchijnt door geen keurs geklemd te worden. Deze verderflijke gewoonte ſchijnt my, in het doorlopen der overgebleven gedenkſtukken, meest in zwang geraekt op 't laetst der 14. en begin der 15.^de^eeuw, wanneer ook de hoofdſieraden veele veranderingen begonden te ondergaen (*h*).

Ik heb vergeeten te zeggen, dat, ik, by 't afſchrappen der blauwe verw-ſchil, op 't aenzicht van Vrouw *Aleid*, hare winksbrauwen, wangen en lippen, met natuurlyke verwen naer 't leven gekoleurd, even als by Heer *Nikolaes*, doortrokken vonde. Of haer klederen beſchilderd geweest zijn, is iets, 't geen ik niet zeggen kan. Ik heb, in enen der kerken te Meche-

(*e*) MONTF. *l. c. pl.* 94.
(*f*) *Dictionn. du vieux lang. Franc.* voce *ſurcot*.
(g) *pl.* 92.
(*h*) Vergel. MONTF. *l. c.* van *pl.* 104. en verders, met de voorgaende.

chelen, de klederen ener aenzienlyke vrouwe, op haer tombe, geſchilderd gezien. Ook leest men van Izabella van Lancaster, overleden in 1269., dat zy op haer praelgraf *painted and gild*, dat is, beſchilderd en verguld werdt afgebeeld (*i*).

Hare handen zijn afgebroken, en niet te vinden. De ſteen, die men thans aen hare voeten ziet, was in den muur gemetzeld, en, met al de letteren, daer op ſtaende, onzichtbaer; 't welk ook het overig gedeelte van het grafſchrift vry onverſtaenbaer maekte. Dit grafſchrift echter is nu geheellijk ontdekt, gelijk op de nevensgaende plaeten kan gezien worden, en luidt dus.

„ Aleydis, morum ſpeculum, flos, mater honorum
„ Quæ fuit in *popuno*, nunc jacet in tumulo.
„ Nobilis in Putte Stryeneque fuit dominatrix
„ Chriſte, fruens ut te rogo ſit laudumque datrix!
„ Milleno, triceno, ſexto quoque deno,
„ Chriſte, tuis annis, obiit, Paulique Johannis.

Men ziet, dat de woorden, *in popuno*, door my met een loopende letter zijn uitgedrukt, en, in de plaet, op den rand der zerke zeer ongelijk ſtaen. Ik denke dat het een en ander aen den ſteenhouwer, het Latijn onkundig, te wyten zy; *popuno* is geen tael, en als men *populo* leest is alles gevonden. Volgens deze lezing dan zet ik het dus over;

„ Aleid, die een ſpiegel en bloem der zeden, en een moeder der eere,
„ onder het menſchdom was, ligt nu in het graf. Zy was een edele Heerſche-
„ reſſe

(*i*) SAULF. *l. c. f.* 105.

„ resse in Putte en Strijen. Ik bidde, o Christus! dat zy U geniete, en lo-
„ ven moge! Zy stierf, in 't jaer 1316. na uwe geboorte o Christus,
„ op den dag van Paulus en Johannes" (d. i., op den 26. van Zomermaand, welke in dit Jaer 1316, daer de zondags letter een A was, op een Maendag inviel (*k*).)

Ik zal my over dit Grafschrift niet breeder uitlaeten; 't is de stijl van die tyden. Holingerus, broeder van den Zweedschen Kanutus, heet alreeds op zijn graf *morum speculum* (*l*), Henrik de Iste Hertog van Braband *flos patriæ* (*m*), en de beroemde Jacob van Meerlant, die den rijmbybel schreef, wordt gezegd *der eeren Vader* (*n*).

Aleid was de oudste dochter van Heer *Willem van Strijen*, en werdt, na zijn dood, dat is omtrend 1293, (na welken tijd ik ten minsten van hem geen meer gewag vinde,) Vrouw *van Strijen*, een der oudste en machtigste heerschappyen dezer landen. Wy hebbenze al vroeg gehuwd gezien met Heer *Nikolaes van Putten*, en de kinderen, welke zy by hem won, zijn in de geslachtlijst voor het eerste stukje aengetekend. In de charteren komt zy my na 1315 niet voor; doch alstoen voerde zy noch, behalven den naem van Vrouwe *van Strijen*, (welke Heerlijkheid haer aenbestorven was,) den titel van Vrouwe *van Putten*, niet tegenstaende dit landschap eigenlijk op haer oudste dochter *Beatrix*, na dode van Heer *Ni-*

(*k*) *l'Art de verifier les dates p.* 159. en 164. en *fol.* 136.
(*l*) *Acta Suec. tom.* 2. *p.* 553.
(*m*) BUTK. *troph. tom.* 1. *p.* 201.
(*n*) LE LONG *boekz. der Bybels bl.*

Nikolaes, was verleid; (o) waerom deze *Beatrix* er zich mede ten zelven tyde Vrouwe van ſchreef, zoo als men insgelijks uit de geſlachtlijst zal kunnen opmaken, tot welke wy ons gedragen.

Briele den 9. July 1778.

(o) MIERIS *Gr. Charterb.* 2. D. *bl.* 123.

LIJSTE

UWEN

TTEN.

Heer
ZWEDER VAN ABKOUDE, Heer *van Gaesbeek*, *Putten* en *Stryen*.

Wordt, van wegens den Grave van Holland, met *Putten* en *Stryen* verlijd op *St. Lucasdag* 1361; en wegens de Vrouw *van Voorne*, op 3 Juny 1362, by opdragte zyner Moeye BEATRIX VAN HOORNE, en gemaakte ſchikking met zynen Neve, JAN *de Jongere van de Lek* en *Breda*.

Trouwde ANNA VAN LEININGEN, overleden in het eind van Juny 1400. Hy zelve ſtierf op den 23 April 1400. (*Necrolog. Geervl. p.* 186. en 206.)

WILLEM VAN ABKOU-

Heer
JACOB, Heer *van Abkoude*, *Gaesbeek*, *Wijk*, *Putten* en *Stryen*, Stadhouder van Holland enz., werdt door Grave WILLEM den VI., als Graef, op den 18 Juny 1410, en door JAN VAN BEYEREN, als Heer van *Voorne*, op $\frac{20}{21}$ Maert 1415. met *Putten* en *Stryen* verlyd.

Hy huuwde met
1°. JOANNA VAN LIGNE.
2°. MARGARETHA VAN SCHOONVORST.

Hy overleed in 1459, na dat hy, in Juny 1456, was verplicht geworden aen Hertog PHILIPS VAN BOURGONDIEN, als Grave van Holland, de Heerlykheden *van Putten* en *Stryen*, te *verkoopen*, *erven*, *en op te draegen*;

ANTHONIS, Zoon van *Abkoude*, *Gaesbeek*, *Wijk*, *Putten* en *Stryen*, verwekt by JOANNA VAN LIGNE.

Hy ſtierf ongehuuwd, voor zijn Vader, in 't Jaer 1429.

In zeker oud geſchrift, het welk ik voor de hand van ADRIAEN VAN WESTPHALEN aenzie, word hy, doch zoo ik achte verkeerdelijk, GUIL-

maekt, en met MIRAEUS, VREDIUS, BUTKENS, GOUTHOEVEN, HOYNCK VAN
is volſtrekt onmooglijk, nadien BEATRIX onmiddelijk haer Vader, als Vrouwe *van Put-*

gtigſte geweeſt van allen, die, in Holland, of Zeeland, voor 't laetſt der veertiende eeuw

Plaat 1.

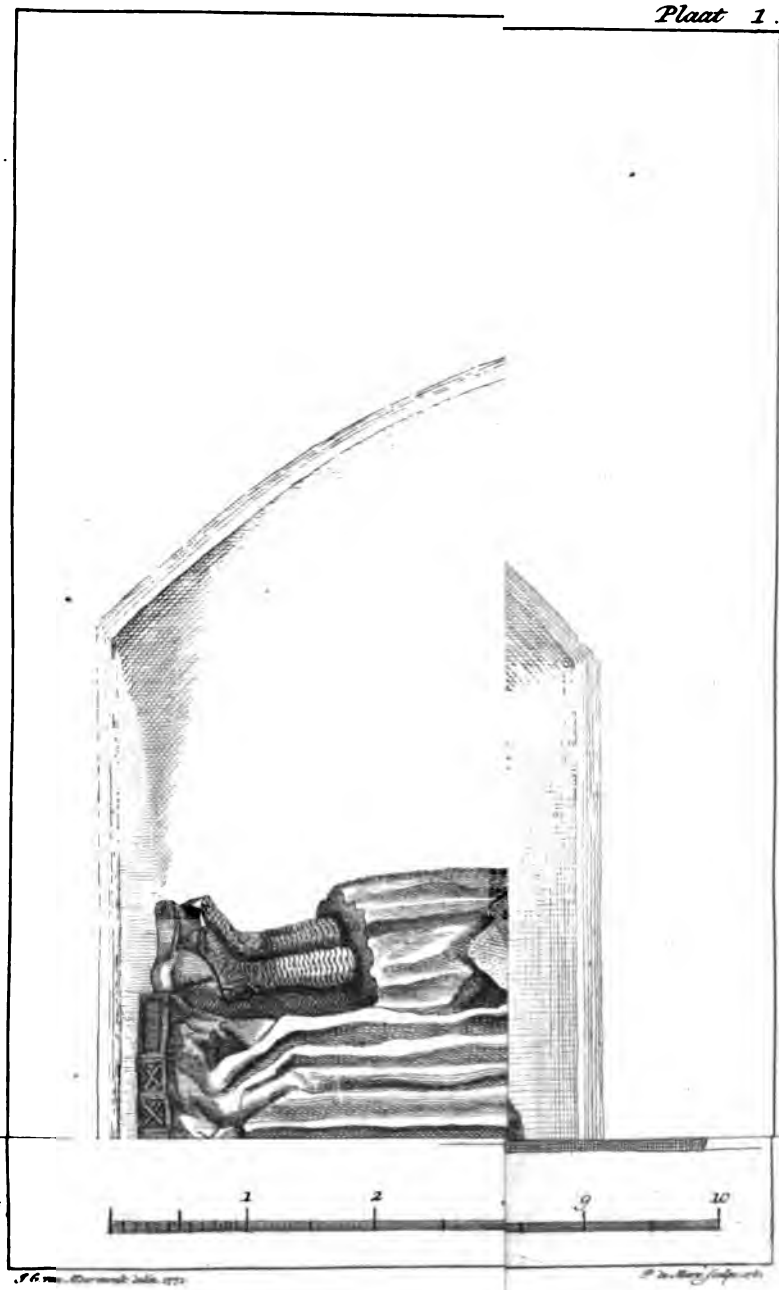

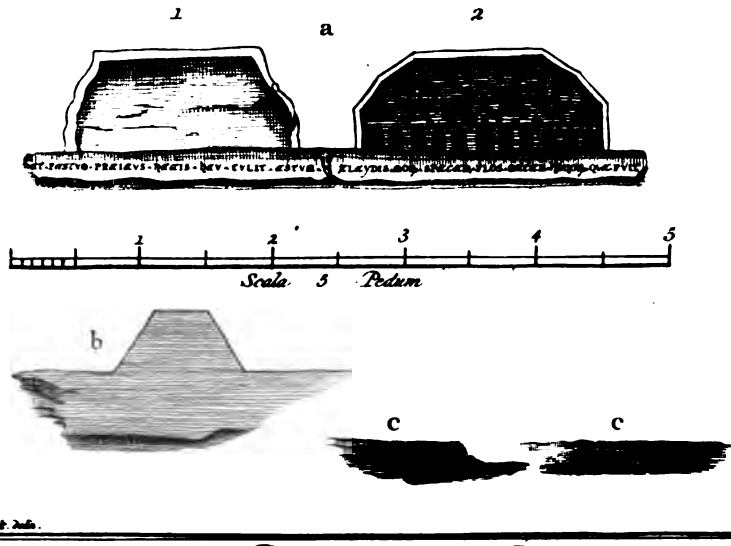

Overblyfzelen der Graftombe van den Heer Nicolaas en Vrouwe Aleid van Putten en Strijen, in de Muur der Nisse van dezelve Tombe ontdekt.

a . 1 en 2 . Het Voteneind van de Sark.
b . . . . . Een Stuk van het Hoofdeneind.
c . . . . . Stukken van de Buiterand.

Afbeelding van de Tombe, vlak van boven te zien.

J. G. van Aldermeek, delin. in Ecclesia Geurel 1771 — P. de Mare, sculps. 1781.

BESCHOUWING

VAN DEN

OUDEN GEBREKKELYKEN

EN SEDERT

VERBETERDEN TRANT

ONZER NEDERDUITSCHE

VERSEN,

DOOR

PIETER HUISINGA BAKKER.

BESCHOUWING

VAN DEN

OUDEN GEBREKKELYKEN

EN SEDERT

VERBETERDEN TRANT

ONZER NEDERDUITSCHE

VERSEN.

Ik wil gaerne bekennen, dat dikwerf eene bloote nieuwsgierigheid, zeldzaem een edeler oogmerk, my de werken van onze Rederijkeren, en oude Rijmeren, in handen heeft gegeven. Maer ſedert het leezen van de fraeie hiſtoriſche Schets, door wijlen één onzer Medeleden, den Heere WILLEM KOPS, zo gelukkig ontworpen, begon ik op nieuws, met meer aendagts, de manier der Rijm- of Versmaekkunde deezer luiden in te zien: en mijne onderzoekinge voortzettende, ontdekte ik, dat COORNHERT, ROEMER VISSCHER en SPIEGEL, de bekwaemſte Leden der Amſterdamſche Kamer, inderdaed onze tael gezuiverd, en met veele nieuwe eigene Vaderlandſche woorden verrijkt, hadden; doch dat zy, als Rijmers aengemerkt, tot de kennis van den waeren toon, trant en melody der verſen,

ſen, niet gekomen waren: terwijl echter in, en vooral kort na, hunnen tijd onze Nederduitſche Poëzy, in genoemde opzigte, begon verbeterd te worden. Waerom het der moeite wel waerdig zijn zal, dat ik, met zo veel naauwkeurigheid my mogelijk zy, den tijd opſpoore, in welken die groote verbetering in onze verſen gekomen is. Ik zal, ten dien einde, de oude Rijm-manier onzer Nederduitſchen beknoptelijk beſchouwen, en die beſchouwing, langs den kortſten weg, voortzetten, tot het begin der zeventiende Eeuwe, toen HOOFT zig zien liet, en dan tragten te bewijzen, dat ten zijnen tijde, en ook bijzonder door hem, onze Nederduitſche Dichtkunst haere bevalligheid, beide in zang, als tael en zegswijzen, begon te bekomen.

De eerſte en onvolmaekte beginſels eener Kunste, welken de onvroeden met geen gedult konnen inzien, en die door de kenners zelven veronagtzaemd en vergeten worden, vereisſchen een gevestigd beſluit in hem, die onderneemt dezelven naerteſpooren, en de treden haerer vorderingen te volgen, tot den laetſten trap van volkomenheid. Zeker, de geest moet enkel door liefhebbery of leerzugt aengenoopt worden, indien hy van zig verkrijgen kan, om de bekoorlijke hoven van orde en ſchoonheid te verlaeten, en zig te wenden tot de ongehaevende ſtreeken, die nog in den ſtaet van onland leggen, en de verbetering van vlijt en kennis ontbreeken.

Om onverbloemd, en ter zaeke, te ſpreeken, wie heeft gedults genoeg om de vroegere Nederduitſche Rijmen, en de meeste laeteren van de Rederijkers, die voor den afloop der zestiende Eeuwe geſchreeven zijn, te leezen en te beſtudeeren, indien hy niet een gedeelte van die nutte oogmerken, en oordeelkunde bezitte, welken het verſtand van onzen HUYDECOPER beheerſcht en geleid hebben.

Het

Het ſchrijven eener hiſtorie van onze Belgiſche of Nederduitſche Taele en Dichtkunde zou een waerdig werk zijn voor iemant uit onze Maetſchappye: Deeze hiſtorie zou zig gevoeglijk in vier Tijdperken verdeelen. 1. Van KAREL de groote, of van de agtſte eeuw, tot den leeftijd van MELIS STOKE, in de 13de eeuw. — 2. Van deezen tijd tot in de 15de eeuw, toen het Bourgondiſche Huis tot het Graeflijk bewind deezer Landen kwam. — 3. Deeze, en de daerop volgende Ooſtenrijkſche Regeering tot het einde der 16de eeuwe. — 4. Eindelijk, van deezen tot onzen tegenwoordigen tijd. In welke vier Tijdbeſtekken de opgang, de voortgang, de te ruggang, de herſtelling en groote vordering van onze Taele en Dichtkunst zou konnen ontdekt, en afgehandeld worden.

Mijn tegenwoordig oogmerk beknopter zijnde, merk ik alleen aen, dat wy van onze rijmkunst, voor Melis Stoke, zo ver zy Nederduitſch heeten mag, weinige blijken hebben, en dat ik, om die reden, mijne Beſchouwing met hem voorhad te beginnen.

Schoon de Romeinen hier te Lande de kunst van leezen en ſchryven ſchijnen ingevoerd te hebben, is dezelve, na den inval der Noordſche Volken, die gantsch Europa overſtroomden, en nauwlijks iet anders wisten dan het hanteeren hunner ruwe wapenen, geheel bykans vergeeten en verlooren geraekt. Karel de groote, de herſteller van Letteren en Kunsten, liet, in zijne heerſchappyen, onderwijs geeven in de lees- en ſchrijfkunst. Van de tael en de rijmen van deezen tijd kan men oordeelen uit ſtukken, die door de liefhebbers verzameld zijn.

Het Frank-duits, is waarſchijnelijk, ten tijde van Karel en zijn opvolger, in derzelver heerſchappyen, de Landtael geworden, zijnde eene vermenging van de oude Romanſche, Galliſche en Teutoniſche Taelen: Want

onder Karel, een Duitſcher van afkomst, en aen het Frankiſche Hof opgevoed, kan, door de vereeniging van veele Volken, een eigen tael, uit *Dialecten* van verſchillende Natien verzameld, als eene algemeene Landtaele, allengskens in gebruik geraekt zijn: En men heeft aengemerkt, dat zelfs het oude Frankiſch veel meer naer ons tegenwoordig Nederduitsch zweemt, dan naer het Franſch: Gelijk ook de H. Schrift, door OTTFRIED in duitſch Dichtmaet overgebragt is op bevel van LODEWIJK de Vroome, zoon van Karel.

Voor onze Melis Stoke, die over 't midden der dertiende eeuwe gebloeid heeft, ſtont 'er oorſpronglijk in Provence, omtrent de Twaelfde eeuw, een zeker ſlag van Tael- en Letterkundigen op, die by den naem van TROUBADOURS vermaerd zijn geworden. Zeker Fransch ſchrijver, die de naemen van veelen, en brokken uit hunne werken, verzameld heeft, noemt niet alleen deeze luiden de eerste Poëten, welken in dit gedeelte van Europa verſcheenen; maer ook de herſtellers van de Tooneelpoëzy. De ſpelen van deezen waren, of ſpelen van zinnen, of uit de H. Schrift ontleend, en hunne verſen hadden geen andere eigenſchappen der Dichtkunde dan het rijm, voor 't ovrige plat en plomp van tael. Aen deeze Liefhebbers hebben onze oude Nederlanders kennis gehad, deezen hebben zy gelezen en naergevolgd, zo wel in den trant hunner ſpelen, als manier van rijmen.

Wat nu onzen landsman Melis Stoke aengaet, zijne rijmen konnen, ik erken het, nauwlijks voor mijn tegenwoordig oogmerk van eenigen dienst zijn: ik hebze met aendagt, een en andermael, ſedert de Heer HUYDECOPER dezelven op nieuw uitgegeven heeft, gelezen; maer ik vindze allen zo ruw en onregelmatig, datze den naem van verſen niet draegen konnen: als men door rijmen verſtaet, de op elkander klinkende ſlotklanken, ge-

gelijk men in vervolg van tijd verſtond, dan zijn het ook rijmen. Evenwel, zo men op den aenhef der Chronijke, en hier en daer in dezelve, agtgeeft, ſchijnt het, of Melis een edeler eigenſchap in een vers gekend heeft. Laet ons dit eens van naderby bezien

1. *Oudē Boekēn hōr ic ghēwaghēn,*
2. *Dāt āl't lānt, bēnēdēn Nīmāghēn,*
3. *Wīlēn Nēderzāsſēn hiēt:*
4. *Ālſō alst dē ſtrōom vērſchiēt*
5. *Vān dēr Māzēn ēn vān dēn Rīnē.*
6. *Die Scēlt wās dāt wēst ēndē ſīnē,*
7. *Ālſō āls sī vālt in dē zēe,*
8. *Oest ſtrēckendē mīn nō mēe.*

Zou men niet zeggen, dat onze chronijkrijmer een latijnſche *Cadans* of maet in 't hoofd gehad, en zig voorgeſteld hebbe, toen hy begon te ſchrijven. Of Melis de Latijnſche dichters geleezen, en hunne voetmaeten gekend hebbe, is twyfelagtig. Misſchien heeft hy zijne kerkliederen willen volgen, die, gelijk men weet, in 't Latijn, en naer de Latijnſche voeten, opgeſteld waren; want hadt hy geen ander begrip van een vers gehad, dan een bepaeld aental van lettergreepen voor elken regel, en derzelver ſluitende rijmklanken, hy zou dikwijls eene natuurlijker woordſchikking gevolgd, en, by voorbeeld, den eersten en zevenden regel dus geſchreeven hebben, *Ik hoor oude boeken gewagen*, en, *Alzo als zy in de zee valt.* —— De dwang van 't rijm mogt hem, ſomtijds, tot een woordverplaetſing dringen, het was egter doorgaends onnodig; vermits hy altijd

een goed aental ſtopwoorden, voor 't rijm, by der hand hadt. Verders de twee eerste, de vijfde en ſesde ſleepende regels houden een vrij regelmaetigen tred van vier voeten, waer in deeze latijnsheid van voetmaet en *Cadans* gehouden wordt, dat de twee eerste voeten *Trochaiſchen* zijn van twee ſylben, de eerste lang, de tweede kort — ⏑, als *Oūden Bōekēn*, en de derde voet een *dactylus* is van drie greepen, dus — ⏑ ⏑ als *hor ic ghewagēn*, en *west ende ſine*; en de laetste of vierde voet van twee ſylben gelijk de twee eerſte voeten. De derde en vierde ſtaende rijmregels zijn ook in dezelfde maet van $3\frac{1}{2}$ voet; maer de zevende en agtste zijn niet zo regelmaetig, als men zien kan. Gelijk aen den aenhef, heb ik meer rijmregels in de chronijk gevonden, evenwel zeldzaem: het geheele rijmwerk is ongeregeld, heeft geſtadige afwijkingen van hooge en laege greepen, en andersom: ſomtijds hebben zijne regels een halve voet te veel, ſomtijds te weinig; dan weer vergeet hy de geheele *Cadans*, en ſchrijft proza. Bezatenwe Stokes eigen handſchrift, misſchien beſpeurden wy in het zelve meerder netheid en overeenkomst.

LODEWIJK VAN VELTHEM, zo hy genoemd wordt, heeft zijn Rijmſpiegel omtrent op den zelfden rijmtrant geſchreeven, komende, als SCHRIVERIUS zegt, in tijd en ſtijl overeen met Melis Stoke: het heeft my evenwel toegeſcheenen, dat de rijmen van den Spiegel Hiſtoriael, over 't geheel, nog ſlegter en platter zijn: beiden egter komenze als dichtſtukken in weinig aenmerking.

Laet ons nu bezien wat waerde onze volgende Rijmers hebben. Deeze hadden in hunne liefhebbery den voorgang der Franſchen van dien tijd, welken toenal in ſmaek de zegsluiden deezer gewesten werden: Onze Neder-

derduitſche Rijmers ontleenden van hun niet alleen de naemen der verſchillende ſoorten van rijmen; maer zy volgden hen ook in de *cadans* der rijmen zelve; terwijl die, zo wel als deezen, onkundig bleeven van het eigenlijke *Rhythmus*, die uit de kunſtige mengeling van hooge en laege lettergreepen geboren wordt.

Maer eer ik de Rederijkers en Rijmers, die omtrent het midden der ſestiende eeuwe gebloeid hebben, om de vroegere ſederd Melis tot deezen tijd voorby te gaen, ter baene breng, zo zal ik, om de tijdorde te volgen, den rijmtrant beſchouwen, doch beknoptelijk, van ANNA BIJNS, geestelijke Dogter, en Schoolmatres te Antwerpen. Zy heeft, omtrent de Jaeren 1520 tot 1540, geſchreeven. Wy zullen, uit haere verzaemeling van Rijmen en Refereinen, ſlegts twee proefjes opdiſchen, waer uitwe tot den ſmaek der ovrigen beſluiten mogen. Voor eerst dan een *Couplet* van een Referein uit het eerste Boek, allen tegen LUTHER gemaekt.

Spinsters, nayſters, malloten en danten
Die zijn, Godtwouts, nu al doctorinnen;
Overſpeelders, bedriegers, droncken Callanten
Zijn nu Doctoren en Predicanten;
Sy verſtaen ſchrifture na huer eyghen ſinnen:
Sy ſuygen quaet uit goet, en ſlachten de ſpinnen,
Sy raſen van binnen,
't Is goet om kinnen,
Sy ſoecken hen ſelven, avont en noene:
Haer ſinnelijckheyt en willen ſy niet verwinnen
Wellust ſy minnen
Wat ſy beghinnen:

Selden oft nimmermeer gaen ſy 't ſermoenen,
Maer preeckt erghens een Ketter in 't groene
Daer loopen ſy om elck de eerſte te zyne:
Dat volck in quaet doen nu is dus coene.
Dit comt meest al t' ſamen uit Luthers doctryne.

In een ander Referein, op de Maeymaend, uit het IV. Boek, zingt zy aldus

Siet ghy Sonne en Mane claer van gheſtichte,
En de ſterren dichte aen den hemel ſtaen,
Ten zijn maer ſtraelen van den eeuwigen lichte:
Dus wilt u gheſichte in 't hoogſte ſtaen:
Peyst om 't licht, daer deſe haer licht af ontfaen,
Wiens godlycke cracht ſchijnt in der ſonneſtraelen,
Die alle groeyſel doet uijt er eerden gaen,
En met bloemkens becleet berghen en daelen,
Soo dat geen ſchilder en ſou connen ghemaelen
So ſchoonen coleuren, oft ſoo menigerhande:
Dus, redelijcke menſchen, hoort mijn verhalen,
Soeck in de creaturen (wilt gy niet dwalen)
Den Schepper, met uwen relijcken verſtande;
Want ziet gy yet ſchoons te water, te lande,
't Mag by de ſchoonheyt des Scheppers luttel drepen.
Dus ſeght oft denckt uijter liefsten brande,
Och hoe ſchoon moet hy zijn die 't al heeft gheſchepen.

Moet men niet uit deeze ſtaeltjes beſluiten dat het Klopje eene vry le-

ven-

vendige verbeelding bezat, de zo nodige hoedanigheid van een goed dichter? Dan dat zy onkundig was aen dat gene welk het ſtoffelyke, of lighaemlyke van een vers genoemd wordt, moet aen den tijd, den kindſchen tijd, der poëzije toegeſchreeven worden: evenwel zoekt zy haere rijmen van *proza* te onderſcheiden door eene ſchikking of plaetzing der woorden buiten hunnen eigentlyken rang, welke in haere rijmregels een zekeren Zang of *Cadans* brengt; voor 't overige werdt het gebrekkige in de *Cadans* vergoed met het ſpeelen en verdubbelen der rijmklanken.

Indien men de rijmen der Rederijkers, die, ten deezen tijde, of twintig jaeren laeter, geſchreeven zijn, inziet, zal men erkennen moeten, dat deeze luiden de rijmkunst zo wel niet verſtonden als deeze geeſtelijke Zuster; en dat die kunst, by haer, als een kind, te ſchool gaende, en tamelijk door haer op 't ſpoor gebragt was, om voort te leeren, by de Rederijkers niet ſlegts een kind gebleeven is; maer zelfs verleerd heeft, 't gene het van haer geleerd hadt: Want, behalve dat Anna Bijns tael zuiverer is, haere gedagten en invallen levendiger zijn, zo rollen haere refereinen en rijmen ook veel losſer, dan die, welken ik by de volgende Vlaamſche en Brabantſche Kamers ontmoet heb. Om hier af een bewijs te hebben, zal ik voor my leggen de Verzameling der *Spelen van Sinnen*, die in 1561, te Antwerpen, uitgegeven is. Wy moeten deeze Spelen van Sinnen niet verwarren met een verzameling van Rijmen, twintig Jaeren vroeger te Gend uitgegeven, onder den Titel, *Spelen van Sinne, by de 19 gheconfirmeerde Cameren van Rethorijcken, binnen der Stede van Ghendt comparerende, verthoont, op de questie* WELCK DEN MENSCHE STERVENDE MEESTEN TROOST IS. 1539. *van* 12 *tot* 23 *Juny volſpeelt.*

Dit

Dit Boekje, bevat ſtigtelijke Zinneſpelen, van genoemde negentien Kameren, met de prijzen, voor de besten uitgedeeld.

In het Spel, dat Brugge vertoond heeft, leez ik het volgende:

Schriftuerlic troost

Wat heet ghy goe gewercken?

Twyfelick Sin

Pelgremagen, vasten,
Bidden, en feestelike daghen vieren,
Miſſe hooren, en alſulcke manieren,
Kercken ſtichten, outaren, Capellen,
Voor de ſanten, ſantinnen keerskens ſtellen,
Op dat ſy ons verwachten voor 't helſche refuys.

Gheestelick bewijs.

De mont is in de Kercke, 't herte is thuijs,
Wy drinken dronken; wy vieren de daghen,
Wy hooren Miſſe; wy vloecken, wy plagh.en,
Wy ſtichten Kercken met anderliens goet,
Wy vesten Keerskens, wy ſtillen den moet,
Omme t aenſiene eens anders misſit,
Wy loopen tot ſmeetkens; wy laten den ſmit,
Wy dienen de ſanten; God ſtel wy beſyen.

Deeze plaets lustte my uit te ſchrijven, en, om dat de ſentimenten my behaagden, die waarlijk naer beginſels van kerkhervorming ruiken, en om de manier van rijmen, welke ook, in meer anderen van dit Boeksken, toonen,

nen, dat de Sinneſpel-Rijmers, die ik onderhanden heb, in twintig jaeren weinig, in de kunst gevorderd zijn: ik zou ſchier zeggen, datze agter uit geleerd hebben. Men behoeft dan de Antwerpſche Spelen, Rijmen en Refereinen ſlegts door te loopen om overtuigd te worden van 't gene ik zeg. Wie vindt in deeze verzameling eenige kunst of ſchikking in de Spelen zelven, de Rijmen zijn elendig ſlegt, en de taal is met basterd- en ſtopwoorden zo ſterk doorſpekt, datze nauwlijks anders te leezen zijn, dan met oogmerk om 'er letterkundige beginſels uit te zoeken.

Zie hier twee voorbeelden uit de beste Kamer, de Antwerpſche *Goubloeme* genaemd; dus rijmen deeze vrienden in den aenhef der *Preſentatie*,

Ghelijck 't Goubloemken altoos toeluykende is
Hemzelven, in den nacht met een treurig weſen,
En door der ſonnenſchijn ontpluyckende is,
Hakende nae den daegheraet ghepreſen,
Zoo oock wy groeijende bloemkens midts deſen
Met alle ons me-broeders eenpaerlijck
Nu ontwaect zijn, om des drucx gheneſen
Door d licht des peijs, d welck op ons ſchijnt claerlijck,

Verders, in het Spel zelf, ſpreekt de *Loflycke Fame* van den Slangenſtaf van *Hermes* aldus,

De roede hy altoos in teecken des vreeds draecht,
En de twee ſlanghen daer aenghecnoopt onverſaecht
D een een manneken, d ander een wijfken ſoet,
Dit beteeckent dat zijn redene vroet,

Met woorden moet, van diſcretien ſo ſterck
Doorbonden zijn, dat noch leeck noch clerck
Die en can weerlegghen oft contrarieren.

't Lust my hier nog een voorbeeld by te voegen, uit de *Factie van Leuven:* de *Eerlycke hanteringhe*, ſpreekt tegen *Dominatie*, eene Vrouwe costeliick ghecleedt enz.

Edel Princerſe, ſonder eenigh hercken
Zal 't volbracht werden hier aen 't boort „ ſnel,
Ick ſalt vercondighen, ſoo elck ſal mercken,
Dat elck ſal comen met allen accoort „ ſpel.
Oú, hoordijt wel ghy der werelt voort „ ſtel,
Roept, hier ter ſalen alle edel gheesten,
Dat elck comparere, t wert hun confoort „ wel,
Al dat muſijck can, minst met den meesten.

Wat dunkt ons, moet men by deeze Luiden de waere beginſels en gronden der Versmaekkunde zoeken? Niet alleen ontbreken hier zuiverheid van taele, aertigheid van gedagten; maer, waerop het hier, tot ons oogmerk, eigenlijk aenkomt, waer is hier dat *mechaniſch* kunstig in maet en trant te vinden? zeker, gelijk onze drie proeven, zo bevat de geheele Verzameling zulke elendige rijmen.

Men vergun my hier nog een voorbeeld aen te hegten der rijmmaniere van deezen tijd — CORNELIS VAN GHISTELE was een Antwerpenaer, en Lid van de ſtraks genoemde Goudbloem-Kamer: hy ſchreef omtrent de jaeren 1550 en 1560: Wy hebben van hem eene berijmde Vertaelinge van de Comediën van TERENTIUS, den Eneis van VIRGILIUS en de Hel-

Heldinnebrieven van OVIDIUS —— de volgende rijmregels ontleen ik uit den Brief van Leander aen Hero, zijnde eene vertaeling van die over fraeie verſen, welken aldus in 't Latijn beginnen.

Unda repercuſſæ radiabat imagine Lunæ
Et nitor in tacita nocte diurnus erat. ——

Deur d' weerſchijn der manen blincte d'watere,
Den nacht ſcheen gelijc den dach bequame
Nieuwers en hoordic gheluyt, getier, oft geſnatere
Dan alleene dat ick maecte met mijnen lichame.
Alcione bewees my oock als de eerſame
Soeticheyt, haerder liefden ſijnde gedaghtich.
Ick rechte my eens oppe ſchouwende blame
Als de vermoeyde deurt ſwemmen onſachtich:
Doen docht my dat ic ſach, en 't was waerachtich,
U lichtende vlammen van den toren blaken.
Doen werden mijn leden weer cloec en crachtich,
Het vierich herte ſachmen inwendich haken,
Het water en wert my niet te cout om ghenaken,
U liefde cost my verwermen van binnen.
Gheen meerder hitte dan 't vier der minnen.

Het is my voorgekomen, dat van Ghistele in zijne berijmde vertaelingen de basterdwoorden meer gemijd heeft dan de Kameristen van zijnen tijd; doch de laede dêr ſtopwoorden, om de rijmklanken te vinden, heeft hy dapper geplonderd: voor 't ovrig houden zijne rijmen denzelfden manken draf, dien men toen gewoon waere hun te geeven. Maer hadt men in dien

tijd geen betere rijmers en rijmen dan deezen? mijn antwoord is gereed, Ja: en wy zullen die vinden konnen by onze Vaderlandſche Kameristen, vooral by de Amſterdamſchen; en aldaer, met naeme, by ſommigen der voornaemste Leden.

Voor het Jaer 1567, de komst van ALVA hier te Lande, voor de Beroerten, en ook gelijktydig met de Brabantſche en Vlaemſche Rederykers, heeft men reeds in Holland, byzonder te Amſterdam, Rederijkkamers opgeregt: de Twee der voornaemsten in deeze Stad waren, als bekend is, de oudſte, de EGELANTIER, in LIEFDE BLOEIJENDE; de ander, de Brabantſche genoemd, 'T WIT LAVENDEL, UIT LEVENDER JONST. De Eerste is de beroemste geworden, en van welke DIRK VOLKAERTSZOON COORNHERT, ROEMER VISSCHER, en HENDRIK LAURENSZOON SPIEGEL, allen drie gebooren Amſterdammers, de ſchranderste en kundigſte Leden geweest zijn. Wie overtuigd wil worden, dat de Vlaemſche en Brabantſche Rijmers breekebeenen waeren by onze drie Amſterdammers, die neeme de moeite om de Spelen van Sinnen, en de rijmen van deezen met elkander te vergelijken. Met dit alles waren zy egter nog niet ingewijd in de edelste geheimen der zangrijke Dichtkunst: Ik zal dadelijk gelegenheid vinden de drie Kunstgenooten nader te gedenken.

Het voornaemſte, waerop de Amſterdamſche Kamer in Liefde bloeijende zig bevlijtigde, was de beſchaeving en verrijking onzer ſpraeke. Al die barbaerſche vulnis der Brabantſche en Vlaemſche basterd- en ſtopwoorden verſmeetenze van tijd tot tijd: zy ſchuimden en ſchaefden naerstig; ſierden en bouwden de Vaderlandſche ſpraeke; herſtelden 't gene oud, maer ook ons eigen was, en voerden een rijkdom van nieuwe woorden in. Evenwel bleevenze nog onkundig om de waere *Cadans*, den zangrijken toon,

aen

aen hunne rijmen te geeven, ſchoon zy het verder bragten dan hunne voorgangers en tijdgenooten.

Het is de gewoone loop der Kunsten zekere tijdperken nodig te hebben door welken zy tot de volmaektheid moeten opklimmen. — Voorbeelden van deeze onderſtelling zijn onnodig. De geleerden kennen het verbaezend verſchil der Latijnſche *Versificatie*, en derzelver verbetering, van den tijd van ENNIUS tot dien van VIRGILIUS —— Onze eerste Rederijkers en Rijmers waren ontbloot van die zo nodige kennis aan de beſchaefdheid, rijkdom en nature hunner ſpraeke; kundigheden, welken by alle volkeren aengroeien met den aengroei van hun vermogen, aenzien, verkeering en handel met andere Natiën, naby en vergezeten: Onze tael, hoe oud ook, was in den aenvang des zestiende eeuwe, ongehavend; de oorſpronglijke rijkdom, die zy mogt gehad hebben, was vergeten, of verlooren, onder den toevloed van Barbaerſche en Uitlandſche termen, die onder het beſtier onzer vreemde Vorsten onze Landtaele bedorven hadden: hoe zouden onze Landsluiden, in het midden der zestiende eeuwe, dan beter hebben konnen ſchrijven dan zy geſchreeven hebben. Zy, en zelfs onze laetere Amſterdamſche Rederijkers, waeren ook nog te weinig bedreeven in die eigenſchap hunner taele, welke zy, als rijmers, niet ontbeeren mogten: zy hadden nog geene, of, ten minſten, eene onvolmaekte kennis aen het hooge en laege onzer lettergreepen; en dat bygevolg het wél plaetzen van dezelven, zang en trant in hunne rijmen brengen moest: ook kenden zy den eigenlijken aert onzer Nederduitſche voetmaet in de verſen niet. De rijmklanken, en ook zekere woordverplaetſing onderſcheidden hunne rijmen van *proſa*: en dit ſchijnt het geheele geheim hunner kunst geweest te zijn: zy ſchijnen alleen de greepen van hunne rijmen by de vingers langs geteld

te hebben om een overeenkomend getal, 't zy groot of klein, te vinden; zonder te denken aen eene maet van voeten. Een meester, die hun beter onderwees, werdt 'er nog niet gevonden. De Vlaming, MATTHYS DE CASTELEIN, die genoemd wordt, *excellent Poëte moderne*, en omtrent den jaere 1548 ondernam *de Const van Rethoriken* te ſchrijven, wist niets van deeze fijnheden: dus ſpreekt hy van de lengte der Verſen,

Angaende van langhden, en der métren verſtand
Neghene en twaleve úſeerd men hier in d land

Wy leeren noochtans úten poëten

Dat een reghel duerd, ongheteld, ongheméten,
Alzo langhe als t eenen aesſeme heerden mach.

Castelein verſtaen wy, als hy zegt, *dat negen en twaelf ſyllaben*, hier te lande, een rijmregel uitmaeken; maer evenwel maeken wy hier ook verſen van minder ſyllaben —— dan, wat wil hy leeren van rijmregels *wier langte men naer de langte van den adem mag meeten?* wat leſſen zijn dit? wie heeft ooit gedagt de langte van een vers te meeten, niet met de maet der lettergreepen; maer met die van een ſterken of zwakken adem? Doch laeten wy ons over den langen adem van Castelein niet verwonderen: onze Coornhert, die twaelf jaeren laeter zijne berijming van de XII eerſte Boeken van de *Odyſſeæ* van HOMERUS uitgaf, ſchijnt deeze berekening of telling der ſylben van ieder rijmregel van den Vlaming gevolgd, en goedgekeurd te hebben, want dus ſpreekt hy daer tot den Leezer:

Een

Een volle ſin eyscht een heel reghel
Daer af ſy de rijm 't ſlot en ſeghel
Als elcx EEN ATHEM WT MACH SPREKEN.
Waerom ſal ons de tien benauwen,
Daer ſestien gheen gheest en verſlauwen.
Noch lancheyt wint en doet ontbreken?

't Is al vaers van vijf tot twintich toe.

Is dees ruymt dan by den Latynen
Waerom zal ons benautheyt pynen?
Virgilius de groote Poëet
Stelt reghels van ſeventienen breet,

't Gene Coornhert hier verdedigt, heeft hy ook nagevolgd: zie hiervan een voorbeeld uit het 3de Boek van zijn berijmde *Odyſſeæ*,

Maer als de gouden dageraet de ſterren hadde verdreven,
En is Nestor niet langher by 't bedde ghebleven:
Hy quam voor 't hof ſitten, op groote marmoren ſtenen
Wit als ſpieghels ghepollijst, welrieckende daer beneven,
Daer Meleus eertijts opſat ende aen plach te lenen,
Een Prince, ſo raetwijs, dat men hem een God moest menen,

't Zal, misſchien, van nut zijn, dat wy ons hier een weinig ophouden. Castelein zegt, dat een vers, of rijmregel zo lang gerekt moge worden als men in éénen adem uitſpreeken kan: Coornhert houdt ſtaende dat 15 of 16 ſylben noch den adem, noch den geest verſlauwen — dit verdedigt hy met

de

de Latijnſche poeeten, en by naeme met VIRGILIUS, in den trant hunner Heldendichten, die regels, zegt hy, van 17 ſylben geſchreeven heeft; en hebben deezen zulks gedaen, waerom zullen wy ons dan bepaelen. Coornhert heeft gelijk: als men de ſylben in de Latijnſche verſen telt, zullen 'er 15. 16. 17 in geteld worden; en de meesten, daer de meeste *dactyli* in zijn. Maer hoe! Was Castelein, was Coornhert, niet wijzer? Wisten zy niet dat het getal der voeten, en niet der ſyllaben, de maet van een vers bepaelde? Wist die, noch deeze, dat by de Latijnen de *dactylus* alleen een voet van drie ſylben, maer de andere voeten ſlegts uit twee ſylben beſtonden? of haddenze nog geen denkbeeld van voeten? Inderdaed, het ſchijnt zo: want anders zou *Coornhert* zijne verſen verdeeld hebben in voeten van twee greepen, geen voeten van drie greepen in zijne tael vindende, om dus, volgens de Latijnſche voetmaet, verſen van 6 voeten, of 12 greepen, te vinden. Het komt my voor, dat wy hier de reden ontmoeten, waerom onze rijmers, tot deezen tijd toe, zulke maetelooze, lamme en lange rijmregels geſchreeven hebben. Want zeker, haddenze in de Latijnſche verſen geene greepen maer voeten geteld, zy hadden ligtelijk de *Cadans*, uit de hooge en laege ſylben ontſtaende, ontdekt, en die ontdekking zou hen tot den aert onzer taele, en den waeren *Rhythmus* van dezelve in hunne verſen geleid hebben. Onze Coornhert is in vervolg van tijd wat wyzer geworden; want ſlegts weinige jaeren laeter, ſcheen de Amſterdamſche Kamer het ſtuk anders in te zien, beginnende toen hunne verſen in voeten van twee greepen te verdeelen, zoze dit voeten noemden, dat my nog duister dunkt, als ſtraks blijken zal. De rechte *Cadans* der verſen egter, uit hooge en laege lettergreepen gevormd, kwam laeter dan in het jaer 1584 in trein, ſchoon men 'er toen op begon te denken.

Laet

Laet ons nu de Amſterdamſche Kamer, in Liefde bloeijende, zelve hooren: dus ſchreef zy, en, zo men gist, met de pen van Henrik Laurentz Spiegel, voornaem lid deezer kamer, in het zo gemelde Jaer —— „ De „ ſpelling hebben wy overghehaalt ende komen nu ant twede deel des Letterkunsts *Proſodia*, die wy maatklanck zouden moghen noemen, om datze „ bevat het hoogh en laagh, kort ende langh uitſpreken der ſilben; want „ onder de ſilben zijn *langhe* ende *korte*, en *twyfelinghen*, die nu lang en dan „ kort zyn moghen; de korte rekentmen één *poos* ofte *pauſe* toe, en de „ lange *twe pózen*, de korte wort met een half rond ⌣, en de lange met „ een recht ſchrabbeken — afghemerckt; dit noemtmen *voeten*, omdat „ de ghedichten der Rymers, na de vervoeginge derzelver, ſchicklyck „ of wanſchicklyck voortlópen. De Reedners van ouds hebben dit, in „ haar ſchriften, mede waarghenomen, maar *onder ons ist zo heel vreemd*, „ dat wy Rymers, *naulyx ooit daar af hebben horen ſpreken*, ik laat ſtaan, „ dat wy in *ons dichten daarop zouden achten.* maar in de Liedekens zyn „ wy ghedwongen 't ſelfde (dickwils *onwetende*) waar te nemen. —— „ daar zynder óóck *huydendaaghs*, die'er op *beghinnen te achten:* ende ick „ laat my niet anders voorſtaan: zo men hier in met verſtandighe opmerking vóórtvaart, of 't ſal metter tyd een *behachlyke cierlyckheyd* en de „ welſtand in onze taal brenghen: doch dunckt my, dat men meer *na* „ *den aard van onze ſpraack, als na den voet der Latynisten* moet te werck „ ghaan. —— Voorts nópende de *kortheid* en de *lanckheid* der ſilben, *weet* „ *ick u gheen wetten voor te ſchryven*, maar *het ghebruyck zal metter tyd* „ *hier af reghels maken* (1).

Ik

(1) *Twiſpraack van de Nederduytſche Letterkunst*, Leyden 1584. p. 55. en verv.

Ik heb geoordeeld deeze plaets zo breed te moeten uitſchrijven, om datze my, in deeze mijne Beſchouwing veel lichts aenbrengt. Wy zien hier uit, dat Spiegel en zyne Medebroeders, ten deezen tijde, wel een denkbeeld begonnen te krijgen van de noodzaeklijkheid om de lange en korte lettergreepen onzer taele te kennen, en dat zulks welſtand en welluidendheid aen de rijmen geeven moest, maer dat hunne rijmers daerop evenwel geen agt namen; om datze nog de vaste regels ontbeerden. Wat zeg ik! zy zeggen, dat hunne rijmers *naulijx ooit daaraf hebben horen ſpreken.* Het ſchijnt my verder toe, datze ook toen nog duistere denkbeelden hadden van de Nederduitſche voetmaet in de verſen: ze zeggen niet duidelijk uit hoe veele ſylben een voet, in onze taele, beſtaet; alleen zeggenze, *de korte rekent men een poos*, de *lange twe pozen toe*, en hier ſtaet by, op den kant, *voeten:* eene gebrekkige beſchrijving der voeten zeker! waer mede overeenkomt deeze rijmregel van het zelfde Boeksken,

De maat acht opt gheklanck van kort of langhe voeten (2)

ſchijnt dit niet de greepen met de voeten te verwarren? Spiegel en de zijnen erkennen ook met zo veele woorden, datze, ten aenzien van de *kortheid en lanckheid der ſylben, geen wetten weeten te geeven; doch dat het gebruyk hieraf metter tyd reghels maken zal.* Dat deeze *behachlycke cierlijckheid*, alsze ſpreeken, toen, en zelfs laeter, nog geen gedeelte hunner dichtoeffeninge ware, blijkt hier uit. De Rederijkers waeren gewoon, als de Kamers elkander

(2) *Rederyck-kunst. p.* 22.

der bijeenriepen, prijzen te belooven voor het beste Spel, Blazoen, Referein, Liedeken enz.; maer zy verſtonden daermede nimmer dat ſtoffelijk deel van 't rijm, de *tael*, de *maet* ende *muzijk* namelijk.

Verder moet ik nog het volgende aenmerken, op de aengehaelde plaets uit de Tweſpraak: ze zeggen daer, dat de rijmers *naulijyx* hebben hooren ſpreken van het *hoogh* en *laagh* der Lettergreepen in onze taele. — Dit geeft ons de reden aen de hand van het maetelooze, dat in de rijmen van alle de oude Rederijkers gevonden wordt; en zo ze de rijmers in vreemde taelen tot voorbeelden genomen hebben, gelijk ik vermoede, zo zijn het de Troubadours, en de Franſchen, in den volgenden tijd, geweest, wier rijmen in den zelfden platten en maeteloozen trant geſchreeven werden. — En ſchoon onder de vroegſte en laetere Rederijkers luiden geweest zijn, die geen vreemdelingen by de Latijnſche Dichters waren, egter ſchijnenze den aert des Romeinſchen dichtrants niet gekend, of aen geen maet van voeten gedagt, te hebben: voeg hier by het zeggen in de Tweſpraak, datze van het *hoogh* en *laagh* onzer lettergreepen *naulyx* hebben hooren ſpreken; welk alles, naer mijn inzien, de zonderlinge manier van Castelein en Coornhert opheldert, boven aengeroerd, om de lettergreepen van een Nederduitſchen rijmregel te tellen, gelijkze die van Virgilius telden; zonder agt te ſlaen op eenigen anderen regel: en ik vermoede, dat de Tweſpraakſchrijver hier op doelt met de woorden, dat men *meer naer den aert van onze ſpraak, als na den voet der Latijnisten moet te werk ghaan.*

Om nu den draed weerop te vatten. Spiegel, onze Ennius, van wien men dit van OVIDIUS zeggen mag, *Ennius ingenio maximus, arte rudis.*

dis. (3) Spiegel, zeg ik, geeft hier en daer blijken, dat hy op welluidendheid en maet begon te letten; en daerin verder dan Coornhert en Visscher gevorderd was. —— Evenwel zijn *Hert spieghel*, die van de oude Rijmwerken 't meest door de handen gegaen is, toont ook klaerlijk, dat het nog al veel zo by hem lag, als wy hem straks hebben hooren spreeken; en dat het eind der zestiende eeuwe nog geene of geringe vorderingen opleverde van dat zangrijke schoone in de Nederduitsche versen. Spiegel werdt in 1549. geboren; hy moet omtrent den jaere 1590 zijn Hertspieghel geschreeven hebben; want hy zegt, in 't begin des zesden Boeks.

Mijn leven, Boek en 't jaar, verslingert meer als d' helfte.

Nu is 'er nog overig, dat ik, in dit tijdperk, nog iets van de verbeterde rijmmanier van de twee voornaemste Kunstbroeders van onzen Spiegel opdisсhe. Hoe onkundig Coornhert ware in den trant onzer versen, omtrent den jaere 1560, hebben wy straks gezien; maer dat hy eenige jaeren laeter beter onderweezen was, blijkt uit zijne rijmen, omtrent het jaer 1580 gedicht: om hier af overtuigd te worden, leeze men zijn *gebruik* en *misbruik van Tijdelijke Have*, waer uit ik het volgende overschrijf:

Siet niemand sich genoegbt; 't zy arm of rijck, maer droevigh.
Elck klaeght van zyn gebreck: den armen brood begeerd,
De rijcke sucht om goud; en syn zy beyd behoevigh,
Soo is noch d'arme rijckst', als wien het minst ontbeerd.

Tegen de Slaepers spreekt hy dus in zijn *Protest*;

Bant

(3) OVIDIUS *Trist.* L. II. E. I. v. 424.

Bant uyt heur wooninghen de blaffende honden,
De ghekroonde voghels die den dagh verkonden,
En de vluchtighe vloyen; der ſlapers verdriet:
Ziet dat ghij ſmids ende kuijpers, die vroegh wercken,
De klinckende klocken, de zinghende klercken,
Ook ruyſchende winden, het zwyghen ghebiedt.
Zoo mooghdij u dienaars en willighe ſlaven,
Die levendigh als doode legghen begraven,
In u ſtomme, ſtille, blinde dromeryen,
Zoo veel van heur tyd en leven ontſtelen,
Als ſy gaarne ontberen, en u willigh delen,
Om te ontgaan heur wroeghende fantazijen.

Roemer Viſcher heeft zig bijzonder op de Puntdichten toegelegd, welken hy *Quicken* noemt, die wel zuiver van tael, maer zonder *Cadans*, genoegzaem allen, op deezen trant loopen,

Jaep wat doet ghy altyt op't hoexken van dat ſtraetgen,
By de Wevers Dochter, mijn lieve kint?
Wa, Vaertgen, ick verleen haer een drooch praetgen,
Daerſe alleen by haer Moerken ſit en ſpint,
En gheef ſomtyts 't vlas datſe om de rocken wint:
Daerom ſietmer myn garen: dats goet te ghelooven;
Maer wie vercoopt de webben, die men weeft van de rooven?

Spiegel ſchreef in deezen ſmaek ook ſommige rijmen, welken onder deeze verzameling van Viſcher worden gevonden; zie hier een *Retrograde*, over-

blijffel van het valsch vernuft van vroeger tijd, door Spiegel aen Visscher gezonden,

Ontwaeckt nu Gheesten oorboort deucht,
Maeckt ghedichten, en conſtich u verheucht,
Ghepreſen wort ghij, wilt practiſeren
Veroorſaeckt tydtkortingh, blyſchap en gheneucht,
Staeckt fantaſyen, en bedryft nu vreucht,
Verreſen is zij, const ſal floreren.

Visscher, evenwel, scheen deeze lastige aertigheid niet te monden, en paste 'er dit antwoord op,

Steur, Bocken, wyting en ſulcke vis,
Comen altemet wel op onſe Dis:
Dan met u preſent ſal ik my niet beſlabben,
Recht uitghecalt, ick en mach gheen Crabben.

Spiegel, als bekend is, heeft naderhand beter en deftiger gerijmd, ook heeft hy, meer kennis krijgende aen de hooge en laege toonen onzer letter greepen, den trant der verſen daer naer begonnen te vormen, als in zijn Hertſpiegel en elders by hem te zien is. Hy en al de Amſterdamſche Poeëten bleeven over 't geheel, tot aen het einde van de zestiende eeuwe, onkundig van den waeren trant en maete onzer verſen: ook behoeft men de *Achilles* en *Polyxena*, en *Theſeus* en *Ariadne* van Hooft, op 't einde dier eeuwe geſchreeven, ſlegts te leezen, om te zien, dat hy toen nog aen dezelfde lamheid hinkte.

Eer ik dit Tijdperk uittreede, moet ik nog iet zeggen an twee Traktaetjes, beiden voor my leggende, van Hollandſe Rederijkers. Het eerſte,

ſte, in 1591 uitgegeven te Amſterdam, ſtaet betijteld, ZEVEN SPELEN VAN DIE WERCKEN DER BERMHERTICHEYD, *in rijm ghemaeckt, en nu tot Amſtelredam opentlijck gheſpeelt* 1591 —: het ander heet DER REDENRYCKE CONST-LIEF-HEBBERS STICHTELICKE RECREATIE, *by diverſche Cameren gepronuncieert binnen Rotterdam*, in de Kamer der *Blaeuwe Acoleijen, den* 18, 19. *en* 20. *Augusti* 1598 ——.

Deeze beide Rijmwerken hebben nog den zelfden ouderwetſchen rijmtrant: ze zijn veel ſlegter dan die Coornhert, Visſcher, en Spiegel ten deezen tijde, of wat vroeger, gemaekt hebben; evenwel beter dan de Antwerpſche Spelen van Zinnen voorheen gedagt. Zie hier een proefje uit het Eerste, de *Hoverdije* ſpreekt

Wat vintmen oock menich grootſche hovaerdige cladde,
Die van brootdroncken hoverdije, avont en noene
En weten wat bedrijven, dus ist goet te vermoene
Dat ick Meestaldewereld best can behaghen,
Siedij niet hoe hy hem in rijckdomme pijnt te ghoene
Om tot hoocheijt te comen, rustende nachten noch dagen,
Om brieven van recommandatien en promotien te bejagen,
D'een om Wethouder, d'ander om Ontfanger, die derde om Officier;
Elc ſoect een Chriſtoffel, die hem mocht dragen
Uit ootmoedicheijt, tot hoverdije in t helſche vier.

Deeze rijmende vrienden, zowel als hunne voorgangers, bevestigen mijne aanmerkingen, datze nog niets wisten van muzijk en maet, welken uit het hooge en laege onzer lettergreepen moeten gevormd worden; zy telden alleen, als gezegd is, de ſyllaben by de vingers langs: of rekten de regels,

gels, volgens Castelein, tot 16, 17 en 18 greepen. Wy ontmoeten dan nog, op het einde der zestiende eeuwe, dorperheid en duisterheid in reden en rijm, en eene onaengenaeme eentoonigheid en platheid in de verſen. Evenwel moet ik hier nog eens het zeggen van Spiegel, in zijne Tweſpraack, herdenken, *dat 'er huidendaegs* (in 1584) *gevonden worden*, die op de hooge en laege greepen, op maet en toon, *beghonnen te letten.* — Ik heb op zijn plaets gezegd, dat deezen Coornhert, Spiegel zelf, en anderen geweest zijn. Maer ſedert in handen neemende de Berijming der Pſalmen van P. VAN MARNIX VAN St. ALDEGONDE gedrukt in 1591, vond ik, in der daed, in hem ook den Man, die op deeze verbeterde rijmmanier, ten deezen tijde, gelet heeft; gelijk ieder kundig liefhebber, by onderzoek, erkennen zal. Dan de meer volmaaktere, en manbaere volkomenheid in maet en tael, begint met den aenvang der zeventiende eeuwe recht te naderen; nu, in dit tijdperk, nu rijst dat licht van kunst aen onzen horiſon. — Men vergun my dat ik het zelve, met de woorden van den vermaarden BRANDT in den mond, te gemoete treede. —

„ Amſterdam genoot het geluk uit haar ſchoot te zien gebooren worden,
„ de *Opgaande Zon* der Hollandſche Letterwijsheid en der *Nederland-*
„ *ſche Poëzy* — *ſijn Wijsheit is ook buiten 's Lands toegenomen* — hy
„ zag Florenſe, — en leerde ſpreeken met Tuſcanen — zijn Vader-
„ land ontving hem met open armen. — Daar ging hy zijn tijdge-
„ nooten voor — enz. (4).

Dat ik in de monſtering onzer oude en laetere Rijmers dus van zelfs tot Hooft

(4) G. BRANDTS *Lijkrede op den Drosſaert Hooft.*

Hooft komen moet, zal niemant vreemd geeven: hy, die de tijdperken onzer Rijmkonste voor, en na het begin deezer eeuwe, heeft doorgewandeld, zal ontdekt hebben, dat inderdaed by Hooft onze gebrekkelijke Versmaekkunde eindigt, en van hem derzelver beſchaeving begint. Hooft ſtaet dus in het midden; hy keerde der ruwheid de rugge, en boodt de waere ſchoonheid en bevalligheid onzer Nederduitſche Poëzije zijne hand, en veel vermogende hulp. — Laet ons dit eens van naderby bezien.

PIETER CORNELISZOON HOOFT, reeds in zijne vroege jeugd een lid van de vermaerde Kamer in *Liefde Bloeyende* geweest zijnde, reisde in den jaere 1598, nog maer agtien jaeren oud, naer Frankrijk en Italie. 't Gene hy voor dien tijd gerijmd hadt, was plat en zenuwloos. Leest men nu den Brief, welken hy uit Florence, in 1601, aen zijne Amſterdamſche Kunstbroederen ſchreef, dan moet men zig verwonderen over de verbeteringe in den zwier, trant en ſtijl, deezer verſen, en vraegen, van waer toch heeft de jonge Hooft die bekwaemheid, en zulk eene vordering, in een vreemd gewest, zo ras gehaeld? waer dat nodig *iet* geleerd, welk hem en zijnen konstgenooten tot heden ontbroken hadt? 't Antwoord is gereed: In Italie heeft hy 't geleerd; van daer heeft hy 't te huis gebragt. Te weeten: Hooft, een jongeling zijnde van veel verſtand, van een ongemeen vernuft, opgevoed in de beſchaevende taelen en wetenſchappen, van nature een Dichter, en heet naer kennis, verkeerde met de ſchranderſte geesten van dien tijd te Florence en elders; las en ſprak de zoetvloeiende Dichters van Italie, in hunne eigene ſpraeke; vondt by deezen dat zagte, dat tedere, dat zangrijke, in de Poëzije, welke hem in Ovidius behaegd hadt, maer dat hy als nog in zijne vaderlandſche taele niet hadt weeten naer te volgen. Hy wordt verrukt; ontmoetende die bevallige melodij in de ge-

dichten eener levende ſpraeke. Hy ziet het den Italiaen af: past het toe op zijn Nederduitsch. — Toen ontdekt hy de *Cadans*, het hooge en laege der lettergreepen, kunstig bijeen geplaetst: voorts de maet, de rust, de ſnede, den trant, den dans en de muzijk in zijne vaderlandſche verſen, en keert met deeze kundigheden naer huis. Alhier deelt hy zijnen kunstbroederen zijne ontdekking, opmerking en gedagten, mede: hy ſchrijft Zangen en Minnedichten naer den trant en aertigheden der Italiaenen: ook onder anderen, en reeds in den jaere 1603, dat kunstig en kragtig vers,

Weet yemandt beter ſaus als honger tot de ſpyzen,

Voorts in 1605 de *Granida*, en wat laeter, behalve meer verſen, die over fraeie Herderskout —

Uw troony Bosman, en het waalen van uw wezen.

Nu hoorde men welluidendheid en maet, en men begon het verſchil van klanken en van toonen te vatten: Hoofts manier van rijmen ſmaekte den Amſterdamſchen Poëeten, en zijne verſen waeren, als Horatius, meen ik, zegt

Carmina non prius audita cethegis.

Dan, vermits de meeste rijmers, ten deezen tijde, minder vernuft, en minder taelgeleerdheid hadden dan Hooft, zo zijn ook hunne vorderingen traeger geweest. Viſscher was toen reeds te oud, Spiegel insgelijks, omzig met deeze verbeteringen en zinlijkheden op te houden, ook woondenze, meen ik, toen reeds beiden te Alkmaer, waer de eerste in 1620, en de laetste in 1612, overleden is: BRERO was te jong, en ſtierf te vroeg, om

het

het ver te brengen: Coster, hoe bekwaem anders, bearbeidde, als Brandt zegt, zijn verſen niet genoeg (5). Vondel was toen ſlegts 16 à 17 jaeren oud, en begon zig eerst te vertoonen. Hooft was dierhalve, ten deezen tijde, de hooftdichter niet alleen van zijn Geboorteſtad; maer zelfs van geheel Nederland. Vondel kleefde ook, tot aen het Jaer 1620, de barbaersheid en ruwheid aen; als blijkt aen zijn *Paſcha* in 1612, de *Warande* in 1617, en *Jeruſalem* in 1620 uitgegeven. — Die muzijk en melodij der verſen, dat verhevene en bevallige, en te gelijk die kragt van zeggen, waervan Hooft toen reeds meester was, waren by de ovrigen nog verre te zoeken.

Het begin deezer eeuwe dan, van 1601, toen Hooft uit Italie te huis kwam, tot 1620 of 1625. noem ik het tijdperk, waer in de Nederduitſche verſen hunne bevalligheid, en den tegenwoordigen trant en toon verkreegen hebben. — De eer van den aenvang en voortgang deezer fraeiheden geef ik, en met reden meen ik, den Heere Hooft alleen. — Alles, wat 'er ſedert goeds gerijmd is, was van hem geleerd. Ja, Vondel, naderhand zo beroemd, heeft zijn licht aen het licht van Hooft ontſtoken: hy zelf noemt hem, in den jaare 1630,

Doorluchtig Hooft der Hollandſche Poëeten (6)

Dit was ook het gevoelen van Vondels ovrige tijdgenooten: J. PLUIMER, ſchoon wat laeter, ſpreekt voor veel anderen dus

On-

(5) *Leven van* VONDEL *p.* 13.
(6) VONDELS *Poëzy.* II. D. *p.* 206.

Onze ouders leerden al, voor meer dan vyftig jaaren
Op een VERHEVEN' TOON *beweegen hunne ſnaaren;*
En VOLGDEN HET MUZYK *van Hollands Hooftpoëet;*
Die Prins der Dichteren, die weêrgalooze Schryver,
HEEFT AAN ONZE OUDERS, *zy de kunst aan ons geleerd.*

Zulk erkent ook de Dichter J. VOLLENHOVE, in een brief aen Brandt, nog by 't leeven van Vondel, in 1671, geſchreeven „ *Dat Vondel geen Von-*
„ *del zonder Hooft waar*, zou hy zelf, meen ik, naar zyne openhartig-
„ heit, niet ontkennen; en ik hebbe diergelijk een taal wel uit zynen
„ mont gehoort " (7)

De leden der beide Amſterdamſche Kamers, in 't bijzonder die der oude Kamer, in *Liefde Bloeyende*, welken ſedert lang de beroemsten, en ook de kundigſten van alle Nederlandſche Rederijkers, geweest waren, verbeterden, na het jaer 1612, wel eenigermaete den ouden trant hunner rijmen; doch niet magtig de klimmende vlugt van Hooft te volgen, geraekte de eene Kamer, de Brabantſche genoemd, allengskens in verval, en de ander verwisſelde van naem, leggende, door het bedrijf van Dr. Coster, den grond van den Amſterdamſchen ſchouwburg. Ondertusſchen beſpiegelden alle onze vaderlandſche Dichters met verwondering, voor, en na het jaer 1620, de in ſchoonheid aenwasſende Rijmkunste van Hooft; nu ook met vasten tred op de hielen gevolgd van Vondel.

De Drosſaert, ſedert door zijn gewigtig ambt onlediger, en thans op de beoeffening der Hiſtorien vallende, behandhaefde met minder drift de Dichtkunst,

(7) J. DE HAES *Brieven agter 't leven van G. Brandt:* XVI. *Brief.*

kunst, liet aen Vondel de loopbaene over, en verbeterde dus minder dan deeze de nog overgebleeven ruwheden: hy geraekte niet tot die volkomene zagte, zingende, en bevalligklinkende *verſificatie*, waertoe Vondel het gebragt heeft; welke zig van nu af aen geheel dier kunste toewijdde. Hadt de Drosſaert zijn tijd, gelijk de Agrippiner deedt, aen deeze oeffeninge te kost gelegd, hy zou het waerſchijnlijk nog verder dan Vondel gebragt hebben: want Hooft was, buiten kijf, geleerder, en, ik denk, ook vernuftiger, dan Vondel.

Ik twijfel niet, of men erkent dit, en ſchoon men 't erkenne, hanteeren evenwel onze jonge Dichters en Letteroeffenaers, gelijk Poot met zo veel vrugt gedaen heeft, de werken van den Heere Hooft niet genoeg: hy verdient geleezen, herleezen en beſtudeerd te worden; dan zal men kunſt, kragt en aertigheden ontdekken, die verrukken: Deezen allen moet men zig eigen maeken, en, elk op zijne wijze, uitdrukken, en overbrengen in den weliger en losſer dichtſtijl van Vader Vondel: want, gelijk de Kerkleeraer en Dichter J. Vollenhove elders zegt,

Want zo uw pen zich eer en duur belooft,
Begin toch niet in 't Neerlandsch zonder Hooft.

Is het nu nodig hier eenige proeven uit Hooft afteſchrijven, om zijn verbeterden rijmtrant by dien der gebrekkelijke van alle voorgaende rijmeren te doen affteeken? Voor hun, die onzen Hoofddichter, van naby kennen, is het onnodig; misſchien is het voor onzen jongen Dichter dienstig: mogelijk vraegden zy zulks alhier. Geen jong Poëet echter zou zulk een vraeg doen, indien hy, eer hy verſen begost te maken, het *mechanisch*, of werktuiglijk gedeelte der Poëzije, beſtudeerd hadt. Verder is het een

ander onderzoek dan het mijne, wat de reden zy, waerom onze meeste dichters dichters zijn geworden zonder eenig *Syſtema*. Veelen onzer Poëeten ſchrijven, en hebben geſchreeven, Heldendichten, Herdersdichten, Hekeldichten, Lierdichten enz., zonder genoegzaeme kennis aen de eigenſchap van ieder deezer ſoorten: en dit is ongetwijfeld de reden, datze in geen één dier ſoorten groot geworden zijn. Want wie durft ontkennen, dat elk van dezelven eene bijzondere ſtudie eischt? Het tweede gebrek onzer Hollanders is, datze, zo haestze den Poëet in zig gewaer worden, losſelijk en zonder oordeel aen 't leezen van onze dichteren vallen, en dit aenhoudend leezen is hunne eenige oeffening, door welke zy aen het rijmen geraeken; en hebbenze het geluk, door eene gelukkige neiging tot de kunst, en een welgevormd gehoor, goede en gladde rijmregels te ſchrijven, dan is het werk afgedaen; dan zijn de leerjaeren ten einde: ondertuſſchen konnen veelen geene dan gebrekkige reden geeven, van het eigenlijke ſchoone der muzijk, voetmaet, en toonen in de verſchillende ſoorten en tranten der verſen noodzakelijk.

Schoon mijn oogmerk niet is, in deeze Beſchouwing, leſſen in de Dichtkunst te geeven, zal ik, om ſtraks aengeroerde reden, zo beknopt my mogelijk zy, uit onzen Hooft, eenige voorbeelden uitſchrijven.

Ik heb boven aengeroerd, dat het zeggen van Spiegel, in de Tweſpraack, *dat men meer naer den aert onzer taele, dan naer dien der Latijnſche*, in het rijmen, moet te werk gaen, betekent, dat men niet naer het getal der Latijnſche lettergreepen onze rijmregels moet rekken; want onze rijmen naer de Latijnſche voetmaet te ſchikken, is wat anders: Sommigen van onze beste dichters, ten deezen tijde, gelijk ook Hooft, heb-

ben

ben het ondernomen. Zie hier, uit verſcheidene, zulken een voorbeeld uit den Drost

Naare nacht van benauwde drie jaaren,
Sint me zon is ter aarde gevaaren,
Wegh met de droefheidt, die plaght my te pynen,
Legtze te kost aan uw eigen verdwynen:
Van den glans, in mijn hart, die 't doet daagen,
Gy te zwak zijt de kracht te verdraagen.

En nog een ander uit D. R. CAMPHUYZEN, zijnde het begin eener uitbreiding van den 122 Psalm, in zijne Liederen te leezen, loopende op deezen trant,

Zalige ure! vruchtbaer van verblijden,
Die my deedt hooren, dat de ſchoone tijden,
Zoo zeer gewenschet van zoo menig vroome,
Weer zullen komen.

Ik zal hier niet onderzoeken of Hooft en Camphuyzen ook fauten begaen tegen den toon en het accent der lettergreepen: zy hebben de Latijnſche voetmaet willen volgen, terwijlze de rijmwoorden behielden. Groote voorſtanders van den Griekſchen en Latijnſchen dichttrant hebben het eerste in onze taele aengepreezen, maer 't laetste, het rijm, afgekeurd, en onder deezen, met den meesten ijver, in de voorige eeuwe, de Gelderſche Predikant CONRADUS GODDAEUS: Zijn uitgegeven bondel van *Nieuwe Gedichten* kennen de Liefhebbers. Deeze onderneeming heeft weinige volgers ge-

gevonden. Goddaeus prijst, in zijne voorrede, de rijmelooze Griekſche en Latijnſche voetmaet ten ſterkſten aen: dan het is mijn taek niet daervan breeder te ſpreeken. Het kan uit mijne Beſchouwing blijken, dat onze rijmende dichters geenszins, als Goddaeus zegt, de waere eigenſchap onzer Nederduitſche verſen in het rijm moeten doen beſtaen. Eene verhandeling van den oorſprong, voortgang, en het ſtandhoudend gebruik van het rijm in al de Europiſche, en ook misſchien in de Arabiſche en andere Ooſterſche taelen, zou een fraei werk onzer letterkunde, en voor deeze Maetſchappy zijn. 't Is der opmerkinge waerdig, en ik weet het niet op te losſen, waerom de Grieken en Romeinen zig van geen rijmende ſlotklanken bediend, en de ovrige volken in Europa en andere werelddeelen, van onheuglijke tijden af tot heden toe, van dezelve al gebruik gemaekt hebben. De weinige voorbeelden, by Goddaeus opgeteld, kan men voor enkele ſpelingen aenzien: het algemeen gebruik beſlist den ſmaek: By ons is het een Nationaele ſmaek geworden, en ook gebleeven; wat zeg ik? by ons: by de Franſchen en Engelſchen, waer men zulke Hoofdmannen in de Dichtkunst gevonden heeft, vindt het rijmelooze geene of weinige begunſtigers: hebben CORNEILLE, RASINE, BOILEAU en anderen ooit getoond dat ze'er trek toe hadden! heeft POPE, die groote meester in de bevallige verskunde, ſommigen zijner Landsluiden ſmaek in hunne zo genoemde *Blanck verſes* willen navolgen? Heeft onze VONDEL zig niet beſtendig aen het rijm gehouden? De Duitſchers, tegenwoordig, willen, ſchijnt het, dat pad op; maer welke volken hen natreeden zullen, moet de tijd leeren. Ik ben met dit alles geen vijand van onderneemingen, die onze tael en versbouwkunde konnen uitbreiden; doch ik denk dat de *Proſodie* van ons Nederduitsch nog tot zekerer en vaster regels gebragt moet worden, eer men

ge-

gelukkig genoeg in den trant der Grieken en Latijnen Hollandſche verſen zal konnen ſchrijven; en als wy tot die volmaektere proſodiekennis zullen gekomen zijn, dan zal'er nog een gewigter hindernis, zo 't my toeſchijnt, uit den weg moeten geruimd worden, de *tranſpoſitie* of willekeurige plaetzing der woorden; want zonder die vrijheid, meen ik, dat de Romeinſche dichters zelven hunne maet en tranten bezwaerlijk zouden hebben konnen vinden. Hooft heeft dit alles ook zo ingezien en begreepen, hoe bezwaerlijk de Latijnſche maet in ons Hollandsch vallen kan, en daerom zig gehouden aen voeten van twee lettergreepen, en dien trant in onze taele vastgeſteld; evenwel van verſchillende maeten, die eigenlijk uit twee ſoorten, beſtaan, als uit den *Jambus* ◡ —, en uit den *Trochaeus* — ◡, beide voeten van twee ſylben: de *Spondeus* — —, een voet van twee lange, en de *Pyrrhichius* ◡ ◡ van twee korte greepen, ſchikt zig in onze taele niet, of nauwlijks, om dat een hooge greep, by ons, doorgaends, van een laege gevolgd of voorgegaen wordt, en dat zeldzaem twee korte, of lange greepen byeen gevoegd konnen worden. De *Dactylus* —◡◡, zijnde een voet van drie greepen, laet zig ook gebrekkig plooien in den tegenwoordigen trant onzer verſen, van welken wy ſpreeken.

Dit vooraf aengemerkt hebbende, zal ik nu eenige voorbeelden uitſchrijven van den rijmtrant, zo als die door Hooft ingevoerd is. In den Brief uit Florence, de eerste proeve van verbetering, zo ver ik weet, van onzen Hooft, vindt men eene kunstige beſchrijving van Italie, in de geſtalte van een Vrouw, den dichter verſchijnende, welke dus begint,

Terwijl my, heel verbaest, zich ſchielijk quam vertoogen
Een Vrouw, gewijnbraauwt zwart, en zwart als git van oogen,

Van lip en kaaken roodt, haar ſchoone vlechten blondt,
't Welriekend hair, getooit met een uitheemſche vondt,
Uitheemsch van maakzel 't kleedt, van verwen was 't verſcheiden,
Heel zagh men hals noch borst, dan eensdeels alle beide,
Het weezen groots en preuts, niet lichter dan 't betaamt,
Zy zagh wat dertel, maar zy was niet onbeſchaamt.

Deeze verſen, als ik zeg zijne eersten, zijn, ſchoon fraei, niet zonder gebreken: zy hebben de *Jambiſche* voetmaet. — hoewel het woord *gewijnbraauwt zwart* die maet hebbe, gelijk Vondel, in zijn JOSEPH IN DOTHAN, *Die winkbraeu voeght geen ſlaef*, is egter *braauwt* by Hooft niet laeg genoeg om het volgend woord *zwart*, in de derde voet te doen rijzen: *Uitheemsch*, heeft ook ook eenigen wanklank; en muzijkt hier minder dan in het voorgaende vers: *heel zachmen*, heel is altijd hoog; wél klinkende in den eersten regel, maer in deezen zesden wanklankig.

Het Gedicht op het Twaelfjaerig Beſtand, in 1609, bevat de volgende kunſtige Verſen

Dus raakt den Wagen voort met dommeligh geluyt,
Den Nederlanden wordt zy welkoom toegekruyt,
En heeft tot eenen ſleep de treurende Soldaten;
En of 'er veel al ſchoon mistroostigh haar verlaten,
Welke elders haar geluk te zoeken dwingt de noodt,
Zoo blijft doch evenwel den hoop geweldigh groot.
Benedens handts haar roers; haer ſpieſen treurigh ſlepen
Met omgekeerde punt, en ſchrijven 't ſtof vol ſtrepen.

Wie der Nederlandſche Poëeten ſchreef, ten deezen tijde, verſen waerin zulk

zulk een maet en muzijk gevonden werdt ? 't gehoor niet alleen wordt hier geſtreeld ; maer zelfs ooren en oogen zien en hooren hier, door woorden zelven, wat 'er gebeurd. Taelfeilen egter ſchuilen 'er : *Den* wagen, moet zijn *de* wagen zo als wy nu ſchrijven ; ſchoon 't waer zy, dat men oudtijds *den* in den *Nominativus* van 't m. g. ſchreef : het woord is mann, dies behooren *zy* en *haer*, *hy* en *hem* te weezen : — Het vijfde vers heeft ook een gebrekkige woordvoeging; dus is de orde der woorden, *welke de nood dwingt hun geluk elders te zoeken* : dan aen dit euvel heeft de Drost veelmaels gehinkt.

By deeze *Jambiſche* maet, van 6 voeten, zal ik nog een voorbeeld van vier voeten voegen,

De Min, met prikjens van zijn ſtraal,
Wekt op den fieren nachtegaal.
Het ſchelle nachtegaaltjes kaakten
Doen al 't gevederd gildt ontwaaken.
Op galm van hun geluidt,
Schiet uit zijn ſlaep mijn fluit.

Ei lieve, Jonge Dichters ! zoekt gyzelven hier nu het gebrekkige uit, en ook het fraeie : vermijdt dan het eene, en volgt het ander.

Van de *Trochaiſche* maet — ⏑ heeft onze Meester veelen gerijmd die, fiks van kooten, kunstig trippelen. Een reij van Jofferen, uit de GRANIDA, begint aldus

Liefd' en Min aan een vertuit,
Beide ziel en lichaam-mengers,
Heilighe oppervrientſchap-ſtrengers:
Zalight Bruidegoom en Bruidt.

Nog eens: dus begint de *Maieboom*, aen ANNE en TESSELSCHA VISSCHER,

Orpheus, met zijn ſtem en vinger,
Maakt' eertijds den bomen voeten;
Datze, by gekroonde ſtoeten,
Liepen naa, den zoeten zinger.
Is 't dan vremdt, dat ik verſlinger
Op uw queelen,
Op uw ſpeelen,
En loop achter aan uw keelen?

Laet dit weinige genoeg zijn om onze jonge Poëeten graeg te maeken tot het leezen, en beoëffenen der werken van Hooft; indienze anders geneigd zijn hunne ſtudie te beginnen by den oorſprong onzer verbeterde en beſchaefde rijmkonste: ze zullen, met oordeel deeze ſtudie voortzettende, by ſchoonheden, om naertevolgen, ook gebreken ontmoeten, om te vermijden; het zien zelfs, en het aendagtig ſtilſtaen by de gebreken eener kunste, leert, en onderwijst veel meer dan jonge luiden vermoeden.

In dit zelfde tijdperk heeft ook de Staetsman en Dichter JACOB CATS zig zo vermaerd gemaekt, dat ik niet voorbykan, tot mijn tegenwoordig oogmerk, van hem te ſpreeken. Hy hadt te veel kennis aen de oude en he-

hedendaegſche beſchaefde taelen; zijn vernuft, en letterliefhebbery was te groot dan dat hy den barbaarſchen en ruwen weg der Rederijkeren niet kennen, en verlaeten zou: hy verliet dien ook, even als Hooft, en heeft, ſchoon op een ander manier, de rijmkunst beſchaefd en verbeterd. De Heer Huydecoper noemt hem ergens *der Dichteren Vader:* hy is het ook geweest; evenwel meer van zijne landsluiden, en tijdgenooten, de Zeeuwen, dan van de Hollanders, of van de Amſterdammers. Gelijk men zig hier den trant en zwier van Hooft, en, naderhand, dien van Vondel, ter navolging voorſtelde; zo ſchreeven, ten dien tijde, alwie de dichtpen in Zeeland, met naeme te Middelburg, handteerde, in den ſmaek, en volgens den ſtijl van Cats. Men behoeft de *Zeeuwſche Nagtegael*, in 1623 te Middelburg gedrukt, ſlegts in te zien, om hieraf overtuigd te worden. Cats was ruim drie jaeren ouder dan Hooft, en bygevolge zijnze gelijktijdige kunstgenooten geweest. Ik zal den Zeeuw de eer geeven, die hy te eisſchen heeft, en hem, is 't my mogelijk, juist waerdeeren. Jacob Cats dan kan de lof niet ontſtaen van het gebrekkige in de maet onzer versvoeten gezien, en het hooge en laege onzer lettergreepen ontdekt te hebben. Volgens deeze kennis heeft hy, in Zeeland, binnen ons geſteld tijdperk, 't eerst het ruwe in de rijmkunst verbeterd, en de beſchaeving ingevoerd. Aldus ſpreekt hy in een van zijne Voorredens, „ Myn oogmerk „ is geweest de Nederlandſche tale te vercieren, de Hollandſche Gedichten „ ſachtvloeiende, en ſonder ſtoot- en ſtopwoorden te maken, ten eynde „ dezelve eenpaerlyk en ſonder ſtuyten geleſen mogten worden". Dit oogmerk heeft hy inderdaed bereikt: want vergelijkt men zijne rijmen by die der Rederijkeren van, en voor, zijnen tijd, erkennen moet men 't, 't verſchil is groot: Zo lam en ſtram als de deezen zijn; zo vlug en vloeiend

zijn de zijnen. Maer eer ik den Zeeuwſchen Meester nader by den Amſterdamſchen Meester toetſche, lust het my, kortelijk, te onderzoeken, of Cats ook by Hooft ter ſchool gelegen, en van hem de eerste gronden van vaster en vlugger versvoeten ontleend hebbe. Dat hy Hooft al vroeg gekend moet hebben, zal ſtraks nader blijken. Cats zelf verhaelt in zijn Leeven, dat hy tot de Dichtkunst, nog jong zijnde, trek gehad heeft; dat hy, het Latijn verſtaende, in die taele verſen ſchreef; dat hy te Zierickzee bekend raekte met een Jongeling uit Brabant, zijn ſchoolmakker, en zoet op de Rijmkonst. Deeze, als hy ſchrijft,

—— *heeft de gront geleyt van waer ik verder quam.*

Sedert, te Leyden zijne ſtudien voltrokken hebbende, zette hy zig, na het doen eener Franſche en Engelſche reize, te Middelburg, als Advocaet, neder. Nu gezeten zijnde, heeft Cats, omtrent den jaere 1602, naer my toeſchijnt, te Amſterdam een Vrouw getrouwd. Toen te Amſterdam verkeerende heeft hy daer de Dichters, en vooral Hooft leeren kennen: dit blijkt uit een vers van hem voor zijne eerste uitgegevene Dichtwerken geplaets; zijne *Emblemata* of Zinne en Minnebeelden namelijk. In dit gedicht, toegewijdt aen de *Zeeuſche Jonckvrouwen*, zingt hy, hoe de Zeeuwen, terwijl de oorlog op zijn hevigst was, de *rymkonst*, ſchoon wat *rauw*, *volgens dien tyd*, hanteerden, maer dat men nu (door het twaelfjaerig beſtand) in rust zijnde, zulks ſcheen te vergeeten; terwijl in 't naburig Holland de *zoete rymkonst aengekweekt werdt*: aldaer zingt HEINS zijn geleerde zangen, en HOOFT, *dat hooft vol geest, zyne Herderszangen; aldaer hoort men Brero*, en *meer anderen*. —— Het is by my dan ten hoogſten waerſchijnlijk, dat onze Zeeuwſche Dichter te Amſterdam, en by de

Am-

Amſterdamſche Poëeten, vooral by Hooft, de verbetering in de maet der verſen opgemerkt, en gevoegd heeft by het gene hy 'er zelf af wist; ook zag hy daer, in de gedichten van Hooft, het verhevene, by de muzijk, welk deeze begon in te voeren: evenwel heeft Cats zig met het verhevene minder opgehouden; verkiezende een effener en eenvoudiger kunstbaen.

„ Wy hebben, zegt hy, goedgevonden, door *rym toon* en *maate* deeze „ onze invallen op het papier te brengen — en hebben gepoocht te ge- „ bruycken een effenbaere eenvoudige ronde en gans gemeene maniere van „ ſeggen, deſelve meest overal gelijck makende met onſe dagelickſche ma- „ niere van ſpreken, daerin alle duyſterheyt ſchouwende ". (8)

Deeze aengenomene manier van ſchrijven en dichten van den Heere Cats wijst ons, in de eerste plaetſe, tot de reden van dien verſchillenden dichtſtijl des Amſterdamſchen en des Middelburgſchen Dichters; ja van een ſtandhoudend onderſcheid in de *Verſificatie* van hem en de Hollandſche Poëeten. Want behalve dat Cats, gelijk hy ſpreekt, in zijne gedichten gebruikt eene dagelijkſche tael, en zig op eene gemeenzaeme wijze uitdrukt, zo is ook de *Cadans* in zijne verſen, meest altijd, dezelfde, en bijna zonder verſcheidenheit; het zy in de maet, het zy in de rust: ten anderen, eene andere byzonderheid, eigen aen den Zeeuw, moet gezogt worden in het vleiende zagt der Vlaemſche ſpraeke; welke, over Zeeland, langs het zuider gedeelte van Holland, allengs verminderende, egter te Middelburg, naer het Zeeuwſche *Dialect* verbogen, de ſpreektael bleef van onzen Dichter; waernaer zig de ſchrijftael, als doorgaends gebeurt, hier en daer beſchaefd wor-

(8) HOUWELICK, *Voorreden*: 4to 1625.

wordende, ſchikte: terwijl men te Amſterdam ſprak, en nog ſpreekt, met een min tederen tongval; en veele lettergreepen ſcherper en harder uitſpreekt dan zuidwaerts op, tot in de Vlaemſche gewesten. Zulke verſchillende *Dialecten* hebben, als ik aenduidde, invloed op den ſchrijfſtyl; evenwel zo niet, dat het welluidende noodzakelijk het verhevene moet uitſluiten. Verders kan nog het verſchil tuſſchen onze beide Dichters worden gezogt in hunnen aert. Beiden warenze geleerde en ſchrandere mannen; maer Cats was waerſchijnlijk van een verliefder, zagter en tederer *temperament* dan Hooft, wiens aert moediger en mannelijker was. Alle verſtanden hebben van natuur een, ik weet niet welken, onderſcheiden draei in de vermogens hunner ziele, waerdoor elk, zonder dat de wil er tuſſchenkome, denkt, ſpreekt, of ſchrijft op eene verſchillende maniere: hier van daen het onveranderlijke onderſcheid van ſtijl en ſchrijftrant by allen, die de pen voeren; zodanig, dikwerf, dat een ſchrijver van naeme aen zijnen ſtijl gekend kan worden. Eindelijk, zijn ook de onderwerpen deezer twee Dichteren verſchillende. Cats heeft hiſtorien en verhandelingen in verſen geſchreeven over de liefde en over de pligten: Zijne ſamenſpraeken vallen, wegens den gemeenzaemen ſtijl, in het praetagtig-eenvoudige; hy redeneert altijd. Hooft, integendeel, als pligt, of liefde zijn onderwerp is, ſchrijft als Poëet: hy ſchildert; heeft verbeelding; hy voelt. Kortom, Hooft voegt by de mengeling en verſcheidenheid van maet, trant en toon, verhevenheid van gedagten, grootsheid van bewoording, kragt en ſierlijkheid van tael: Cats ſchrijft eenvoudig, klaer, vloeiend en altijd eenzelvig-los van ſtijl. De Amſterdammer eischt een denkenden en mannelijken leezer; de Middelburger kan ſpeelende, en door een kind, verſtaen worden: Hooft dringt in zijne onderwerpen in, en werkt ieder gedagte

dagte uit: Cats brengt zijne denkbeelden, zo als ze hem invallen, en zonder 'er zig by op te houden, op het papier. De eerste doet my meer denken dan hy my leezen laet: de ander geeft my niets meer te denken dan hy my zegt. Hooft verandert zijnen ſtijl, en ſchikt zijne bewoording naer de onderwerpen: maer hoedanige zaeken, welke onderwerpen, Cats voor zig heeft, zijn ſtijl, zijne woorden, de trant zijner verſen, zijn bijkans altijd dezelfden. Eindelijk, dat elk verwonderen moet, de dichtkonst heeft by allen haer' aenvang, vordering en volwasſenheid; maer by den Heere Cats ſchijnt de kunst, noch jeugd, noch midden ſtaet, noch ouderdom, gehad te hebben: de verſen welken hy, nog jongeling zijnde, geſchreeven heeft, hebben niet alleen denzelfden trant; maer zijn ook genoegzaem even goed als die van zijn besten leeftijd: en die van zijnen ouden dag wijken nergens in voor beiden.

Welk verſchil dan ook by deeze twee Dichters gevonden moge worden, ze verdienen egter beiden onze agting, beoeffening en naervolging: beiden hebbenze onze Nederduitſche Tael en Poëzy het ſpoor van beſchaefdheid opgeleid, en het oude ruwe en barbaerſche agter den bank geworpen.

Ik heb dus, zo klaer my mogelijk was, aengetoond, dat van Melis Stoke af, tot den bloei van Coornhert, Visſcher, en Spiegel, de Nederduitſche Rijmkonst elendig ſlegt geweest is; en den naem van Poëzy niet of naulijks draegen mogt. Ik heb de reden zoeken te ontvouwen van deeze onbeſchaefdheid in de Rijmen der oude en laetere Rijmoeffenaeren. Voorts heb ik den tijd aengeſtipt, toen de eerste blikkering van verbetering, by onze Amſterdamſche Kunstgenooten zig opdeedt: en eindelijk heb ik Hooft den Hollandſchen Helicon zien opklimmen, by het waere

en heldere licht der kunste, en onze jonge dichteren naer hem, als den Vinder, en Vader der Nederlandſche beſchaefde Poëzye, geweezen — en hier mede, meen ik, aen mijn taek en oogmerk te hebben voldaen.

Een oplettende ziet zekerlijk de plek waer de waere Nederduitſche Parnas gevonden werdt — AMSTERDAM. *Hoc erat in fatis*, Amſterdam, die de hooge ſchool van den Koophandel niet alleen in ons Vaderland, maer van den geheelen bekenden Aerdbodem worden moest, werdt ook de opperſchool der Nederlandſche Dichtkunst. In zynen kreits zou zy opklimmen tot volkomenheid; hier zouden Hooft en Vondel de Grootmeesters dier kunste worden, die van hun, en uit Amſterdam, zou uitgaen, en zig verſpreiden door de vereenigde Gewesten.

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM

PROPOSITAM

A SOCIETATE LITTERARIA

LUGDUNI BATAVORUM;

Quidnam eſt, quod in Laudatione requiritur?

AUCTORE

HIERONYMO DE BOSCH.

DISSERTATIO
DE EO, QUOD IN LAUDATIONE REQUIRITUR.

PRAEFATIO.

Ea temporum noſtrorum conditio est, ut bene nobiscum agi putemus, ſi majorum noſtrorum virtutes, non dicam actione exprimere, ſed cognitione perſpicere, poſſimus. Quotidie fere illuſtrium virorum laudationes ad nos perferuntur. In Gallia quidem jam diu est, quod ad magnos viros laudandos peritiſſimum quemque praemiis invitavit Academia. Apud ceteras vero litteratas gentes noſtra demum aetate illud ſtudium invaluiſſe videtur. Communis est omnium ardor, ad illorum hominum, qui bene de humano genere meriti fuerunt, virtutes celebrandas. Nec nos ſumus ii, qui illud cuidam noſtri temporis praeſtantium virorum paucitati aut benefactorum inopiae attribui velimus, multoque minus decantatam querelam, e non optimis parentibus ſemper vitioſiorem naſci prolem, repetamus. Sunt, opinor, etiam hodie, quamvis lateant, praeclara ingenia, quae, ſi res & tempus ferrent, inſignia virtutis ſuae ederent ſpecimina; ſed quid in ſumma pace fortium virorum quaerimus exempla, quae ſemper duris in rebus bellandi protulit neceſſitas? quid, ſine theatro, in quo ſpectetur, magnanimi & prudentis viri deſideramus imaginem? vexata bello aut aliis periculis & incommodis preſſa respublica, quales cives alat, oſtendere ſolet. Hoc tamen tantum ad belliçam laudem, virtutem Imperatoriam, & periculoſis temporibus reipublicae adminiſtran-

dae peritiam, posse referri, quisque facile intelligit. In artium vero liberalium cultura nullum tempus est, quo non excellere possint homines. Hoc vel in medio armorum strepitu saepius mirifice floruisse, testis est historia. Quare si in his non majoribus nostris praestemus, illud non temporum iniquitati; sed unice disciplinae nostrae atque institutioni imputandum est. Neque tamen quis putet, se vel oratoriae artis facultate, aut poëtios laude, cum veteribus, vel etiam majoribus suis, posse comparari. Plurima moliuntur homines quotidie; ad quasvis artes & doctrinas proferendas societates ineunt, unde ad unum alterumve, qui ceteris plus videt, gloriola quaedam redundat. Sed nihilo magis ita informari videas juventutem, ut inde plures in suo genere praeclari nascantur artifices. Pictor quidem & statuarius si hodie artis suae exempla non modo cum prisci aevi, verum cum praecedentis seculi pictis imaginibus aut fictis simulacris conferat, indigneum necesse est, se, ad quem alii pervenerunt, perfectionis gradum, pervenire non posse. Nimirum praeceptis juventus nostra abundat, exemplis deficitur. Utilissimum itaque esse arbitror, excellentium virorum memoriam posteris commendari, eorumque, qui vel doctrina vel moribus, quam maxime humano generi profuerint, laudationes institui; praesertim si simul doceatur, qua disciplina potissimum usi, & quibus artibus nisi, illud fastigium laudis attigerint, ut consentientem omnium bonorum famam consequerentur; saepiusque inculcetur, eandem adhuc patere viam, cum fructuosam tum amoenam; neque de nihilo etiam esse Hectoris Homerici votum, (1)

Ma

(1) *Iliad.* X. 304. 305.

Ne moriar virtutis inops, ne nominis expers,
At seri mea facta probent memorentque Nepotes.

Μὴ μὰν ἀσπυδεί γε ἢ ἀκλεῶς ἀπολοίμην,
Ἀλλὰ μέγα ῥέξας τι ἢ ἰσομένοισι πύθεσθαι.

quae quidem verba eam habent vim, ut optimus quisque ad res magnas bene gerendas quam maxime gloria incitetur. Quod inſitum omnium hominum animis laudem conſequendi deſiderium ſaepius plus valere ad amplectendam virtutem, quam ſevera & exquiſita de moribus praecepta, cum probe intelligerent veteres ſapientes, non ſubtilitate doctrinae, neque acuta de officio diſputatione, civium ſuorum animos emendare & ad vitam recte inſtituendam perducere conati ſunt, ſed quo melius illa agreſtia mollirent pectora & ad virtutis ſtudium allicerent atque excitarent, magnorum virorum res praeclare geſtas, vitam & mores ipſis propoſuerunt, ſaepiusque, ſub fictis fabulis, quid virtus poſſet, homines edocuerunt. Non enim illos viros fugere poterat, quanta eſſet exemplorum vis, qui ſibi, quod & Plinii fuit judicium (2), plane perſuaſerant, nullum majus eſſe felicitatis ſpecimen, quam ſemper omnes ſcire cupere, qualis quisque fuerit, ut, ſi in laude vixerit, quem noviſſe delectet, etiam juvet imitari. Nam ut fortis & prudentis viri vita, quae in aliorum commodum multis ſpectatur obnoxia laboribus immenſisque objecta periculis, non modo jucunda admiratione & exſpectatione tenet lectoris animum, verſatque grata ſpei & timoris viciſſitudine, verum etiam format eum quodammodo ad ea ipſa quae miretur in altero ſequenda; ſic ſtudiorum ratio, quam ſecutus eſt vir doctus & ſapiens, plus valet ad bene inſtituendam juventutem, quam multa magnaque de eo genere ſcripta volumina. Habet enim hoc omnino humana

(2) Libr. XXXV. *Cap.* 2.

mana mens, ut, cum aegre admodum admittat ea, quae praecipiuntur ab aliis, honeſtarum rerum intuitu ſaepius ad eas amplectendas ſponte ſua moveatur. Egregia ſunt hanc in rem Plutarchi verba in vita Periclis: (3) ἥ γε ἀρετὴ ταῖς πράξεσιν εὐθὺς ὅτω διατίθησιν, ὥστε ἅμα θαυμάζεσθαι τὰ ἔργα, καὶ ζηλοῦσθαι τοὺς εἰργασμένους· Τῶν μὲν γὰρ ἐκ τῆς τύχης ἀγαθῶν, τὰς κλήσεις καὶ ἀπολαύσεις, τῶν δ' ἀπ' ἀρετῆς, τὰς πράξεις, ἀγαπῶμεν· καὶ τὰ μὲν ἡμῖν παρ' ἑτέρων, τὰ δὲ μᾶλλον ἑτέροις παρ' ἡμῶν, ὑπάρχειν βουλόμεθα· Τὸ γὰρ καλὸν ἐφ' αὑτὸ πρακτικῶς κινεῖ, καὶ πρακτικὴν εὐθὺς ὁρμὴν ἐντίθησιν, ἠθοποιὸν δὲ τῇ μιμήσει ἡ θεατήν, ἀλλὰ τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἔργου τὴν προαίρεσιν παρεχόμενον. Quae Plutarchi verba, quoniam eadem eſt hominum natura, quae olim fuit, iisdemque cauſſis ad bona impellitur & a malis avertitur, ſatis ſuperque demonſtrant, quam bonum & utile ſit, illuſtrium virorum vitas laudationibus celebrari. Quod veterum inſtitutum prae ceteris cauſſam fuiſſe, ut ad tantam nominis gloriam Romanum creverit imperium, ſcribit Polybius (4), qui auctor egregius cum ſatis multa praeter ea, quae a nobis dicta ſunt, ad laudationum utilitatem confirmandam e diſciplina Romana attulerit, non neceſſe eſt, ut hic diutius haereamus. Longiore diſputatione opus erit ad ea invenienda & probanda, quae in laudationibus requirantur.

---

(3) *Init. pag.* 278. edit. Steph.

Virtus ſane ipſis actionibus ita homines extemplo incendit, ut ſimul & opera ejus in admiratione habeant & imitari geſtiant effectores. Quippe fortunae bonorum poſſeſſiones & fruitiones, virtutis vero amplectimur actiones, atque accipere illas ab aliis, has a nobis alios cupimus. Rapit enim nos ad ſevi agendi honeſtum, impetumque ſubito infundit actuoſum: informans non imitatione ſpectatorem, ſed ipſo aſpectu operis voluntatem imprimens imitandi.

(4) *Libr.* VI. *Cap.* 51. 52.

CAP.

CAP. I.

De Laudatione generatim.

Immenſam & fere infinitam ei, qui laudare velit, ſuppetere materiam, & illius tractandae rectеque diſponendae, plures & varios eſſe modos, nemo eſt, qui ignoret. Antequam vero de tota hac laudationum conſcribendarum ratione, quae mea ſit ſententia, exponam, non abs re facere mihi videor, ſi, quid optimus ille ac praeſtantiſſimus dicendi & ſcribendi magiſter, quem potiſſimum auctorem ſequor, M. T. CICERO ea de re praeceperit, enarrem. Praeclara admodum ſunt, quae libro ſecundo de Oratore, ex Antonii perſona, hac de re diſputavit; quibus quoniam omnis laudationum doctrina continetur, ab hac diſſertatione non modo ſejungi non poſſe, verum etiam aliqua ex parte illuſtranda eſſe, putavi. Primo inſtitutae diſputationis die (5) verbo dixerat Craſſus, praeter duo genera cauſſarum, quae in judiciis & deliberationibus verſarentur, eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis aut vituperandis hominibus poneretur; certosque eſſe locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus aequitas quaereretur, alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus conſilium daremus; alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur. Tum poſtero die Antonius (6), qui de tota eloquentia quid ſentiret apud amicos ſuos explicare incoeperat, Craſſo reſpondet & dicit,

(5) *Libr.* I. *cap.* 31.
(6) *Libr.* II. *cap.* 11.

cit, illud tertium genus ita tractare, quasi praeceptis indigeret, etiamsi opus sit, tamen minus esse necessarium: quoniam ex iis fontibus, unde omnia ornate dicendi praecepta sumuntur, liceret etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quae ut nemo tradat, nemo tamen sit, qui nesciat, quae sint in homine laudanda. Omnes enim, qui laudare aliquem constituant, intelligent exponenda sibi esse fortunae bona: quae sunt generis, pecuniae, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formae, virium, ceterarumque rerum, quae sunt aut corporis aut extraneae. Si habuerit, bene his usum; si non habuerit, sapienter caruisse; si amiserit, moderate tulisse; deinde quid sapienter is, quem laudaturi sint, quid liberaliter, quid fortiter, quid juste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute, aut fecerit aut tulerit. Haec, & quae sint generis ejusmodi, facile videre posse, qui velint laudare quempiam, & qui vituperare, contraria, existimat Antonius; qui, cum deinde copiosius, quam initio statuerat, de omni genere dicendi disputare coepisset, eaque fere omnia explicasset, quae in utroque genere caussarum, judiciali & deliberativo, sequi soleret, quae fugere, quae spectare, quaque omnino in caussis ratione versari, ne quid ab ipso relictum putaretur; etiam tertium illud laudationis genus, quod antea quasi a praeceptis suis secreverat, utpote quod magis ad delectationem & ad hominem aliquem ornandum, quam ad utilitatem forensem esset accommodatum, paullo uberius & diligentius exponere non gravatur; cum dicit (7): „ Perspicuum „ est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vi-

(7) *Libr.* II. *Cap.* 84. & 85.

„ vires, opes, divitiae ceteraque, quae fortuna det aut extrinſecus aut cor-
„ pori, non habent in ſe veram laudem, quae deberi virtuti uni putatur;
„ ſed tamen, quod ipſa virtus in earum rerum uſu ac moderatione maxi-
„ me cernitur, tractanda etiam in laudationibus haec ſunt naturae & for-
„ tunae bona: in quibus eſt ſumma laus, non extuliſſe ſe in poteſtate, non
„ fuiſſe inſolentem in pecunia, non ſe praetuliſſe aliis propter abundantiam
„ fortunae: ut opes & copiae non ſuperbiae videantur ac libidini, ſed bo-
„ nitati ac moderationi facultatem & materiam dediſſe. Virtus autem, quae
„ eſt per ſe ipſa laudabilis, & ſine qua nihil laudari poteſt, tamen habet
„ plures partes, quarum alia eſt aliâ ad laudationem aptior: ſunt enim aliae
„ virtutes, quae videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac be-
„ neficentia poſitae; aliae, quae in ingenii aliqua facultate, aut animi
„ magnitudine ac robore. Nam clementia, juſtitia, benignitas, fides,
„ fortitudo in periculis communibus, jucunda eſt auditu in laudationibus;
„ (omnes enim hae virtutes non tam ipſis, qui eas habent, quam generi
„ hominum fructuoſae putantur): ſapientia & magnitudo animi, qua omnes
„ res humanae tenues & pro nihilo putantur; & in excogitando vis quaedam
„ ingenii, & ipſa eloquentia admirationis habet non minus, jucunditatis
„ minus: ipſos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos
„ laudamus, ornare ac tueri: ſed tamen in laudando jungenda ſunt etiam
„ haec genera virtutum: ferunt enim aures hominum cum illa, quae ju-
„ cunda & grata, tum etiam illa, quae mirabilia ſunt in virtute, laudari.
„ Et, quoniam ſingularum virtutum ſunt certa quaedam officia ac munera,
„ & ſua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude ju-
„ ſtitiae, quid cum fide, quid cum aequabilitate, quid cum ejusmodi ali-
„ quo officio is, qui laudabitur, fecerit; itemque in ceteris res geſtae ad

„ cujusque virtutis genus & vim & nomen accomodabuntur. Gratiſſima au-
„ tem laus eorum factorum habetur, quae ſuſcepta videntur a viris fortibus
„ ſine emolumento ac praemio: quae vero etiam cum labore & periculo
„ ipſorum, haec habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici
„ ornatiſſime poſſunt, & audiri facillime: ea enim denique virtus eſſe vi-
„ detur praeſtantis viri, quae eſt fructuoſa aliis, ipſi autem laborioſa aut
„ periculoſa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis vi-
„ deri ſolet, tuliſſe caſus ſapienter adverſos, non fractum eſſe fortuna, re-
„ tinuiſſe in rebus aſperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, ha-
„ biti honores, decreta virtutis praemia, res geſtae judiciis hominum com-
„ probatae; in quibus etiam felicitatem ipſam Deorum immortalium judicio
„ tribui, laudationis eſt. Sumendae autem res erunt, aut magnitudine prae-
„ ſtabiles, aut novitate primae, aut genere ipſo ſingulares, neque enim par-
„ vae, neque uſitatae, neque vulgares, admiratione aut omnino laude di-
„ gnae videri ſolent. Eſt etiam cum ceteris praeſtantibus viris comparatio
„ in laudatione praeclara." Habetis, V. Cl., quae jam olim M. T. Cicero de laudationibus earumque fine atque officio diſputavit; quibus non multa adjungi poſſe videntur; primum enim nos docet, tria eſſe genera bonorum, quorum alia ſunt animi, ut virtutes, & quarumvis rerum atque artium ſcientiae, quae tantum vere & recte laudari poſſint; alia corporis, ut forma, vires; alia, quae a fortuna pendent, ut genus, opes, divitiae, quae duo poſteriora optanda magis quam laudanda putat, propterea quod, ſi in laudationem cadunt, non ideo laudentur, quod quis ea habuerit, ſed quod honeſte his uſus ſit. Sunt enim ex iis, quae dicunt Stoici, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, quae nemo, etſi velit, praeſtare poteſt; & quorum virtus tum demum apparet,

paret, cum bene adminiſtrentur, & recte ad uſum conferantur (8), adeo ut, ſi quis natalium ſplendore non ſuperbus, ſed comis & affabilis; divitiis non luxurioſus aut inſolens, ſed officioſus & liberalis evadat; ſi quem pulchra corporis ſpecies non petulantem, ſed modeſtum reddat; tandem quod laudetur inveniatur; nam nihil eſt inter omnes eas res, quin, etiamſi abſint, egregia laudatio inſtitui poſſit. Si quis enim obſcuris natus parentibus praeclare factis generi ſuo nobilitatem peperit, longe ſane majore ille laude dignus habetur, quam qui, domeſticis imaginibus contentus, famam extendere factis, novamque in domum ſuam gloriam inferre, negligit; ſi quis e re tenui ſumma diligentia ac labore ſibi, quibus & aliis proſit, divitias acquiſiverit, multo aptior eſt, in cujus laudes excurrat orator, quam qui avitis paternisque opibus acquieſcit. Item ſi quis etiam, quod forma negavit bonum, ingenii & animi dote rependat, multo meliorem laudandi praebet materiam, quam qui in externa corporis ſpecie, quae ei pulcherrima obvenit, colenda & expolienda occupatus vivit. Haec itaque corporis aut fortunae bona ex iis ſunt, de quibus Quinctilianus dicit (9); quod in utramque partem certiſſimum faciunt morum experimentum: aut enim meliores propter haec, aut pejores ſumus. Cujus quidem ſententiae veritatem etiam intellexit Terentianus ille Chre-

(8) Et talis erat Sexti Empirici adverſus Rhetores ſententia. *Libr.* II *Cap.* 308. edit. Fabric. δεῖ γὰρ ἡμᾶς λέγειν τὰ παρ' ἡμῖν γινομένων, τοὺς ἐπαίνους ἔλκειν καὶ ψόγους, εὐγένειαν ἢ κακογένειαν, καὶ εὐτυχίαν, κάλλος τι καὶ πολυτεκνίαν, καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐκ ἔστι παρ' ἡμᾶς γινόμενα· ὥστε οὐκ ἐπαινετέον ἀπ' αὐτῶν. Oportet enim nos trahere laudes & vituperationes ab iis quae ſunt in nobis. Nobilitas autem & divitiae & pulchritudo & liberorum multitudo; & cetera ejuſmodi, non ſunt in nobis: quamobrem non eſt ab eis aliquis laudandus.

(9) *Inſtit. Orat. Libr.* III. *Cap.* 7.

Chremes, qui filio, amicum ſuum Cliniam miſerum eſſe dicenti, reſpondet:

Quid reliqui eſt, quin habeat, quae quidem in homine dicuntur bona?
Parentes, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, divitias.
Atque haec perinde ſunt, ut illius animus, qui ea poſſidet:
Qui uti ſcit, ei bona: illi, qui non utitur recte, mala. (10.)

Quae verba ad hunc locum etiam attulit Talaeus. Haec autem, quamvis ad Ciceronis mentem explicandam ſatis ſuperque ſufficiant, tamen facere non poſſumus, quin hoc loco obſervemus, quam eleganter Graeci illam animi & corporis aut fortunae bonorum naturam diſtingui voluerint, easque duas res alio plane nomine appellari. Ἔπαινος enim apud illos erat, laus vera animi, μακαρισμὸς vero praedicatio corporis aut fortunae bonorum. Sic enim Syneſius (11): Οἱ μὲν ἐντεῦθεν σοὶ πλέκουσιν ἔπαινον, καὶ καλοῦσιν εὐδαίμονα. Ἐγὼ δ' ἥκιστα μὲν ἂν ἐντεῦθεν ἐπαινέσαιμι, μάλιστα δ' ἂν μακαρίσαιμι· Ἔστι δ' οὐ μία φύσις, ἀλλ' ἕτερον ἑκάτερον, μακαρισμὸς καὶ ἔπαινος. μακαρίζεται μὲν γὰρ τὶς ἐπὶ τοῖς ἔξωθεν· ἐπαινεῖται δ' ἐπὶ τοῖς ἔνδοθεν· ἐφ' ὧν εὐδαιμονία τὴν ἕδραν ἴσχει. Κἀκεῖνο μὲν ἔστι τύχης ἀτέκμαρτον δῶρον. Τοῦτο δ' γνώμης οἰκεῖον ἀγαθόν. & idem ille Cyrenes Epiſcopus horum verborum

(10) *Heautont. Act.* 1. *Sc.* 2. *vſ.* 19. & *ſeqq.*

(11) *Orat. de Regno pag.* 4. *edit. Paris,*

Illi inde laudandi tui materiam ſumunt, felicemque appellant: ego autem minime hinc laudandum quemquam cenſeo, fortunatum tamen ſane praedicabo. Eadem porro natura non eſt, ſed utrumque diverſum, laus & beatitatis praedicatio. Beatus enim aliquis ob ea etiam, quae externa ſunt, praedicatur; laus non niſi internis convenit, in quibus felicitas ſtabilitur; illud improviſum & inexploratum naturae munus eſt, hoc bonum animi proprium.

borum differentiam obſervavit in Epiſtolis (12): Κἀγὼ ἡ νεανίσκον οὐκ οἶδα πότερον ἐπαινέσαιμι ἂν τῆς περὶ πάντων εὐνοίας, ἢ μακαρίσαιμι. neque aliter Archytas Pythagoreus, aut quicunque ille fuit, apud Stobaeum philoſophus (13): Ὁ μὲν γὰρ εὐδαίμων ἐξ ἐπαινετοῦ καὶ μακαριστὸς γίνεται· ὁ δὲ ἀγαθὸς ἀνὴρ ἐξ ἐπαινετοῦ μόνον. γίνεται ἢ ὁ μὲν ἔπαινος ἐπ' ἀρετῇ. ὁ ἢ μακαρισμὸς ἐπ' εὐτυχίᾳ. & Hippodamus Thurius, apud eundem, ubi egregie admodum diſputat, quomodo vir bonus non niſi virtute, & felix vir non niſi fortuna, evadat (14): Καὶ δὴ τοῦτο ἐκ δύο τούτων αἱ ἀνθρωπίνα εὐδαιμονίαι συγκεφαλαιῶται, ἐπαίνου τε καὶ μακαρισμοῦ. ἐπαίνου μὲν τοῦ ἐξ ἀρετῆς· μακαρισμοῦ ἢ, τοῦ ἐξ εὐτυχίας. Plutarchus etiam ita locutus eſt in Timoleontis vita (15): Ἵνα τοῖς ἐπαινουμένοις αὐτῷ τὰ μακαριζόμενα μᾶλλον οἱ πυνθανόμενοι θαυμάζωσιν. & Libanius (16): ἐπαινούμενοί τε καὶ μακαριζόμενοι. Sic quoque ſaepius μακαρισμὸς mortuis, ἔπαινος vivis, tribuebatur. Quo modo in oratione Areopagitica dixit Iſocrates (17): ἐπῄνεσάν με ὡς οἷόν τε μάλιστα, καὶ τοὺς προγόνους ἐμακάρισαν.

---

(12) *Epiſt.* 67. *pag.* 211. *l.* 5.
Equidem juvenem illum de tanta omnium benevolentia ac ſtudio laudemne, an beatum praedicem, neſcio.

(13) *Serm.* 1. *pag.* 14. *edit. Francof. l.* 32.
Beatus enim ex laudabili & beato ſeu fortunato fit. Bonus autem vir ex laudabili tantummodo. Contingit autem laus quidem ob virtutem: beatificatio autem ob bonam fortunam.

(14) *Serm.* CCXLIX. *pag.* 823. *l.* 25.
Quocirca ex his duobus humana felicitas conficitur, laude & beatione. Haec ex fortuna, illa ex virtute provenit.

(15) *Edit. Steph. p.* 448. *Pariſ. p.* 246. & *Bryan. p.* 127.
Ut qui hoc audiant celebrent felicitatem ejus quam virtutem impenſius.

(16) *De vita ſua. pag.* 12. A.
Inde laudabamur & beati praedicabamur.

(17) *Edit. Wolf. pag.* 151. & *Battie. pag.* 340.
Tum me maxime laudibus extulerunt, tum majorum noſtrorum felicitatem praedicarunt.

εισαν. & in primis Antagoras, apud Stobaeum: (18): ζῶν μὲν ἐπαινῶ· ἀποθανὼν δὲ μακαρίζω. hos veterum auctorum locos, e quibus ἐπαίνω & μακαρισμῷ propria vis intelligitur, nobis afferre lubuit, apud quos conſentiens doctorum virorum eadem de re ſententia plus auctoritatis habet, ad verum inveniendum, quam longa & acuta unius hominis diſputatio, praeſertim ſi hae ſententiae non minus veritate quam elegantia ſe commendent. Sed ad Ciceronem redeamus, qui primum dicit, ſive ſit aliquis nobilis, ſive obſcurus, ſive dives, ſive pauper, ſive formoſus, ſive deformis, haec omnia in laudationibus ita tractari debere, ut in illius, quem depingat laudator, actionibus honeſtas undique appareat, atque ita virtutis, quam unam in ſe omnem laudandi habere materiam ex iis, quae poſtea afferentur, clarius patebit, magnitudo intelligatur. Ariſtoteles hoc vocat ἄγειν εἰς τὸ καλὸν, quo τὸ καλὸν ipſam virtutem ſignificat, ad quam augendam, amplificandam & ornandam probo & ingenioſo laudatori ipſa rei natura plurima ſuppeditabit. deinde dicit Tullius, virtutem plures habere partes, quarum alia eſt aliâ ad laudationem aptior. Aegre ſane ferimus virtutem, quam plenam & perfectam oſtendere, laudatoris eſſe putamus, in partes diſtribui; ejusque munera diſſociari. Nihilominus tamen hic Cicero partes memorat, quas alias aliis in laudationibus aptiores & praeſtantiores eſſe exiſtimat. Neque vero haec ita accipienda ſunt, quaſi qui juſtus eſſet, idem non deberet eſſe fortis, aut, qui prudens, eundem non oporteret eſſe modeſtum: ſed quod virtus, de qua ſola dici poteſt, ἀγαθὸν δὲ ὄν, ἐπαινετόν ἐστιν, in plures, tanquam ramos, ſe

(18) *Serm.* XXVIII. *pag.* 88. & *Serm.* LXIX. *pag.* 256.
Da operam, ut vivens quidem laudabilis, defunctus autem beatus exiſtimeris.

ſe partes effundat, quarum alia aliâ magis oculos hominum perſtringit, & in ſui admirationem rapit, quamquam nulla eſt, quae non ad totius formae perfectionem conducat. Has quidem virtutis partes, quas nos, Ciceronem ſecuti (19), quatuor eſſe ſtatuimus, prudentiam, juſtitiam, fortitudinem, & modeſtiam, paulo poſt (20) diligentius & accuratius explicabimus, cum, quale ſit uniuscujusque officium & munus, demonſtrare conabimur. Sed illa virtutis in quatuor partes deſcriptio quamvis plurimis placuerit philoſophis, inter quos, praeter, quem modo nominavimus, Ciceronem, in primis eſt Plato, qui, ut eſt apud Diogenem Laërtium (21), quatuor ſtatuit virtutis ſpecies: τῆς τελείας ἀρετῆς εἴδη τέτταρα. ἓν μὲν, φρόνησις· ἄλλο, δικαιοσύνη· τρίτον, ἀνδρεία· τέταρτον, σωφροσύνη. tamen variae de virtutis diviſione veterum fuerunt ſententiae. Novem virtutis partes enumerat Ariſtoteles; cum tali modo quidnam etiam ipſa virtus ſit definiat (22): ἀρετὴ ἥ ἐστι μὲν δύναμις, ὡς δοκεῖ, ποιητικὴ ἀγαθῶν καὶ φυλακτικὴ· καὶ δύναμις εὐεργετικὴ πολλῶν καὶ μεγάλων, καὶ πάντων ἁπλῶς πάντα. Μέρη δ' ἀρετῆς, δικαιοσύνη, ἀνδρεία, σωφροσύνη, μεγαλοπρέπεια, μεγαλοψυχία, ἐλευθεριότης, πραότης, φρόνησις, σοφία. Ex his, quotquot ſunt, virtutis partibus aliae, teſte Cicerone, ut ſapientia, & rerum

(19) *Libr.* I. de Officiis *Cap.* 5.

(20) *Cap.* IV.

(21) *Libr.* III. *Segm.* 90. *pag.* 219.
Perfectae conſummataeque virtutis eſſe ſpecies quatuor: primam, prudentiam; ſecundam, juſtitiam; fortitudinem, tertiam; quartam, temperantiam.

(22) *Libr.* I. Rhetoricor. *Cap.* 9. *pag.* 300. *edit. Lugd. apud Laemarium.*
Virtus vero eſt facultas, ut videtur, quae parat bona, & quae conſervat, & facultas, quae beneficia facit multa & magna & omnia in omnibus. Partes autem virtutis ſunt juſtitia, fortitudo, temperantia, magnificentia, magnanimitas, liberalitas, manſuetudo, prudentia, ſapientia.

rum humanarum contemtus, & quaedam ingenii facultas, ipſaque dicendi ars, plerumque magis utiles & glorioſae exiſtimantur iis, qui eas habent, quam clementia, juſtitia, liberalitas, fides, fortitudo, non illa privata, ſed quae verſatur in periculis communibus, publicoque inſervit commodo. Has enim virtutes ſi quis poſſidet, non tam iis ſibi ipſe prodeſſe, quam quidem univerſo hominum generi conſuluiſſe putatur, quae & cauſſa eſt, quare fere omnes homines, has lubentius quam illas audiant in laudationibus. Quoniam vero laudatori elaborandum eſt non minus, ut admirationem, quam ut jucunditatem afferat auditoribus & lectoribus ſuis, haec genera virtutum etiam in laudando jungi oportere arbitratur prudentiſſimus ſcriptor, qui non tantum ut filii mores formaret, tres praeclaros illos de officiis libros ad eum miſit Athenas, verum etiam arte Rhetorica ceterisque doctrinis, quae ad humanitatem pertineant, illum erudivit. Paternae iſtius curae teſtes ſunt partitiones Oratoriae, ; in his (23) eaedem laudandi vituperandique rationes, quae non ad bene dicendum ſolum, ſed etiam ad honeſte vivendum, valent plurimum, expoſitae ſunt. Uti hic, ſic eo etiam in loco, primum agit de bonis, quae fortunae ſunt aut corporis, quibus explicatis deinde ad facta, e quibus animi virtutes intelliguntur, veniendum putat; & horum collocationem triplicem eſſe ſtatuit. Aut enim temporum ſervandus eſt ordo, aut in primis recentiſſimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in propria virtutum genera ſunt digerenda. Quae plane conſentanea ſunt iis, quae hic dicuntur. Si variae enim ſunt virtutis partes, omnino explicandum eſt, quid cujusque proprium munus ſit atque offi-

(23) *Edit. Ern. Cap. 22. pag. 708. & Streb. p. 151.*

officium, ut juſtitiae, fortitudinis, temperantiae, aliarumque virtutum, omniaque facta, quae ſecundum quamque earum geſta ſunt, debent ſingulis accommodari, adeo, ut, ſi quis in omnibus ſuis actionibus fidem ſervaverit, nemini mortalium injuriam fecerit, nullius rem, nullius gloriam minuerit, ei potiſſimum juſtitiae laus tribuenda ſit; ſi quis in patriae ſalutem ſumma quaeque pericula obierit, fortitudinis; ſi quis cupiditatibus ſuis moderatus fuerit, & turbidos animi motus compeſcere potuerit, modeſtiae; &, ſi quis in aliorum commodum ſuis opibus uſus fuerit, in eo maxime liberalitas ſit praedicanda; hoc enim modo cujusque virtutis genus, & vis, & nomen, optime poſſunt intelligi. Denique ad hunc locum bene obſervavit Strebaeus (24), quoniam virtus in actione perficitur, tenendum eſſe, quorum factorum laudes gratiſſimae ſint, ut in illis explicandis diutius immoremur, & majorem inde fructum colligamus. Prudentia enim, niſi ubi rerum publicarum gubernatrix eſt, fere nullum actum exigit, & ſaepius ſola contemplatione rerum earumque cognitione contenta eſt; juſtitia, fortitudo, ſimilesque virtutes, quae publice proſunt, in actione cernuntur; harum igitur laudes gratiores & jucundiores ſunt auditu quam illius. Ex iis nimirum quae ad ipſos redundare intelligunt commodis, plerumque homines magnitudinem virtutis aeſtimare ſolent; quare, illa inprimis facta in laudationibus debent commemorari, quae ſibi utilia fuiſſe auditores agnoſcunt. Nulla igitur major neque jucundior erit laus, quam quae propter ea tribuitur facta, quae ſine ulla emolumentorum ac praemiorum ſpe in aliorum ſalutem viri fortes ſuſceperint; praeſertim ſi in iis judicium quoddam ac delectus

(24) *pag.* 215*v*. *edit. Paris.*

lectus apparet, quales ab Hercule aliisque res gestae esse feruntur. Quae vero, si etiam cum ipsorum virorum laboribus & periculis fuerint conjunctae, ut quibus Decii, Scipiones, hisque similes alii, se immortales reddiderunt, tunc uberrima, quam ornet & amplificet, oratori nascitur materia. Illud enim summum est virtutis fastigium, quo proxime accedimus ad Deum, quando humani generis utilitati & saluti servire conamur, &, id ut re ipsâ perficiamus, omnes labores, contentiones, quaevis pericula, mortem denique ipsam contemnimus. Quicunque haec praestiterit, & de hominibus tam praeclare meritus fuerit, illius etiam perfecta virtus quin perfectissimam laudationem paritura sit, dubitari non potest. Magnam etiam laudem & admirationem illa excitare solent, non fractum esse fortuna, non succubuisse dolori, rebus in angustis animosum atque fortem apparuisse, & in omnibus, quaecunque evenerint, incommodis semper suam retinuisse dignitatem, quod morti proximus fecit Socrates. Illa praeterea nonnihil ornatus laudationibus conciliant, si quando bona facta publice fuerint non modo probata, verum etiam illis debita decreta praemia. Caveat interea laudator, ne parvas res, quae tantum abest ut in admiratione sint, ut eas vix tenuis laudis umbra sequatur, ornare incipiat; sint, quas eligat, aut novae, aut in genere suo singulares, aut sua magnitudine ad commovendos hominum animos quam maxime accommodatae, quales illae inprimis sunt, de quibus modo diximus, & vetus ait Rhetor (25) ὧν μὲν πόνος ἴδιος, ἡ δὲ ὠφέλεια κοινή, in quibus illius, qui eas suscipit, labor & periculum, aliorum omnium commodum & salus versantur. Maximam denique docet auctor occasionem laudandi in his

(25) Theon *pag.* 101. *edit. Scheffert.*

hiis orationibus ſuppeditare comparationes, ſi eas, ut dicit Priſcianus (26), poſueris in quo loco tempus admoneat. Omnis enim magnitudinis explanandae cum longe efficacisſima & luculentisſima ratio ſit comparatio, nihil etiam eſt, quod magis oratoris mentem illuſtret, magisque grato admittatur animo, quam ſi illum, quem laudet, cum aliis viris fortibus, quorum memoria propter res bene geſtas celebratur a poſteris, comparet, eumque eos vel ſuperaſſe, vel ſaltem aequaſſe, certis rationibus demonſtret. Mirum fortaſſe videbitur, me fere commentarium ſcripſiſſe in Ciceronis de laudatione locum, non illum quidem intellectu difficilem; ſed ita ſtatuo, ex hoc loco, bene percepto & pertractato, ſumma quaeque, quae in laudationibus requirantur, melius poſſe peti & cognoſci, quam ex acutis noſtri temporis de hac re Philoſophorum diſputatiunculis. Illud enim intelligitur, quod maximum eſt, & noſter etiam ſubjungit auctor praeceptum; laudatori virtutum omnium cognitionem, ſine qua laudatio effici non poſſit, eſſe neceſſariam. Explicatis vero iis, quae, ſub Antonii perſona, de laudationibus inſtituendis Cicero generatim attulit, jam mihi, quid ipſe de hac de re ſentiam, explicandum eſt: quod tamen ut ordine quodam a me fiat, eoque melius intelligatur, primum dicam de natura atque indole laudationis, deinde de fine atque officio, mox de materia ac forma; tum quomodo laudationes conſcribendae ſint, & denique de ipſo laudatore breviter quaedam diſſeram.

(26). De praexercit. Rhetor. *pag.* 1338. *edit. Putſchii.*

CAP. II.

De natura & indole Laudationis.

Si quis eorum more, qui inſtitutiones Oratorias compoſuerunt, totum genus demonſtrativum, quod in laudando & vituperando verſatur, percurrere velit, eamque, quae huic generi ſubjecta eſt, conſiderare materiam, multas ſane variasque inveniet, quibus ea contineatur, partes. Bene dixit Aphthonius (27): Poſſunt laudari perſonae, res, tempora, loca, ratione carentia animalia, plantae. His tamen omnibus ut ſui adſignarentur loci, plerique triplicem introduxerunt diviſionem, quarum prima eſt perſonarum, ad quas non tantum homines, ſed, qui perfectioris naturae ſunt, Dii, &, quae minus perfectae, animalia referuntur; altera factorum, tertia rerum: in quibus ſingulis quid commemorari, amplificari & obſervari debeat, copioſe ſatis perſecuta eſt Rhetorum ſolertia. Eos itaque adeat, quicunque omnem hanc laudationum materiam, diviſionem multiplicem, easque pro cujusque natura peculiarem tractandi rationem cognoſcere velit. Nos, quibus tantum in hac diſputatione propoſitum eſt, quid in perſonarum, & quidem hominis, laudatione requiritur, exponere, non attingamus has partium diſtributiones, de quibus ſingulis longa & acuta inſtitui poſſet oratio; eoque magis hoc omittendum putamus, quoniam, explicatis iis, quae in hominis laudatione neceſſaria ſunt, facili negotio, quomodo in ceteris

(27) *Pag.* 40. *edit. Commelin.*

teris agendum, inde erui possit. Sed quoniam omnis, quae via & ratione suscipitur, disputatio ab ejus rei, de qua agitur, definitione debet proficisci, ne vagari & errare cogatur oratio, verum ut intelligatur quid sit illud, de quo disputetur, nos, priusquam plane in hanc caussam ingredimur, quid sit laudatio definire conabimur. Neque illud melius a nobis praestari potest, quam si hac in re Aristotelis auctoritatem sequamur, qui veram nobis laudationis definitionem dedit (28): ἔστι δ' ἔπαινος λόγος ἐμφανίζων μέγεθος ἀρετῆς. Laudatio autem est oratio, quae indicat magnitudinem virtutis. Neque aliter omnes, qui post illum scripserunt, Rhetores, ut Aphthonius (29): ἐγκώμιόν ἐστι λόγος ἐκθετικὸς τῶν προσόντων τινὶ καλῶν. Laudatio est oratio, quae ea, quae in quopiam sunt, explicat bona. Et Theon (30): ἐγκώμιον ἔστι λόγος ἐμφανίζων μέγεθος τῶν κατ' ἀρετὴν πράξεων, καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, περί τι ὡρισμένον πρόσωπον. Laudatio est oratio, quae praeclararum actionum aliorumque bonorum in certa aliqua persona repraesentat magnitudinem. Idem tamen Aristoteles aliquam differentiam inter ἔπαινον & ἐγκώμιον statuisse videtur. Nam illius judicio, ut recte ad hunc locum observarunt V. D. (31), ἔπαινος, laus, virtuti ipsi debetur, ἐγκώμιον vero, laudatio, operibus virtutis: itaque laus ita definitur, ut sit oratio, quae virtutis magnitudinem explicat; laudatio autem est oratio, quae praeclaras actiones & opera

(28) *Libr.* I. *Rhetoric. Cap.* 9.
(29) *Pag.* 40.
(30) *Pag.* 99.
(31) Ad Aristot. *Rhetor. Libr.* I. *Cap.* 9. *pag.* 207. *edit. Cantabr.* Sic ἐγκώμιον & ἔπαινον inter se differre etiam asseruit Suidas, in voce ἐγκώμιον. *pag.* 671. *edit. Kust.* ἐγκώμιον ἐπαίνου διαφέρει. ἔπαινος μὲν γὰρ ἔστι λόγος ἐπαινετικὸς, μίαν πρᾶξιν ἐπαινῶν. ἐγκώμιον δὲ, λόγος ἐγκωμιαστικὸς, πολλὰς ἐν ἑαυτῷ πράξεις περιλαμβάνων. Conf. *Thom. Magistr.* in voce κώμας *pag.* 561. *edit. Bernard*, & ad eum locum interpretes.

opera commemorat. Sicut ergo virtus ab actione differt, quia bonae actiones naſcuntur a virtute, ita etiam laus differt a laudatione, quia vera laudatio naſcitur a laude. Quoniam vero ſaepius alterum pro altero poni, certum eſt, huic diſputandi ſubtilitati examinandae non immorabimur, quae, praeter alios, Scaligero & Voſſio inter ſe diſſentiendi praebuit materiam; ille enim (32) nobis perſuadere conatur, quod ἔπαινος pars ſit ἐγκωμίου, ἐγκώμιον multi ἔπαινοι; hic contra affirmat (33), ἔπαινον non magis eſſe partem ἐγκωμίου, quam ἐγκωμίον ἔπαινε; qua quidem in re mihi propius ad veritatem accedere videtur Voſſii ſententia. Quam vero nobis reliquit Ariſtoteles, laudationis definitio quin juſtiſſima ſit, nemo eſt, qui dubitet. Nihil enim eſt in tota rerum natura, in qua quaeque res ſua virtute pollet, quod omnino laude dignum putetur, ſi ab ea, qua commendatur, virtute diſceſſeris; cum omnia, quae cum ipſa conjuncta ſunt, laudandi habeant materiam. Dos autem ac laudationis vis intelligitur, quando ea magnitudo virtutis apparet, quae omnium animos ſumma admiratione impleat, & pulchritudine ſua ad ſe alliciat ac detineat. Virtus enim, de qua optime dixit Euripides apud Stobaeum (34), ἀρετῇ μέγιστον τ' ὀν ἀνθρώποις καλὸν, & de cujus definitione & partibus nobis erunt plura dicenda, quando laudationis materiam explicabimus, quomodo omni ſuo ſplendore & magnitudine fiat conſpicua, laudatori inprimis tenendum eſt; neque id melius poteſt intelligi, quam ſi demonſtretur, in omnibus illorum

(32) *Libr.* III. *De Re Poëtica. Cap.* 110.
(33) *Inſtitut. Orat. pag.* 15.
(34) *Serm.* 1. *pag.* 1. apud GROTIUM *Florileg. pag.* 5.
Humana, virtus omnia antiſtat, bona.

ſorum hominum, quos laudemus, actionibus rebusque geſtis, quemdam delectum eſſe & judicium, nihilque ab iis eſſe actum, in quo fortuna aut caſus ſibi partem vindicent. Si igitur recte ex Ariſtotelis praecepto aliquem laudare velimus, oſtendere debemus, res ejus geſtas a virtute profectas, & laudationem noſtram, ſeu ἐγκώμιον, ad originem laudis referri: quod ita fiet, ſi ex habitu animi, rationi conſentaneo, atque ex delectu, res illas geſtas fuiſſe probemus. Multa enim a mortalibus praeclare fiunt, in quibus ineſt virtus, eaque facta etſi illius, qui ea peregit, animi voluntatem quodammodo deſignare videntur, majore tamen quodam judicio opus eſt, ut earum rerum intelligatur magnitudo; auditoribus aut lectoribus perſuadendum eſt, nihil caſu aut fortuna eveniſſe, ſed haec omnia conſilio, ratione, & prudentia, ita geſta eſſe ab iis, quorum laudes celebramus. Itenim vera virtutis magnitudo, quam oſtendere laudatoris eſt, tum demum eo loco ponitur, quo omnem ſuam explicat praeſtantiam & admirationem adfert intelligentibus. Et hoc illud eſt, quod idem voluit noſter Ariſtoteles, cum dicit (35): ἐπεὶ δ' ἐκ τῶν πεφύκεων ὁ ἔπαινος. ἴδιον μὲν οὖν σπουδαίᾳ τὸ κατ' προαίρεσιν· πιθανὸν δεικνύναι πεφυκότα καὶ προαίρεσιν· χρήσιμον δὲ τὸ πολλάκις φαίνεσθαι πεπραγότα· διὸ καὶ τὰ συμβόλαια, καὶ τὰ ἀπὸ τύχης, ὡς ἐν προαιρέσει, λαμπρόν. ἂν δὲ πολλὰ καὶ ὅμοια προφέρηται, σημεῖον ἀρετῆς εἶναι δόξαι καὶ προαιρέσεως.

(35) Dicto loco *Libr.* 1. *Rhet. Cap.* 9. *edit. Cantabrig. pag.* 115. Quoniam autem ex actionibus laus peti ſolet, proprium autem viri probi eſt, quod facit, ex praeelectione facere; conandum eſt oſtendere, eum qui agit ex praeelectione egiſſe: utile autem ad idem probandum erit, ſi appareat ſaepe hoc antea egiſſe: quamobrem & quae caſu evenerunt, & quae a fortuna profecta ſunt, ſumenda nobis hoc modo erunt, quaſi ab illo ex praeelectione facta fuerint: Nam ſi multa & ſimilia proferantur ſignum virtutis hoc eſſe videbitur & praeelectionis.

ρέσεως. Hoc igitur omnino a laudatore obſervari debere, putat Ariſtoteles, ut eum, quem laudet, non temere ita egiſſe probet, ſed ut res ab eo geſta eſt, ita gerere eam ſemper cogitaſſe ac voluiſſe. Summo viro etiam aſſentitur Julianus, qui, quem ordinem in Imperatore Conſtantio laudando obſervatarus ſit, exponens, ita ſcribit (36): ἐφ' ἅπασι δὲ τούτοις ὥσπερ γνωρίσματα τῶν τῆς ψυχῆς ἀρετῶν τὰς πράξεις διελθεῖν· καὶ τέλος ἐπιτιθέντα τῷ λόγῳ τὰς ἕξεις δηλῶσαι, ὅθεν ὁρμώμενος τὰ κάλλιστα τῶν ἔργων ἔδρασας καὶ ἐβουλεύσω τοῦτον γὰρ οἶμαι, καὶ τῶν ἄλλων πάντων διείσειν τὸν λόγον· οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν πράξεων ἵστανται, ἀποχρῆν οἰόμενοι πρὸς τὴν τελείαν εὐφημίαν, τὸ τούτων μνησθῆναι. Ἐγὼ δ' οἶμαι δεῖν περὶ τῶν ἀρετῶν τὸν πλεῖστον λόγον ποιήσασθαι, ἀφ' ὧν ὁρμώμενος ἐπὶ τοσοῦτον τῶν κατορθωμάτων ἦλθες. τὰ μὲν γὰρ πλεῖστα τῶν ἔργων, σχεδὸν δὲ καὶ πάντα, τύχη, καὶ δορυφόροι, καὶ στρατιωτῶν φάλαγγες, καὶ τάξεις ἱππέων, καὶ πεζῶν συγκατορθοῦσι. τὰ δὲ τῆς ἀρετῆς ἔργα μόνου τέ ἐστι τοῦ δράσαντος, καὶ ὁ ἐκ τούτων ἔπαινος ἀληθὴς καθεστὼς, ἴδιος ἐστὶ τοῦ κεκτημένου. Quae ipſa repetit in oratione altera ad eumdem Imperatorem. (37): ἔφαμέν που χρῆναι τοὺς σπουδαίους τῶν ἀληθινῶν ἐπαίνων ἀκροατὰς οὐκ εἰς

(36) *Orat.* 1. *pag.* 4. *edit.* SPANHEM. & *p.* 5.
Ad haec omnia praeclara tua facinora, tanquam virtutum animi ſigna atque judicia, perſequi (deberem). Ac denique ut orationi finem imponam, affectiones ipſas explicare, quibus impulſus facinorum praeſtantiſſima quaeque geſſiſti, ac gerendorum conſilium cepiſti. Ego enim arbitror hanc ipſam orationem reliquis omnibus praeſtantiorem futuram. Nam aliae ſolis in actionibus conſiſtunt; propterea, quod earum mentionem atque tractationem putant ad abſolutam ſibi praedicationem ſufficere. Ego vero maximam orationis partem virtutibus ipſis tribuendam puto, a quibus excitatus ad tantam rerum praeclare geſtarum magnitudinem perveneris. Etenim facinorum pleraque, ſive omnia potius, a fortuna, a ſatellitibus, a militum copiis, ab equitum aut peditum ordinibus communiter geruntur; quae a virtute profecta ſunt, ejus ſolius ſunt, qui fecerit: eaque laus, quae ex iis ſequitur, cum vera ac ſincera ſit, ejus, qui compos fuerit, propria eſt ac praecipua.

(37) *Orat.* 2. *pag.* 92 & 93.
Hoc enim, niſi fallor, diximus: ſtudioſis verarum laudum auditoribus, non ea tantum, quae fortuna ſaepe etiam improbis inpertiri ſolet, ſed affectiones ipſas animi, virtutesque con-

εἰς ταῦτα ὁρᾶν, ὧν ἡ τύχη καὶ τοῖς μοχθηροῖς πολλάκις μεταδίδωσιν· εἰς δὲ τὰς ἕξεις, καὶ τὴν ἀρετὴν, ἣς μόνοις μέτεστι τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι, καὶ φύσει συγγενέσιν. Εἶτα ἐντεῦθεν ἐλόντες τὴν ἀρχὴν, τὰς ἐξῆς ἐπεξίνομεν λόγους, ὥσπερ κανόνα τινὰ καὶ στάθμην ἀπευθύνοντες, ἢ τὰς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν καὶ βασιλέων ἐπαίνους ἐναρμόττειν ἔχειν. Neque hic praeclara verba Themiſtii, cujus ingenium, mores, atque eloquentiam, tanto opere probavit Thomaſius (38), omittenda eſſe arbitror. Ille enim facundiſſimus orator in prima, quam in ejusdem Conſtantii Imperatoris laudem habuit, oratione, cum ea fere, quae hic Julianus, antea diſputaſſet, ita dicit (39): ὥσπερ οὖν, οἶμαι, τὴν θεοῦ φύσιν τὰ ποιήματα ἐπιδείκνυσιν· ἴσως φαίνεσιν αἱ πράξεις βασιλικὴν ἀρετὴν τοῖς δυναμένοις ἐκ τῶν ἔργων πρὸς τὸ ἐργαζόμενον ποδηγεῖσθαι. Ad haec igitur praecepta niſi quis recte animum ſuum adverterit, multarum quidem bene geſtarum rerum enumerabit ſeriem, ſed unde magnitudo virtutis intelligi non poſſit; quae non e factis tantum, ſed ex ipſius animi habitu, debet cognoſci. Nam, ut ait Plinius (40) laudabilia multa etiam mali faciunt; ipſe laudari, niſi optimus, non poteſt. Atque adeo haec virtutis magnitudo, quae, ſi naturae atque indoli laudationis ſatisfacere velimus, nobis exponenda eſt, non in nominibus, neque in ſplendore titulorum, ſed in communi hominum, qui de cu-

conſiderandas, quarum ſoli ii, qui boni viri ſunt & natura probi, poſſunt eſſe participes. Unde cum dicendi initium faceremus, deinceps orationis noſtrae reliqua pertexuimus, cum hunc velut canonem & amuſſim conſtituiſſemus, ad quam accommodare virorum bonorum & principum laudes oporteat.

(38) *Eſſai ſur les Eloges. pag.* 279. 280 & 291. *tom.* 1.

(39) *Orat.* 1. *pag.* 3. a
Quemadmodum igitur Dei naturam ejus opera demonſtrant: ita regiam virtutem facta ipſa declarant iis, qui ad auctorem deduci per opera ipſa poſſunt.

(40) Panegyr. ad Trajanum *Cap.* 56. *pag.* 260. *edit. Arntzen.*

cujusque rei natura optime judicare poſſint, repoſita eſt judicio. Quoniam libenter ſententiam noſtram veterum ſcriptorum auctoritate ſtabilimus, illa quoque Plinii huc referamus (41): „ Arcus & ſtatuas, aras etiam templaque demolitur & obſcurat oblivio, negligit carpitque poſteritas; contra contemtor ambitionis, & infinitae poteſtatis domitor ac frenator animus, ipſa vetuſtate floreſcit, nec ab ullis magis laudatur, quam quibus neceſſe eſt." Et haec neceſſitas omnibus incumbit, ad tempus poteſt magnitudo virtutis ſperni & negligi, ſublata ex oculis quaeritur tamen. Magna ſane virtutis vis & magna apud omnes gentes, quum non ſolum bonos, ſed etiam improbos ad ſe amandam alliciat. Teſtis eſt P. Scipio, ad quem, poſtquam in Linternum ſeceſſerat, ad evitandam civium ſuorum invidiam, ipſi praedones veniſſe dicuntur tanti viri nomine & fama commoti, ut eum propius intueri, dextramque illius, fide & victoriis praeſtantem, contingerent. Nam hoc profecto omnes ſenſerunt gentes, ut eſt apud C. Vellejum Paterculum (42), in cujusque animo virtus ineſſet, ei plurimum eſſe tribuendum; ad quem locum appoſite Ruhnkenius attulit Livii verba (43), dum nullum faſtiditur genus, in quo eniteret virtus. Ex his, quae hactenus a nobis dicta ſunt, quamvis, qualis ſit magnitudo virtutis, ſatis poſſit demonſtrari, tamen quaedam, ex ipſa rerum humanarum conditione & ſtatu deprompta, ad noſtram de hac re confirmandam ſententiam, adjungere lubet. Plura ſunt, quae magnam utilitatem hominibus afferant, atque adeo omni praedicatione digniſſima ſint; ſed quoniam natura, ferax fem-

(41) Dicto loco *Cap.* LV. *pag.* 258.
(42) *Libr.* 2. *Cap.* CXXVIII. *pag.* 489. *edit. Ruhnken.*
(43) *Libr.* 4. *Cap.* III. *pag.* 863. *tom.* 1. *edit. Drakenb.*

ſemper atque abundans in omnibus iis rebus gignendis ac procreandis, quae hominum conducant ſaluti, potiſſimum vim ſuam exercuiſſe videtur in humana mente formanda, & cum cetera, quae largitur, multo & quotidiano uſu plerumque vileſcunt, humani ingenii divina quaedam vis ac praeſtantia, quae paucis admodum data eſt, & in dies novas vires acquirere ſolet, ſi modo paulum excolitur, tanquam excellentiſſimum naturae opus merito celebratur. Cujus quidem ingenii ſi virtus eſt altrix & moderatrix, ea cernitur perfectio atque abſolutio, qua majorem animo noſtro comprehendere non poſſumus. Et hoc eſt, quod a nobis laudatur in Deo, cui, quoad mente & cogitatione noſtra progredi poſſumus, ſemper maxima quaeque in virtute tribuimus. Si quis igitur inveniatur mortalium, qui ingenii ſolertia, animi moderatione, benevolentia, juſtitia & fortitudine, ceterisque animi praeditus virtutibus, in humani generis ſalutem vixit; hic tanquam Deus in terris habetur; quod ab eo venit commodum, omnium ore memoratur, & ipſius vita in exemplum proponitur. Talium virorum memoriae divinis honoribus, ſtatuis, vel etiam laudationibus funebribus, ſatisfaciebat olim grata poſteritas. Nos, optimo conſilio, laudationibus tantum hoc virtuti tributum pendere ſolemus. Quarum quidem laudationum vim atque indolem eſſe, ut magnitudo virtutis demonſtretur, ex accurata & perfecta, quam prodidit Ariſtoteles, laudationis definitione, ceterisque, quae a nobis diſputata ſunt, manifeſtum eſt: ut tamen omnem hujus definitionis praeſtantiam & veritatem penitus percipiamus, jam quem ſibi finem proponat laudatio, & quod ipſius ſit officium, age, videamus.

CAP. III.

De fine atque officio Laudationis.

Hac, quam propoſuimus, laudationis definitione, λόγῳ ἐμφανίζων μέγεθος ἀρετῆς, cum ipſius natura contineatur; nunc etiam conſiderandum eſt, quid oſtendenda magnitudine virtutis efficere velit laudatio, quod ipſius finem dicimus, & quomodo eam magnitudinem demonſtret, quod ipſius appellamus officium. Laudationis finis eſt, ut iis hominibus, qui virtute praediti ſunt, dignus honos habeatur, aliique ad idem illud ſtudium incitentur. Et hoc ſane conſilium egregium eſt. Quid enim praeclarius hac in vita agere poſſumus, quam ſi nos adeo pulchri honeſtique ſenſu veraeque virtutis amore tangi & inflammari appareat, ut quavis oblata occaſione eorum hominum, unde in humanum genus ſumma redundarunt commoda, quibus poſteri fruuntur, gloriam & laudes omni verborum ſententiarumque copia & gravitate commemoremus, eaque re ipſa efficiamus, ut alii, cum velut in tabula depictam talem virtutum contemplantur excellentiam, tam acriter ea commemoratione rerumque bene geſtarum deſcriptione commoveantur, ut non ante conquieſcendum putent, quam quamdiu non ſimile quid agendo nominis ſui memoriam apud poſteros gratam & praeclaram reddiderint. His bonis opinionibus & diſciplinis teneros puerorum animos imbuiſſe olim Romanos, eamque inprimis ob cauſſam orbis terrarum imperio potitos eſſe, jam antea e Polybio demonſtravimus; foris de republica bene meritis, domi erant paratae ſtatuae atque imagines, & omni magnificentiſſimo apparatu inſtructus triumphus; atque ad ea ſummi honoris in-

insignia licebat cuique civi, sive nobili aut ignobili, sive diti aut pauperi adspirare; una erat, quae haec efficere posset, probi viri spectata virtus. Recte itaque praestantissimus ille Anglus scriptor hanc potissimum rationem affert, in egregia illa praefatione, quam ante Ciceronis vitam posuit, Middletonus, quare qui nunc vivunt homines neque ingenio, neque doctrina, neque rebus gestis, cum veteribus possint comparari. Apud quas enim gentes haec virtutis praemia uberrima sunt, apud easdem ad summam perfectionem humanum genus venisse, facile intelligas. Hunc tamen laudationis finem neminem assequi posse, nisi qui bene cognoverit, quomodo ea, quibus magnitudo virtutis inest, disponenda sint, omnibus fatendum est. Totius enim operis descriptio talis hercle esse debet, ut ipso nobis adspectu primo placeat, deinde perspecta & pertractata materia nos teneat atque oblectet; & hoc in Laudatoris officio positum est, quod certe nihil aliud est nisi via & ratio, qua ad dictum finem perveniatur; quare quicunque hic munere suo recte fungi velit, cum omnium virtutum, quarum magnitudo ipsi explicanda est, cognitam habeat doctrinam, tum longo usu comparata, imbutus sit ingenii & humanae naturae scientia. Nam amplitudo & magnitudo virtutis debet ἐμφανίζεσθαι, i. e. clare & perspicue ostendi, oculisque hominum ita subjici, ut sponte sua eam arripiant dignisque laudibus extollant. Vere quidem dixit Isocrates in Evagora (44), χαλεπὸν ἔστιν ἀνδρὸς ἀρετὴν δίχα λόγων ἐγκωμιάζειν; quoniam is, qui laudat, tam acri honesti & decori sensu debet commoveri, agitari atque im-

(44) *Pag.* 190. *edit. Wolf.*
Difficile est viri virtutem oratione celebrare.

impelli, tantoque erga pulchritudinem virtutis amore incitari, ut quam ipſe admiretur & colat venuſtatem ac praeſtantiam, illam aliis tam vivis depingat coloribus & effingat, ut, quod Plato de ſapientia eventurum fore, ſi oculis cerneretur, dixit, ita ipſa virtus, dum noſtrum ſub aſpectum paene ſubjiciatur, illud admirabile ipſius amplectendae excitet deſiderium. Nam hoc primum & ultimum eſt, quod ſibi laudatio poſtulat. Neque alia res eſt, quare ipſe Thomaſius, qui non tantum plures magnorum virorum laudationes egregie ſcripſit, ſed etiam qualis earum forma quaque aetate fuerit, optime examinavit & probavit, tres Platonis de Socrate dialogos, etſi hoc nomine ſcriptae non ſunt, perfectiſſimas laudationes eſſe, exiſtimet (45). Sibi itaque indulſit auctor, & omni verborum elegantia & gravitate uſus eſt, ut veram animi magnitudinem in moriente Socrate videremus, in illius enim perſona ſumma virtus, quae opprimitur, a divino Platone depingitur. Dici vix poteſt, quales hoc habuerit effectus. Cicero numquam Phaedonem legit, quin in lacrymas erumperet. Nullum majus ſcilicet & magis auguſtum poterat ſpectaculum virtutis inveniri. Juſti hominis mors per ſe ipſa laudatori luculentam admodum praebet ſcribendi materiam. Sed ſi haec juſtitia opprimitur a malitia, ſi veritas per errorem rapitur ad ſupplicium, ſi innocentia poenas & tormenta, improbis conſtituta, ſubit, ſi juſtus ille vir, jam jam moriturus, ſpectatur ab omni fere auxilio deſtitutus, nihil habens, in quo acquieſcat, niſi Deum, & paucos, qui ei cum lacrymis adſtant, amicos; ſi interim nulla animi perturbatione agitatus, ſed placidus ac tranquillus flentes & ejulan-

(45) *Eſſai ſur les Eloges. tom. 1. pag. 121 50. & ſeqq.*

lantes a ſe dimittit mulieres, conſobrinis & ſodalibus ea, quae antea dedit, renovat praecepta, & de rebus ſuis domeſticis, quae agi velit, ſedulo mandat. Si omnem iram atque odium in hoſtes deponens, civium & interfectorum ſuorum, quos meliora docere ſemper ſtuduerat, vicem magis quam ſortem ſuam dolet, omnemque ipſis veniam largitur: Si denique magno eodemque tranquillo animo, qui ex virtutis ſtudio & benefactorum conſcientia exiſtit, fretus, nihil ſe habere, quod poſt mortem timeat, confidenter pronunciat, & in mediis corporis doloribus innocentes oculos, quos continuo mors occupat, poſtremum ad coelum tollit, neſcio quae major, quae homine dignior naſci poſſit laudatio, praeſertim ſi haec graviter atque ſimpliciter ſine ulla quaeſitorum verborum pompa aut magna figurarum Rhetoricarum copia proponantur. Non quod ornatum ſermonis ab hoc genere removeamus, ſed quod bene cultam ſimplicitatem, e qua veritas facile agnoſcatur, maxime probemus. Omnis itaque abſit orationis fucus; illudque ſemper teneat laudator, ſibi exponendum eſſe, ad quam magnitudinem in mortalium pectore ſe virtus efferat, atque ita docendum, quomodo vir ſapiens omnes res humanas infra ſe poſitas putet, neque ab ullo laedi poſſit, ſolusque beatus ſit; ei eſſe enarrandum, quantas utilitates ex inventis artibus & bene inſtitutis diſciplinis humani generis ceperit ſocietas. Efficiendumque denique, ut, cum explicet, quam praeclara & ſalutaris, omniumque imitatione digniſſima, illorum virorum fuerit vita, qui, neglectis ſuis commodis, ſumma quaeque lubenti animo obierunt pericula, ut aliis prodeſſent, eam habeat dicendi copiam & vim, quam in Pericle fuiſſe accepimus (46), ut in eorum mentibus, qui audiant, quaſi acu-

(46) *Cicero de Orat. libr.* III. *cap.* 34.

aculeos quosdam relinquat. Hanc rationem ſecutus, quam egregie Plato magnitudinem virtutis in Socratis perſona depinxerit, atque adeo perfecti laudatoris officio functus ſit, vidimus. Optimus etiam hac in parte laudationum artifex eſt Platonis aequalis Xenophon, qui, Cicerone judice (47), in eodem Socrate & Ageſilao rege laudando facile omnes imagines omnium ſtatuasque ſuperavit. Quicunque igitur boni laudatoris officium exſequi velint, horum ſcriptorum exemplum imitati, nobis virtutem proponant, qualis ſe in hac vita quibusvis praeclaris actionibus & rebus decore & honeſte factis generi humano jucundam & utilem reddat; ſive ille, qui laudetur, fortitudine, ſive juſtitia, ſive prudentia, modeſtiaque excellat. Atque has quidem virtutes tam integras atque hominum judiciis gratas ac probatas deſcribat laudator, ut ſponte ſua omnium animis influant eisque inhaereant. Quod quo melius praeſtemus, duo hic inprimis a nobis erunt vitia vitanda; quorum primum eſt, ne ſuſpicionem mali afferamus, iisque, quae aliquando illis, quos laudamus, viris objecta fuerint a nonnullis, commemorandis immoremur, ad easque res refutandas longa oratione utamur. Optime enim nos hoc fugere monet Theon (48): Τὰς δὲ διαβολὰς, ἢ ἃ δεῖ λέγειν· ἀνάμνησις γὰρ γίνεται τῶν ἁμαρτημάτων· ἢ ὡς οἷόν τε λάθοις, ἢ ἀποκεκρυμμένως· μὴ λάθωμεν ἀπολογίαν αὐτῶν ἐγκωμίῳ ποιήσαντες. ἀπολογεῖσθαι γὰρ προήκει περὶ τῶν ἀδικεῖν αἰτίαν ἐχόντων. Ἐπαινεῖν δὲ τοὺς ἐπ' ἀγαθῷ τινι διαφέρ-

ρον-

(47) *Ad Famil. libr.* V. *ep.* 12.

(48) *Progymn. pag.* 105.

Calumniae autem omnino omittendae (ut quae delictorum excitant memoriam) aut occulte admodum commemorandae ſunt. Ne laudationis loco defenſionem imprudenter ſcribamus. Defendere enim reos criminis: qui excellunt autem bono aliquo, laudare oportet.

φανταϛ. Alterum vitium eſt, quo tum alias peccatur, tum in hac laudandi ratione ſaepiſſime. Ut hic autem verbo, ſic copioſius, cum de laudationis forma nobis erit dicendum, hujus vitii deformitatem & malignitatem perſequemur; nobis ſcilicet cavendum eſt, ne, ſi quem oratione noſtra ornare velimus, hoc gratiae captandae cauſſa aut adulandi libidine incitati faciamus: quo nihil infeſtius virtuti, quae ex vero & intaminata debet conſpici, & cujus magnitudini nihil magis obeſt, minusque convenit, quam fictus & ſimulatus ſermo; ubivis terrarum aut quocunque igitur in homine hanc magnitudinem virtutis invenerit ſcriptor, eam ſolum veneretur, ejus ſtudio excitetur, & ſe in hujus contemplatione & vera deſcriptione unice oblectet, neque ulla intercedat aut dignitatis, aut affinitatis, aut etiam amicitiae cauſſa, quae eum ab hoc propoſito demoveat. Non deſideratur in homine abſoluta & perfecta Dei virtus, qua, amiſſa libertate Romana, & labente paullatim diſciplina, vani & importuni oratores & poëtae ſceleſtos & monſtroſos Caeſares ſuos adornare non erubuerunt. Sit quantumvis eximia Platonis & Xenophontis Socratis laudatio, tamen humanae naturae agnoſcis veſtigia, quae non eſt ejicienda aut exſtirpanda. Optimus vir labitur interdum, ſed illud labi ipſi non eſt dedecori; protinus ſe tollit, errorem corrigit, eaque correctio nonnumquam honeſto illo, quo diximus, modo majorem & illuſtriorem virum reddit. Quare ita laudationem ſuam inſtituat laudator, ut ad eam non mercede inductus, aut minis compulſus eſſe videatur, ſed illam ſuo ipſius judicio & voluntate ſuſcepiſſe, ut juſta virtuti praemia perſolveret, aliosque ad idem bene agendi ſtudium excitaret. Nam ad haec niſi recte animum ſuum attenderit, numquam, quem ſibi propoſuit, finem aſſequetur, hoc eſt, numquam perſuadebit auditori-

bus aut lectoribus ſuis. Nemo tam inhumanus eſt, qui eo ſpectaculo, in quo ſe virtus exerceat, non moveatur, &, quod miretur in alio, perficere nolit; idem tamen cum intelligit ſe falſa virtutis imagine fuiſſe deceptum, eamque perſonam monſtro cuidam fuiſſe impoſitam, magis perverſitatis, quae in humana natura eſt, quam virtutis agnoſcit magnitudinem. Quae omnia clarius patebunt, ſi, qualis ſit materia & forma laudationis, & quomodo ea ſcribenda ſit, explicuerimus.

CAP. IV.

De materia & forma Laudationis.

Materia, quam ſibi ſubjectam habet laudatio, magnitudo virtutis eſt; Quo modo haec virtus definiri debeat, non una eademque eſt doctorum virorum ſententia. Qualis fuerit Ariſtotelis virtutis definitio, ſupra jam monuimus (49). Veteres Pythagoreos, Platonicos, nec non Stoïcos, vulgo virtutem ita definiiſſe, ut eſſet imitatio divinitatis, ὁμοίωσις θεῦ, notius eſt, quam ut probari neceſſe ſit; hanc rationem etiam Cicero ſecutus eſt, cum, libro primo de legibus (50), ſecundum Stoïcos, hoc modo virtutem definiat: Eſt autem virtus nihil aliud, quam in ſe perfecta & ad ſummum perducta natura; & Academic. libro primo (51): quod autem abſolutum, id eſt virtus, quaſi perfectio naturae, omniumque rerum, quas in ani-

(49) Cap. I.
(50) Cap. VIII.
(51) Cap. V.

animis ponunt, una res optima. Hanc vero virtutem plures habere partes, de quarum numero non conſtat, ſupra etiam docuimus (52). Jam quoniam de materia laudationis hic nobis agendum eſt, quae eſt ipſa virtus, paullo accuratius ejus naturam & partes explicabimus. Nos Platonem, Ciceronem, &, quicunque ille fuit, Auctorem Rhetoricorum ad Herennium (53), qui copioſius has partes expoſuit, ſecuti, quatuor potiſſimum virtutis partes enumerabimus, quae ſunt Prudentia, Juſtitia, Fortitudo, & Modeſtia. Prudentia cernitur in vero bonorum & malorum dilectu, itemque ſcientia cujusdam artificii, multarum rerum memoria, & complurium negotiorum uſu. Juſtitia eſt, quae cum fide & aequitate jus ſuum cuique tribuit, & id religioſe colit, quae non prece nec pretio, non gratia nec periculo, neque adeo ſimultate, ab officio poteſt deduci. Fortitudo eſt, quae res magnas appetit, humiles contemnit, quae ſine emolumento ac praemio, etiam cum labore & periculo, aliis prodeſſe ſtudet. Modeſtia dicitur, quae nimias cupiditates honoris, pecuniae, ſimiliumque rerum, vituperat & unamquamque rem certo naturae termino definit; quae neque rebus fecundis ſe effert, neque frangitur adverſis. Haec quidem quamvis ita plerumque dividi & distribui ſoleant, & unumquodque virtutis officium & munus ſeparatim laudari ac praedicari poſſit, tamen in perfecta laudatione primum eſt, quod requiritur, perfectae virtutis exemplum; quae virtus non truncata membris, vel aliqua parte manca ac lacera, ſed integra, plena & abſoluta, laudatori exprimenda eſt. Sicut olim Menedemum illum, cui patria Eretria fuit, ſta-

(52) Cap. I.
(53) Libr. III. Cap. 2.

ſtatuiſſe memoriae prodidit Plutarchus, in libro de virtute Morali (54): Μενέδημος μὲν ὁ ἐξ Ἐρετρίας ἀνῄρει τῶν ἀρετῶν καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὰς διαφορὰς, ὡς μίας οὔσης καὶ χρωμένης πολλοῖς ὀνόμασι. τὸ γὰρ αὐτὸ σωφροσύνην καὶ ἀνδρείαν καὶ δικαιοσύνην λέγεσθαι, καθάπερ βροτὸν καὶ ἄνθρωπον. Neque tamen ſumus ignari, eam perfectionem naturae, quae omnes virtutum partes habet, in homines non cadere, & ſatis bene cum iis agi, ſi modo lux aliqua virtutis appareat, tamen quo perfectior & amplior ejus, quem laudes, erit virtus, eo melior & copioſior futura ſit laudatio, neceſſe eſt. Virtutis enim magnitudinem oſtendere, laudationis eſt. Haec autem virtutis magnitudo, quae materia laudationis eſt, non poteſt corpori tribui, quod, quamvis laude dignum ſit, tamen aliunde pendet, neque illarum, quas memoravimus, virtutum capax eſt; noſtro igitur judicio, qui tantum de eis laudationibus agere ſtatuimus, quae de hominibus inſtituuntur, illa unice cernitur in ingenio, in voluntate, & moribus hominum, ibique cum ſe oſtendit praedicatione digna habetur. Quare ſi quis mortalium omnibus ſuis cogitationibus & factis id agat, ut humano generi conſulat, aut, ut loquitur Tacitus in vita Agricolae (55): Si quis vera ea bona, quae in virtutibus ſita ſunt, impleat, tunc ſane uberrima, quae laudetur, oratori praebetur materia; quam quomodo tractet laudator, e laudationis forma poteſt cognoſci. Haec forma eſt λόγος, qui virtutem ἐμφανίζει, id eſt, verus ſermo, non qui ei opponitur

(54) *Pag.* 440. *edit. Rualdi* & *pag.* 784. *edit. Steph.*
Menedemus, cui patria fuit Eretria, virtutum & multitudinem ſuſtulit, & differentias: quod unam eſſe arbitarretur, quae diverſis uteretur nominibus. Idem enim dici temperantiam, fortitudinem, juſtitiam: quomodo idem ſunt gladius & enſis.

(55) Cap. XLIV.

tur μῦθος; ſed ea oratio, quae juſtam & veram virtutis effingat imaginem. Plato quidem, & Xenophon, aliique, qui ſimpliciter, more dialogorum, laudationes ſcriptitarunt, eoque modo magnitudinem virtutis oſtenderunt, non aliam ob cauſſam poſteritatis laude ferantur, quam quod omni in re veritatem, quam laudationis materia & forma omnino requirunt, fideliter ſecuti ſunt. Quod imitentur omnes, qui recte & vere homines laudare velint. Et hoc quidem eo facilius a laudatore praeſtari poteſt, quoniam minime neceſſe eſt, ut ille verſetur in iis rebus omnibus, quas quis fecerit, enumerandis, ſed ea tantum eligat facta, e quorum commemoratione is, qui laudatur, omni vera laude cumuletur. Non enim is, ut bene animadvertit Plinius (56), optime laudaſſe videtur, qui narraverit fideliſſime; uni aut alteri, de quo agitur, hominis errori velum obducatur, & de eo nulla prorſus mentio fiat: quae vero commemorantur & extolluntur, ea veriſſima ſint; quod ut eo magis ita eſſe probetur, ad id conformetur orationis ſtylus. De quo etſi paullo poſt plura dicemus, hic illud tamen moneamus; licet laudatoris omnino ſit officium, ejus viri, quem laudandum ſuſceperit, praeclare facta ornare verbis, amplificare, aptis orationis luminibus illuſtrare, & iis verborum ornamentis uti, quae plurimam habeant vim ad voluptatem & ſuavitatem in lectoris animo excitandam, ad quam totum hoc genus panegyricum potiſſimum refertur, cavendum eſſe interea, ne, quod quam maxime laudationis formam contaminat, tropis oratoriis elatus ad eum magniloquentiae gradum eſcendat laudator, ut virtutem, qualis in hominem non cadit, effingat, & minus veriſimili perſonae deſcriptione, aut

(56) *Panegyr.* Cap. LVI. *pag.* 260. *edit. Arntzen.*

aut minus credibili factorum enarratione apud lectorem, cui persuadendum est, omnem vim & auctoritatem amittat. Quod vitium ille, qui ceteroquin orationis quibusdam flosculis & argutis sententiis delectari solet, vidit & agnovit Thomasius (57). Lubrica sane res est, in alicujus laudes excurrere ita, ut modum serves; plerumque hic nimis indulgere solemus iis concitatis animi nostri motibus, quibus, dum multa amicitiae, plurima damus potentiae, veritas decus suum perdit. Nam si qua re, cujus usus admodum salutaris est, abusi sunt mortales, certe laudationibus abusi sunt. Cum nullum sit genus orationis, ut ait saepius laudatus scriptor M. Tullius (58), quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum vitiorumque versetur, quam laudatio; nullum dicendi genus est, quod magis in perniciem & dedecus humani generis fuerit usurpatum. Nam cum primis illis temporibus hymni & laudationes iis tantum post mortem tribuerentur hominibus, qui aequales suos damnis & periculis liberassent, & meliorem vitae cultum docuissent, in iisque laudationibus semper spectaretur honos, qui, ut grata merces, redderetur virtuti, deinde tamen paullatim homines antiquum illum laudandi morem reliquerunt, & quae antea fuerant simplices gratiarum actiones, vel columnis inscripta elogia, in verbosas, vanas, & absurdas declamationes, quas vocabant panegyricas, abierunt. Vera hic est C. Nepotis vox in Miltiadis vita (59): Ut Populi Romani honores quondam fuerunt rari & tenues, ob eamque causam glorioſi, nunc autem effusi atque obsoleti, sic

(57) *Essai sur les Eloges tom. 2. pag. 150.*
(58) *Partition. Orator. §. 69. pag. 707. edit. Ernesti.*
(59) Cap. VI.

ſic olim apud Athenienſes fuiſſe reperimus, quod omni modo ad laudationes poteſt transferri. Cujus rei nullum majus eſt documentum, quam quod, cum priſci illi populi ſemper maxime in ſuis laudationibus canere & celebrare ſolerent majorum ſuorum virtutes, qui ipſos a ſervitutis vinculis liberaſſent, & in almam libertatem reſtituiſſent, atque ſe ſuaque omnia pro ſalute communi devoviſſent, adeo ab hoc cogitandi & agendi modo diſceſſum eſt, ut, poſteris temporibus, qui regnarunt Caeſares, non dubitarint, eos jubere laudari, quos ipſi interfici curaſſent. Libertati ſumma cum veritate intercedit neceſſitudo; ubi illa pulſa eſt, haec fruſtra quaeritur. Longe alia erat doctrina Bardorum, quam illa, qua jejuni iſti Oratores & poëtae victum quaeritabant. Illi caſtra ſequebantur, & ad quodvis initium certaminis eorum virorum, qui fortiter pugnando pro patria cecidiſſent, laudes carminibus ſuis celebrabant, & tam acriter tamque graviter ſervitutis horrorem omnibus incutiebant, libertatisque amorem inſpirabant, ut generoſa juventus, horum incitata verbis, immaturam mortem turpi fugae longe anteponerent; hi, regum aures molire aſſueti, vel in aulis corpus curare ſolebant, vel ſub alterius nutu foediſſimam ac miſerrimam vitam degebant, quippe tyrannis obnoxiam, neque ullum verbum proferre audebant, niſi quod ad captandam potentis alicujus benevolentiam eſſet accommodatum; ſi Cicero jam olim queſtus eſt (60), Populi Romani hiſtoriam laudationibus mendoſiorem factam fuiſſe; cum quisque ea, quae cum laude geſta eſſent, ad ſuos avos & proavos referri mallet; quid ſtatuendum putemus de iis, qui tam turpiter laudandi ma-

te-

(60) *Brut. ſive de Clar. Orator.* Cap. 62.

teriam mendaciis ſuis commacularunt, ut eam non tam e ſolida quarumvis virtutum compage, quam ex inani omnium vitiorum colluvie conſtare voluerint, & humani generis belluas & monſtra, tanquam Deos, ſalutarint, votisque ſuis adoraverint? Hujus rei teſtes ſunt omnes iſtae laudationes, quae ad nos ab iis inde temporibus, quibus Roma ſub conſulibus eſſe deſiit, pervenerunt. Magna quidem earum copia ſub Conſtantini Magni imperio effuſa eſt, ſed hae nihil aliud ſunt niſi enumerationes immenſarum principum crudelitatum, ut ea inprimis laudatio, qua Conſtantinum Magnum ornavit, qui forte primus inter Chriſtianos fuit Panegyricus orator, Euſebius Caeſarienſis. Et hoc adeo verum eſt, ut, praeter Julianum Imperatorem, Libanium, Themiſtium, & paucos alios, qui ſuis virtutibus ſe illuſtres reddiderint, nullum fere iis temporibus invenias oratorem, cujus lingua non venalis fuerit ad ea Imperatorum crimina vel laudanda, vel ſaltem defendenda, quae nemo bonus niſi cum horrore quodam narrari audiat. Forte tamen ab hoc genere etiam excipiendus eſt Papinianus (61), qui, cum ab eo petiiſſet Caracallus, ut fratre occiſo illud facinus & in ſenatu pro ſe & apud populum dilueret, reſpondiſſe ei fertur, *non tam facile parricidium excuſari poſſe, quam fieri*, quae libere pronunciata verba ipſi mortem attuliſſe dicuntur. Sed talis mors omnium iſtorum abjectorum & ſceleratorum laudatorum vitae longe eſt anteponenda. Ut itaque indecorum & turpe eſt, materiam laudationis, quae eſt vera virtus, fabuloſis aut falſis onerare factis & narratiunculis, ſic etiam ipſius formae, qua magnitudo virtutis exprimitur, plane repugnat. Neque hanc perpetuam veritatis curam

(61) Apud Ael. Spartian. in Ant. Caracalli vita, *Cap.* VIII.

ram minus laudatori, quam hiſtorico & vitarum ſcriptori, convenire, exiſtimandum eſt. Quos enim talium auctorum ſcripta delectant, ideo delectant, quod ſe iis humani ingenii naturam atque indolem doceri, rerumque cauſſis cognitis prudentiores fieri ſentiant, non quod ſe, dum illa legant, vanis imaginibus, & quae nusquam extiterunt, fabulis ludi velint. Quaerat vero hic aliquis, quoniam haec aeque neceſſaria ſunt hiſtorico, vitarum ſcriptori ac laudatori, quae tandem differentia ſit inter hiſtoricum, vitarum ſcriptorem & laudatorem. Si, quo melius intelligatur laudationis forma, etiam hac in re noſtrum requiritur judicium, putamus ad hiſtoricum pertinere iſtam accuratam diligentiam, ut civitatum regionumque ortus, incrementa, converſiones atque interitus commemoret, hominumque res geſtas, mores, & inſtituta litteris mandet, omniaque, quae ubique terrarum evenerint, quoad ipſius ſcribendi ratio permittit, fideliter enarret, non omiſſis interim ſuo loco iis, uſu probatis, prudentiae praeceptis, quibus nomen ſuum illuſtravit Polybius: in vitarum autem ſcriptore haec omnia non deſiderantur; qui abunde ſuo ſatisfacit officio, ſi, C. Nepotis exemplo, illius, cujus vitam deſcribit, omnia facta dictaque, qualia fuerunt, ſive bona, ſive mala, veriſſime narret, nihilque praetermittat, quod ad iſtius hominis res geſtas illuſtrandas, fata cognoſcenda, & naturam recte intelligendam, aliqua ratione conducere poſſit. At vero laudator, qui tam tenax debet eſſe veritatis, quam hiſtoricus, aut vitarum ſcriptor, ea tantum eligit facta, quae honeſta, quae decora, quae mirabilia ſunt, maximeque illius, de quo ſermo eſt, magnitudinem virtutis demonſtrant; adeoque unice verſatur in expoſitione atque amplificatione earum rerum, quas quis cum laude geſſerit. Plura a laudatoribus omitti poſſunt, modo ab his effingatur plena & perfecta virtutis imago, quae ut appareat, emi-

neat, condecoretur atque illuminetur ſplendidis orationis coloribus, omnis ſententiarum ac verborum perpolienda & conformanda materia eſt. Sunt, qui arbitrentur, ut Baylius (62), aliique, in laudationibus oportere commemorari, quo die, & qua fere hora, ille, cujus laudes exponuntur, natus ſit, qui ipſius parentes, qui majores fuerint, qualis ei figura oris, qualis habitus corporis fuerit, quem denique vitae exitum habuerit; nos, qui hic ſuum cuique permittimus judicium, neque magno opere hoc vel illud aliquis ſequatur, contendimus, eatenus tamen haec enarranda eſſe, putamus, quoad alicujus vitam & mores illuſtriores faciunt, & quamdam vim habent, ad glorioſas illius, de quo agitur, actiones vel explicandas, vel ornandas. Ex iis, quae hactenus a nobis dicta ſunt, etſi non dubitamus, quin materia & forma laudationis poſſit ſatis intelligi, tamen ſuboriri poteſt quaeſtio, quae hoc loco ſolvenda eſt; num quid laudationis materia formave impediat, quo minus vivos laudes, an mortuis tantum hoc officium debeatur. Cujus quidem quaeſtionis non facilis eſt reſponſio. Etſi enim vera virtus ſemper ſibi conſtat, neque caſu neque tempore umquam immutari poteſt, tamen ita hominum natura comparata eſt, ut primo virtutis, quamvis in luculentiſſima ſcena ſit conſpicua, diffidant conſtantiae, neque aliorum facile rata & certa habeant facta, niſi ultimum illorum vitae actum finitum viderint. Deinde, quamdiu vivunt homines, non aequis auribus illorum laudes admittimus, ſemperque de iis, quos imitari non poſſumus libentius detrahere quam iis favere ſolemus. Ubi vero intervenerit mors, liberius fit judicium, laudandique rationes minus videntur obnoxiae & adulatio-

(62) *Oeuvres Diverſes tom.* I. *pag.* 92.

lationibus ſubjectae. Saepius quod vivis negatur praeconium, ultra mortuis tribuitur, idque intellexit Propertius, ubi dicit: (63).

At mihi quod vivo detraxerit invida turba,
Poſt obitum duplici foenore reddet honos.
Omnia poſt obitum fingit majora vetuſtas;
Majus ab exequiis nomen in ora venit.

Neque aliter inter homines, ubi odium & invidia dominantur, agi ſatis perſpicuum eſt. Praeterea, quicunque omnes iſtas orationes panegyricas, quae vivorum hominum laudes continent, ſedulo examinaverit, facile intelliget, non tam eas laudationes, quam gratiarum actiones, eſſe, quae uni aut alteri, auctoritate valenti, propter res bene vel fortiter geſtas factae ſunt. Nam quas malignitas & vafra adulandi libido invenit, neceſſe non eſt, ut commemoremus. Sic celeberrimus ille Plinii Panegyricus, quem Trajano ſcripſit, quanquam Imperatoris quidem habet laudes, tamen multo magis id in eo agit orator, ut Principem moneat & hortetur, ut ea, qua coeperit, via, de humano genere bene mereri pergat, unde illa Trajano veniret fama, quae non imaginibus & ſtatuis, ſed virtute & meritis, propagetur. Major denique auctoritas iis laudationibus ineſt, quae mortuis tribuuntur. Ubi ſumma venerit dies, dignitates ſilent, imperia deſtruuntur, &, quam quis vivus habuit, potentia evaneſcit; perſona, quam geſſit, ei detrahitur, & nudus homo reſtat. De quo quisque, quod ſentit, eloquitur. Quare laudationes mortuis tantum proprie deberi, arbitramur. Quod & olim judicavit Pe-

(63) *Libr.* III. *eleg.* 1. *vſ.* 21—24. *edit. Broukh.*

Peſcennius Niger, qui, ut refert Ael. Spartianus, quum ipſi, imperatori facto, quidam panegyricum recitare vellet, dixit ei (64): „Scribe laudes Marii, vel Annibalis, vel alicujus ducis optimi, vita functi, & dic quid ille fecerit, ut eum nos imitemur. Nam viventes laudare irriſio eſt, maxime Imperatores, a quibus ſperatur, qui timentur, qui praeſtare publice poſſunt, qui poſſunt necare, qui proſcribere: Se autem vivum placere velle, mortuum etiam laudari." Quem imitatus eſt, ut ait Aelius Lampridius (65), Alexander Severus. Haec de Laudationis materia & forma dicta ſufficiant.

CAP. V.

De Laudationis conſcribendae modo.

Quamquam ex iis, quae hactenus a nobis diſputata ſunt, nonnihil laudationum ſcribendarum modus poteſt cognoſci, tamen, quoniam ſumma quaeſtionis hac in re verſari videtur, ſeparatim de tota hac ratione hoc in capite agere decrevimus, quo melius ad id, quod propoſitum eſt, reſpondeamus. Platonis & Xenophontis, quos ſcripſerunt de Socrate dialogos, perfectas laudationes eſſe, quoniam magnitudinem virtutis exponunt, ſupra monuimus; ſed ille dialogorum mos, qualis erat vetus & Socratica diſputandi ratio, a noſtro tempore videtur alienior eſſe; ut nihil neceſſe ſit, ei rationi explicandae immorari. Si quis hac uti velit, adeo

(64) *Cap.* XI *pag.* 672. *tom.* I.
(65) *Cap.* XXXV. *pag.* 946. *tom.* I.

eo facilis & ſimplex eſt, ut, ſi modo ſcriptores, quos dixi, evolvat, eosque ſibi in exemplum ponat, errare non poſſit. Qui hodie plerumque in uſu ſunt ordines ſive modi, horum duo nobis obſervandi ſunt, quorum unum naturalem, alterum artificialem, nominare licet. Naturalis dicitur, cum hiſtoriae aut temporis ſervamus ſeriem. Artificialis, cum, non obſervata temporis ſerie, omnia ad certa quaedam genera ſeu capita revocamus. Si naturalem igitur ſequimur ordinem, per tempora diſtribuimus laudes, easque cuique aetati, pro ut cauſſa fert, vel longiores, aut breviores, accommodamus; atque in hoc quidem ordine plerumque exponitur, quo tempore, & quali genere, quem laudare velis, natus ſit, quem in ſtudiis, aliisque ſuſcipiendis negotiis, tenuerit curſum, quas res publice privatimque geſſerit, quale vitae genus ſecutus ſit, qualem mortem obierit, quaeque tandem poſt mortem ad illum, de quo agitur, pertinentia evenerint. Et hic ordo, quem fere ſemper etiam ſervare ſolent vitarum ſcriptores, inprimis probatus fuit Platoni, apud quem interrogatus Socrates, quomodo illi cives, qui pro patriae ſalute fortiter pugnantes occubuerunt, eſſent laudandi, reſpondit (66): πόθεν ἂν ὀρθῶς ἀρξαίμεθα ἀνδρας ἀγαθὰς ἐπαινοῦντες; οἷ ζῶντές τε τὰς ἑαυτῶν εὐφρᾶναν δι' ἀρετὴν, καὶ τὴν τελευτὴν ἀντὶ τῆς τῶν ζώντων σωτηρίας

(66) In Menexen. *tom.* II. *pag.* 237. *edit. Serrani.* & Lugd. apud Laemarium *pag.* 404. a. b.

Unde commodum initium ſumemus, ut bonos viros celebremus? qui, dum viverent, ſuos virtute maximo opere oblectarunt, & honeſtam mortem ad viventium ſalutem obire minime dubitarunt? Mihi vero conſentaneum eſſe videtur, ſicuti naturae vi & beneficio boni extiterunt; inde etiam illos laudare. Boni autem extiterunt, quod ex bonis viris ſint nati. Quocirca generoſam ipſorum originem primum commendemus: deinde, educationem & inſtitutionem. Praeter haec vero oſtendamus, quam praeclara & ſe maxime digna facinora ediderint.

ρίας ἠλλάξαντο; δοκεῖ μοι χρῆναι, κατὰ φύσιν, ὥσπερ ἀγαθοὶ ἐγένοντο, οὕτω καὶ ἐπαινεῖν αὐτούς. ἀγαθοὶ δὲ ἐγένοντο διὰ τὸ φῦναι ἐξ ἀγαθῶν. τὴν εὐγένειαν οὖν πρῶτον αὐτῶν ἐγκωμιάζωμεν. δεύτερον δὲ, τροφήν τε καὶ παιδείαν. ἐπὶ δὲ τούτοις, τὴν τῶν ἔργων πρᾶξιν ἐπιδείξωμεν, ὡς καλὴν καὶ ἀξίαν τούτων ἀπεφήναντο. Si itaque Platonem audiamus, naturalis ordo nobis erit servandus, ut primum generationem & nobilitatem, deinde educationem & institutionem, denique praeclare facta recenseamus. Neque ille ordo etiam displicuit veteri isti oratori, cujus oratio funebris, qua Athenienses, qui fortiter pro patria pugnando caesi erant, laudavit, inter eas, quae sunt Demosthenis, legitur; in hac ita loquitur (67): εἰ μὲν οὖν τὴν ἀνδρείαν μόνον αὐτοῖς, τῶν εἰς ἀρετὴν ἀνηκόντων, ὑπάρχουσαν ἑώρων, ταύτην ἂν ἐπαινέσας, ἀπηλλαττόμην τῶν λοιπῶν. ἐπειδὴ δὲ καὶ γεγενῆσθαι καλῶς, καὶ πεπαιδεῦσθαι σωφρόνως, καὶ βεβιωκέναι φιλοτίμως συμβέβηκεν αὐτοῖς, ἐξ ὧν εἰκότως ἦσαν σπουδαῖοι, αἰσχυνοίμην ἄν, εἴ τι τούτων φανείην παραλιπών. ἄρξομαι δ' ἀπὸ τῆς τοῦ γένους αὐτῶν ἀρχῆς. ἡ γὰρ εὐγένεια τῶνδε τῶν ἀνδρῶν ἐκ πλείστου χρόνου παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀνωμολόγηται. & apertius paullo post (68): πολλὰ τοίνυν ἔχων εἰπεῖν, ὧν οἵδε πράξαντες, δικαίως ἐπαινεθήσονται, ἐπειδὴ πρὸς αὐτοῖς εἰμὶ τοῖς ἔργοις, ἀπορῶ, τί πρῶτον εἴπω.

προϊ-

(67) *Pag.* 241. b. c. *edit. Wolf.* & *edit. Lambin. pag.* 745.
Quodsi, quantum ad virtutem attinet, solam in eis fuisse fortitudinem viderem: ea collaudata finem dicendi facerem. Cum vero eis contigerit, ut & praeclare nati, & instituti sint liberaliter, & in vita gloriae studuerint: quibus rebus factum est, ut merito virtutem colerent: horum aliquid praeterire sine pudore non possum. Ordior autem a generis eorum primordio. Horum enim virorum nobilitas, vel seculorum consensu, apud omnes homines est insignis.

(68) *Pag.* 243. a. b. *edit. Wolf.* & *Lamb. pag.* 747.
Cum autem hi multa gesserint, propter quae jure laudentur: tamen ubi ad res ipsas perventum est, dubito quid primum dicam. Quia enim uno eodemque tempore omnia mihi sese ingerunt: fit ut statuere non possim, quid cui sit praeferendum. Sed dabo tamen operam, qui vitae illorum ordo fuit, eundem & oratio mea ut servet.

προϊσάμενα γάρ μοι πάντα εἰς ἕνα καιρὸν, δύσκριτον καθίστησί μοι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν. ἐμὲ μὲν οὖν πειράσομαι τὴν αὐτὴν ποιήσασθαι τοῦ λόγου τάξιν, ἥπερ ὑπῆρξε τοῦ βίου τούτοις. Atque his duobus auctoribus plane adſentitur Libanius in Baſilico (69): πόθεν ἂν ἄρξαιτο καλόν; ἢ δῆλον ὡς ἐκ τῆς αἰτίας, ἣ τοὺς ἀγαθοὺς ἀπειργάσατο. λεγέσθω δὴ τὸ τοῦ Πλάτωνος ἐπ' αὐτοῖς μᾶλλον τούτοις ἢ ἐκείνοις πρέπον, εἰς ὃς εἴρηται· ὅτι ἀγαθοὶ ἦσαν ἐγένοντο, διὰ τὸ φῦναι ἐξ ἀγαθῶν. Ex tribus his fontibus & ſua hauſiſſe Julianum, ſatis manifeſtum eſt, qui in oratione, qua Conſtantii Imperatoris laudem extollit, dicit (70)? τίς ἂν ἡμῖν ἀρχὴ καὶ τάξις τοῦ λόγου γένοιτο καλλίστη; ἢ δῆλον ὡς ἡ τῶν προγόνων ἀρετὴ, δι' ἣν ὑπῆρξέ σοι, καὶ τὸ τοιούτῳ γενέσθαι; τροφῆς δ', οἶμαι, καὶ παιδείας, ἐξ ἧς προσῆκε μνησθῆναι, ἥπερ σοι τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ὑπάρχουσαν ἀρετὴν συνεισηνέγκατο. Praeter nominatos ſcriptores, qui in laudationibus hunc naturalem ordinem ſervandum eſſe putarunt, eundem etiam ſecuti ſunt in Evagora laudando Iſocrates, &, pauca praefatus, in Agricolae vita, Tacitus; interque recentiores Jo. Aug. Erneſti in Jo. Zach. Platneri elogio, in ſuisque laudationibus Fontenellius, & d'Alembertius in nonnullis, nec non duo incerti ſcriptores, alter in Paſcalii; alter nuperrime in Alberti Halleri elogio, aliique in aliis. Sed nihil in hac re plus ponderis habet, quam quod M. Tullius, quo

(69) *Orat.* III. *pag.* 103. *edit. Morell.*
Undenam igitur principium ſumere praeclarum eſt? An conſtat arceſſendum eſſe a cauſſa, quae etiam hos bonos ac ſtrenuos effecit? Enuntietur ſane Platonis dictum, quod his potius quam illis congruit in quos pronuntiatum eſt, nempe iſtud: boni exſtiterant, quia ex bonis orti fuerant.

(70) *Orat.* I. *edit. Spanhem. pag.* 4.
Quod igitur orationis noſtrae principium, aut quis ordo accommodatiſſimus eſſe poterit? Nonne majorum tuorum inprimis commemoranda virtus, per quam ejusmodi ut eſſes obtinueris? ſecundum hanc vero educationis atque inſtitutionis meminiſſe conſentaneum erit, quae ad eam virtutem, quae in te eſt, quam plurimum contulit.

quo nemo melius laudandi rationem intellexit, etiam hunc ordinem probaſſe videtur. Is in partitionibus oratoriis (71) ita ſcribit. „ Quo„ niam in tribus generibus bona malave verſantur, externis, corporis, & „ animi: prima ſunt externa, quae ducuntur a genere; quo breviter modi„ ceque laudato, aut, ſi erit infame, praetermiſſo; ſi humile, vel praete„ rito, vel ad augendum ejus, quem laudes, gloriam tracto; deinceps, ſi „ res patietur, de fortunis erit & facultatibus dicendum. Poſtea de corporis „ bonis; in quibus quidem, quae virtutem maxime ſignificat, facillime for„ ma laudatur. Deinde eſt ad facta veniendum "; in quibus, ut alio loco jam monuimus, aut temporum ſervandum eſſe ordinem, aut in primis recentiſſimum quodque commemorandum, aut multis & variis factis ſua propria virtutum genera tribuenda eſſe dicit. Haec autem genera quo melius intelligi diſtinguique poſſint, virtutum atque vitiorum latiſſime patentem locum ex multis & variis diſputationibus hic in quandam anguſtam & brevem concludit, & de omnibus virtutibus, quale ſit cujusque proprium officium & munus, egregie diſſerit, non omiſſis iis, quae virtutem videntur imitari, vitiorum partibus. Ex his enim, uti Cicero demonſtrare pergit, bene perſpectis & cognitis omnis vis laudandi vituperandique ſumetur: „ Sed in toto quaſi contextu orationis haec erunt illuſtranda maxime, quem„ admodum quisque generatus, quemadmodum educatus, quemadmodum „ inſtitutus, moratusque fuerit: &, ſi quid cui magnum aut incredibile ac„ ciderit, maximeque ſi id divinitus accidiſſe potuerit videri: tum quod „ quisque ſenſerit, dixerit, geſſerit, ad ea, quae propoſita ſunt, virtutum „ ge-

(71) *Cap.* XXII. *pag.* 708. *Edit. Ern. & Streb. p.* 151.

„ genera accommodabuntur, ex illisque iisdem inveniendi locis cauſſae re-
„ rum, & eventus, & conſequentia requirentur. Neque vero mors eo-
„ rum, quorum vita laudabitur, ſilentio praeteriri debebit, ſi modo quid erit
„ animadvertendum, aut in ipſo genere mortis, aut in iis rebus, quae poſt
„ mortem erunt conſecutae." Talis eſt, quam Cicero in laudationibus ſequen-
dam duxit, naturalis ordinis ratio. Ad ordinem vero, quem artificialem nomi-
navimus, quod attinet, in eo hoc potiſſimum ſpectari ſolet, ut genus aliquod lau-
dis eligatur, quod eſt in ea perſona, cujus merita praedicantur, uberrimum,
cui reliqua, quae quis honeſte & laudabiliter fecerit, ita innectuntur, ut ab ea
principe virtute fluxiſſe, vel ſaltem eam ſtabiliviſſe, confirmaſſe, & condeco-
raſſe putentur. Neque una tamen eſt hujus artificialis ordinis ratio. Sunt, qui
primum perfecti Theologi, Philoſophi, Juriſconſulti, aut etiam Imperatoris,
exemplum proponant, & dein cum eo, quam laudant, perſonam comparent,
illamque omnino deſcripto exemplo reſpondere, cumque eo convenire, de-
monſtrent. Sunt qui primum artis aut doctrinae alicujus vim, rationem, ac
praeſtantiam, nos doceant, & deinde illum, quem laudibus extollunt, non
modo eas probe intellexiſſe, verum etiam exornaſſe, multisque partibus
auxiſſe, novisque inventis perpoliiſſe, probent. Qui quidem laudandi mo-
dus duas habet partes, quarum prima tractat quaeſtionem univerſam de par-
tibus & officiis perfecti Theologi, aut Juriſconſulti, aut de doctrinae alicu-
jus uſu atque excellentia. Altera vero omnia illa confert ad eam, quam quis
laudandam ſuſceperit, perſonam. Hunc laudationis ordinem inter ceteros
prorſus egregie ſecutus eſt, aevi ſui decus, D. Ruhnkenius, qui ad
perfecti Critici exemplum Tib. Hemſterhuſium depinxit: quo me-
lius elogium in tanta noſtri temporis laudationum copia, dubito, an in-

veniatur. Omnia enim hic tam dilucide, tam ornate, tam apte diſpoſita ſunt, ut ſi Hemſterhuſium κριτικώτατον videris, eum non minus omnibus ingenii & doctrinae laudibus, quam morum probitate, floruiſſe agnoſcas. Sunt, qui ab egregiis animi & ingenii quibusdam dotibus, ab inventionis laude, ab induſtriae facultate, aut ab aliis virtutibus exponendis & amplificandis, exordium capiant, iisque perſonae, cujus vitam & mores effingant, accommodandis, laudationes inſtituant. Quod, ut ſaepe in aliis, ſic elegantiſſime praeſtitit in Jo. Jac. Maſcovii elogio Jo. Aug. Erneſti. Sunt, qui temporis, quo quis vixerit, conditionem nobis explicent, & depingendo, quo loco ſingulae res erant, inde admirabilem illi, quem ornare velint, laudem colligant. Quod nuperrime luculenter & egregie fecit, quicunque ille fuit, qui Mich. Hoſpitalii elogium ingenioſe, liberrime, & veriſſime ſcripſit. Nam hic non ſolum valet illud, quod de Indis ait Curtius (72), &, ſi ita res ferat, etiam laudatori obſervandum eſt: Ingenia hominum, ſicut ubique, apud illos locorum quoque ſitus format. Verum inprimis iſtud, quod optime animadvertit Thomaſius (73), omnes fere aetates peculiare quidquam & proprium afferre hominum ingeniis, eaque fere effingere. Quare poſſumus hic, praeſertim cum Principis, Imperatoris, vel etiam clarorum Magiſtratuum laudes celebrare virtutesque oratione noſtra illuſtrare velimus, a temporum ratione, iisque, qui tunc fuerant, cum ille, qui laudatur, viveret, moribus, diſciplina, reipublicae adminiſtrandae modo, & ab omni agendi & cogitandi recepta opinione apte ini-

(72) *Libr.* VIII. *Cap.* IX. *pag.* 628. *edit. Snakenb.*
(73) *Tom.* I. *pag.* 275.

initium ſumere, earumque rerum accurata deſcriptione illud inprimis efficere, ut lector, qui plerumque ex ſua perſona & ſui aevi conditione de aliis judicat, intelligat, non ſemper apud omnes homines easdem de bono & malo valuiſſe ſententias, neque eadem omnibus fuiſſe honeſta atque turpia; ſed omnia propriis cuique aetati vitae inſtitutis, & diſciplina, tam domeſtica quam publica, eſſe dijudicanda. Fuerunt quondam tempora obſcura & barbara, quibus alteri non nocuiſſe, major fuit laus, quam hodie ſumma ei commoda attribuiſſe, quibus multo fuit glorioſius, tenebris damnatos veteris ſapientiae profeſſores eruiſſe, attigiſſe, & legiſſe, quam hodie eos explicaſſe, emendaſſe, & doctis commentariis illuſtraſſe. Haec omnia, quibus & alia multa, quae eſt ingenioſi hominis excogitandi & inveniendi ſolertia, addi poſſunt, ſi quis recte animadverterit, facile intelliget, hunc artificialem laudationis conſcribendae modum, in quo a perpetua rerum ſerie ſeparatur inſignis aliqua doctrinae aut diſciplinae pars, vel e temporum ratione ducta excellentia, maximam habere vim & perſuadendi & delectandi. Quare, licet tot & tantorum virorum, ut vidimus, auctoritate alter ille, quem natura dat, ordo fuerit probatus, tamen hic artificialis mihi ſemper ſummo opere placuit. Non negamus, in utroque nos ſumma cum laude poſſe verſari, & illa fere omnia, a quibus in ordine artificiali laudationum initia ſumuntur, ita ſuo loco laudationibus, quae ſecundum ordinem naturalem ſcriptae ſunt, poſſe inſeri, ut quam maxime valeant ad iſtius hominis, cujus laudes exponuntur, virtutem augendam & amplificandam; nobis tamen illae laudationes hiſtoricae, in quibus, quam natura praeſcribit, ſeries ſervatur, plerumque viſae ſunt nimis obrutae rerum geſtarum enumeratione, & egregiorum factorum pondere adeo cumulatae, ut non tam laudandi materia indigere quam ejus copia laborare exiſtimentur. Quam-

quam, quod eſt prudentis laudatoris officium, etiam in his modum ſervare poterit. Sed ea altera laudandi ratio, quae a nobis artificialis dicitur, ſingulare quiddam habet, quo nos teneat atque delectet. Ut enim, de Velleji Paterculi ſententia (74), facilius cujusque rei in unum contracta ſpecies, quam diviſa temporibus, oculis animisque inhaeret, ſic etiam ipſa virtus, ſi uno in loco moretur, ibique ſe cum omni ornatu ſuo explicet, videtur non modo diſtinctius demonſtrari cognoſcique poſſe, ſed etiam magis homines allicere, & ad ſe amplectendam commovere, quam ſi ſpectetur, ubi omnia ſua officia ac munera aequali greſſu obiter percurrit. Praeterea difficile admodum eſt laudatori, perſuadere lectoribus ſuis in omnibus omnium virtutum partibus, ut prudentiae, juſtitiae, fortitudinis, modeſtiae, & reliquarum, eundem hominem aeque excellenter eminuiſſe, quod humanae naturae imbecillitati plane repugnat, adeoque magis ab ingenio oratoris profectum fuiſſe, quam vere in iſtius, qui laudatur, animo exſtitiſſe putatur. Ne dicam, ſi quis in una virtutis parte, quacum ceterae arctiſſima copula conjunctae ſunt, exponenda & amplificanda ſe exerceat, omnia ita praeparari & diſponi poſſe, ut lector non tam eam, quae potiſſimum celebratur & extollitur, virtutis partem, quam reliquas omnes animo comprehendat, ſibique, quod res eſt, abſolutam & perfectam virtutis imaginem ſponte ſua ante oculos ponat. Cum multa ſane in homine poſſint laudari, illud eligatur, in quo maxime excelluit, & id illuſtretur, atque ita eleganti orationis ubertate ornetur, ut ceterae ingenii animique dotes, quibus eum praeditum fuiſſe dicimus, ad eam ſummam

(74) *Lib.* I. *Cap.* XIV.

mam virtutem, quam deſcribendam & condecorandam ſuſcepimus, facili negotio referantur; ne vel dicendi copia obruamur, vel moleſta plurimorum factorum enumeratione lectori faſtidium moveamus, &, quod quam maxime ab omnibus, qui in hoc ſcribendi genere ſibimet ipſis etiam propriam ingenii gloriam quaerunt, animadvertendum eſt, ne ſingulis rebus & factis ſedulo commemorandis, prohibeamur, quo minus primum & unicum in quovis homine cogitandi & agendi aperiamus fontem, e quo demonſtrato atque recluſo plurimae factorum dictorumque cauſſae derivari atque intelligi poſſunt, quas ceteroquin aliunde explicare fruſtra laboraremus. Nam omnes praeſtantes viri, qui reliquis mortalibus, ſive legibus ferendis, ſive bello adminiſtrando, ſive doctrinarum atque artium ſcientia, opem atque auxilium tulerunt, inſigne quiddam, ſibi proprium, a natura habuerunt, quod ſecuti ſunt, quodque ipſorum actionum, cogitationum, voluntatum denique omnium, regula ac norma fuit. Multa humanae naturae involucra atque integumenta laudatoris acies penetret, ut veram & naturalem hominis adumbrare & effingere poſſit imaginem, non quidem illam corpoream, quod pictorum eſt, ſed eam, quae eſt animi. Verum in hoc ipſo artificum illorum, qui in externis corporum membris effingendis tanto opere laborant, aemuletur induſtriam. Nam, veluti pictor, priusquam hominis ſuis coloribus exprimit imaginem, totam illius, quem depingere inſtituit, attenta contemplatione meditatur faciem, omnesque iſtius notas animo concipit, & inſigniores quaſcunque, quibus ille, in quo laborat, potiſſimum agnoſcitur vultus, artificioſe effingit, aliasque minus efficaces modo tangit, ſic laudator, antequam ornare verbis aliquem incipit, debet neglecta illa, qua quis valet, valuitve, auctoritate, ſpretisque, qui ei decreti ſunt, honoribus, quarum rerum praeſtantia modo in uſu cer-

cernitur, intimis ſenſibus ad illius, de quo dicturus eſt, penetrare animum, omnemque ipſius formam & vires cognoſcere. Quae ſi bene intellexerit, & ita tota mente in illius animum, quem laudare velit, ſe inſinuaverit laudator, tunc ſe ad ſcribendum conferat, & illud verum & adaequatum hominis εἶδος, & ſibi convenientem ac congruentem virtutis repraeſentet imaginem. Quae quidem imago, ſi veris mirabilis ac conſpicua eſt virtutibus, facile omnes pulchritudine ſua ad ſe alliciet. Senſus ille decori atque honeſti hic eſt acerrimus (75). „ Ut enim pulchritudo corporis apta compoſitione „ membrorum movet oculos, & delectat hoc ipſo, quod inter ſe omnes „ partes cum quodam lepore conſentiunt; ſic hoc decorum, quod elucet „ in vita, movet approbationem eorum quibuſcum vivitur, ordine & con- „ ſtantia & moderatione dictorum omnium atque factorum." Sane niſi vererer, ne me obrueret materia, plura certe afferrem ex iis, quae doctiſſimus Bartonus in hanc rem collegit in elegantiſſima praefatione ad Plutarchi Demoſthenis & Ciceronis vitas. Nam & hujus judicio, ille demum elegans ingeniorum ſpectator eſt, qui, quae cujusque propria ſunt diligenter animadvertens, agnoſcat, ut vultuum, ſic animorum multiplicem & prope infinitam varietatem. Quod ut conſequatur orator, nihil utilius eſt, quam ὁμιληκέναι παντοδαπαῖς ἀνθρώπων φύσεσιν. Atque id ipſum, ut exemplar vitae morumque obſervaret, & hinc vivas duceret voces, ſe ſemper feciſſe nonagenarius teſtatur Theophraſtus (76), & ab omnibus, qui de altero judicium ferre velint, omnino fieri vult Plato (77). Haec intima humanae

(75) M T. Cicero *Libr.* I. *de officiis Cap.* XXVIII.
(76) *Charact. Ethic proocm. pag.* 2. *edit. Needham.*
(77) *Libr.* III. *de Re Publica. pag.* 408. D. *edit. Serrani.*

nae naturae cognitio, quae, ut modo vidimus, diligenti hominum contemplatione & assidua cum ipsis vivendi & agendi consuetudine contrahitur, summum lumen & pondus laudationibus affert. Neque hoc tantum; virtutum ipsarum societas, cognatioque, & vera vis, sic melius intelligetur. Nam, ut idem Bartonus dicto loco ait, laudatori elaborandum est, ut varios ejusdem virtutis colores internoscat, modificationes intelligat, quibus saepe bonus a bono non minus quam ab improbo distat; ut denique sciat, quibus caussis nostrae plerumque ducantur voluntates, & quomodo aliae hominum actiones pendeant ab aliis, semperque aliquid in homine, sive probo, sive improbo, regnet, quod totius animi & ingenii facit indicium. Neque hoc semper in rebus magnis versari putemus. Saepius inter praeclarissima facinora verus latet homo; & unum alterumve factum, quamvis exiguum, imo dictum aliquod, temere emissum, majorem nonnunquam voluntatis & indolis significationem habet, quam maximae urbium expugnationes & illustrissimae victoriae: quod nos acutissimus humanae naturae interpres docuit Plutarchus in vita Alexandri, cum dicit (79): οὐκ τῶν ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δήλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλὰ πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥῆμα, καὶ παιδία τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησεν μᾶλλον, ἢ μάχαι μυριόνεκροι, καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται, καὶ πολιορκία πόλεων. Cujus praeclari scriptoris sententiam praeter ceteros secutus est Dom. Baudius in Oratione Auspic. in C. Plinii Panegyricum, (80). ubi haec verba leguntur: Ne-

(79) *Edit. Bryan. pag.* 5.
Neque semper clarissimae quaeque res virtutes vel vitia repraesentant, sed exiguum subinde factum dictumque, & jocus aliquis citius speciem edat morum, quam funestissima praelia, maximae acies, & urbium expugnationes.

(80) Adjecta est Plin. Panegyr. *ed. Arntzen. pag.* 432.

„ Neque enim clarorum virorum gloria fructu tantum amplitudinis & hono-
„ rum ſplendore metienda eſt, ſed multo magis aequabili & uniformi morum
„ tenore, qui clarius elucet in receſſu familiari, intra privatos lares, & Veſtae
„ penetralia, quam in luce gentium, in oculis hominum, in celebritate pro-
vinciarum." Quare deſcribantur homines, quemadmodum ſunt in familiari vitae conſuetudine, in confabulationibus, colloquiis, nec non facetiis ſuis, indeque colligantur ſaepius parva quidem, ſed vera, ſed genuina ipſius, de quo agitur, ingenii indicia, quae, ſi apte, concinne, naturaliter, & ſuo loco, ponuntur, admirabilem habent vim, ad eam exprimendam, quam Graeci, dicunt, εἰκόνα τὴν τὸ ἦθος ἢ τὸν τρόπον ἐμφανίζουσαν. Quod ut efficiat laudator, ſumma ei cura enitendum eſt. Plutarchus in virorum illuſtrium vitis hoc ſe maxime ſpectaſſe fatetur; quamobrem a nonnullis non tam vitas, quam quidem laudationes, ſcripſiſſe exiſtimatur. Nobis certe hoc agendum eſt, qui laudatores eſſe velimus. Quocunque itaque modo laudationem inſtituat orator, illud intelligat, ſibi in homine ornando eorum factorum potiſſimum mentionem eſſe faciendam, e quibus explicatis & inter ſe collatis, cum illius, qui laudatur, ſumma virtus, tum ingenium, mores, & conſtans bene agendi conſilium, cognoſcantur. Tali enim ratione illum, qui ornatur, ad praeclara iſta facta peragenda non fortuna aut caſu delatum fuiſſe, ſed ea judicio ac voluntate ſuſcepiſſe, apparebit; ut illud jam uberius ſupra explicavimus (81). Artificialis autem ordinis ratio videtur non ita explicari poſſe praeceptis & certis quibusdam regulis, ſed potius indigere exemplis. Ut itaque eo melius noſtra percipiatur ſententia, his utemur.

(81) Cap. I.

mur. Non in omnibus hominibus, etſi ſumma virtute praeditis, adeoque omni laude dignis, unum eundemque ſervandum eſſe laudandi tenorem ac modum, ſatis manifeſtum eſt. Tres ſummos & communi omnium praedicatione digniſſimos viros patria noſtra protulit; Erasmum, Grotium, & Ruterum; e quibus Erasmus obſcuris natus parentibus, nulla facultatum copia munitus, una induſtria atque labore, barbaris paene temporibus eruditionis facem ſuſtulit, & ſuperſtitioſas aequalium ſuorum mentes non minus ingenii atque doctrinae ſumma vi, quam libere ſcribendi & loquendi audacia, ad rectum Dei cultum formavit. Grotius coeleſtis ingenii facultate, atque immenſae eruditionis copia, tres doctrinas Theologiam, Jurisprudentiam, & litterarum humaniorum ſtudium, in quarum una excellere vix homini datum eſt, ita exornavit atque illuſtravit, ut quicunque poſt eum ad Theologiam aut Jurisprudentiam acceſſerit, non dicam eum ſuperaſſe, ſed vix intellexiſſe videatur. Ruterus, qui, pauperrimo & infimo genere ortus, ad humillima quaeque munera obeunda deſtinatus, paullatim ſumma vitae integritate & rebus praeclare geſtis ſe explicuit, ſibique ipſe iter ad gloriam munivit, fortitudine ſingulari, virtute prope divina, omnibus proeliis navalibus victor, ab non uno ſollicitatam hoſte patriae libertatem vindicavit, ſummisque periculis liberavit. Si quis itaque laudare velit Erasmum, nobis, egregio Mich. Hoſpitalii laudatoris exemplo, temporum, quibus vixit, accuratam deſcriptionem tradat, qui mores, qui religionis, qui doctrinae fuerit ſtatus, explicet. Quam tunc viam ille vir ingreſſus ſit, ut humano generi, quod credulitate atque inertia ſua ſenſim in pejus ruebat, turpes & inſanas de vero Dei cultu extorqueret opiniones, &, quae fere erat inaudita res, illud hominum ſaluti invigilare doceret. Quanta hic fuerint removenda, quae probitati ac virtuti obſta-

bant, repagula, vix exercitibus perfringenda, quae vir unus ſuſtulit, quantaque undique incommoda ſuperanda, optimis rationibus nos doceat, quicunque tanti viri ſe laudatorem profiteri velit. Neque aliter ſi quis Grotii laudes oratione perſequi cupiat, nobis perfecti Theologi aut Jurisconſulti primum depingat imaginem, quae, ſi ille non fuiſſet, forſitan fruſtra quaereretur. Nunquam ſane id melius intelligitur, quam ſi qualis harum doctrinarum conditio Grotianis temporibus fuerit, qualem tunc ab eo formam acceperint, & quales adhuc hodie ſint, bene demonſtretur. Ut vero etiam cognoſcatur, qua potiſſimum ratione tantum quibusvis doctrinis lumen attulerit, explicari oportet, quibus praeceptoribus uſus ſit, quonam modo a prima pueritia artes didicerit, atque omnium diſciplinarum ſcientiam conſecutus ſit; quantaque omnino vis ad ipſius ingenium conformandum in litteris humanioribus fuerit. Cum vero Ruteri laudationem quis ſcribere velit, non tantum iſtius viri vitam exponat, quae nihil aliud eſt, niſi magnorum & omni laude digniſſimorum factorum enumeratio; obruatur enim neceſſe eſt mole & magnitudine rerum, ſed ſibi, qua late patet, juſtitiae vim ac pulchritudinem in hoc homine exprimendam ſumat, & ad eam omnia referat. Primum igitur juſtitiae amplitudo & majeſtas Laudatori deſcribenda eſt, deinde omnibus iis, quae juſtitia continet, Ruterum ſatisfeciſſe officiis, probandum eſt. Quanta innocentia ille vir fuerit, non unum exemplum ipſius vita ſuppeditabit, qui in mediis civilis diſcordiae procellis, ſummus maritimi belli dux, ita ſe ſemper geſſit, ut nemo eum aliqua ex parte reprehendendum putaverit; qui, cum tanta eſſet auctoritate atque honore, quem nunquam petiit, ſed qui ultro ad ipſum delatus eſt, ut totis claſſibus imperaret, nihilominus tamen, cum patriae ſaluti ſatisfeciſſet, lubentiſſimo animo privati nautae munera obiiſſet; qui, cum domi ſuae modeſtus

deſtus ac ſobrius eſſet paterfamilias, idem militiae maximum fortitudine ſua terrorem hoſtibus injecit; qui ſingulari maris & tempeſtatum peritia, bellique navalis ſumma ſcientia, quo cum duce, vel quot cum hoſtium navibus congreſſus ſit, ſemper victor deceſſit; in cujus denique animo juſtitia tam altas egerat radices, ut bene facere, officium ſuum ſequi, pro patria fortiter pugnare, proque ea mortis periculum adire adeo in ipſius conſuetudinem & naturam abiiſſent, ut nulla ambitio, nulla unquam largitio, nullus timor, vis nulla, nullius auctoritas, neque ipſius quidem patriae, de qua tam bene meritus fuerat, ingratus animus eum permovere potuerit, quo minus eam, quam ſemel colendam ſuſceperat, juſtitiam ad extremam vitam inviolatam ſervaret. Haec omnia ſi quis bene diſpoſuerit, atque exornaverit, tunc ſane apparebit, quod Cicero maximum in laudationibus eſſe dixit, ea praeſtantis viri virtus, quae eſt fructuoſa aliis, ipſi autem laborioſa, aut periculoſa, aut certe gratuita. Neque tamen haec ita accipienda ſunt, quaſi illum, qui a nobis hic deſcriptus eſt in iis viris laudandis, unice probaremus ordinem. Quisque quod ſibi maximum & utiliſſimum videatur & aptiſſimum, inde initium capiat, & hoc ſuo more disponat, ſive artificialem, ſive etiam naturalem ſequatur ſeriem. Vellem modo e Batavis noſtris excitaretur aliquis, qui egregias horum virorum laudationes conſcriberet; nam nunc propter molem eorum librorum, qui Grotii & Ruteri res geſtas & vitam continent, aegre admodum in manus ſumuntur ab hominibus; qui, etiamſi ſe accingant ad eos libros legendos, plerumque tamen magis de ipſorum factis & fatis cognoſcendis, quam de ipſorum natura animique praeſtantia intelligenda laborare ſolent. Et hae tamen ingenii animique dotes ſunt, quas inprimis laudatorem explicare oportet. Quod ſi recte fecerit, nullus ſane timor eſt, ne in illum ri-

diculum errorem incurrat, quem tanto opere reprehendit & cum ſtomacho rejecit Baylius (82), ut ita laudationes ſuas inſtituat, ut illae omnibus hominibus accommodari poſſint; qua re nihil vanius & magis abſurdum eſt. Quare bono cuique laudatori curae ſit illud Sexti Empirici praeceptum (83), εἰδέναι τὴν τοῦ ἐγκωμιαζομένου διάθεσιν. Quae ſcientia ſi abſit, fruſtra juſtae laudationis formam perficere conabimur. Quoniam vero jam ſatis multa de laudationis conſcribendae modo diſputasſe videmur, hanc finiemus diſſertationis noſtrae partem; ſi quo dicendi genere potiſſimum laudationes conſcribendae ſint, monuerimus. Sunt, qui arbitrentur, ſimpliciter, nude, aperte, & ſine ulla verborum pompa, laudationes oportere inſtitui; atque adeo ſtylum, quo utitur hiſtoricus, huic generi ſatisfacere, exiſtiment; Plutarchi vitas virorum illuſtrium ſcribendi rationem maxime probantes. Sunt qui contra, inter quos Thomaſius, (84) ſummam oratoriam facultatem ab hoc laudandi genere minime removeant, quique a Laudatore poſtulent, ut ſciat, quibus orationis modis quaeque animorum partes impellantur, atque ut ea mitigandi, inflammandi, miſericordiam aut indignationem movendi, ratione ſaepius utatur; ne propter cumulatam rerum ſeriem torpor quidam atque ignavia lectoris animum occupent, quod, ubi ornare atque laudare aliquem velis, omnino fugiendum eſt. Neque id melius poteſt evitari, quam ſi verborum quidam ornatus, ſententiarumque gravitas, & orationis adſit quaedam varietas, quae maxime hominum animos in legendo teneat, convertat, moveat, atque delectet. Non omnibus qui-

(82) *Oeuvres tom.* I. *pag.* 197.

(83) Adverſus Rhetores, *edit. Fabric. pag.* 307.
Scire, quemadmodum ſit affectus is, qui laudatur.

(84) *Eſſai ſur les Eloges. tom.* 2. *Cap.* XXXVIII. *pag.* 285. *& ſeqq.*

quidem rebus idem ſcribendi genus convenire, ſatis manifeſtum eſt; nam ſic, Cicerone judice (85), aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud ſermo, aliud conſolatio, aliud objurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria, deſiderat. Suum interim cuique proprium tribuere, idque alios docere, ſummi videtur eſſe artificis, quoniam, prout cujusque natura eſt, hic ſenſus quidam inſitus pulchritudinis in homine dominari videtur, qui fere non poteſt explicari praeceptis. Ut hoc jam olim, de Platonis ſtylo agens, vere monuit Dionyſius Halicarnaſſenſis. (86) Idem tamen M. Tullius (87), omnium oratorum peritiſſimus, quali orationis forma laudationes ſcribendae ſint, etiam nos docuit, cum dicit: „ Quoniam in his „ cauſſis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris & delectationem refer„ tur, utendum erit iis, in oratione, ſingulis verborum inſignibus, quae „ habent plurimum ſuavitatis: id eſt, ut factis verbis, aut vetuſtis, aut „ translatis, frequenter utamur, & in ipſa conſtructione verborum, ut pa„ ria paribus, & ſimilia ſimilibus ſaepe referantur; ut contraria, ut gemi„ nata, ut circumſcripta numeroſe, non ad ſimilitudinem verſuum, ſed ad „ explendum aurium ſenſum, apto quodam quaſi verborum modo." Nos medium quoddam & temperatum dicendi genus eligeremus, quo idem auctor in Lege Manilia, cum ipſi ornandus eſſet Pompejus, ſe ornandi copiam perſecutum eſſe, ſcribit; quod neque in narrandi ſimplicitatem, quae hiſto-

(85) De Oratore *Libr.* III. *Cap.* LV.

(86) De admiranda vi dicendi in Demoſthene. tom. 2. pag. 291. edit. Hudſon. Καὶ τοῦτο δ' λέγω δεῖ μαθεῖν ἕκαστον. ἀλλ' οὐκ ἔστ' ἑαυτῷ γνῶναι παθών. ταῖς γὰρ ἀλόγοις αἰσθήσεσιν ἅπαντα τὰ ἐγκείμενα ἢ ἰδία κρίνεται, ἢ οὐδὲν δεῖ τοιούτοις ὄντι ὀνόματος. At ſingulatim haec verbis explicanda non ſunt, ſed ſinguli judicium ſuum conſulant. Senſibus enim, qui nullis exprimi verbis queunt, omnia & aſpera & dulcia iſcernuntur, & ſenſus illi non ſunt verbis inducendi.

(87) Partition. Orat. *Cap.* XXI.

hiſtoricus uti ſolet, cadit, neque in eam amplificandi majeſtatem, quae oratori data eſt, aſſurgit. Cum enim laudationes non conſiſtant in nuda factorum recenſione, ſed potius elegantes ſint tabulae, in quibus illuſtrium virorum vita & mores depingantur, illud inprimis adhibendum eſt dicendi genus, quod ſine ſatietate delectet, quod clarum ſit & perſpicuum, & apta periodorum concluſione ſuave, quod & verborum habeat ornatum, & ſententiarum vim, inprimisque ſit diſtinctum ſplendidis illis orationis luminibus, quae inſtructa & parata ſunt ad magnas in hominum animis cogitationes excitandas, quae ſenſus moveant & lectorem in admirationem virtutis adducant. Cum tamen nihil fide & veritate ſanctius eſſe debeat laudatori, caveat, ne iſtis orationis luminibus ſe abripi patiatur, & ſibi indulgendo ultra id, quod veriſimile ſit, progrediatur. Nam licet nihil ad exaggerandam & amplificandam orationem ſit accommodatius, quam laudatio, tamen hic prudenter agendum, ne omnibus iſtis figuris oratoriis & in dicendo amplificationibus, apud lectorem, cui perſuadere conamur, & qui ſuae aliqua ex parte ſimili virtute maxime commoveri ſolet, auctoritatem & fidem noſtram dubiam faciamus. Ne itaque ſit nimis acer, vehemens, ardens laudator. Declamationes & expoſtulationes potius abſint; iſtaeque orationis amplificandae & ornandae figurae ſint minus frequentes, ſed illuſtres; ne, quod nec oratorem decet, in ipſius cincinnis & fuco offendatur. Sit ſermo purus, elegans; laudator ſedatus ac placidus, utatur verbis lectiſſimis & aptis, in eaque, qua ſcribit, lingua maxime probatis. Verecundus ſit omnis oratoriae ſupellectilis uſus, &, quod in Phalereo Demetrio laudavit antiquitas, illuſtrent orationem quaſi ſtellae quaedam tralata verba atque immutata. Haec autem omnia praeſtare, magnam & arduam eſſe rem, fatentur omnes. Si quis vero M. T. Ciceronis, quos ſcripſit de arte

Rhe-

Rhetorica, libros, e quibus plurima in his cumulandis praeceptis nos hauſiſſe periti harum rerum agnoſcunt, naviter pertractaverit, eosque bene intellexerit, non modo magna, quae eum premebat, difficultatis pars erit ſublata, verum etiam, quocunque orationis genere utatur, illud aſſequetur, ut ſemper eleganter, proprie, apte, atque etiam ſimpliciter, ſcribere poſſit. Ab hoc itaque magiſtro ea dicendi ſcribendique praecepta, quae nos tam aegre cum aliis communicare poſſumus, petat ille, qui bene dicere, ſcribere, laudare, loqui, velit. Quamvis ex iis, quae monuimus, qualis laudator eſſe debeat, ſatis jam poſſit intelligi, tamen breviter quaedam etiam de illo hic differenda eſſe, putavi.

CAP. VI.

De Laudatore.

Quomodo non tantum rebus & ſententiis conformanda eſſet oratio, ſed etiam electione verborum & apta conſtructione ornanda, docuimus. hoc paucis admodum datum eſt, noſtris praeſertim temporibus, quibus, neglectis priſcis dicendi magiſtris, res & verba in dies magis ſejunguntur, iique, qui ſe magnarum rerum doctores profitentur, cum publice animi ſui ſenſus litteris conſignare coguntur, vix apte, quid ſentiant, intelligentibus explicare poſſunt. Quare quicunque in hoc genere laudandi, in quo & perſuaſionem & delectationem eſſe oportet, ipſe etiam laudem conſequi cupit, non minus bene & eleganter ſcribendi facultate, quam multa rerum cognitione, paratus & inſtructus ſit. Si verum eſt, quod vetus dixit poëta,

Ἀρετὴ γὰρ ἐπαινουμένη, δίνδρων ὡς, αὔξεται.

quod imitatus eſt Ovidius (87),

laudataqne virtus
Creſcit, & immenſum gloria calcar habet.

Operae quidem pretium eſt, ut ad alia omnia, ſic ad virtutis magnitudinem augendam & amplificandam homines ſibi rerum & verborum acquirere ſcientiam. Maximus laudatori, in quo excurrat, patet omnium virtutum ac diſciplinarum campus, plurima ei quaeſita, audita, & lecta, eſſe debent. Quarumvis artium doctrinam, etſi non penitus pertractatam, tamen ita cognitam habeat, ut, cum opus ſit, apte de iis artibus, earumque uſu ac praeſtantia, diſſerere poſſit. Cumque ipſius ſtudium potiſſimum verſetur in magnitudine virtutis demonſtranda, totam eam Philoſophiae partem, quae eſt de moribus, & ſummo bono, praecipue intelligat, quoque verius humani ingenii indolem depingere poſſit, omnium rerum omnisque naturae, quae actiones hominum, quae animos, quae vitam continent, originem, vim, mutationesque, teneat; atque ut recte hic ſua cuique attribuat, qui cuique proprii ſint mores, & quantum homo ab homine diſtet, exploratum habeat. Praeterea ex omnis aevi hiſtoria illa prudentiae, juſtitiae, aliarumque virtutum, collecta & parata laudatori ſint exempla, ut cum iis, ſi tempus ferat, quem ſibi laudandum ſumſerit virum, non modo comparare, verum etiam ex iis illius praeclara facta illuſtrare & amplificare poſſit. Quae munera obeunda legislatori, quae principi, eum non fugiat. Qui ſit verus philoſophus, qui clarus orator, qui opti-

(87) De Ponto *Libr.* IV. *ep.* 2. *vſ.* 35 & 36.

optimus poëta, ſciat. Innumerabilia haec eſſe videntur, atque ea, quae non unus homo facile praeſtare poſſit; nec tamen in eo ſunt omnia. Si ſe non continuo excercuerit in legendis Graecis & Latinis ſcriptoribus, tantumque ex iis delibaverit, ut, tanquam ſale quodam, horum elegantiis dicta ſua, ſententias, omnemque orationem tinxerit & perſperſerit, fruſtra rerum gnaris, qui veteris ſapientiae delectari ſolent veſtigiis, placere ſtudebit. Quantum itaque ſtudio, diligentia, labore, atque induſtria, conſequi poſſit, ad horum auctorum exemplum ſe componere enitatur, illudque dicendi adhibeat genus, quod tenere animos delectatione, atque ad virtutem inflammare poſſit. Vir probus & honeſtus omnium quidem aetatum & omnium locorum civis eſt, refert tamen, ut diximus, quo tempore, & qua in terra vixerit; quare in primis velim intelligat laudator, qui iſtius aevi, quo ille, qui laudatur, vixerit, ſtatus; qui mores, quae artium ac doctrinarum, quae reipublicae fuerit forma. Nam haec ſi non bene noverit, quomodo, in imperatore ornando, aliis demonſtrare poterit, quae incommoda ſuperaverit, quas utilitates civibus ſuis attulerit, qua peritia belli gerendi fuerit? Neque aliter in homine litterato, aut artifice, niſi bene perſpexerit, ad quem perfectionis gradum hic vel ille artes aut doctrinas perductas invenerit, quid eis novi incrementi & ornatus adjunxerit, ubi eas emendare inſtituerit, & ubi eas paene perfectas & emendatas reliquerit, numquam boni laudatoris ſatisfaciet officio. Talis quidem ſi erit, qualem hic eum depinximus, in primis illa virtute, cujus magnitudinem in altero celebrat, ſe magno opere commendet. Nam ſi honeſti & decori ſenſu ſe non acerrime commoveri ſentiat, non modo non perſuadere auditoribus & lectoribus ſuis, eorumque animos flectere poterit, ſed ne ulla quidem apud probos auctorita-

te valebit. Ciceroni placet Hector ille Naevianus (88), qui non tantum laudari ſe laetatur, ſed addit etiam a laudato viro; quoniam ipſi illa demum laus jucunda viſa eſt, quae proficiſcitur ab iis, qui in laude vixerunt. Quod etiam olim ſummo opere probavit Marcus Antoninus, de iis, quae ad ſe ipſum pertinere putabat (89). δόξης δ' οὐχὶ τῆς ἀπὸ πάντων ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῆς ὁμολογουμένως τῇ φύσει βιούντων μόνον. —— οὐ τοίνυν οὐδὲ τὸν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἔπαινον ἐν λόγῳ τίθεται, οὔτε αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἀρέσκοντες. Quo major autem in eo, qui laudare velit, ſit fides & auctoritas, ſequatur etiam Themiſtii judicium, qui ea religione atque integritate fuit, ut domeſticum laudatorem habere nollet; quando dicit (90): ἀλλ' ὅμως οὐκ οἶμαι δεῖν τὸν μάρτυρα οἰκοθεν εἶναι. Οὐδὲ γὰρ ἀθλητὴν ὁρῶ τὸν τοιοῦτον στεφανούμενον ἢ εὐδοκιμοῦντα, ὃν ὁ παιδοτρίβης ἐπαινεῖ μόνος, ἢ οἱ συνδιατρίβοντες, ἀλλ' ἐν πολλοὶ ἐθεάσαντ' ἐν τοῖς γυμνασίοις τραχηλιζόμενόν τε ῥᾳδίως, ἢ μεταφέροντα τὰς ἁλτῆρας. Ut itaque ab omni adulandi ſuſpicione liberum eſſe decet laudatorem, illudque ei ſedulo tenendum eſt, ſic quo cetera omnia referuntur, inprimis totam vim ac pulchritudinem virtutis ipſe ſentiat, qui illius amplectendae deſiderium in aliis excitare velit. Omnes ad virtutem colendam praecipue nati atque in lucem

(88) Ad Famil. *Libr.* V. *epiſt.* 12. *conf. ep.* 6. *Libr.* XV.

(89) *Libr.* III. §. 4. *pag.* 72. *edit. Gatakeri.*
Porro nec a quibuslibet exiſtimationem eſſe capeſſendam, ſed ab eis tantum, qui naturae conſentaneam vitam agunt. —— Itaque laudem illorum nihili pendit, qui ne ſibi quidem ipſis placent.

(90) *Orat.* XXIII. *pag.* 291. *edit. Harduini.*
Verum minime domeſticum laudis ac praeconii teſtem eſſe oportere cenſeo. Neque enim athletam eum coronari ac celebrari omnium exiſtimatione video, quem magiſter ludi ſolus, aut compotores laudaverint: ſed quem multi in gymnaſiis ſaepius cervicem facile luxantem, & halteras portantem viderint.

lucem editi ſumus, haec ſola eſt, quae nos omni tempore beatos reddat. Hac igitur cum praeditus ſit laudator ipſe, tum etiam illius veram imaginem aliorum oculis ſubjiciat, doceatque mortales tanquam in ſpeculum inſpicere in vitas virorum illuſtrium, ut ſe ad eos componere & conformare diſcant, quod jam olim fuit eruditorum Graecorum utiliſſimum praeceptum. ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ κοσμεῖν καὶ ἀφομοιοῦν πρὸς τὰς τῶν ἄλλων ἀρετὰς τὸν βίον (91). Quare omnis haec diſputatio huc redit denique, ut eorum hominum qui rebus praeclare geſtis, doctrina, vita, aut moribus, humano generi ſaluti fuerunt, laudationes ita conſcribantur, ut alii ad eos imitandos incitentur, eodemque tempore virtuti dignus honos habeatur. Ad quod recte peragendum, ſi nos viam quandam ac rationem indicaverimus, huic quoque quaeſtioni ſatisfeciſſe arbitramur.

(91) Tanquam in ſpeculum inſpicere in vitas hominum; & ſecundum illorum virtutes ſuam vitam inſtituere.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG

VAN DE MAATSCHAPPY DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE TE LEYDEN.

„ *WELKE ZIJN DE VEREISCHTEN VAN EEN*
„ *LOFREDEN.*

IN HET LATIJN GESCHREEVEN

DOOR

HIERONIMO DE BOSCH;

EN VERTAALD

DOOR

PIETER VAN DEN BOSCH.

VERHANDELING

OVER DE

VEREISCHTEN

IN EENE

LOFREDEN.

VOORREDEN.

Wy beleven zoodanige tyden, dat wy ons gelukkig mogen agten, wanneer wy de deugden onzer Voorouderen, ik zal niet zeggen in ons eigen gedrag kunnen vertoonen, maar voor onze gedagten vertegenwoordigen. Genoegzaam dagelijks worden ons Lofredenen over doorlugtige Mannen onder het oog gebragt. In Vrankrijk heeft eene gevestigde Akademie de geoeffendſte en verſtandigſte luiden reeds van overlang uitgenoodigd om groote Mannen te pryzen: doch by de overige geleerdheidlievende Natien ſchijnt het dat die oeffening eerst in onzen leeftijd heeft ſtand gegrepen. Daar heerscht eene algemeene drift om de deugden der genen, die het menſchelijk geſlagt door groote dienſten verpligt hebben, te verbreiden: wy zijn ver van te willen beweeren dat dit aan het gering getal van voortreflyke Mannen onder onze tijdgenooten, of aan gebrek van lofwaardige verrigtingen, moet toegeſchreven worden; en nog veel

verder van de oude klagt te herhalen dat uit niet geheel onbeſprokene ouderen altijd nog berispelyker kroost geboren wordt. Mijns oordeels zijn 'er ook heden luiden van eene verhevene geaartheid, die, ſchoon zy zich niet openlijk vertoonen, luiſterryke blyken van hunne deugd zouden opleveren, indien tyden en omſtandigheden daartoe aanleiding verſchaften. Doch wat vragen wy in den diepſten vrede naar voorbeelden van dappere Mannen, voorbeelden, welke de noodzakelijkheid om krijg te voeren, in haglyke tijdsgewrigten, altijd te voorſchijn bragt? Wat verlangen wy een' grootmoedig' en welberaden man zich te zien vertoonen, zonder eene ſchouwplaats, waarop hy zyne deugden oeffent? Een Staat, door den oorlog geſlingerd, of door andere nooden of ongelegenheden gedrukt, doet gemeenlijk zien welke uitmuntende burgers hy opkweekt. Men begrijpt egter ligtlijk, dat deze aanmerking ſlegts betrekking kan hebben, tot krijgsroem, tot veldheerlyke dapperheid, en tot de bedrevenheid om de ſtaatsbeſtiering in kommerlyke tijdsomſtandigheden wel te regelen. Maar ten aanzien van de beoeffeninge der vrye konſten is 'er geen tijd, in welken niet eenigen kunnen uitmunten. De geſchiedenis getuigt dat zy zelfs onder het geknars der wapenen dikwerf meest gebloeid hebben. Indien wy dan onze Voorouderen ten dezen opzigte niet overtreffen, moet zulks niet aan de ongunſtige geſchapenheid der tyden, maar alleenlijk aan onze thans heerſchende leerwyze en aanleidingen geweten worden. Niemand meene egter dat hy, ten aanzien der bekwaamheden, die eenen Redenaar of Digter lofwaardig maken, gelijk kan geſteld worden met de Ouden, of zelfs met zyne Voorvaderen. Dagelijks maken de menſchen zeer vele ontwerpen; zy rigten genootſchappen op, ter bevorderinge van allerleie konſten en wetenſchappen, waardoor den een' en ander, die meer ziet dan

zy-

zyne tijdgenooten, eenige eer beſchoren wordt: men ziet egter daarom niet des te meer dat het onderwijs der jeugd wordt ingerigt op eene wyze, die geſchikt is om grooter aantal van uitmuntende konſtenaren in hunne ſoort voort te brengen. Indien een Schilder of Beeldhouwer zyne Konstwerken thans vergelijkt met de Schilderſtukken en Beelden, ik zal niet zeggen, der Oudheid, maar ſlegts met die van de vorige eeuw, dan zal hy noodwendiglijk met ſchaamte moeten beſpeuren dat hy dien trap van volmaaktheid niet heeft kunnen bereiken, welken anderen voor hem beklommen hebben. Onze jeugd namelijk krijgt leſſen genoeg, maar het ontbreekt haar aan voorbeelden. Uit dien hoofde oordeel ik het ten hoogſten nuttig de gedagtenis van uitmuntende Mannen der nakomelingſchap aan te pryzen, en Lofredenen in te voeren over hen, die, het zy door hunne leſſen, het zy door hunne zeden, aan het menschlijk geſlagt ongemeene voordeelen toebragten; vooral indien men tevens aanwijst van welken leertrant zy zich voornamelijk bedienden, en door welke konſten zy geholpen werden om tot dien hoogen top van roem te ſtygen, dat zy den eenparigen lof van alle braven verworven hebben; en indien men telkens inboezemt dat dezelfde zegenryke en tevens aangename weg nog heden open ſtaat, en dat *Homerus* ons den wensch van *Hektor* niet zonder oogmerk heeft overgeleverd (1).

„ Dat ik niet ongenoemd, niet als een bloodaart ſterve.
„ Maar roem by 't nageſlagt door heldendaên verwerve.

Welke woorden van die kragt zijn dat zy alle regtgeaarde menſchen, door het vooruitzigt op roem, ten ſterkſten tot verhevene daden aanſporen.

De-

(1) *Iliad.* X. 304. 305.

Dewijl de oude Wyzen zeer wel begrepen dat die algemeen ingeſchapene begeerte naar lof meermalen van grooter vermogen is om de deugd te doen omhelzen dan ernſtige en uitgekipte zedelesſen, hebben zy geene pogingen gedaan om de gemoederen hunner tijdgenooten te verbeteren, of hen tot eene geregelde levenswyze op te leiden door de diepzinnigheid hunner leere, of door ſpitsvondige twistredenen over de pligten: maar om die ruwe harten des te beter te leenigen, en tot de deugdsbetragting te leiden en op te wekken, hebben zy hun de voortreflyke verrigtingen, het leven en de zeden van groote Mannen, onder het oog gebragt, en den menſchen menigwerf, onder verzierde vertellingen, lesſen wegens het vermogen der deugd voorgehouden. Want het kon dezen mannen niet onbekend zijn welken invloed voorbeelden hebben, dewijl zy, gelijk ook *Plinius* heeft geoordeeld (2), zich ten vollen overtuigd hielden dat 'er geen beter weg was tot geluk, dan dat elk eene volſtandige begeerte voedde om te weten hoedanig ieder mensch geweest ware, opdat men, zoo iemand lofwaardiglijk geleefd had, hem met genoegen zoude naarvolgen, dien men met vermaak leerde kennen. Want gelijk het leven van een' dapper' en voorzigtig' man, het welk men beſpeurt dat ten voordeele van anderen aan vele moeijelijkheden is blootgeſteld, en aan ontelbare gevaren onderworpen, het gemoed van den Lezer niet ſlegts in eene aangename verwonderinge en verwagtinge houdt, en het zelve niet ſlegts roert door eene genoeglyke beurtwisſelinge van hope en vreze, maar het ook eeniger mate geſchikt maakt om dat geen, waarover het zich in een' ander

(2) *Lib.* XXXV. *Cap.* 2.

der verwondert, zelf naar te volgen; zoo is de manier om in de letteroeffeningen te vorderen, welke een geleerd en wijs man heeft gevolgd, van meer vermogen om der jeugd eene goede aanleiding te verſchaffen, dan vele en omſlagtige boeken, die over dat onderwerp zouden mogen geſchreven worden. Want de menſchelyke geest is inderdaad zoo geſteld dat hy, ſchoon die dingen, welke door anderen als leſen worden voorgehouden, met zekeren weerzin aannemende, zich door de beſpiegelinge van voortreflyke zaken doorgaans zeer gewilliglijk tot derzelver omhelzing laat bewegen. Ongemeen wel komen hier de woorden van *Plutarchus* te pas, die in het leven van *Perikles* gevonden worden (3): „ De „ deugd doet inderdaad door daden zelven de menſchen oogenbliklijk der„ mate aan, dat zy zich over de verrigtingen verwonderen, en te ge„ lijk eene ſterke zugt voelen om derzelver uitvoerders naar te volgen: „ want in de goederen van het geluk zijn wy alleenlijk geſteld op de be„ zitting en het genot, maar in de deugd beminnen wy de daden, en „ de eerſten wenſchen wy dat van anderen tot ons, maar de laatſten dat „ van ons tot anderen overgaan. Want het ſchoone trekt ons door een „ werkend vermogen tot zich, en boezemt ons ſchielijk eene werkzame „ drift in: het dient niet om den aanſchouwer door naarbootſinge onder„ rigtingen te verſchaffen; maar om door de beſchouwing van het werk „ zelve eene ſterke zugt ter naarvolginge in te prenten ".

Dewijl de menſchlyke Natuur thans niet anders is dan zy te voren geweeſt is, en zy door dezelfde beweegredenen als oudstijds tot het goede wordt

(3) *Init. pag.* 278. edit. Stephani.

wordt opgewekt, en van het kwade terug gehouden, dienen de woorden van *Plutarchus* om onwraakbaar te toonen hoe noodzakelijk, en nuttig het zy de levensbedryven van doorlugtige Mannen door Lofredenen te verbreiden. Dat deze inrigting der Ouden voornamelijk de oorzaak geweest is, door welke de Roomſche Staat tot eenen zeer hoogen trap van roem geſtegen is, getuigt *Polybius* (4); en dewijl die uitmuntende Schryver vele byzonderheden boven die, welke wy hebben aangeroerd, tot ſtaving van de nuttigheid der Lofredenen uit de Romeinſche ſtaatsgeſtelteniſſe getrokken heeft, zal het onnoodig zijn hierop langer ſtil te ſtaan. Wy zullen ons in breeder redekavelingen moeten inlaten tot het naarſporen en aanwyzen van die byzonderheden, in welken de vereischten van Lofredenen gelegen zijn.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de Lofreden in het algemeen.

Niemand kan het onbekend zijn dat hy, die genegen is om Lofredenen op te ſtellen, eene onuitputbare en genoegzaam oneindige ſtof voor zich heeft, en dat 'er vele en verſcheidene wyzen zijn om dezelve te verhandelen, en in eene behoorlyke orde te ſchikken. Eer ik egter mijn gevoelen over alles wat behoort tot de wyze om Lofredenen te ſchryven, voorſtelle, agt ik het niet ongevoeglijk op te geven wat die beſte en voortreflijkſte

(4) *Lib.* VI. *Cap.* 51, 52.

ſte Meeſter in de konst van wel ſpreken en wel ſchryven, wien ik my voornamelijk ten leidsman verkieze (ik bedoel MARKUS TULLIUS CICERO) ten dezen opzigte heeft voorgeſchreven. Uitmuntend is alles wat hy hier omtrent in het tweede Boek over den Redenaar, onder den perſoon van *Antonius* heeft geredentwist: en dewijl de geheele leer wegens de Lofredenen in de aanmerkingen door hem bygebragt, begrepen is, heb ik geoordeeld dat zy in deze Verhandeling niet ſlegts behoorden plaats te vinden, maar dat zy in dezelve ook moeſten opgehelderd worden. Op den eerſten dag van hun gehouden geſprek (5) had *Kraſſus* met een woord gezegd „dat 'er, behalven de twee ſoorten van onderwerpen, welke of by „uitſpraak beſlist, of by raadpleging onderzogt worden, nog eene derde „ſoort was, welke in het pryzen of laken van menſchen beſtond; en dat 'er „zekere hoofdzaken zijn, welke men in uitſpraken mag gebruiken, en „die geſchikt zijn om derzelver billijkheid aan te wyzen; dat 'er andere „zijn voor de raadpleeging, die allen zouden kunnen gebragt worden tot „de nuttigheid der geenen, aan welken men eenigen raad zoude mogen „te geven hebben; dat 'er insgelijks andere zijn voor de lofredenen, „in welken alles naar de waardigheid der perſonen moet geſchikt worden". Des anderen daags gaf *Antonius* (6), die begonnen had zyne gedagten over de geheele Welſprekendheid aan zyne vrienden voor te dragen, antwoord aan *Kraſſus*, en zeide „dat het minder noodig was de derde ſoort, „alhoewel zy ſomtijds kon te pas komen, zoo te behandelen, als of 'er „by-

(5) *Lib. I. Cap. 31.*
(6) *Libr. II. Cap. 11.*

„ byzondere lesſen toe vereiſcht wierden, dewijl men uit die bronnen,
„ uit welken alle lesſen van wel zeggen genomen worden, ook de lofre-
„ den mag optooijen, en dat ten dien einde die grondbeginſels geenszins
„ behoeven opgegeven te worden, zonder welker behandeling niemand
„ tog onkundig is wegens het geen men in een menſch te pryzen hebbe;
„ want allen, die voorgenomen hebben, iemand te roemen, zullen zeer
„ wel begrypen dat zy de goederen van het geluk moeten ophalen, welke
„ beſtaan in de aanzienlijkheid van afkomſte, in de veelheid van geld,
„ in de vermaardheid van bloedverwanten, in de voortreflijkheid van
„ vrienden, in de grootheid van bezittingen, in gezondheid, ſchoon-
„ heid, ſterkte; en in alle andere dingen, die tot het ligchaam be-
„ hooren, of louter uitwendig zijn; dat zy moeten aanwyzen dat hy
„ dezelven, indien ze hem waren toegevoegd, wel gebruikt, indien
„ ze hem niet beſchoren waren, wijslijk ontbeerd, en indien hy ze
„ moest verliezen, dit verlies met gelatenheid gedragen hebbe; dat zy
„ eindelijk moeten toonen wat hy, wiens lof zy zullen verbreiden, met
„ wijsheid, wat met edelmoedigheid, wat met dapperheid, wat met regt-
„ vaardigheid, wat met luiſter, wat met hartelijkheid, wat met dank-
„ baarheid, wat met menschlievendheid, wat eindelijk met eenige deugd
„ verrigt of geleden hebbe". *Antonius* oordeelde dat zy, die genegen zijn om iemand te pryzen, deze byzonderheden en andere van gelyken aart ligtlijk kunnen opmerken, gelijk zy, die iemand willen veragten, de tegenovergeſtelde dingen, zonder merklyke moeite, zullen ontdekken. Nadat hy vervolgens breedvoeriger dan hy in den aanvang had voorgenomen, over alle ſoorten van redenvoeringen had beginnen te redenkavelen, en genoegzaam alles verklaard had wat hy in de beide ſoorten van onderwer-

werpen, de beſlisſende namelijk, en de raadpleegende, gewoon was te kiezen, wat te vermyden, wat te bedoelen, en hoe hy gewoon was allerleie ſoort van onderwerpen in het algemeen te behandelen, maakt hy, opdat men niet mogt oordeelen dat hy iets onaangeroerd had gelaten, geene zwarigheid van ook die derde ſoort, de lofreden namelijk, welke hy te voren niet onder zyne leſſen had betrokken, als meer geſchikt om vermaak te verſchaffen en iemand luiſter te geven, dan om in 't openbaar van nut te zijn, een weinig breedvoeriger en naauwkeuriger te verhandelen, wanneer hy zegt (7): „ Het is derhalven baarblijklijk dat eenige dingen in „ den mensch te wenſchen, eenige te pryzen zijn. Geſlagt, gedaante, „ ſterkte, ſchatten, rijkdommen, en de overige uitwendige en ligchame„ lyke voordeelen, welke het goed geluk kan verſchaffen, behelzen gee„ nen waren grond van lof, die men agt dat aan de deugd alleen moet „ gegeven worden, in zich; maar dewijl de deugd voornamelijk beſpeurd „ wordt in het gebruik en de beſtiering dezer zaken, moeten die gaven „ van de natuur en van het geluk egter ook in lofredenen behandeld wor„ den. Met opzigt tot dezelven ſtrekt het tot den hoogſten lof zich niet „ op zyne magt verheven te hebben, niet hoogmoedig geweest te zijn „ op zijn geld, zich geene meeſteragtigheid over anderen te hebben aan„ gematigd uit hoofde van de veelheid zyner bezittingen; zoodat rijkdom„ men iemand geene geneigdheid of aanleiding tot hoogmoed en weelde, „ maar tot goedheid en ingetogenheid ſchynen gegeven te hebben. De „ deugd, die in zich zelve lofwaardig is, en zonder welke niets kan gepre-

(7) *Libr.* II. *Cap.* 24. & 25.

„ prezen worden, beſtaat egter uit verſcheidene deelen, van welken het
„ eene geſchikter is voor eene lofreden dan het andere; want daar zijn
„ deugden, welke in de zeden der menſchen, in zekere vriendelijkheid
„ en weldadigheid, gelegen zijn; daar zijn andere, die in eenig vermo-
„ gen van verſtand, of in grootheid en kragt van ziele beſtaan. Immers
„ is het genoeglijk in lofredenen te hooren ſpreken van zagtzinnigheid,
„ regtvaardigheid, goedaartigheid, getrouwheid en dapperheid in gemeene
„ gevaren (want alle deze deugden worden niet zoo zeer nuttig geoordeeld
„ voor hun, die dezelven aankweeken, als wel voor het menschlijk ge-
„ ſlagt.) Wijsheid en grootheid van ziele, waardoor alle menschlyke za-
„ ken als gering en van geen belang beſchouwd worden, zekere kragt
„ van verſtand om de zaken door te denken, ja de welſprekendheid zelve
„ baart geen minder verwondering, maar wel minder genoegen; want
„ zy ſchijnt meer geſchikt te zijn om hen, welken wy prijzen, te ver-
„ heffen en voor te ſtaan, dan eenige nuttigheid te bedoelen voor hun,
„ aan welken wy de lofſpraken voordragen. Deze ſoorten van deugden
„ moeten egter in lofredenen gevlogten worden, dewijl het der menſchen
„ ooren ſtreelt die dingen te hooren pryzen, welke in de deugd aan den
„ eenen kant genoeglijk, en behaaglijk, en aan den anderen verwonde-
„ renswaardig zijn. En naardien 'er zekere pligten en verrigtingen van
„ alle byzondere deugden zijn, en aan iedere deugd haar byzondere lof
„ wordt toegedeeld, zal men in het pryzen van de regtvaardigheid moe-
„ ten verklaren wat hy, die het voorwerp der lofſprake moge zijn, met
„ getrouwheid, wat met gelijkmoedigheid, wat met oeffeninge van eeni-
„ gen anderen ſoortgelyken pligt hebbe uitgewerkt; insgelijks zullen, in
„ andere gevallen, de verrigtingen, naar de ſoort, den aart en de bena-

„ ming

„ ming van iedere deugd geſchikt moeten worden. Alleraangenaamst
„ wordt de lof van zoodanige daden geoordeeld, welke voorkomen als
„ ondernemingen van kloekmoedige mannen, zonder uitzigt op voordeel
„ en belooning; bedryven, die daarenboven met moeite en gevaar voor
„ de uitvoerderen verzeld gaan, verſchaffen eenen zeer ryken voorraad van
„ ſtoffe tot lofredenen, omdat zy met eenen bevalligen zwier kunnen voor-
„ gedragen, en zonder eenigen last aangehoord worden: want dit ſchijnt
„ eerst deugd in een' voortreflijk' man te zijn, die voor anderen nuttig,
„ maar voor hemzelven moeijelijk of gevaarlijk is, of ten minſten zonder
„ uitzigt op voordeel geoeffend wordt. Het wordt ook als loflijk en ver-
„ wonderenswaardig beſchouwd tegenſpoeden met wijsheid verdragen te
„ hebben, door lotveranderingen niet neerſlagtig geworden te zijn, en in
„ haglyke omſtandigheden zyne waardigheid gehandhaafd te hebben. On-
„ der de dingen, welke tot luiſter dienen, tellen wy nog verworven eer,
„ belooningen, aan de deugd toegewezen, verrigtingen, welke naar het
„ oordeel der menſchen roem verdienen: gelijk het ook tot de lofreden
„ behoort aan te merken dat aan deze dingen het geluk zelf door de on-
„ ſterflyke Goden wordt toegeëigend. Men moet dan zaken uitkiezen, die
„ uitmuntend zijn door hare grootheid, of van belang door hare nieuw-
„ heid, of zeldzaam in hare ſoort; want men is niet gewoon geringe,
„ dagelijks voorvallende of algemeene dingen verwondering of eenigen lof
„ waardig te agten. In eene lofreden is ook de vergelyking van derzelver
„ voorwerp met andere voortreflyke mannen van zeer veel belang".

Wy hebben u dan onder het oog gebragt wat *M. T. Cicero* reeds lang geleden over de lofredenen, en over derzelver bedoeling en eigenlijk werk gezegd heeft, by welke aanmerkingen niet veel ſchijnt te kunnen gevoegd

worden; want voor eerst leert hy dat 'er drie ſoorten van goederen zijn, waarvan ſommige behooren tot de ziel, gelijk de deugden en bedrevenheid in allerleie zaken en konſten, die alleen met regt en reden mogen geprezen worden; eenige tot het ligchaam, als ſchoonheid en kragten; andere zijn 'er, die van het geluk afhangen, als afkomst, vermogen en rijkdommen, welke beide laatstgenoemde ſoorten, zijns oordeels, meer te wenſchen dan te pryzen zijn, nademaal zy, indien ze al in eene lofreden kunnen plaats vinden, niet geprezen worden, omdat iemand dezelven bezeten, maar omdat hyze op eene behoorlyke wyze gebruikt heeft. Want zy behooren tot die dingen, welke de Stoicynen noemen τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, welke niemand, hoe gaarne hy ook wille, kan te weeg brengen, en waarin de deugd dan eerst uitblinkt, wanneer zy wel beſtierd, en ten nutte aangelegd worden (8). Want indien iemand niet trotsch is op de aanzienlijkheid van zyne geboorte, maar zich vriendelijk en innemend gedraagt, indien hy zich door zyne rijkdommen niet tot weelde en ongebondenheid laat vervoeren, maar door dezelven gedienſtig en mededeelzaam wordt; indien de ſchoonheid van gedaante iemand niet brooddronken maakt, maar met ingetogenheid gepaard gaat, dan zal men een voorwerp vinden, het welk verdient geprezen te worden. Immers is'er niet eene onder alle deze zaken of zy kan gemist worden, zonder dat derzelver gemis de uitvoering eener fraaye lofreden onmogelijk maakt. Want hy, die, uit onbekende oude-

(8) Dit was ook het gevoelen van *Sextus Empirikus adverſus Rhetores. Libr.* 2. *pag.* 308. *edit. Fabric.* „ Wy behooren den lof en de veragting te trekken uit die dingen, „ welke ons natuurlijk eigen zijn. Maar de adel en de rijkdom en de ſchoonheid, en de „ veelheid van kinderen, en andere dergelyke dingen, kunnen wy ons zelven niet ge„ ven; uit dien hoofde moet niemand om dezelven geprezen worden.".

ouderen geſproten, zijn geſlagt door voortreflyke daden het eerst geadeld heeft, wordt veel lofwaardiger geoordeeld dan hy, die, te vrede met de voorouderlyke afbeeldingen te beſchouwen, alle zorg verwaarloost om zynen roem door voortreflyke verrigtingen uit te breiden, en zijn geſlagt eenen nieuwen luiſter by te zetten; iemand, die in eenen bekrompen ſtaat geboren, door groote naarſtigheid en arbeidzaamheid, voor zichzelven rijkdommen heeft verkregen, door welken hy ook het nut van anderen bevordert, is veel beter geſchikt om eenen Redenaar in zynen lof te doen uitweiden, dan hy, die berust in de ſchatten, welke hy van zyne voorouderen heeft geërfd, en die hem door zyne ouderen zijn nagelaten. Eveneens verſchaft hy ook, die het voordeel, dat de uiterlyke gedaante hem geweigerd heeft, door begaafdheden van verſtand en hart tragt te vergoeden, veel beter ſtof voor eene lofreden dan hy, wiens eenigſte bezigheid gedurende het leven beſtaat in de uiterlyke gedaante zijns ligchaams, welke zonder zijn toedoen ongemeen ſchoon is, te verfraaijen en op te pronken. Deze goederen van de natuur en het geluk, behooren dan tot die dingen, van welke *Quinctilianus* zegt (9) dat zy in beide gevallen eene zeer zekere proef voor de zeden uitleveren; want wy zijn uit liefde tot dezelven of beter of ſlegter dan anderen. De waarheid van dit zeggen is ook begrepen door *Chremes* by *Terentius*, die zynen zoon, zeggende dat zijn vriend *Klinias* ellendig was, ten antwoord gaf: „ Wat is 'er tog van die „ dingen, welke by den mensch als voordeelen worden aangemerkt, waar„ van hy zijn deel niet heeft? Hy heeft ouders, een gezegend vaderland, „ vrien-

(9) *Inſtit. Orat. Libr. 3. Cap. 7.*

„ vrienden, aanzien, bloedverwanten en rijkdommen. Met die dingen is
„ het eveneens gelegen als met het hart des genen, die dezelven bezit.
„ Zy zijn goed voor hem, die 'er zich van weet te bedienen; kwaad voor
„ hem, die 'er geen goed gebruik van maakt" (10).

Deze woorden zijn ook door *Talaeus* op de bygebragte plaats aangehaald geworden. Schoon het gezegde tot opheldering der meening van *Cicero* reeds meer dan genoegzaam is, kunnen wy egter niet nalaten hier aan te merken hoe fraai de *Grieken* den aart der goederen van de ziele en die van het ligchaam of van het geluk onderſcheiden, hoe gepast zy in beide de gevallen eene geheel verſchillende benaming gebruikt hebben. *Epainos* was by hun de ware lof der ziele, maar *Makarismòs* de verheffing der goederen van het ligchaam of van het geluk. Want dus uit *Syneſius* zich (11).
„ Dezen nemen daaruit aanleiding om uwen lof op te halen, en noemen
„ u gelukkig; doch ik oordeel dat iemand geenszins uit dien hoofde moet
„ geprezen worden: van zijn geluk zal ik egter volmondiglijk ſpre-
„ ken; want lof en openbare erkentenis van geluk zijn geene dingen van
„ eenerleien aart, maar zy verſchillen beiden van elkanderen. Een mensch
„ wordt ook gelukkig genoemd om voordeelen, die louter uitwendig zijn;
„ lof wordt aan geene andere dan aan inwendige voordeelen, door welken
„ kragt en duurzaamheid aan de gelukzaligheid wordt bygezet, toegewe-
„ zen. Het eene is eene onvoorziene en onverklaarbare gaaf van het ge-
„ val: het andere een goed, dat aan de ziele eigen is". Die zelfde Biſſchop van *Cyrene* heeft het onderſcheid tuſſchen deze woorden ook in zyne Brie-

(10) *Heautont. act. 1. ſc. 11. vſ. 19 & ſeqq.*
(11) *Orat. de Regno. p. 4. Edit. Pariſ.*

Brieven in het oog gehouden (12), wanneer hy ſchrijft: „ Ik weet inder-
„ daad niet of ik dien jongeling, uit hoofde van zulk eene groote gene-
„ genheid en yver van allen jegens hem, moet pryzen of gelukkig noe-
„ men." Niet anders ſpreekt *Archytas*, de *Pythagoreër*, of wie de Wijs-
geer, by *Stobaeus* aangehaald, moge geweest zijn (13): „ Want een regt
„ gelukkig mensch komt voort uit iemand, die lofwaardig en tevens ge-
„ lukkig of voorſpoedig is. Maar een goed man uit iemand, die alleenlijk
„ lofwaardig is. Want de lof wordt aan de deugd toegewezen: men ver-
„ breidt het geluk van hem, die door het geval begunſtigd is". Hierby
mogen wy voegen het zeggen van *Hippodamus den Thurier*, by denzelfden
Stobaeus, waar hy ongemeen fraai beweert dat niemand een goed man wordt
dan door de deugd, en niemand een gelukkig man dan door het geval (14):
„ De menschlyke gelukzaligheid wordt derhalven door deze beide dingen
„ volmaakt, door lof namelijk en door geluksverbreiding. De eerſte ſpruit
„ uit de deugd, de laatſte uit het geval". *Plutarchus* heeft zich ook op
eene gelyke wyze uitgedrukt in het leven van *Timoleon* (15). „ Opdat
„ zy, (zegt hy) die dit hooren, zijn geluk meer dan zyne deugd mo-
„ gen verbreiden". En *Libanius* (16). „ Hierom worden wy geprezen
„ en gelukkig genoemd". Dus wordt ook den geſtorvenen meermalen
Makarismòs (gelukverbreiding), den levenden *Épainos* (lof) toegewezen.
Iſokrates heeft in zyne *Areopagitiſche* Redevoering gezegd (17): „ Zy
„ heb-

(12) *Epiſt.* 67. *p.* 211. *l.* 5.
(13) *Serm.* 1. *pag.* 14. *Edit. Francof. l.* 32.
(14) *Serm.* CCXLIX. *p.* 823. *l.* 25.
(15) *Edit. Steph. p.* 448. *Pariſ. p.* 246. & *Bryan. p.* 127.
(16) *De Vita ſua. pag.* 12. A.
(17) *Edit. Wolfii, p.* 151. & *Battie, p.* 340.

„ hebben my den hoogſten lof toegedeeld, en ook het geluk onzer voor „ ouderen breed uitgemeten". Vooral moet hier het zeggen van *Antagoras*, by *Stobacus*, in aanmerking genomen worden (18). „ Doe uw best „ om by uw leven roemwaardig, maar na uwen dood gelukkig genoemd „ te worden ".

Het heeft ons gelust deze plaatſen uit oude ſchryveren by te brengen, om de eigenlyke kragt der woorden *Épainos* en *Makarismòs* te doen begrypen; onzes oordeels verſchaft het overeenſtemmend gevoelen van geleerde mannen over dezelfde zaak meer gronds om de waarheid te vinden dan de lange en ſcherpzinnige redenering van een enkel menſch; inzonderheid wanneer de uitdrukkingen, met welken dat gevoelen wordt voorgeſteld, zich niet minder door hare waarheid dan door hare bevalligheid aanpryzen. Doch laat ons tot *Cicero* wederkeeren, die gezegd heeft dat, het zy iemand tot den adel of tot den burgerſtand behoore, het zy hy rijk of arm, ſchoon of mismaakt zy, alle die toevalligheden in lofredenen zoo moeten behandeld worden dat de deftigheid in de verrigtingen des geenen, dien een lofredenaar wil afſchilderen, van alle kanten doorſtrale, en dus de verhevenheid der deugd, welke wy door volgende aanmerkingen klarer zullen toonen dat alleen alle ſtof tot pryzen bevat, begrepen worde. *Ariſtoteles* noemt dit ἀγεῖν εἰς τὸ καλὸν, *tot het ſchoone leiden*, in welk geval *het ſchoone* de deugd zelve beteekent, tot welker aanwas, uitbreiding, verheffing en opſiering de natuur zelve aan een' weldenkend' en verſtandig' lofredenaar zeer vele byzonderheden zal opleveren. *Cicero* zegt vervolgens dat de deugd verſcheidene deelen

(18) *Serm.* XXVIII. *p.* 88. & *Serm.* LXIX. *p.* 256.

len heeft, welker eene geſchikter is voor eene lofreden dan het andere. Wy zijn inderdaad niet voldaan, wanneer de deugd, die wy agten dat een lofredenaar in haar geheel en volkomen moet vertoonen, in deelen geſmaldeeld wordt, en wanneer derzelver werkingen vanëen geſcheiden worden; en egter maakt *Cicero* hier melding van deelen, van welken hy eenige beter en verkiesbarer agt voor lofredenen dan andere. Dit moet men nogthans zoo niet opvatten alsof dezelfde man, die regtvaardig is, niet tevens kloekmoedig moest wezen; alsof hy, die vooruitziende is, niet tevens bedaard behoorde te zijn; maar het geeft te kennen dat de deugd, van welke alleen men mag zeggen dat zy een lofwaardig goed is, zich in verſcheidene deelen, als in zoo vele takken, uitbreidt, waarvan het eene der menſchen oogen meer treft, en de verwondering ſterker gaande maakt dan het andere, ſchoon'er geen gedeelte is, het welk het zyne niet toebrengt ter volmakinge van het geheel. Deze deelen der deugd nu, welke wy, in naarvolginge van *Cicero* (19) vier in getal ſtellen, wijsheid namelijk, regtvaardigheid, kloekmoedigheid en bedaardheid, zullen wy een weinig lager omſtandiger en naauwkeuriger verklaren, wanneer wy ieders eigenaartig werk en post zullen tragten aan te wyzen (20).

Deze onderſcheiding der deugd heeft wel behaagd aan vele Wijsgeeren, onder welken, behalven den zoo even genoemden *Cicero*, ook *Plato* moet geteld worden, die, gelijk wy by *Diogenes Laertius* lezen (21), vier ſoorten van deugd geſteld heeft. „ In de volmaakte deugd (zegt hy) zijn „ vier

(19) *Lib.* I. *de Offic. Cap.* 5.
(20) *Vierde Hoofdſt.*
(21) *Lib.* III. *Segm.* 90. *p.* 219.

„ vier ſoorten te onderſcheiden: de eerſte is de wijsheid: de tweede de regt-
„ vaardigheid: de derde de dapperheid: de vierde de matigheid". Maar
egter komen de gevoelens der Ouden omtrent de verdeeling der deugd met
elkanderen niet overeen. *Ariſtoteles* telt negen deelen in dezelve, wanneer
hy op de volgende wyze bepaalt wat men voor deugd te houden hebbe (22):
„ De deugd is, onzes bedunkens, eene kragt, die voordeelen aanbrengt
„ en beſtendig maakt; eene kragt, die vele en groote en alle zegeningen
„ aan allen verſchaft. De deelen nu der deugd zijn regtvaardigheid, dap-
„ perheid, matigheid, deftigheid, grootmoedigheid, weldadigheid, zagt-
„ moedigheid, voorzigtigheid, wijsheid". Eenigen van deze deelen der
deugd, hoe groot derzelver getal ook moge zijn, als by voorbeeld de wijs-
heid, de veragting van waereldſche zaken, en zekere kragt van vernuft,
en de welſprekendheid zelve, worden, naar het getuigenis van *Cicero*, voor
hun, die dezelven bezitten, dikwijls voordeeliger en roemryker geagt dan
de zagtzinnigheid, de regtvaardigheid, de weldadigheid, de getrouwheid,
de kloekmoedigheid, niet juist de byzondere, die betrekking op den per-
ſoon alleen heeft, maar die zich in gemeene gevaren inwikkelt, en voor
het algemeene welzijn nuttig is; want indien iemand deze deugden bezit,
dan beſchouwt men hem niet als een', die ſlegts zijn eigen voordeel be-
doeld heeft, maar als een' die men agt dat het welzijn van het geheele
menſchdom heeft ter harte genomen. Dit is ook de reden dat genoeg-
zaam alle menſchen liever van de laatſten dan van de eerſten hooren ſpre-
ken. Doch dewijl een lofredenaar zich niet minder moet bevlytigen om
zy-

(22) *Lib. 1. Rhetor. Cap. 9. p. 300. Edit. Lugd. apud Lamarium.*

zynen toehoorderen of lezeren verwondering in te boezemen, dan om hun vermaak te verſchaffen, zoo oordeelt de wyze ſchryver dat deze ſoorten van deugden, zelfs in lofredenen, met elkanderen behooren vereenigd te worden: want hy, die, om zynen zoon tot den braafſten man te vormen, die drie uitmuntende boeken over de pligten aan denzelven naar *Atheenen* heeft gezonden, heeft aan dien zoon ook leſſen meegedeeld om hem bedreven te maken in de Rederijkkonst, en in de andere wetenſchappen, die tot de fraaije letteren behooren. Getuigen van die vaderlyke zorge zijn de *Partitiones Oratoriae*, welke hy aan zynen zoon *Markus* heeft geſchreven. In dezelven (23) vindt men dezelfde wyzen van pryzen en verag-ten, die niet ſlegts zeer veel toebrengen om wel te ſpreken, maar ook om behoorlijk te leven, voorgeſteld. Ter dier plaatſe handelt hy, even als in de reeds bygebragte, voor eerst over de goederen, die door het geluk geſchonken worden, of tot het ligchaam behooren; na derzelver verklaring oordeelt hy dat men moet komen tot de verrigtingen, uit welken de deugden der ziele kunnen gekend worden; en ten aanzien van dezelven ſtelt hy eene drievoudige ſchikking: want men moet of de orde des tijds in het oog houden, of vooral van het geen jongſt geleden heeft plaats gehad, ſpreken, of vele en verſcheidene bedryven tot die ſoorten van deugden, tot welken zy eigenlijk behooren, brengen. Dit alles ſtemt volmaaktelijk met het reeds gezegde overeen. Want indien de deugd uit verſcheidene deelen beſtaat, moet men vooral verklaren waarin het werk en de post van ieder dier deelen gelegen zy, als van de regtvaardigheid, dapper-

(23) *Edit. Ern. Cap.* XXII. *pag.* 708. & *Streb. pag.* 151.

perheid, ingetogenheid, en andere deugden; en onder iedere van deze deugden moeten die dingen, welke naar derzelver voorſchriften zijn uitgevoerd, geſchikt worden, zoodat hy, die in alle zyne verrigtingen de goede trouw in het oog gehouden, geen' ſterveling verongelijkt, en niemand in zyne bezittingen of goeden naam benadeeld heeft, voornamelijk met den lof van regtvaardigheid moet vereerd worden; in hem, die, zijn vaderland ten nutte, zich aan de grootſte gevaren heeft bloot gegeven, moet de dapperheid geprezen worden; aan den geenen, die zyne begeerlijkheden heeft kunnen matigen, en de geweldige aandoeningen des gemoeds beteugelen, moet de lof van bedaardheid worden toegeſchreven; en hy, die zyne bezittingen ten voordeele van anderen gebruikt heeft, moet in het byzonder om zyne mededeelzaamheid geroemd worden; want op deze wyze wordt men best tot de kennis van de ſoort, kragt en aart van iedere deugd opgeleid.

Eindelijk heeft *Strebaeus* (24) over deze plaats zeer wel aangemerkt dat men, dewijl de deugd door werkzaamheid tot volmaaktheid gebragt wordt, moet begrypen van welke daden de lofſpraak behaaglijkst is, opdat men zich met derzelver voorſtellinge langer bezig houde, en daaruit grooter voordeel trekke; want menigwerf vordert de wijsheid, tenzy ze het roer van ſtaat beſtiere, geen zigtbaar bedrijf, en vergenoegt zich met de enkele beſchouwinge en kennisſe der zaken; de regtvaardigheid, de dapperheid en andere deugden worden gekend uit zekere werkingen; lofſpraken over dezelven zijn derhalven aangenamer om gehoord te

(24) *Pag.* 215. *vſo Edit. Pariſ.*

te worden, en baren meer genoegen dan die over de eerstgemelde deugd; want de menſchen oordeelen doorgaans over de verhevenheid der deugd uit de voordeelen, welke zy begrypen dat er voor hun uit geboren worden, en dus is het vooral noodig in lofredenen die daden op te halen, door welken de Toehoorders erkennen dat hun voordeelen werden toegebragt. Geene lofſpraak zal derhalven grooter of behaaglyker zijn dan die verleend wordt uit hoofde van zoodanige daden, welke kloekmoedige mannen ondernomen hebben, zonder eenig vooruitzigt op voordeelen en beloonïngen, tot welzijn van anderen, vooral wanneer in dezelven eenige kragt van oordeel of wijsheid van keuze doorſtraalt, van welken aart men verhaalt dat de bedryven van *Herkules* en anderen geweest zijn. Indien zulke verrigtingen daarenboven met ongemeene moeite en gevaren aan de zyde dier Helden zelven gepaard gingen, gelijk de *Decien*, de *Scipioos* en huns gelyken hier door de onſterflijkheid behaald hebben, dan vindt de Redenaar eene zeer ryke ſtof, welke hem gelegenheid verſchaft tot ſieraden en uitweidingen. Want het hoogſte toppunt van de deugd, waardoor wy het naast aan de Godheid komen, is dat wy het nut en welzijn van het menſchlijk geſlagt pogen te bevorderen, en om dit inderdaad te weeg te brengen alle moeiten, tegenkantingen, gevaren, ja den dood zelven veragten. De volkomene deugd van zulk een' man, die den menſchen zoo vele verpligtingen heeft opgelegd, zal ongetwijffeld aanleiding tot eene allervolkomenſte lofreden verſchaffen. Het ſtrekt ook zeer tot lof en verwekt groote verwondering niet gebukt te hebben voor het ongeluk, niet bezweken te zijn voor de ſmart, zich kloekmoedig en onverſchrokken gedragen te hebben onder onheilen, en in alle voorkomende lotgevallen zyne waardigheid in het oog gehouden te hebben, gelijk *Sokrates* nog deed toen

hy zich op den oever des doods bevond. Daarenboven verschaft het veel sieraads aan lofredenen, indien brave daden niet slegts openlijk zijn toegejuicht, maar ook verschuldigde belooningen aan dezelven werden toegewezen. Ondertusschen moet een lofredenaar zich wagten van kleinigheden op te hemelen, welke zoo ver af zijn van verwondering te wekken, dat zy ter naauwer nood eene flaauwe schaduw van lof agter zich laten. De zaken, welke hy uitkiest, moeten of nieuw, of in hare soort ongemeen, of door hare verhevenheid geschikt zijn om der menschen harten te treffen, van hoedanigen aart in het byzonder die daden zijn, van welken wy zoo even gesproken hebben, en van welken een oud Redenaar zegt: „ in „ dezelven is de moeite en het gevaar aan de zyde des geenen, die ze „ onderneemt, het voordeel en de goede gevolgen zijn aan de zyde van „ anderen " (25). Eindelijk leert onze Schryver dat vergelykingen in redevoeringen van dezen aart de grootste aanleiding verschaffen om te pryzen, indien men, gelijk *Priscianus* zegt, dezelven weet te plaatsen, naar tijd en omstandigheden het vorderen (26). Want gelijk de beste en algemeenste wyze om iedere grootheid in haar ware licht te doen voorkomen in de vergelyking moet gesteld worden, is 'er ook niets, waardoor de meening van den Redenaar grooter duidelijkheid bygezet, en dat met meer gewilligheids aangenomen wordt dan de vergelyking des geenen, dien hy wil pryzen, met andere kloekmoedige mannen, wier gedagtenis by de nakomelingschap in eere wordt gehouden, uit hoofde van hunne heldhaftige daden, met byvoeging van overtuigende redenen om te toonen dat

(25) *Theon.* p. 101. *Edit. Schefferi.*
(26) *De Praeexcert. Rhetor. pag.* 1338. *Edit. Putschii.*

dat het voorwerp van zynen lof dezelven of overtroffen, of ten minſten geëvenaard hebbe.

Misſchien zal het vreemd voorkomen dat ik genoegzaam een opheldrend Vertoog heb geſchreven over de aangehaalde plaats uit *Cicero*, die egter gantsch niet moeijelijk is om verſtaan te worden: doch ik ben van oordeel dat men uit deze plaatſe, wel begrepen en verklaard zijnde, het geen tot de lofredenen behoort beter kan afleiden en kennen dan uit de ſcherpzinnigſte naarvorſchingen, met welken de Wijsgeeren van onzen tijd zich over deze ſtoffe hebben ingelaten; want zy leert ons die les, welke de allergewigtigſte is, en door den ſchryver ook wordt bygebragt, dat namelijk de kennis van alle deugden, zonder welke geene lofreden kan opgemaakt worden, voor eenen lofredenaar onöntbeerlijk is. Na die byzonderheden, welke *Cicero*, onder den perſoon van *Antonius*, over het opſtellen van lofredenen in het algemeen heeft aengevoerd, verklaard te hebben, moet ik mijn eigen gevoelen hieromtrent voordragen, en om zulks in de gevoeglijkſte orde te doen, en te beter verſtaan te worden, zal ik voor eerst ſpreken over de natuur en den aart der lofreden; dan over derzelver einde en post; vervolgens over de ſtoffe en den vorm van dezelve, waarby ik eindelijk in aanmerking zal nemen de wyze, op welke lofredenen behooren geſchreven te worden, en eenige bedenkingen betreffende den lofredenaar zelven kortelijk voorſtellen.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de Natuur en den aart der Lofreden.

Indien het iemand luste, in naarvolginge der genen, die leſſen voor Redenaren hebben opgeſteld, de geheele betoogende ſoort, welke zich bezig houdt met pryzen en veragten, door te loopen, en de ſtof, tot dezelve behoorende, in aanmerking te nemen, zal hy zekerlijk vele en verſcheidene deelen ontdekken, in welken zy beſtaat. *Aphthonius* heeft met reden gezegd (27): „ de voorwerpen, die kunnen geprezen worden, „ zijn perſonen, zaken, tyden, plaatſen, redenlooze dieren, planten ". Doch opdat aan ieder van dezelven zyne behoorlyke plaats mogt worden toegewezen, hebben de meesten eene drievoudige verdeeling ingevoerd: de eerſte van deze verdeelingen is geſchikt voor perſonen, tot welke niet ſlegts de menſchen, maar ook de Goden, die van eene verhevener natuur zijn, en wezens, die minder volmaakt zijn, namelijk de dieren, gebragt worden: de tweede verdeeling dient voor daden, en de derde voor zaken. In ieder van dezelven heeft de ſcherpzinnigheid der Redenaren met vry groote wijdloopigheid opgegeven wat men behoore te melden, uit te breiden en aan te merken. Elk, die deze ſtof voor lofredenen, derzelver menigvuldige verdeelingen, en de wyze om ieder onderwerp naar zynen byzonderen aart te behandelen, wenſcht te kennen, moet derhalven de vervulling van zyne begeerte in hunne ſchriften zoeken. Wy, die in deze Ver-

(27) *Pag.* 40. *Edit. Commelin.*

Verhandelinge niets anders bedoelen dan te verklaren wat in eene lofreden over perſonen, en wel over een mensch, vereischt wordt, zullen ons niet ophouden met deze onderſcheidingen der deelen, over ieder van welken een lang en diepzinnig Vertoog zoude kunnen geſchreven worden. Wy oordeelen des te meer dat wy ons hiermede niet moeten inlaten, dewijl het, na de verklaring der byzonderheden, die in eene lofreden over een mensch vereischt worden, zeer gemaklijk zal zijn op te maken hoe men in andere gevallen behoore te handelen. Doch dewijl iedere beſchouwing, om op eene geregelde wyze te worden ondernomen, van de bepaling dier zake, over welke men handelt, moet aangevangen worden, ten einde geene wanorde en duiſterheden in het Vertoog plaats hebben, maar elk moge verſtaan wat het onderwerp zy, waar over men redenkavelt, zullen wy, eer wy ons verder over deeze zaak inlaten, tragten te bepalen wat men voor eene lofreden te houden hebbe: en wy agten dit niet beter te kunnen doen dan door in dit geval het gezag van *Ariſtoteles* te volgen, die ons de regte bepaling van eene lofreden heeft gegeven (28). „ De lofreden is een „ vertoog geſchikt om de verhevenheid der deugd aan te wyzen." Niet anders verklaren zich alle de Redenaars, die na hem geſchreven hebben. Onder dezen zegt *Aphthonius* (29): „ Eene lofreden is een vertoog, „ waarin die byzonderheden, welke in iemand deugdzaam zijn, worden „ voorgedragen." En by *Theon* lezen wy (30): „ De lofreden is een ver„ toog, dat ons de grootheid van deugdzame daden, en van alle andere „ uit-

(28) *Libr.* 1. *Rhetor. cap.* 9.
(29) *Pag.* 40.
(30) *Pag.* 99.

„ uitmuntende hoedanigheden in zekeren bepaalden perſoon aanwijst." *Ariſtoteles* zelf ſchijnt egter eenig onderſcheid te ſtellen tusſchen *épainos* en *enkoomion*. Want zijns oordeels, gelijk geleerde mannen over deze plaats te regt hebben opgemerkt (31), is men *épainos* (lof) aan de deugd zelve, maar *enkoomion* (loffpraak) aan de werken der deugd verſchuldigd. De lof wordt derhalven bepaald een vertoog of hulde te zijn, waardoor de verhevenheid der deugd verklaard wordt. De loffpraak is daarentegen een vertoog, het welk de voortreflyke daden en bedryven ophaalt. Gelijk dan de deugd verſchilt van de werking, omdat goede daden uit de deugd geboren worden, zoo verſchilt ook de lof van de loffprake, omdat eene ware loffpraak uit den lof voortkomt. Dewijl egter de eene benaming dikwijls voor de andere genomen wordt, zullen wy niet ſtil ſtaan op het onderzoek van dit ſpitsvondig geſchil, het welk *Voſſius* en *Scaliger* aanleiding gegeven heeft om met elkanderen te twisten: want de eerſte (32) poogt ons te doen gelooven dat de *épainos* een gedeelte is van het *enkoomion*, dat het *enkoomion* beſtaat uit vele *épainoi*: de laatste (33) beweert daarentegen dat de *épainos* niet meer een gedeelte is van het *enkoomion*, dan het *enkoomion* van de *épainos*, in welk geval het gevoelen van *Voſſius*, mijns oordeels, aannemelijkst voorkomt. Doch niemand kan twijffelen aan de ongemeene juistheid der

(31) *Ad Ariſtot. Rhetor. Libr.* 1. *cap.* 9. *pag.* 207. *Edit. Cantabr.* —— Dus heeft ook *Suidas*, op het woord *Enkoomion p.* 671, *edit. Kuſt.* beweerd dat *enkoomion* en *épainos* in beteekenisſe verſchillen. „ *Enkoomion* (zegt hy) verſchilt van *épainos*. Want „ *épainos* is eene redevoering, waarin ſlegts éene zaak of daad geprezen wordt: maar „ *enkoomion* is eene redevoering, den lof van vele daden bevattende." Vergelijk hiermede *Thom. Magiſt.* op het woord *Koomas*, *p.* 561. *edit. Bernard.* en *de Uitleggers van die plaatſe.*

(32) *Libr.* III. *de Re Poëtica.* cap. 110.

(33) *Inſtit. Orat. p.* 15.

der bepalinge van eene lofreden, welke *Ariſtoteles* ons heeft nagelaten. Want niets is 'er in de geheele natuur, in welke iedere zaak haar eigen vermogen heeft, dat in eenig opzigt lofwaardig mag geoordeeld worden, wanneer men die deugd, om welke zy met reden geprezen wordt, uit het oog verliest, daar alles, wat tot dezelve behoort aanleiding tot pryzen oplevert. De aart en kragt eener lofreden wordt derhalven regt gekend, wanneer die verhevenheid der deugd, welke aller harten vervult met de grootſte verwondering, en dezelven door hare ſchoonheid inneemt, en aan zich verbonden houdt, in het licht geſteld wordt. Want een lofredenaar moet vooral weten hoe de deugd, van welke *Euripides* by *Stobaeus* (34) zeer fraai zegt: „ de deugd is het verhevenſte ſchoon, dat de mensch bezit ", en over welker bepaling en deelen wy ons breeder zullen moeten uitlaten, wanneer wy de ſtof der lofreden zullen verklaren, in al haren luiſter en verhevenheid kan vertoond worden: en dit kan hy niet doen dan door te bewyzen dat in alle de bedryven en verrigtingen dier menſchen, welke hy roemt, zekere keuze en oordeel plaats heeft, en dat zy niets hebben uitgevoerd, waarin de fortuin of het geval zich eenig aandeel kan toeeigenen. Wanneer wy dan iemand behoorlijk naar de les van *Ariſtoteles* willen pryzen, moeten wy aantoonen dat alle zyne verrigtingen uit de deugd zijn voortgevloeid, en dat onze lofſpraak tot den oorſprong van den lof opklimt. Dit zal geſchieden wanneer wy zullen aantoonen dat die verrigtingen zijn volvoerd geworden uit zekere hebbelijkheid des gemoeds, die met de reden overeenkomt, en uit vrye verkiezinge. Want de menſchen doen vele voortref-

(34) *Serm.* I. *pag.* 1. *apud Gret. Florileg. pag.* 5.

treflyke daden, in welken het aan geene deugd ontbreekt, en die zelfs de geneigdheid van hart des genen, die dezelven verrigt, eenigszins ſchynen aan te duiden: doch daar is eene ſterker aanduiding noodig om de verhevenheid dier byzonderheden te doen begrypen: men moet de toehoorders of lezers overtuigen dat geene derzelven uit het geval of de fortuin zijn voortgekomen, maar dat zy, wier lof wy verbreiden, ze allen met beleid, reden en voorzigtigheid verrigt hebben; want dan wordt de ware verhevenheid der deugd, welker aanwyzing het eigenlyke werk der lofreden is, eerst in dat licht geſteld, waarin zy al haren luiſter verſpreidt, en de verſtandigen in verwondering houdt opgetogen. En dit is het dat *Ariſtoteles* zelf bedoelt, wanneer hy zegt (35): „ Dewijl nu de lof op de daden „ volgt, en het een' braaf' man eigen is het geen hy doet uit vrye verkie„ zinge te doen, moet men tragten te toonen dat hy, die als werkzaam „ wordt voorgeſteld, uit vrye verkiezing gehandeld heeft. Om dit te be„ wyzen zal het van nut zijn indien blijkt dat hy dit dikwijls te voren ge„ daan heeft. Uit dien hoofde moeten wy die dingen, welke by geval „ gebeurd zijn, of door het geluk zijn uitgewerkt, zoo beſchouwen alsof „ zy door hem uit verkiezing gedaan waren; want indien 'er vele en ge„ lyke byzonderheden worden bygebragt, zal zulks deugd en verkiezing „ aanduiden ". *Ariſtoteles* is derhalven van oordeel dat een Redenaar vooral op zyne hoede moet zijn om hem, dien hy wil pryzen, niet te vertoonen als een', die iets zonder overleg heeft aangevangen, maar als iemand, die altijd bedagt en genegen geweest is om de zaak, juist zoo uit te voeren, als

(35) Zie de aangehaalde plaats *Libr.* I. *Rhet. cap.* 9. *edit. Cantabr. pag.* 115.

als zy door hem is uitgevoerd geworden. Met dezen grooten man ſtemt ook *Julianus* overeen, die, voordragende welke orde hy in het pryzen van Keizer *Konſtantius* zoude in agt nemen, dus ſchrijft (36): „ Ik behoorde „ daarenboven uwe voortreflyke daden, als blyken van de deugden en ge„ voelens uws harten, optehalen, en myne redevoering te eindigen met „ de geneigdheden zelven te ontvouwen, door welke gy u vond aange„ ſpoord om de ſchoonſte daden te volvoeren, en voornemens tot der„ zelver volvoering op te vatten. Want ik ben van oordeel dat deze re„ denvoering daardoor alle andere in fraaiheid zoude te boven gaan. Zy „ beſtaan in de enkele opgave van daden, omdat de redenaars meenen dat „ derzelver melding en behandeling tot eene volſtrekte verbreiding van lof „ genoegzaam zijn; doch mijns oordeels behoort men zich in het grootſte „ gedeelte der redevoeringe bezig te houden met de beſchouwinge der „ deugden zelven, door welken iemand is opgewekt geworden om tot zulk „ eene groote verhevenheid van uitmuntende verrigtingen te komen. Want „ de meeſte, of liever alle gerugtmakende daden worden of door het goed„ geluk uitgewerkt, of door bedienden of ſoldaten, ruiterbenden of voet„ knegten, gemeenſchaplijk volvoerd; daden die uit de deugd geſproten „ zijn, zijn alleen eigen aan hem, die ze verrigt heeft; en de lof, van wel„ ken zy gevolgd worden, behoort, indien de deugd waar en ongeveinsd „ is, alleen aan hem, die dezelve gevoed heeft." — Overeenkomſtig met deze woorden uit hy zich in eene andere redevoering aan denzelfden Keizer, waar hy zegt (37): „ Want dit hebben wy, zoo ik niet mistaste,

„ ge-

(36) *Orat.* 1. *pag.* 4. *edit. Spanhem. & p.* 5.
(37) *Orat.* 2. *pag.* 92 & 93.

„ gezegd: dat alle toehoorders, die waren lof beminnen, niet flegts die „ byzonderheden, welke niet zelden aan onwaardigen te beurt vallen, maar „ de hoedanigheden van het hart zelven, en de deugden moeten beſchou„ wen, welke zy alleen, die goed en deugdzaam van aart zijn, kunnen be„ zitten. Van dezen hebben wy onze redevoering aangevangen; met de„ zen hebben wy dezelve in haar gantſche beloop doorvlogten; want wy „ hebben ons dit ten regel en rigtſnoer voorgeſteld, naar welken de lof „ van brave mannen en vorſten behoort geſchikt te zijn". Wy meenen de voortreflyke woorden van *Themiſtius*, wiens vernuft, zeden en welſprekendheid door *Themas* (38) ten hoogſten geroemd worden, hier niet met ſtilzwygen te moeten voorbygaan. Want die welſprekende Redenaar heeft in de eerſte redevoeringe, tot lof van denzelfden Keizer *Konſtantius* gedaan, na te voren genoegzaam op gelyke wyze als *Julianus* geſproken te hebben, zich dus uitgedrukt (39): „ Gelijk derhalven Gods werken zyne natuur „ aantoonen, zoo toonen de verrigtingen zelven de koninglyke deugd aan „ allen, die door de werken tot derzelver oorzaak kunnen opgeleid wor„ den". Wanneer iemand zyne aandagt niet op dergelyke leſſen veſtigt, zal hy wel eene breede lijst van voortreflyke verrigtingen opgeven, maar zoo dat de voortreflijkheid der deugd uit dezelve niet zal kunnen begrepen worden, dewijl die niet flegts uit daden, maar uit de geſteltenisſe van het hart zelf moet gekend worden. Want de boozen, gelijk *Plinius* zegt (40), doen ook veel dat lofwaardig is: de beſten alleen behooren geprezen te wor-

(38) *Eſſai ſur les Elog. pag.* 279. 280 & 291. *Tom.* I.
(39) *Orat.* I. *p.* 3. *a.*
(40) *Panegyr. ad Trajan. cap.* 56. *pag.* 260. *Edit. Arntzen.*

worden. En dus is die verhevenheid der deugd, welke wy, wanneer wy aan de natuur en den aart van eene lofreden wenſchen te voldoen, in het licht moeten ſtellen, niet gelegen in benamingen of in luisterryke eertitelen, maar in het ſamenſtemmend oordeel van die menſchen, welke als de bevoegdſte regters over zaken van allerleien aart bekend zijn. Dewijl wy ons gevoelen gaarne ſtaven door ons op het gezag van oude ſchryveren te beroepen, zullen wy hier ook de volgende plaats uit *Plinius* bybrengen (41):

„ De vergetelheid ſloopt en ontluistert eerboogen en ſtandbeelden; altaren
„ en tempels, de nakomelingſchap verwaarloost en vernielt dezelven; daar-
„ entegen vindt een mensch, die de eerzugt verſmaadt en een onbepaald
„ gezag temt en beteugelt, zijn luister door de oudheid duurzaam ge-
„ maakt, en wordt van geenen meer geprezen dan van hun, by wie zijn
„ verdienſten dit noodzakelijk maaken": en elk bevindt zich onder deze noodzakelijkheid. De verhevenheid der deugd kan eenen tijd lang veragt en verwaarloosd worden, doch wanneer zy aan de oogen onttrokken is, wordt zy egter gezogt. Groot is inderdaad het vermogen der deugd; groot is het by alle volkeren, dewijl het niet ſlegts goeden, maar ook kwaden aanlokt om haar te beminnen. Hiervan ſtrekt *P. Scipio* ten getuige, tot wien men zegt dat, nadat hy naar *Linternus* geweken was, om zich aan de afgunst van zyne medeburgeren te onttrekken, de ſtruikroovers zelven gekomen zijn, om, door den naam en roem van dien voortreflyken man bewogen, hem in perſoon te aanſchouwen, en zyne regter hand, door trouw en overwinningen roemrugtig, te mogen aanvatten.

Want

(41) *Als boven, cap. 55. p. 258.*

Want alle volkeren zijn, gelijk *Vellejus Paterkulus* verzekert (42), in dat begrip geweest, dat aan hem, in wiens hart de deugd geworteld was, zeer veel behoorde toegeſchreven te worden, by welke plaats *Ruhnkenius* de woorden van *Livius* zeer gepastelijk heeft aangehaald (43): „ geen geſlagt „ wordt verſmaad, waarin men de deugd ziet uitblinken".

Schoon uit het geen wy tot dus verre gezegd hebben genoegzaam kan aangewezen worden van hoedanigen aart de verhevenheid der deugd zy, lust het ons egter hier eenige aanmerkingen, uit den ſtaat der menſchelyke zaken getrokken, by te voegen. Daar zijn verſcheidene dingen, welke den menſchen groote nuttigheid aanbrengen, en uit dien hoofde allen lof overwaardig zijn: doch dewijl de natuur, altijd vrugtbaar en overdadig is in die dingen, welke der menſchen welzijn bevorderen, voort te brengen en aan te kweeken, haar vermogen in het byzonder ſchijnt te werk geſteld te hebben in het vormen van den menſchelyken geest, en dewijl hare overige geſchenken door een veelvuldig en dagelijksch gebruik minder aanmerkelijk gemaakt worden, zoo wordt zekere Goddelyke kragt en verhevenheid van verſtand, welke maar aan zeer weinigen geſchonken is, en die, wanneer zy ſlegts eenigszins wordt aangekweekt, van dag tot dag nieuwen wasdom krijgt, met regt als het uitmuntendſte werk der natuur geroemd. En wanneer dit verſtand de deugd tot voedſter en leidsvrouw heeft, dan beſpeurt men die volmaaktheid en volkomenheid, welke zoo groot is als wy ons by mogelijkheid kunnen voorſtellen. Dit is het geen door ons in God geprezen wordt. Aan hem eigenen wy altijd alles toe wat in de deugd verheven is,

(42) *Libr.* II. *cap.* CXXVIII *pag.* 489. *edit. Rubnken.*
(43) *Libr.* IV. *cap.* III. *pag.* 363. *tom.* I. *edit. Drakenb.*

is, voor zoo veel wy daartoe met ons verſtand en denkenskragt kunnen opklimmen. Indien 'er dus eenig ſterveling mogt gevonden worden, die met ſcherpzinnigheid van verſtand, met bezadigdheid van gemoed, met goedwilligheid, regtvaardigheid en dapperheid, en met alle andere deugden begaafd zijnde, ten nutte van 't menschdom heeft geleefd, deze wordt voor eene Godheid op aarde aangezien; het voordeel, dat van hem afkomt, wordt door aller mond verbreid, en zijn leven wordt als een voorbeeld ter navolginge aangeprezen. Oudstijds voldeed de dankbare nakomelingſchap aan de gedagtenisſe van zoodanige mannen, door hen als Goden te eeren, door hun ſtandbeelden op te rigten, of ook wel door lofredenen by hunne uitvaart uit te ſpreken. Wy zijn, om zeer goede reden, gewoon deze ſchatting aan de deugd alleenlijk door loffpraken te betalen, welker kragt en aart in de aanwyzinge van de verhevenheid der deugd gelegen is, gelijk ten klaarſten blijkt uit de naauwkeurige en volledige bepaling der lofreden, welke *Ariſtoteles* gegeven heeft, en uit andere byzonderheden, over welken wy gehandeld hebben. Om egter al de voortreflijkheid en juistheid van die bepaling volkomen te begrypen, ſtaat ons te onderzoeken welk oogmerk eene lofreden zich voorſtelt, en welk werk zy eigenlijk te verrigten hebbe.

DERDE HOOFDSTUK.

Over het Oogmerk en Werk van eene Lofreden.

Dewijl in die bepaling van eene lofreden, welke wy hebben voorgeſteld, en volgens welke zy eene reden is, de verhevenheid der deugd aanwyzende, hare natuur en eigenſchappen begrepen zijn, zoo ſtaat ons nu te

overwegen wat zy door die aanwyzing der deugd wil uitwerken, en dit noemen wy haar oogmerk of hare bedoeling, en hoe zy die verhevenheid aanwijst, aan welk laatſte wy den naam van haar werk geven. Het oogmerk van eene lofreden is om aan die menſchen, die met de deugd begaafd zijn, de verſchuldigde eer toe te brengen, en om anderen tot dezelfde betragting op te wekken. En dit is inderdaad eene edele bedoeling; want hoe kunnen wy in dit leven op verhevener wyze te werk gaan, dan wanneer wy toonen door eene befeffing van het ſchoone en betamelyke, en door liefde tot de deugd dermate getroffen en ontvonkt te zijn, dat wy, by alle gepaste gelegenheden, den roem en lof der geenen, die de grootſte voordeelen, welke de nakomelingſchap nog mag genieten, aan het menschdom hebben toegebragt, in eene ſierlyke taal en met eene deftige wyze van zeggen willen verbreiden, en daardoor inderdaad uitwerken dat anderen, terwijl zy de voortreflijkheid van de deugden dier menſchen als in een tafereel zien afgemaald, zich door die verbreidinge en door de beſchryving van wel uitgevoerde daden, zoo ſterk getroffen vinden, dat zy niet ophouden alle mogelyke pogingen aan te wenden, zoo lang als zy de gedagtenis van hunnen naam by de nakomelingen niet lofwaardig en roemrugtig gemaakt hebben. Wy hebben reeds uit *Polybius* aangetoond dat de Romeinen de tedere gemoederen van hunne kinderen met deze goede begrippen en leeringen vervulden, en dat zy voornamelijk daardoor beheerſchers der waereld geworden zijn; voor hun, die den ſtaat buitens lands wezenlyken dienst gedaan hadden, waren by hunne terugkomst ſtandbeelden en eerteekenen gereed gemaakt; voor hun werd eene zegepraal met den luisterrijkſten toeſtel vervaardigd, en naar die hooge eerbewyzingen ſtond het ieder burger, edel of onedel, rijk of

arm

arm, vry te tragten; eene zaak was 'er, door welke dezelven konden verkregen worden, de beproefde deugd namelijk van een braaf man. Met regt heeft derhalven de voortreflyke Engelſche Schryver *Middleton*, in de uitmuntende voorreden, welke hy voor het leven van *Cicero* geplaatst heeft, dit als eene reden bygebragt, waarom de menſchen, die heden leven, niet met de ouden, noch ten aanzien van hun vernuft noch ten aanzien van hunne geleerdheid of daden, kunnen vergeleken worden. Want men zal ligtlijk begrypen dat het menschlijk geſlagt tot de hoogſte volmaaktheid gekomen is by volkeren, onder welken deze belooningen der deugd in de ruimſte mate geſchonken werden. Elk moet egter erkennen dat dit einde der Lofreden niet kan bereikt worden dan door iemand, die volkomen weet hoe de daden, in welken de verhevenheid der deugd plaats heeft, behooren geſchikt te worden: want de beſchryving van het geheele werk moet zoodanig zijn dat zy ons op het eerſte gezigt behaagt; dat zy, by nadere overweging en onderzoek, onze aandagt gekluiſterd houdt, en ons blijft behagen; hierin is eigenlijk de post van den Lofredenaar gelegen, en deze is niets anders dan de weg en de wyze, welken men moet volgen om tot het gezegde einde te komen. Dus moet hy, die zijn werk in dit geval naar behooren wenscht te verrigten, eensdeels de leer wegens alle deugden, welker verhevenheid hem ſtaat te verklaren, grondig kennen, andersdeels moet hy door eene langdurige ondervinding groote kennis van der menſchen aart en natuur verkregen hebben: want de uitgebreidheid en verhevenheid der deugd moet ἐμφανίζεσθαι, dat is klaar en duidelijk vertoond, en den menſchen zoo onder het oog gebragt worden, dat zy dezelve gewilliglijk omhelzen, en met verſchuldigde loffpraken vereeren. Met

zeer veel reden heeft *Iſokrates* in *Evagoras* gezegd (44); „ het is moeije„ lijk de deugd van een mensch in eene redevoering te pryzen": nademaal hy, die prijst, door zulk een fijn gevoel van het eerlyke en betamelyke getroffen, bewogen en aangedreven moet worden, en door zulk eene ſterke zugt voor de ſchoonheid der deugd ontvonkt zijn, dat hy die bevalligheid, welke zijn eigen eerbied en verwondering tot zich trekt, aan anderen met levendige kleuren affchildere, en haar zoo doe voorkomen dat de deugd zelve, daar zy genoegzaam voor ons gezigt geſteld wordt, dat wonderbaar verlangen opwekt, het welk *Plato* zegt dat de Wijsheid, indien zy zigtbaar aan ons verſcheen, zoude verwekken. Want dit is het eerſte en laatſte, dat in eene Lofreden gevorderd wordt; en daar is geene andere reden, waarom *Thomas*, die niet ſlegts verſcheidene fraaije Lofredenen over groote mannen opgeſteld, maar ook zeer wel onderzogt en aangetoond heeft hoedanig derzelver vorm in iederen leeftijd geweest is, de drie ſamenſpraken van *Plato* over *Sokrates*, als zeer volmaakte Lofredenen heeft aangemerkt (45), ſchoon dezelven niet onder die benaming voorkomen. De Schryver heeft dus aan zynen geest den teugel gevierd, en van alle ſieraden en deftigheid der welſprekendheid gebruik gemaakt, om ons de ware verhevenheid van ziele in den ſtervenden *Sokrates* te vertoonen: want in zynen perſoon wordt de grootſte deugd, in eenen ſtaat van verdrukkinge, door den Goddelyken *Plato* afgeſchilderd: men kan naauwlijks zeggen welke uitwerkſels dit hebbe voortgebragt. *Cicero* heeft *Phaedon* nooit gelezen, zonder in tranen uit te barſten. Men heeft nimmer grootſcher en ſtatelyker ver-

(44) *Pag.* 190. *edit. Wolf ſeu Steph.*
(45) *Eſſai ſur les Eloges. tom.* 1. *pag.* 82. 90. *& ſeqq.*

vertooning van de deugd kunnen vinden. De dood van een' regtvaardig man verſchaft op zich zelf aan eenen Lofredenaar eene zeer ruime ſtof van ſchryven; maar indien deze regtvaardigheid door boosheid onderdrukt wordt, indien de waarheid door de dwaling ter ſtraffe geſleept wordt, indien de onſchuld ſtraffen en folteringen, voor de ſchuldigen vastgeſteld, moet ondergaan, indien men dien regtvaardigen man, reeds op het punt van ſterven, genoegzaam van allen byſtand verſtoken ziet, niets hebbende, waarop hy zijn vertrouwen mag vestigen dan God en eenige weinige vrienden, die hem met tranen in de oogen verzellen; indien hy ondertusſchen door geene ontroering des gemoeds bewogen of geſlingerd wordt, maar bedaard en gerust de weenende en klagende vrouwen afwijst, die leſſen, welke hy te voren aan zyne bloedverwanten en medgezellen heeft gegeven, herhaalt, en omtrent zyne huislyke zaken, welke hy wenscht dat volvoerd worden, met rustigheid ſchikkingen beraamt: indien hy, met aflegginge van allen toorn en haat jegens zyne vyanden, het lot van zyne medeburgeren en moorderen, welken hy altijd, met alle mogelyke moeite, tot eene betere denkwyze poogde op te leiden, meer betreurt dan zijn eigen, en hun volkomene vergiffenis verleent: indien hy eindelijk, ſteunende op die zelfde grootheid en bedaardheid van hart, welke ontſtaat uit de betragtinge der deugd, en de bewustheid van wel gedaan te hebben, met vertrouwen te kennen geeft dat hem na den dood niets te vrezen ſtaat, en zyne ſchuldelooze oogen in het midden van ligchamelyke ſmarten, voor het laatst ten hemel heft, terwijl de dood dezelven onmiddelijk doet verſtyven, dan weet ik niet waar men grooter, of een mensch waardiger lofreden zoude kunnen vinden, inzonderheid indien dit alles met deftigheid en eenvoudigheid, zonder eenigen omſlag van gezogte woorden, of zon-

der opeenſtapeling van Rederijkkunſtige Figuren wordt voorgeſteld: niet omdat wy de taalſieraden in dergelyke gevallen afkeuren, maar omdat wy eene welgepaste eenvoudigheid, uit welke de waarheid gekend wordt, der hoogſte goedkeuringe waardig agten. Alle ydele tooi moet dan verbannen blyven; en een lofredenaar moet ontvouwen tot welk eene hoogte de deugd in het hart der ſtervelingen zich kan verheffen, en dus aanwyzen hoe een wijs man op alle menschlyke zaken nederziet; hoe hy van niemand kan beledigd worden, en in zichzelven gelukkig is; hoe vele voordeelen uitgevondene konſten en wel ingerigte onderwyzingen der menschlyke ſamenlevinge hebben aangebragt; hy moet eindelijk pogingen aanwenden om, terwijl hy voordraagt hoe voortreflijk en heilzaam en aller navolginge waardig het leven dier mannen geweest is, die, met verwaarloozinge van hunne eigene belangen, de grootſte gevaren gewilliglijk ondergaan hebben om anderen van nut te zijn, zich die rijkheid en kragt van zeggen eigen te maken, welke men ons berigt heeft dat in *Perikles* heeft plaats gehad (46), opdat hy in de harten der geenen, die hem hooren, eenige prikkels agterlate. Wy hebben gezien hoe fraai *Plato*, deze ſchrijfwyze volgende, de verhevenheid der deugd in den perſoon van *Sokrates* heeft afgeſchilderd, en zich dus van den post eens lofredenaars volmaaktelijk gekweten. Onder de beste opſtellers van lofredenen ten dezen aanzien behoort ook de tijdgenoot van *Plato*, *Xenofon*, geteld te worden, die, naar het oordeel van *Cicero* (47), door het pryzen van *Sokrates* en van Koning *Ageſilaus*, zekerlijk meer ter hunner vereeuwiginge heeft toegebragt dan alle konſtenaars door alle

(46) *Cic. de Orat. Libr.* 3. *cap.* 34.
(47) *Ad Famil. Lib.* 5. *Ep.* 12.

alle afbeeldingen en ſtandbeelden. Dus moeten zy, die den pligt van goede lofredenaren wenſchen waar te nemen, in navolginge van het voorbeeld der genoemde ſchryveren, ons de deugd voorſtellen, zoo als zy zich in allerleie voortreflyke verrigtingen en brave daden beminnelijk en heilzaam maakt voor het menſchelijk geſlagt; het zy hy, die geprezen wordt, boven anderen uitmunte door dapperheid, het zy door regtvaardigheid, het zy door wijsheid en bedaardheid; en deze deugden moet een lofredenaar zoo volkomen, en zoo als zy, naar het oordeel der menſchen, bevallig en agtenswaardig gekeurd worden, beſchryven, dat zyne beſchryvingen indruk maken op aller harten, en in dezelven onuitwischbaar zijn. Om dit met eenen goeden uitſlag te verrigten, heeft men voornamelijk twee misſlagen te vermyden; de eerſte is dat men geenen ſchijn geve van iets dat kwaad is te willen bybrengen; dat men zich niet ophoude met die dingen te melden, die nu of dan in hun, welken wy pryzen, door ſommigen misprezen zijn, en niet lang op de weerlegging dier tegenwerpingen ſtil ſtaa: want *Theon* leert ons te regt die dingen te vermyden, wanneer hy zegt: „Lasteringen moet men geheel overſlaan (als die het gedenken „aan euveldaden verlevendigen) of men moet met groote omzigtigheid van „dezelven ſpreken, opdat men niet onvoorzigtiglijk eene verdediging in „plaatſe van eene lofreden ſchryve: want men behoort hen, die aan eenige „misdaad ſchuldig zijn, te verdedigen, maar hem, die door eenige deugd „uitmunt, te pryzen." (48) De andere misſlag is van eenen gantsch anderen aart: maar heeft ook zeer dikwijls plaats in deze wyze van pryzen; uit

(48) *Progymn. pag.* 105.

uit welken hoofde wy denzelven hier ſlegts in het voorbygaan aanroeren; maar, wanneer wy over den vorm der lofreden moeten ſpreken, zullen wy deszelfs affchuwelijkheid en kwaadaartigheid breeder aanwyzen. Men moet namelijk zorgen dat men, geneigd zijnde om iemand in eene Lofreden te pryzen, zulks niet doe om iemands goede gunst te winnen, of door vleizugt genoopt, het geen allerſchadelijkst is voor de deugd, die naar waarheid en onbezoedeld moet vertoond worden, en welker verhevenheid door niets meer benadeeld of ongepaster voorgedragen wordt, dan door eene opgeſmukte en bedrieglyke taal. Waar ter plaatſe of in welk mensch een ſchryver deze verhevenheid der deugd moge aantreffen, moet hy dezelve alleen eerbiedigen, zy moet al zynen yver wekken, en het is zyn pligt zich eeniglijk te verlustigen in haar te beſchouwen en naar waarheid te beſchryven. Geene aanmerking van waardigheid, of van bloedverwantſchap, of zelfs van vriendſchap behoort tusſchen beiden te komen, om hem van dit voornemen te doen afwyken. In een mensch wordt geene volſtrekte en volmaakt Goddelyke deugd gevorderd, met welke, toen de Romeinſche vryheid was te niet gegaan, en de tugt begon te wankelen, ydele en ondraaglyke Redenaars en Digters zich niet geſchaamd hebben hunne ondeugende en gedrogtelyke Keizers op te pronken. Hoe groot en verheven de lofreden van *Plato* en *Xenofon* over *Sokrates* moge zijn, vindt men in dezelve egter kenmerken van de menschlyke Natuur, welke niet moet verbannen of uit het oog verloren worden. De beste ſtruikelt nu of dan, maar dat ſtruikelen ſtrekt hem geenszins tot ſchande. Hy rigt zich terſtond weder op, verbetert zyne dwaling, en die verbetering maakt hem niet zelden door de deftige wyze, op welke zy geſchiedt, nog grooter en doorlugtiger. Een Lofredenaar behoort dan zyne redevoering zoo in te rigten, dat hy

niet

niet door beloften of bedreigingen bewogen ſchyne, maar doe blyken dat hy dezelve op zijn eigen goedvinden en uit vrye keuze ondernomen heeft, om der deugd de verdiende belooningen te doen verwerven, en anderen tot eenen gelyken yver in het weldoen aan te moedigen. Want dit niet in het oog houdende, zal hy het einde, het welk hy zich heeft voorgeſteld, nimmer bereiken, dat is hy zal nooit overtuiging in zyne Toehoorderen of Lezeren te weeg brengen. Niemand is in zoo verre vervreemd van de menschlijkheid, of hy zal op het zien van de werkzaamheid der deugd getroffen worden, en dat geen wenſchen te volvoeren, waarover hy zich in een' ander verwondert; doch wanneer dat zelfde mensch begrijpt dat hy door eene valſche afbeelding der deugd is misleid geworden, en dat men zeker gedrogt onder hare gedaante heeft doen voorkomen, dan beſpeurt hy veel meer de grootheid der verkeerdheid van de menſchelyke Natuur dan de verhevenheid van de deugd: welk alles duidelyker zal blyken, wanneer wy zullen verklaard hebben van welken aart de ſtof en de vorm eener Lofreden zy, en hoe zy behoore geſchreven te worden.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de Stoffe en den Vorm eener Lofreden.

De ſtof, die het onderwerp eener Lofreden uitmaakt, is de verheven heid der deugd. Geleerde mannen zijn het niet eens wegens de wyze, op welke deze deugd behoort bepaald te worden. Wy hebben reeds aange-

merkt (49) hoe de bepaling zy, welke *Ariſtoteles* van de deugd heeft gegeven. Dat de oude *Pythagoreërs*, de *Platoniſten*, en ook de *Stoicynen*, de deugd gemeenlijk bepaald hebben te zijn eene navolging der Godheid, ὁμοίωσις θεῷ, is te bekend om eenig bewijs noodig te hebben. Dit heeft ook *Cicero* in het oog gehouden, wanneer hy, in het eerſte Boek over de Wetten (50), de deugd, volgens de *Stoicynen*, dus bepaalt: „de deugd „ is niets anders dan eene volmaakte en allerverhevenſte natuur": en in eene andere plaatſe zegt hy (51): „ het geen nu volmaakt is, dat is deugd; „ zy is als de volkomenheid der natuur, en de uitmuntendſte hoedanigheid „ der ziele". Wy hebben egter reeds aangemerkt (52) dat deze deugd verſcheidene deelen heeft, welker getal niet wel kan bepaald worden: en dewijl wy nu moeten handelen over de ſtoffe der lofredenen, die in de deugd zelve beſtaat, zullen wy derzelver natuur en deelen een weinig naauwkeuriger verklaren.

Wy zullen, in navolging van *Plato*, van *Cicero*, en van den onbekenden Schryver der Rhetoriſche Boeken aan *Herennius* (53), die deze deelen omſtandiglijk heeft beſchreven, voornamelijk vier van dezelven opnoemen, welke zijn Wijsheid, Regtvaardigheid, Kloekmoedigheid en Ingetogenheid. De Wijsheid wordt beſpeurd in het doen van eene ware onderſcheiding en verkiezing tuſſchen goed en kwaad; zy is ook ſchranderheid en uitmuntende bedrevenheid in eenige konst of wetenſchap, beſtaande in het geheugen

(49) *Hoofdſt.* 1.
(50) *Cap.* 8.
(51) *Academic. Lib.* 1. *Cap.* 5.
(52) *Hoofdſt.* 1.
(53) *Libr.* 3. *cap.* 2.

gen van zeer vele zaken, en in de ondervinding van verſcheidene dingen. De Regtvaardigheid is die deugd, welke aan elk met getrouwheid en billijkheid regt doet, en dat met naauwgezetheid in het oog houdt; welke noch door gebeden, noch door belooningen, noch door gunst, noch door gevaar, noch zelfs door heimelyke vyandſchap, van haren pligt kan worden afgetrokken. De Kloekmoedigheid is die hoedanigheid, welke naar groote zaken ſtaat, en lage veragt; welke zonder voordeel en belooning, zelfs met moeite en gevaar, pogingen aanwendt om anderen van nut te zijn. Ingetogenheid is die deugd, welke de al te groote begeerten naar eer, rijkdommen, en ſoortgelyke zaken verbant; en ieder ding naar zyne waarde en nuttigheid juist weet te bepalen: die noch door voorſpoed opgeblazen noch door tegenſpoed neerſlagtig wordt. Schoon men nu doorgaans wel gewoon is deze deugden dus te verdeelen en te onderſcheiden; ſchoon men het werk en den post van iedere dezer deugden afzonderlijk kan roemen en voordragen, moet egter het voornaamſte vereischte van eene volmaakte lofreden in het voorbeeld van eene volmaakte deugd geſteld worden; welke niet van eenig lid beroofd, niet in eenig opzigt verminkt of vaneen geſcheurd, maar ongeſchonden, geheel en volkomen door eenen lofredenaar behoort vertoond te worden, gelijk *Plutarchus*, in zijn Boek over de zedelyke deugd, aanteekent dat *Menedemus* de *Eretrier* onder de Ouden geoordeeld heeft (54); daar hy zegt: „*Menedemus*, wiens vaderland *Eretria* geweest is, heeft en de „ veelheid en de verſcheidenheid der deugden weggenomen, omdat hy oor„ deelde dat 'er maar eene deugd was, aan welke verſcheidene benamingen „ ge-

(54) *Pag.* 440. *edit. Rualdi & pag.* 784. *edit. Steph.*

„ gegeven werden: want, zijns agtens, werd dezelfde zaak matigheid, dap-
„ perheid en regtvaardigheid genoemd, even als een en het zelfde wezen den
„ naam van mensch en ſterveling draagt." Het is ons egter niet onbekend dat die volkomenheid van nature, welke alle de byzondere deelen der deugden bevat, geenszins by menſchen plaats heeft; en dat men al zeer wel behoort voldaan te zijn, wanneer zich maar eenig ſchijnſel van deugd in hun vertoone. Hoe volmaakter en uitgebreider nogthans de deugd is van den geenen, wien men wil pryzen, zal ook de lofreden des te beter en uitvoeriger moeten zijn: want het is haar werk de verhevenheid der deugd aan te toonen. Deze verhevenheid der deugd nu, welke de ſtof eener lofreden uitmaakt, kan niet aan het ligchaam worden toegeſchreven, het welk, ſchoon het al eenigen lof moge waardig zijn, egter van iets anders afhangt, en niet vatbaar is voor die deugden, van welken wy geſproken hebben. Wy, die voorgenomen hebben alleenlijk over zulke lofredenen te handelen, die menſchen tot haar voorwerp hebben, oordeelen dat de deugd ſlegts plaats heeft in het verſtand, in den wil, en in de zeden der menſchen, en dat zy, zich daar vertoonende, lofwaardig moet geagt worden. Indien dan een ſterveling alle zyne gedagten en daden regelt met oogmerk om het menschlijk geſlagt van nut te zijn; of, gelijk *Tacitus* in het leven van *Agrikola* ſpreekt (55), „indien iemand volkomen voldoet
„ aan alle die ware vereischten, welke de deugd vordert," dan wordt den Redenaar onbetwistbaar eene zeer ruime ſtof tot pryzen opgeleverd. Uit den vorm eener lofreden kan men begrypen hoe deze ſtof moet behandeld worden.

(55) *Cap.* 44.

den. Die vorm is een λόγος, welke de deugd ἐμφανίζει, dat is eene ware reden, niet een μῦθος, die tegen dezelve wordt overgeſteld, maar zulk eene reden, die het juiſte en ware beeld der deugd afmaalt. *Plato* en *Xenofon* en anderen, die eenvoudiglijk, by wyze van ſamenſpraken, lofredenen hebben opgeſteld, en de verhevenheid der deugd dus doende aangewezen, worden om geene andere reden van de nakomelingen geroemd, dan omdat zy de waarheid, welke de ſtof en vorm van eene lofreden volſtrektelijk vorderen, in alle opzigten in het oog gehouden hebben. Dit behoort van allen, die genegen mogten zijn om menſchen te pryzen, te worden naargevolgd. En hierin kan een lofredenaar des te gemaklyker ſlagen, omdat het geenszins noodig is dat hy zich bezig houde met het optellen van alle die byzonderheden, welke iemand verrigt heeft, maar ſlegts die daden behoeft uit te kiezen, uit welker melding blijkt dat hem, die geprezen wordt, alle ware lof mag worden toegevoegd. Want men agt niet, gelijk *Plinius* zeer wel heeft aangemerkt (56), dat hy, die de getrouwſte in eenig verhaal geweest is, juist het best heeft geprezen. Men kan de eene of andere dwaling van iemand, wien men prijst, bedekken, of zelfs in het geheel niet melden; maar de dingen die vermeld en geroemd worden moeten in alle opzigten met de waarheid overeenkomen; om ten klaarſten te toonen dat men dit inderdaad in het oog houdt moet de ſtijl der redevoeringe op zekere wyze geſchikt zijn; waaromtrent wy, ſchoon wy 'er een weinig lager meer van denken te zeggen, hier egter het volgende aanmerken: ſchoon het bovenal de pligt van eenen lofredenaar is de

(56) *Panegyr. Cap.* LVI. *pag.* 260. *edit. Arntzen.*

de voortreflyke daden des genen, dien hy ondernomen heeft te pryzen, met woorden te verheffen, uit te breiden, door gepaste ſieraden der Rederijkkunst in een gunstig licht te doen voorkomen, en zich van dien tooi van woorden te bedienen, welke de meeſte kragt heeft om het gemoed van den Lezer te vermaken en te ſtreelen, waartoe de bedoeling dezer ſoort van lofredenen voornamelijk kan gebragt worden, moet egter een lofredenaar zorgen van door eene al te groote opeenſtapeling van overdragtelyke wyzen van ſpreken, die de lofreden merklijk ontluistert, niet tot die gezwollenheid van ſtijl te ryzen, dat hy de deugd zoo afmaalt, als zy in geen mensch kan vallen, of door eene onwaarſchijnlyke beſchryving van een perſoon, of door een ongeloofbaar verhaal van daden, by den lezer, dien hy moet overtuigen, allen invloed en gezag verliest, welk gebrek *Thomas*, die voor het overige een vriend is van rederijkkonſtige bloempjes en geeſtige zeggingen, zeer wel heeft gekend en gepoogd te vermyden. (57) Het is inderdaad eene moeijelyke zaak in iemands lof zoo uit te weiden dat men binnen de behoorlyke palen blyve; doorgaans zijn wy, in dit geval, gewoon te veel toe te geven aan die opgewekte bewegingen der ziele, door welken de waarheid haar ſieraad verliest, dewijl wy veel aan de vriendſchap, en nog meer aan het vermogen afſtaan; want zoo de ſtervelingen iets, welks gebruik ongemeen heilzaam is, misbruikt hebben, maakten zy zekerlijk misbruik van de lofredenen. Dewijl 'er geene ſoort van redevoeringen is, gelijk de meermalen aangehaalde ſchryver, *Cicero* zegt (58), die ruimer ſtof voor den Redenaar, of nuttiger voor

(57) *Eſſai ſur les Eloges, tom. 2. p. 150.*
(58) *Partit. Orat. §. 69. p. 707. Edit. Erneſti.*

voor de burgerſtaten kan opleveren, of waarin de Redenaar zich meer met de beſchouwinge van deugden en ondeugden kan bezig houden, dan de lofreden? is 'er ook geene, die meer tot nadeel en oneer van het menschlijk geſlagt is gebruikt geworden? Want daar in de vroegſte tyden eerzangen en lofredenen ſlegts, na den dood, aan die menſchen werden toegewijd, welke hunne tijdgenooten van onheilen en gevaren verlost en hen tot eene betere levenswyze opgeleid hadden; daar men in die lofredenen altijd de eer bedoelde, welke als eene aangename belooning aan de deugd werd toegewezen; zijn egter de menſchen in latere tyden allengs van die oude manier van pryzen afgeweken, en het geen te voren beſtond in eenvoudige dankbetuigingen, of in op zuilen geſchrevene loffpraken, is vervolgens verbasterd in winderige, ydele en ongerijmde ſnorkeryen, aan welken men den naam van openbare lofredenen heeft gegeven.

Waaragtig is hier het zeggen van *C. Nepos* in het leven van *Miltiades* (59) „Gelijk de eerbewyzingen van het Roomſche volk eertijds „ zeldzaam en weinig omſlagtig waren, en uit dien hoofde tot grooten „ roem ſtrekten, daar zy nu algemeen uitgedeeld en verſleten zijn, zoo „ vinden wy ook dat het eertijds by de Athenienſers is geſteld geweest." Dit kan volkomelijk op de Lofredenen worden overgebragt. Om dit aan te toonen kan men geen duidelyker bewijs bybrengen dan dat men, daar die oude volkeren voornamelijk altijd gewoon waren in hunne Lofredenen te zingen en te verbreiden de deugden hunner voorouderen, die hen uit de banden der ſlavernye verlost, en in eenen ſtaat van zegenryke vryheid herſteld

(59) *Cap.* VI.

ſteld hadden, en die zichzelven en al het hunne aan het algemeene welzijn hadden toegeheiligd, zoo ver van deze denk- en handelwyze is afgeweken, dat de Keizers, die in latere tyden regeerden, niet ſchroomden bevelen te geven om zoodanigen te pryzen, welken zy zelven hadden laten ombrengen. De vryheid heeft een zeer naauw verband met de waarheid; waar de eene verbannen is, zal de andere vrugteloos gezogt worden. Gantsch onderſcheiden was de leer, welke de Barden voorſtonden, van die, door welke hongerige Redenaars en Digters de kost poogden te winnen. De eerſten volgden het leger, en verbreidden, by den aanvang van ieder gevegt, door hunne gedigten, den lof van die helden, welke met kloekmoedigheid ſtrydende voor het vaderland geſneuveld waren; zy joegen elk ſchrik voor ſlaverny aan, en boezemden zugt tot vryheid in, op zulk eene ernſtige en uitmuntende wyze, dat de edelaartige jeugd, door hunne woorden opgewekt, eenen ontydigen dood zeer hoog boven eene ſchandelyke vlugt waardeerde. De anderen, zich toeleggende om de ooren der Koningen te ſtreelen, waren of gewoon hunne ligchamen in de paleizen te koeſteren, of zy leidden een zeer veragtenswaardig en ellendig leven, op de oogwenken van een' ander, als onderworpen aan dwingelanden, en dorsten geen woord voortbrengen, dat niet geſchikt was om de gunst van eenen magtigen te winnen. Indien *Cicero* reeds lang geleden geklaagd heeft (60), dat de hiſtorie van het Roomſche volk was vervalscht geworden door lofredenen, naardien elk gaarne zag dat die dingen, welke met lof volvoerd waren, aan zyne ouderen en verouderen werden toegeſchreven, wat zullen

(60) *Brut. ſive de clar. Orat. cap. 62.*

len wy dan oordeelen te moeten denken van hun, die de ſtof van pryzen door hunne leugenen zoo ſchandelijk bezoedeld hebben, dat zy dezelve niet zoo zeer wilden ſtellen in eene volkomene vereeniging van allerleie deugden, als wel in eene ydele ſamenkoppeling van allerleie ondeugden; die ſchandvlekken en wanſchepſels onder het menschlijk geſlagt als Goden erkend, en hun als zoodanigen hunne eerbetooningen opgedragen hebben? Hiervan vindt men bewyzen in alle die lofredenen, welke ſederd die tyden, waarin Rome heeft opgehouden onder de Burgemeeſteren te ſtaan, tot ons gekomen zijn. Eene groote meenigte van dezelven is onder de regering van *Konſtantinus den Grooten* in de waereld geſtoten; doch dezen zijn niet anders dan optellingen van de buitenſporige wreedheden der Vorsten, als in het byzonder die lofreden, welke *Euſebius van Caeſarea*, die misſchien de eerſte lofredenaar onder de Christenen geweest is, aan *Konſtantinus den Grooten*, heeft toegeſchreven. En dit is zoo waaragtig dat men, behalven Keizer *Julianus*, *Libanius*, *Themiſtius*, en eenige weinige anderen, die zich door hunne deugden roemrugtig gemaakt hebben, in die tyden genoegzaam geenen Redenaar zal kunnen vinden, wiens tong niet veil geweest is om die ondeugden der Keizeren, welken een deugdzaam mensch niet dan met zekeren ſchrik kan hooren melden, of te pryzen, of ten minſten te verdedigen. Misſchien moet men ook nog *Papinianus* van dezen uitzonderen (61), die, wanneer *Karakallus*, zynen broeder hebbende doen ombrengen, van hem vorderde dat hy die euveldaad uit zynen naam voor den Raad en voor het Volk ontſchuldigde, gezegd wordt geantwoord te hebben,

(61) By *Ael. Spartian. in vita Ant. Caracalli cap. 8.*

ben, *dat een broedermoord niet zoo gemaklijk ontſchuldigd als gepleegd kon worden*, welke vrye taal men verhaalt dat hem het leven gekost heeft. Doch zulk een dood is veel hooger te agten dan het leven van alle die kruipende en veragtenswaardige lofredenaren. Gelijk het derhalven laag en ſchandelijk is de ſtof der lofredenen, die in de ware deugd moet geſteld worden, met valſche daden of ſprookjes te overladen, zoo is het ook geheel onbeſtaanbaar met derzelver vorm, door welken de verhevenheid der deugd wordt uitgedrukt. Men moet erkennen dat deze aanhoudende zorg voor de waarheid niet minder voegt aan eenen lofredenaar dan aan eenen ſchryver van hiſtorien of levensverhalen. Want allen, die in de ſchriften dier ſchryveren genoegen vinden, vinden 'er genoegen in omdat zy beſpeuren dat zy uit dezelven den aart en de hoedanigheid van het menschlijk hart kunnen leeren, en door de kennisſe van de oorzaken der dingen voorzigtiger gemaakt worden; maar niet omdat zy, dezelven lezende, door verzierde vertellingen en ydele afbeeldingen van dingen, die nimmer eenig beſtaan gehad hebben, verkiezen bedrogen te worden.

Iemand zal hier mogelijk vragen, nademaal deze dingen even noodzakelijk zijn voor eenen hiſtorieſchryver en levensbeſchryver als voor eenen lofredenaar, welk onderſcheid 'er dan tog moge zijn tusſchen eenen hiſtorieſchryver, eenen ſchryver van levensverhalen, en eenen lofredenaar. Indien men in dit geval, tot beter begrip van den vorm der lofreden, ook ons oordeel begeert te weten, zoo meenen wy dat tot den post van Hiſtorieſchryver behoort dat hy zich met alle mogelyke naauwkeurigheid bevlytige om der burgerſtaten en landen opkomst, aangroei, lotveranderingen en ondergang te verhalen, der menſchen verrigtingen, zeden en inſtellingen

in

in geſchrifte te brengen, en alles wat op de geheele aarde gebeurd is, voor zoo veel zyne wyze van ſchryven zulks toelaat, getrouwlijk voor te dragen, zonder ondertuſſchen, daar het behoort, die leſſen van wijsheid over te ſlaan, welke door de ondervinding zijn gewettigd geworden, en door welken *Polybius* zich heeft beroemd gemaakt. —— Doch in eenen Levensbeſchryver wordt niets van dit alles gevorderd, dewijl hy overvloediglijk voldoet, wanneer hy, naar het voorbeeld van *C. Nepos*, alle de daden en woorden van den man, wiens leven hy onderneemt te beſchryven, zoo als zy geweest zijn, zoo wel goede als kwade, naar waarheid verhaalt, en niets overſlaat, wat tot opheldering der verrigtingen, tot de kennis der lotgevallen, en tot eene regte bevatting van den aart van zijn voorwerp op eenigerleie wyze kan ſtrekken. Maar een Lofredenaar, die zich niet minder dan een hiſtorieſchryver of een ſchryver van levensverhalen aan de waarheid moet houden, kiest alleenlijk die daden uit, welke eerlijk, betamelijk en verwonderinge waardig zijn, en de verhevenheid der deugd des genen, van wien geſproken wordt, voornamelijk aanwyzen; en dus houdt hy zich eeniglijk bezig met het verhaal en de uitbreiding van die byzonderheden, door welker volvoering iemand lof gewonnen heeft. Verſcheidene dingen kunnen door de lofredenaren worden overgeſlagen, mits dat het beeld der deugd maar geheel en volkomen door hun worde afgemaald; en opdat het zich vertoone, uitkome, luiſter kryge en door treffende rederijkkunſtige ſieraden in vollen dag geſteld worde, moeten alle zegswyzen en woorden beſchaafd en naar den aart der zaken geſchikt zijn. Daar zijn'er, die met *Bayle* (62) en anderen oordeelen dat in lofrede-

(62) *Oeuvres diverſes tom. I. pag. 92.*

redenen behoort gemeld te worden op welken dag, ja genoegzaam op welke uur hy, wiens lof wordt voorgedragen, geboren is, wie zyne ouders, wie zyne voorouders geweest zijn, hoedanig zijn uiterlijk gelaat, hoedanig de geſtalte van zijn ligchaam geweest zy, en eindelijk welk levenseinde hy gehad hebbe. Wy, die in dit geval aan elk zijn oordeel vry laten, en niet ſtoutelijk bepalen welke zyde iemand behoore te verkiezen, meenen egter dat men deze byzonderheden ſlegts in zoo verre moet voordragen, als zy iemands levenswandel en zeden roemrugtiger maken, en eenige kragt hebben om de verhevene daden des genen, van wien men ſpreekt, licht of luiſter by te zetten.

Uit het geen wy tot dus verre gezegd hebben, ſtellen wy vast dat de ſtof en de vorm van de lofreden genoegzaam kan begrepen worden. Doch hier kan eene zwarigheid ontſtaan, die wy, onzes oordeels, ter dezer plaatſe moeten oplosſen; of namelijk de ſtof of vorm der lofreden belette levenden te pryzen, dan of men dien pligt alleenlijk aan geſtorvenen ſchuldig zy. Het valt gantsch niet gemaklijk deze vraag te beantwoorden. Want ſchoon de ware deugd altijd gelijk blijft aan zichzelve, en noch door toeval noch door tijd ooit kan veranderd worden, is het met der menſchennatuur egter zoo gelegen dat zy eerst de ſtandvastigheid der deugd in twijffel trekken, en geen vasten ſtaat maken op de daden van anderen, voordat zy het laatſte bedrijf van derzelver leven zien ten einde gelopen.

Daarenboven zijn wy niet geneigd om den lof der menſchen, zoo lang als zy leven, met onpartydigheid aan te hooren, en wy zijn altijd gereeder om in hun, welken wy niet kunnen navolgen, iets berispelijks te vinden, dan hen te pryzen. Doch wanneer de dood tusſchen beiden gekomen

men is, wordt het oordeel vryer, en de redenen van pryzen komen minder gedwongen, en minder aan vleizugt onderworpen, voor. Menigwerf wordt de lof, dien men aan levenden weigert, aan geſtorvenen, gereedelijk toegewezen. Dit begreep ook *Propertius* toen hy zeide (63):

Maar de eer, die my de nijd misgund heeft by mijn leven,
Wordt my, met dubble winst, geſchonken na mijn' dood.
De nazaat geeft ons lof, maalt alles als verheven.
Als 't ligchaam rust in 't graf, dan wordt de roem vergroot.

Het is baarblijklijk dat men van menſchen, onder welken haat en nijd regeren, geene andere handelwyzen kan verwagten. Daarenboven zal hy, wien het lust alle die lofredenen, welke den lof van levenden bevatten, met naauwkeurigheid te onderzoeken, ligtelijk begrypen dat dezelven niet zoo zeer lofredenen als wel dankbetuigingen zijn, welke aan den een' of ander, die door zijn gezag groot vermogen had, uit hoofde van wel geſlaagde of heldhaftige daden werden toegewijd. Want het is onnoodig van zoodanige te ſpreken, welke de boosheid of de listige vleizugt heeft uitgevonden. Dus bevat die hoog geroemde Redevoering van *Plinius*, welke hy tot eer van *Trajanus* heeft opgeſteld, wel den lof van den Keizer, maar is nog veel meer geſchikt om den Vorst te vermanen en op te wekken om die goede dienſten, welke hy aan het menschlijk geſlagt had begonnen te bewyzen, op dien zelfden voet te agtervolgen, waardoor *Trajanus* dien roem zoude winnen, welke niet door eerteekenen en ſtandbeelden,

(63) *Libr. 3. Eleg. 1. vſ. 21—24. edit. Broukh.*

den, maar door deugd en verdienſten verbreid wordt. Eindelijk zijn die lofredenen, welke aan dooden worden toegewijd, van grooter gezag. Wanneer de ſterfdag gekomen is, dan zwygen de waardigheden, dan keert het aanzien, uit het rijksvermogen geſproten, tot niets, en de magt, welke iemand by zijn leven bezeten heeft, verdwijnt: het momaanzigt, het welk hy gedragen heeft, is dan weggenomen, en 'er blijft niets overig dan de bloote mensch, over welken elk ſpreekt zoo als hy denkt. Uit dien hoofde zijn wy van oordeel dat men alleenlijk aan geſtorvenen lofredenen verſchuldigd is. Dit was ook oudstijds het gevoelen van *Pescennius Niger*, die, volgens het verhaal van *Ael. Spartianus*, wanneer zeker redenaar eene lofreden ter eere van hem, toen hy Keizer geworden was, wilde uitſpreken, tot denzelven gezegd heeft (64): „ ſchrijf den lof van *Marius* of „ van *Annibal*, of van eenig' ander' groot' veldheer, die niet meer in leven „ is, en zeg wat hy gedaan hebbe, om ons ter zyner naarvolginge op te wek„ ken: want het is belachlijk levenden te prijzen, en vooral nog levende „ Keizers, van welken men gunst mag hopen, die gevreesd worden, die zich „ openlijk kunnen doen gelden, die over iemands leven kunnen beſchikken, „ en magt hebben om te bannen": hy voegde 'er by „ dat hy by zijn leven „ wilde behagen, en na zynen dood ook geprezen worden". Hy werd, gelijk *Aelius Lampridius* zegt (65), door *Alexander Severus* naargevolgd. Laat dit genoeg zijn, betreffende de ſtoffe en den vorm der lofreden.

(64) *Cap.* XI. *pag.* 672. *tom.* I.
(65) *Cap.* XXXV. *pag.* 946. *tom.* I.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over de wyze om eene Lofreden op te ſtellen.

Alhoewel uit de tot hiertoe bygebragte redekavelingen de wyze om lofredenen op te ſtellen eenigermate kan begrepen worden, hebben wy egter, naardien het hoofdzakelyke van het ſtuk hierin gelegen ſchijnt, goedgevonden in dit Hoofdſtuk over deze wyze omſtandiglijk te handelen, waardoor wy de voorgeſtelde vraag des te beter zullen beantwoorden.

Wy hebben reeds aangemerkt dat de ſamenſpraken, welke *Plato* en *Xenofon* over *Sokrates* hebben opgeſteld, volmaakte lofredenen zijn, omdat zy de verhevenheid der deugd in het licht ſtellen. Maar die manier om ſamenſpraken te gebruiken, hoedanig de oude en Sokratiſche wyze van redentwisten geweest is, komt niet zeer overeen met onzen thans heerſchenden ſmaak, uit welken hoofde het weinig noodig is op derzelver aanpryzing ſtil te ſtaan. Indien iemand 'er gebruik van mogt willen maken, zal hy ze zoo gemaklijk, en eenvoudig vinden, dat hy 'er niet wel in zal kunnen mistasten, mits dat hy de genoemde Schryvers ſlegts opſlaa, en zich dezelven ten voorbeelde ſtelle. Onder de ſchikkingen en wyzen, die thans meest in gebruik zijn, moeten wy 'er twee in aanmerking nemen, welker eene de Natuurlyke en de andere de Konſtige ſchikking mag genoemd worden. De ſchikking wordt Natuurlijk genoemd, wanneer wy de orde der geſchiedenisſe of des tijds in het oog houden. Konſtig wanneer, de orde des tijds niet in agt genomen zijnde, alles tot zekere klasſen of hoofdſtukken gebragt wordt. Indien wy dan de natuurlyke orde volgen, zoo verdeelen wy de lof-

loffpraken in zekere tijdperken, en maken dezelven voor ieder tijdperk korter of langer, naar mate de omſtandigheden zulks vorderen; en in deze ſchikking wordt doorgaans gemeld in welken tijd en uit welk geſlagt hy, wien men wil pryzen, geboren is, welken weg hy in het voortzetten van zyne letteroeffeningen of in het ondernemen van andere bezigheden gehouden hebbe, welke zaken hy in zynen post en in zyne byzondere huishouding verrigt hebbe, welke zyne geheele levenswyze geweest zy, welken dood hy ondergaan hebbe, en wat eindelijk na den dood met betrekking tot den genen, van welken men handelt, zy voorgevallen. En deze orde, welke de levensbeſchryvers genoegzaam altijd gewoon zijn te volgen, heeft in het byzonder de goedkeuring van *Plato* weggedragen, by wien *Sokrates*, gevraagd zijnde hoe die burgers, welke, kloekmoediglijk voor de behoudenis van hun Vaderland ſtrydende, geſneuveld zijn, behoorden geprezen te worden, ten antwoord geeft (66): „ Vanwaar zullen wy „ gevoeglijk eenen aanvang maken in den roem van brave mannen te ver„ breiden; die, by hun leven, de hunnen door hunne deugd de grootſte „ genoegens hebben aangebragt, en niet geſchroomd den dood, tot be„ houdenis der levenden, te ondergaan? My komt het gevoeglijkst voor, „ gelijk zy door het vermogen en de gunst der nature braaf geweest zijn, „ ook vandaar hunnen lof te beginnen. Want zy zijn braaf geweest, om„ dat zy uit brave mannen zijn voortgeſproten. Laat ons derhalven in de „ eerſte plaatſe hunne doorlugtige afkomst, en vervolgens hunne opvoe-

„ ding

(66) *In Menexen. tom. 2. pag. 237. edit. Serrani & edit. Lugd. apud Laemarium, pag. 404. a. b.*

„ ding en ontvangene onderwyzingen roemen. Laat ons daarenboven too-
„ nen welke voortreflyke en hunner waardige daden zy verrigt hebben."
Indien wy dan den raad van *Plato* willen volgen, zullen wy de natuurlyke
orde in het oog houden, opdat wy voor eerst de afkomst en den adeldom,
ten tweeden de opvoeding en het onderwijs, ten derden de voortreflyke da-
den, welke iemand verrigt heeft, ophalen. Deze orde ſtreed ook niet met
den ſmaak van *Demoſthenes*, die in de lijkreden, waarin hy de Athenien-
ſers, welke by het kloekmoedig ſtryden voor hun Vaderland, geſneuveld
waren, den verdienden lof toewees, dus geſproken heeft (67): „ Byal-
„ dien ik, wat hunne deugd betreft, bloote dapperheid in hun beſpeurde,
„ zoo zoude ik, na dezelve geprezen te hebben, een einde maken. Doch
„ dewijl het hun ook heeft mogen te beurt vallen uit aanzienlyken bloede
„ geboren te zijn, en behoorlijk onderwezen te worden, en zich in het
„ leven op het behalen van eere toegelegd te hebben, waardoor te weeg
„ gebragt is dat zy waarlijk de deugd eerbiedigden, kan ik niets wat hen
„ betreft, zonder my te ſchamen, voorbygaan. Ik zal dan beginnen van
„ den oorſprong van hun geſlagt. Want de adeldom van deze mannen is,
„ zelfs volgens de overeenſtemming der eeuwen, by alle menſchen roem-
„ rugtig". Een weinig verder ſpreekt hy nog duidelyker (68); „ Al-
„ hoewel dezen nu veel volvoerd hebben, waarom zy met regt geprezen
„ worden, ſtaa ik egter, tot de zaken zelven gekomen zijnde, in twijf-
„ fel wat ik het eerst zal zeggen. Want naardien alles my te gelijk voor
„ den geest komt, kan ik niet bepalen waaraan ik den voorrang zal ge-
„ ven.

(67) *Pag.* 241. *b. c. edit. Wolf. & edit. Lambin. pag.* 745.
(68) *Pag.* 243. *a. b. edit. Wolf. & Lambin. p.* 747.

„ ven. Ik zal egter mijn best doen om in myne redevoering dezelfde or-
„ de te doen heerſchen, welke in hun leven heeft plaats gehad ". En met deze twee ſchryveren ſtemt *Libanius* en *Baſilikus* volkomen overeen (69): „ vanwaar tog (zegt hy) is het best eenen aanvang te maken?
„ Blijkt het dat men moet beginnen van de oorzake, welke dezen braaf
„ en kloekmoedig gemaakt heeft? Laat het zeggen van *Plato*, het welk
„ op dezen beter past dan op hun, wegens welken het gebruikt werd,
„ hier vooral worden bygebragt. Het beſtaat in de volgende woorden:
„ zy waren braaf, omdat zy uit braven geſproten waren ". Het is baarblijklijk dat *Julianus* zyne denkbeelden uit deze drie bronnen heeft overgenomen, wanneer hy in de redevoering, in welke hy den lof van Keizer *Konſtantius* ophaalt, zegt (70): „ wat zal dan het begin van onze rede-
„ voeringe, of welke orde best voor dezelve geſchikt kunnen zijn? Moet
„ niet vooral de deugd uwer voorouderen worden opgehaald, door welke
„ gy geworden zijt, die gy zijt? Nevens deze zal het betamelijk zijn
„ van uwe opvoeding en van de u voorgehoudene leſſen te ſpreken, wel-
„ ke tot aankweeking der deugd, die in u gevonden wordt, zeer veel
„ hebben toegebragt ".

Behalven de aangehaalde ſchryvers, die geoordeeld hebben dat men deze natuurlyke orde behoorde in het oog te houden, hebben ook anderen verkozen dezelve te volgen, als *Iſokrates* in het pryzen van *Evagoras*, en *Tacitus*, na eene korte voorafſpraak, in het leven van *Agrikola*; en onder

(69) *Orat.* III. *pag.* 103. *edit. Morell.*
(70) *Orat.* I. *edit. Spanhem. pag.* 4.

der de hedendaagſchen *Jo. Aug. Erneſti* in de lofrede over *Jo. Zach. Platner*, *Fontenelle* en *d'Alembert* in verſcheidene van hunne lofredenen, waarby wy ook twee onbekende ſchryvers mogen voegen, welker eene eene lofreden over *Paskal*, en de andere onlangs eene over *Albertus Haller* heeft opgeſteld, en anderen in andere ſtukken. Doch het geen in dit geval van het grootſte belang moet geoordeeld worden, is dat *Cicero*, die door niemand in de kennisſe van den regten trant van pryzen overtroffen is, deze orde mede ſchijnt goedgekeurd te hebben. Want hy ſchrijft dus in zyne *Partitiones Oratoriae:* (71) „ Nademaal het goede en kwade in drie ſoorten ge„ legen is, in uitwendige omſtandigheden namelijk, in voordeelen des „ ligchaams, en in hoedanigheden van de ziele, valt de opmerking het „ eerst op de uitwendige omſtandigheden, welke voortkomen van het ge„ ſlagt. Na dit kortelijk en matiglijk geprezen, of indien het eerloos is, „ niet aangeroerd; en, indien het gering is, of voorbygegaan, of tot eere „ des genen, wien men roemt, beſchouwd te hebben, moet men vervol„ gens, indien de omſtandigheden zulks toelaten, van de goederen en be„ zittingen ſpreken; daarna van de voordeelen des ligchaams, onder wel„ ken het voorkomen, dat de deugd allermeest aanduidt, gevoeglijkst ge„ prezen wordt. Eindelijk moet men tot de daden overgaan", in welken, gelijk wy reeds hebben aangemerkt, *Cicero* zegt, dat of de orde des tijds moet in het oog gehouden, of het geen jongstgeleden verrigt is in de eerſte plaatſe opgegeven, of de eigenlyke ſoorten van deugden in de veelvuldige en verſcheidene bedryven moeten aangewezen worden. Om nu deze ſoorten van deugden en ondeugden des te beter te doen verſtaan en

(71) *Cap.* XXII. *pag.* 708. *Ed. Ern. & Streb. p.* 151.

en onderſcheiden, heeft hy hier het geen in vele en verſcheidene twistredenen wijdloopiglijk wegens de deugden en ondeugden gezegd wordt, beknoptelijk en kortelijk ſamen getrokken, en hy handelt zeer treflijk over alle deugden, aanwyzende waarin de eigenlyke pligt en post van iedere deugd gelegen is, zonder die bedryven der ondeugd, welke de deugd ſchynen naar te bootſen, over te ſlaan. Uit de beſchouwinge en kennisſe van deze byzonderheden moet, gelijk *Cicero* voortgaat te betoogen, alle kragt van pryzen en veragten genomen worden: „ doch in het gantſche ver-„ band der redevoeringe moet men allermeest verklaren uit welk geſlagt ie-„ mand is voortgeſproten, hoe hy is opgevoed en onderwezen, en hoe „ zyne zeden zijn gevormd geworden: of iemand iets groots of ongelooflijks „ is ten deel gevallen, en bovenal of het kan ſchynen hem door Goddely-„ ke beſtieringe te zyn toegeſchikt; voor het overige moet men het „ geen iemand gedagt, gezegd of verrigt heeft overbrengen tot die „ ſoort van deugden, welke voorgeſteld geworden zijn; en uit die „ zelfde bronnen waar uit die bewyzen voortvloeijen zal het noo-„ dig zijn de oorzaken der dingen, de uitkomſten en gevolgen op „ te maken. Men moet ook den dood der genen, wier leven ge-„ prezen wordt, niet met ſtilzwygen voorbygaan, indien 'er maar iets „ opmerklijks voorkomt, of in de wyze van hun ſterven zelve, of in die „ omſtandigheden, welke na hunnen dood mogen gevolgd zijn". Zoodanig is genoegzaam de geſteldheid der natuurlyke orde, welke *Cicero* ons in zyne lofredenen heeft doen kennen. Wat vervolgens de orde betreft, welke wy de konſtige genoemd hebben, in dezelve is men voornamelijk gewoon zekere ſoort van lof uit te kiezen, die in den perſoon, wiens verdienſten geprezen worden, allerſchitterendst is, met welken al het overige,

rige, dat hy met eere en roemwaardiglijk verrigt heeft, zoo verknogt wordt, dat het uit die hoofddeugd ſchijnt voortgevloeid te zijn, of ten minſten aan dezelve kragt, vaſtigheid en luiſter te hebben bygezet. Daar is egter meer dan eene wyze, op welke men deze konſtige orde kan volgen. Daar zijn 'er, die verkiezen eerst het voorbeeld van een' volmaakt' Godgeleerde, Wijsgeer, Regtsgeleerde of Veldheer voor te ſtellen, en het vervolgens met hem, wien zy pryzen, te vergelyken, en aan te toonen dat hy aan het beſchreven voorbeeld ten vollen beantwoordt, en met het zelve overeenkomt. Anderen leeren ons eerst den aart, de regels en de voortreflijkheid van zekere konst of wetenſchap, en bewyzen vervolgens dat hy, wiens lof zy ophalen, dezelve niet ſlegts volkomen verſtaan, maar ook verbeterd, in vele opzigten uitgebreid, en door nieuwe ontdekkingen beſchaafd heeft. Deze manier om lofredenen op te ſtellen heeft twee deelen, welker eerſte beſtaat in de behandelinge van het algemeene onderwerp wegens het werk en de pligten van een' volmaakt' Godgeleerde of Regtsgeleerde, of wegens het nut en de uitmuntendheid van eenige wetenſchap. Het andere deel maakt alle die byzonderheden betreklijk tot den perſoon, wiens lof men ondernomen heeft te verbreiden. Deze orde in het opſtellen van lofredenen, is, onder anderen, op eene zeer uitmuntende wyze gevolgd door het ſieraad van zyne eeuwe *D. Ruhnkenius*, die ons *Tiberius Hemſterhuis*, naar het tafereel van een' volmaakt' Oordeelkundige heeft afgeſchilderd, in eene lofreden, welke ik niet ſchroom, als de beſte, onder de groote meenigte lofredenen van onzen tijd, aan te merken. Want alles is in dezelve zoo duidelijk, zoo ſierlijk, en op zulk eene gepaste wyze voorgedragen, dat, daar men *Hemſterhuis* als den oordeelkundigſten man vindt afgeſchetst, men tevens moet erkennen dat hy niet minder door alle

gaven van vernuft en geleerdheid dan door zuiverheid van zeden heeft uitgemunt. Daar zijn'er, die hunne inleiding ontleenen van de verklaring en uitweiding over eenige uitſtekende begaafdheden van het hart en verſtand, over den lof der uitvindinge, over de kragt des vernufts, of over eenige andere bekwaamheden, en tot de lofſpraak komen door die byzonderheden toe te paſſen op den perſoon, wiens leven en zeden zy willen afſchilderen. Dit heeft *Jo. Aug. Erneſti* onder anderen zeer fraai gedaan in de lofreden over *Jo. Jak. Maskovius*. Daar zijn 'er, die den ſtaat der tyden, in welken iemand geleefd heeft, vertoonen, en door den toeſtand der byzondere omſtandigheden te ſchetſen, den wonderbaren lof des genen, dien zy willen pryzen, daaruit opmaken. Dit is onlangs ongemeen wel en zeer ſierlijk gedaan door hem, wie hy ook moge geweest zijn, die de lofreden over *M. l' Hoſpital* zeer vernuftig, vry, en naar waarheid heeft opgeſteld. Want hier geldt niet ſlegts het zeggen, het welk door *Kurtius* (73) wegens de Indianen is bygebragt, en, by voorkomende gelegenheid, mede van den lofredenaar moet in het oog gehouden worden: „ Gelijk overal, „ zoo wordt ook onder hen het vernuft der menſchen door de gelegenheid „ der plaatſen gevormd ": maar bovenal komt de aanmerking te pas, welke *Thomas* zeer wel gemaakt heeft (74), dat genoegzaam alle leeftyden iets, het geen aan dezelven in het byzonder eigen is tot de vernuften der menſchen toebrengen, en die byna altijd vormen. Uit dien hoofde kan men hier, inzonderheid wanneer men den lof van eenen Vorst, van eenen Veld-

(73) *Lib. 8. cap. 9. pag. 628. edit. Snakenb.*
(74) *Tom. 1. pag. 275.*

Veldheer, ja zelfs van beroemde Overheden wil ophalen, en hunne deugden door eene redevoering in een luiſterrijk licht doen voorkomen, zeer gevoeglijk eene inleiding ontleenen van de geſteltenisſe der tyden, of van die zeden welke geheerscht hebben, toen hy, die geprezen wordt, leefde, of van den ſtaat der wetenſchappen, van de geſteltenisſe der regeringe, en vooral van de algemeen aangenomene handel- en denkwyze; en door de naauwkeurige beſchryving van die byzonderheden kan men voornamelijk te weeg brengen dat de Lezer, die doorgaans naar zynen eigen perſoon, en naar den toeſtand van zynen leeftijd, over anderen oordeelt, zal begrypen dat niet altijd by alle menſchen dezelfde gevoelens wegens goed en kwaad hebben plaats gehad, dat niet altijd dezelfde dingen by allen eerlijk en ſchandelijk geweest zijn; maar dat men over alles moet vonnisſen naar de inſtellingen, die aan iedere eeuwe eigen waren, en naar de geſteltenis der zaken, die in het huislijk leven en in de ſtaatsbeſtiering plaats vonden.

Daar zijn voordezen duiſtere en woeſte tyden geweest, inwelken het meer tot eer ſtrekte een' ander niet beledigd te hebben dan het heden doet hem de grootſte voordeelen te hebben toegebragt: in welken het veel roemrugtiger was de werken van zoodanige leeraars der oude wijsheid, die in duiſternisſe gedompeld lagen, opgedolven, ingezien en gelezen te hebben, dan het heden is derzelver ſchriften verklaard, verbeterd en door geleerde aanteekeningen opgehelderd te hebben. Allen, die dit, waarby wy nog veel, tot welks uitdenking en opſporing de ſchranderheid van een' vernuftig' man bekwaam is, zouden kunnen voegen, behoorlijk in aanmerking nemen, zullen ligtelijk begrypen dat deze konſtige manier om eene lofreden op te ſtellen, volgens welke eenig voornaam gedeelte van zekere leere of wetenſchap, of

der-

derzelver uitmuntendheid, uit de geſteltenisſe der tyden opgemaakt, van de aaneengeſchakelde opgave der zaken is afgezonderd, zeer veel vermogen heeft om te overtuigen en te behagen, uit welken hoofde dezelve my altijd als de beſte en verkiesbaarſte is voorgekomen, niettegenſtaande de andere manier, welke de Natuur oplevert, door het gezag van zeer vele en zeer groote mannen is goedgekeurd. Wy ontkennen wel niet dat men in beide de wyzen van behandelinge grooten lof kan behalen, en dat genoegzaam alle die byzonderheden, van welken de konſtige orde van lofredenen inleidingen ontleent, in die lofredenen, welke volgens de natuurlyke orde zijn opgeſteld, ter behoorlyker plaatſe zoo kunnen ingevlogten worden, dat zy zeer veel vermogen om de deugd des genen, wiens lof wordt voorgedragen, te vermeerderen en uit te breiden; maar het is ons egter doorgaans voorgekomen dat die hiſtoriſche lofredenen, in welken de orde, die de Natuur voorſchrijft, gevolgd wordt, te veel opgepropt zijn door de opeenſtapelinge van gebeurde zaken, en te veel overladen door het gewigt van uitmuntende verrigtingen, zoodat 'er niet zoo zeer gebrek als wel overvloed van ſtoffe om te pryzen in beſpeurd wordt; alhoewel (het geen zekerlijk de pligt is van eenen voorzigtigen lofredenaar) hierin ook de middelmaat kan gehouden worden.

Doch die andere manier van pryzen, welke wy de konſtige noemen, heeft iets byzonders in zich, waardoor zy geſchikt is om ons in te nemen en te behagen. Want dewijl, gelijk *Vellejus Paterkulus* gezegd heeft (75), de aart eener zake, wanneer zy zich in een aaneengeſchakeld verband voordoet,

(75) *Libr.* I. *cap.* XIV.

doet, gemaklyker in het oog en in het hart blijft, dan wanneer men dezelve tot verſcheidene verdeelingen brengt, zoo ſchijnt ook de deugd zelve, wanneer zy in eene plaatſe ſtand houdt, en daar met al haren luister voorkomt, niet ſlegts beſcheidelyker vertoond en gekend te kunnen worden, maar ook der menſchen oogen meer tot zich te trekken, en hen ſterker ter harer omhelzinge te noopen, dan wanneer zy beſchouwd wordt terwijl zy alle hare pligten en posten met eenen gelyken tred ſchielijk doorloopt. Daarenboven is het zeer moeijelijk voor eenen lofredenaar zyne lezers te overtuigen dat dezelfde man in alle takken van alle deugden, als daar zijn wijsheid, regtvaardigheid, kloekmoedigheid, ingetogenheid, en meer andere, even zeer heeft uitgemunt, het geen geheel tegen de zwakheid der menſchelyke nature aanloopt, en dus geagt wordt meer uit het vernuft van den redenaar geſproten te zijn, dan waarlijk in het hart des genen, die geprezen wordt, te hebben plaats gevonden. Om thans niet te zeggen dat, indien iemand zich bevlytigt om eenen enkelen tak der deugd, met welken alle de overige takken door eenen zeer naauwen band vereenigd zijn, te verklaren en te verheffen, alles zoo voorbereid en geſchikt kan worden, dat den lezer niet zoo zeer die tak der deugd, welke in het byzonder geprezen en verheven wordt, als wel alle de overige takken voor den geest komen, en hy zich, waarop het voornamelijk aankomt, eene ongebreklyke en volmaakte afbeelding der deugd vertegenwoordigt. In een mensch kunnen wel vele dingen geprezen worden; doch men behoort dat uit te kiezen, waarin hy meest heeft uitgemunt; dit moet in vollen luister voorgedragen, en met eene ſierlyke rijkheid van tale zoo bekleed worden, dat de overige begaafdheden van verſtand en hart, welke wy verzekeren dat in hem plaats gehad hebben, zonder moeite tot die hoofddeugd, welker beſchryving en

verheffing wy ondernomen hebben, kunnen gebragt worden, opdat wy niet door den overvloed der ſtoffe in verwarring raken, noch door eene lastige optelling van zeer vele daden verveeling baren; en (het geen inzonderheid moet worden in agt genomen van allen, die door deze manier van ſchryven den lof van goede vernuften te zijn pogen weg te dragen,) opdat wy door iedere omſtandigheid en bedrijf naauwkeuriglijk op te halen, niet mogen belet worden in ieder mensch de eerſte en eenigſte bron van denken en handelen te ontdekken, door welker aanwyzinge en openinge zeer vele oorzaken van daden en woorden kunnen afgeleid en gekend worden, welke wy uit andere gronden vrugteloos zouden pogen te verklaren. Want alle voortreflyke mannen, die hunne medemenſchen, of door het maken van wetten, of door het regelen der krijgszaken, of door vorderingen in konſten en wetenſchappen, hulp en byſtand hebben toegebragt, hebben iets uitmuntends, hun in het byzonder eigen, van de natuur ontvangen, welks leiding zy volgden, en dat hun ook diende tot een regel en rigtſnoer van alle hunne daden, gedagten en genegenheden. Een lofredenaar moet hier door vele omkleedſels en bedekſels van de menſchelyke natuur heen zien, om het ware en natuurlyke beeld van den mensch te kunnen afſchetſen, niet juist het ligchamelijk voorkomen, het welk tot de ſchilders behoort, maar de geſteltenis van zijn gemoed. Doch in dit geval zelfs moet hy de poging navolgen der konſtenaren, die zich op het afmalen van de uiterlyke leden des ligchaams met de grootſte vlijt hebben toegelegd. Want gelijk een ſchilder, eer hy het beeld van een mensch met zyne kleuren afmaalt, het geheele gelaat des genen, dien hy voornemens is te ſchilderen, met eene zeer groote oplettendheid gade ſlaat, en alle deszelfs trekken voor zynen geest brengt, terwijl hy de kennelijkſte, door welken het

ge-

gelaat, waaromtrent hy werkzaam is, voornamelijk onderſcheiden wordt, ſterk ſchildert, en de andere, die minder treffend zijn, maar even ſchetst, zoo moet ook een lofredenaar, eer hy iemand met woorden begint te verheffen, met ter zydeſtelling van alle gezag, het welk, zoodanig een bezit, en van alle eerbewyzen, welke hem zijn te beurt gevallen, zaken, wier verhevenheid alleen door derzelver gebruik beſpeurd wordt, met zyne innerlyke bevattingen doordringen tot het hart des genen, van wien hy zal ſpreken, en deszelfs geheele geſteltenis en werkzaamheden leeren kennen. Wanneer een lofredenaar zich regte bevattingen van deze byzonderheden heeft eigen gemaakt, en dus met zyne geheele ziele in het gemoed des genen, dien hy wil pryzen, is doorgedrongen, dan is het eerst tijd dat hy zich tot ſchryven zette, en die ware en juiſte hoedanigheid van een mensch, dat aan zich zelf altijd gelykende en overeenkomende beeld der deugd, afmale; indien dit beeld nu door wezenlyke deugden verwonderenswaardig en treffend is, dan zal het zekerlijk allen door zyne ſchoonheid innemen. In dit geval is het gevoel van het betamelyke en eerlyke ongemeen ſterk, (76). „ Want gelijk de ſchoonheid des ligchaams de „ oogen treft door eene gepaste ſamenvoeging der ledematen, en daardoor „ zelfs behaagt, omdat alle de deelen op eene bevallige wyze met elkande„ ren overeenſtemmen, zoo brengt dat betamelyke, het welk in het le„ ven doorſtraalt, de goedkeuring der genen te weeg, met welken men „ omgaat, door de geſchiktheid, eenparige gelijkheid en gepaste over„ eenkomst van alle woorden en daden ". Vreesde ik niet dat de ſtof my te

(76) *M. T. Cicero Libr.* I. *de Officiis Cap.* XXVIII.

te ver zoude vervoeren, dan zoude ik gaarne meer byzonderheden ophalen uit die aanmerkingen, welke de zeer geleerde *Barton*, in zyne fraaije Voorreden voor de levens van *Plutarchus*, *Demoſthenes* en *Cicero* heeft byeengebragt. Want ook naar het oordeel van dezen, is hy eerst een keurig beſchouwer der vernuften, die, het geen iemand in het byzonder eigen is met zorgvuldigheid opmerkende, zoo wel de veelvuldige en genoegzaam oneindige verſcheidenheid der gemoedsgeſteltenisſen als der aangezigten mag kennen. Om hiertoe te komen, is niets voor eenen redenaar nuttiger dan met vele menſchen, en met menſchen van eenen gantsch onderſcheiden aart te hebben omgegaan. Want dit getuigt de negentigjarige *Theophraſtus* (77) altijd gedaan te hebben, om zich een patroon van het leven en de zeden te kunnen voorſtellen, en daaruit zyne levendige beſchryvingen af te leiden; en *Plato* (78) vordert volſtrektelijk dat dit geſchiede door allen, die over anderen willen oordeelen. De grondige kennis van de menſchelyke natuur, welke, gelijk wy zoo even gezien hebben, verkregen wordt door eene naauwkeurige beſchouwing der menſchen, en door eene aanhoudende gewoonte om met hun te leven en te handelen, is geſchikt om aan de lofredenen groot licht en gewigt by te zetten; en dat niet alleen; maar het verband, de gemeenſchap en de ware kragt der deugden zelven zal dus beter begrepen worden. Want (gelijk dezelfde *Barton* in de aangehaalde plaatſe zegt) een lofredenaar moet zijn best doen om verſchillende kleuren van dezelfde deugd te onderſcheiden, hare trappen te kennen, door wel-

(77) *Charact. Ethic. proœm. pag.* 2. *edit. Needham.*
(78) *Libr.* 3. *de Re Publica pag.* 408. D. *edit. Serran.*

welken de goede van den goeden dikwijls niet minder verſchilt dan van den eerloozen, en om eindelijk te weten door welke oorzaken onze genegenheden doorgaans geleid worden, hoe de eene handeling van den mensch afhangt van de andere, en 'er altijd iets in den mensch, het zy hy deugdzaam het zy hy ondeugend is, heerscht, dat het gantſche kenmerk van zyne geestgeſteltenisſe en aart uitmaakt. En wy moeten niet denken dat dit altijd in omſtandigheden van groot belang moet gezogt worden: Dikwijls blijft 's menſchen ware aart onder de voortreflijkſte daden voor ons verborgen, terwijl het een of ander zeer gering bedrijf of zelfs eenig onbezonnen woord, niet zelden meer aanleiding geeft om zyne geneigdheden en inborst te ontdekken, dan de grootſte veroveringen van ſteden en de heerlijkſte overwinningen verſchaffen. Dit heeft *Plutarchus*, de ſchranderſte tolk der menſchelyke nature, ons ook geleerd in het leven van *Alexander*, wanneer hy zegt (79): „ Niet altijd vertoonen de luiſterrijkſte zaken deug- „ den of gebreken; maar eene zeer geringe daad en gezeg, ja zelfs eenige „ boertery, kan menigwerf ſchielyker een tafereel der zeden opleveren, dan „ de bloedigſte veldſlagen, de grootſte legerbenden, en de veroveringen „ van ſteden ". Het gevoelen van dezen voortreflyken ſchryver is onder anderen gevolgd geworden door *Dom. Baudius*, in zyne vooraffpraak voor de lofreden van *C. Plinius*, waar deze woorden gevonden worden (80): „ men moet den roem van doorlugtige mannen niet alleen afmeten naar „ de vrugt van hunne vermaardheid, of naar den luiſter der eere, die hun „ be-

(79) *Edit. Bryan. pag.* 5.
(80) Deze Redevoering is geplaast agter *Plin. Panegyr. ed. Arntzen. pag.* 432.

„ bewezen is, maar veel meer naar het gelijkmatig en eenparig beloop
„ van hunne zeden, het welk zich duidelyker vertoont in gemeenzame
„ verluſtigingen, by huislyke verrigtingen, en in de heiligdommen aan
„ *Veſta* gewijd, dan in de tegenwoordigheid van geheele volkeren, voor
„ de oogen der menſchen, in den luiſter der wingeweſten".

Uit dien hoofde moeten de menſchen beſchreven worden, zoo als zy in den gemeenzamen omgang, in gezelſchappen, in hunne geſprekken, en zelfs in hunne boerteryen, voorkomen; en hieruit moet men dikwijls wel geringe, maar egter ware en egte teekenen van den aart des genen, over wien men handelt, opmaken, welke byzonderheden, indien zy geſchiktelijk, beknoptelijk, natuurlijk, en in hare regte plaatſe worden voorgeſteld, een wonderbare kragt hebben om dat gene uit te drukken, dat de Grieken gewoon zijn te noemen *een beeld, waarin de zeden en wyze van handelen volkomen zigtbaar zijn*, tot welks voortbrenging een lofredenaar de grootſte zorgvuldigheid behoort aan te wenden. *Plutarchus* betuigt dat hy dit in zyne levensbeſchryvingen der doorlugtige mannen voornamelijk bedoeld heeft, waarom ſommigen agten dat hy niet zoo zeer levensbeſchryvingen als wel lofredenen heeft opgeſteld. Wy ten minſten, die den naam van lofredenaren willen voeren, hebben ons hierop toe te leggen. Op welke wyze een redenaar zyne lofreden dan ook moge inrigten, moet hy wel begrypen dat het, in iemands lof te verbreiden, vooral noodig is te ſpreken van die verrigtingen, uit welker ontvouwinge en vergelykinge eensdeels de verhevenſte deugd des genen, die geprezen wordt, andersdeels zijn vernuft, zyne zeden en zyne beſtendige zugt om zich wel te gedragen, mogen gekend worden. Want dus zal blyken dat hy, wien men roemt, niet by geluk of toeval tot de volvoering van die voortreflyke daden

daden gekomen is, maar dat hy ze met overleg en voordagt ondernomen heeft, gelijk wy reeds breeder hebben voorgedragen (81). Dan deze konſtige orde ſchynt dus niet door leſſen en zekere vaſte regelen verklaard te kunnen worden, maar veeleer voorbeelden te behoeven. Hierom zullen wy, opdat ons gevoelen des te beter begrepen worde, ons van dezelven bedienen.

Het is onbetwistbaar dat men voor alle menſchen, ſchoon zy de verhevenſte deugd bezitten, en dus allen lof waardig zijn, niet dezelfde wyze en leiding van pryzen moet volgen. Ons Vaderland heeft drie zeer groote, en den eenparigen lof van allen zeer waardige, mannen voortgebragt. *Erasmus* namelijk, *de Groot* en *de Ruyter*. Onder dezen heeft *Erasmus*, uit geringe ouderen geboren, door geenen voorraad van bezittingen ondersteund, door zyne vlijt en arbeid alleen, in genoegzaam barbaarſche tyden, het licht der geleerdheid doen opgaan, en de bygeloovige geeſten zyner tijdgenooten niet minder door het groot vermogen van zijn vernuft en kundigheden, dan door zyne ſtoutmoedigheid in vry te ſchryven en te handelen tot den regtmatigen Godsdienst gevormd. *De Groot* heeft door het vermogen van zijn hemelsch verſtand, en door den onuitputbaren ſchat van zyne geleerdheid, drie wetenſchappen, de Godgeleerdheid namelijk, de Regtsgeleerdheid en de fraaije letteren, in eene van welken het een mensch ter naauwer nood mag gebeuren uit te munten, zoo verbeterd en opgehelderd, dat een iegelijk, die zich na hem op de beoeffening der Godgeleerdheid of Regtsgeleerdheid heeft toegelegd, naauwlijks de verdienſten van dien

(81) *Eerſte Hoofdſtuk.*

dien man ſchijnt gekend, om niet te zeggen hem overtroffen te hebben. *De Ruyter*, uit een zeer arm en gering geſlagt geſproten, en geſchikt om de laagſte posten te bekleeden, heeft zich langzamerhand, door de onberispelijkheid van zijn gedrag en door loflyke verrigtingen, beginnen bekend te maken, en zichzelven den weg tot glorie gebaand. Door eene zonderlinge dapperheid, door eene byna Goddelyke deugd, in alle zeegevegten overwinnaar, heeft hy de vryheid zijns Vaderlands, toen zy door meer dan eenen vyand beſtreden werd, verdedigd en uit de grootſte gevaren gered.

Byaldien dan iemand *Erasmus* wenscht te pryzen, geve hy ons, naar het verheven voorbeeld des lofredenaars over *Mich. l'Hoſpital*, eene juiſte beſchryving der tyden, in welken hy geleefd heeft; hy verklare welke zeden toen geheerscht hebben, hoedanig de ſtaat van den Godsdienst en van de geleerdheid geweest zy; hy toone welken weg deze man toen hebbe ingeſlagen om de ruwe en verwilderde begrippen wegens den waren Godsdienst by het menſchelijk geſlagt, het welk van tijd tot tijd door deszelfs ligtgeloovigheid en vadzigheid erger werd, te keer te gaan, en (het geen byna eene ongehoorde zaak was) hoe hy het zelve geleerd heeft yverig en waakzaam te zijn om het gemeene welzijn der menſchen onderling te bevorderen. Eindelijk leere hy, die zich voor een lofredenaar van zulk een groot man uitgeeft, ons met zeer goede redenen, welke ſterke beletſels, die der zuiverheid van zeden en der deugd in den weg waren, hier moeſten opgeruimd worden, beletſels, die naauwlijks door legers te vernietigen ſchenen, en egter door eenen man werden weggenomen, en welke ongemakken hem van alle kanten te beſtryden ſtonden. —— Hy, die den lof van *de Groot* in eene redevoering wil ophalen, ſchetſe eerst de afbeelding van een' volmaakt' God- of- Regtsgeleerden, hoedanig een, indien

dien deze niet geleefd had, misſchien vrugteloos zoude gezogt worden. Nooit wordt dit zekerlijk beter voor het verſtand gebragt dan wanneer men behoorlijk aanwijst hoe de ſtaat dezer wetenſchappen in de dagen van *de Groot* geweest zy, tot welken ſtaat zy toen door hem zijn gebragt geworden, en hoe zy nog heden zijn. Doch opdat men tevens wete op welke wyze hy voornamelijk aan allerleie wetenſchappen zulk een groot licht heeft bygezet, behoort ook verklaard te worden welke leermeeſters hy gehad hebbe, hoe hy van zyne eerſte kindschheid af de konſten geleerd, en de kennis van alle wetenſchappen verkregen hebbe, en vooral hoe groot het vermogen der fraaije letteren tot het vormen van zijn verſtand geweest zy. — Wanneer iemand genegen is om eene lofreden over *de Ruyter* op te ſtellen, dan drage hy geenszins het geheele leven van dien man voor, het welk niets anders is dan eene aaneenſchakeling van de grootſte en lofwaardigſte bedryven; want dus doende zoude hy zich noodwendiglijk belemmerd vinden door de meenigte en grootheid der zaken: maar hy bepale zich om het wijd uitgeſtrekt vermogen en de ſchoonheid der eerlijkheid, in dezen man uitblinkende, te ſchilderen, en alles tot dezelve te brengen. Het is dan voor eerst noodig dat een lofredenaar de grootheid en luiſter der eerlijkheid afmale; vervolgens moet hy bewyzen dat *de Ruyter* aan alle die pligten, welke de eerlijkheid bevat, voldaan heeft. 's Mans leven zal meer dan een enkel voorbeeld van zyne ſchuldeloosheid uitleveren, en leeren hoe hy, in het midden der ſtormen van burgerlyken tweeſpalt, als eerſte Vlootvoogd in den oorlog ter zee zich altijd zoo gedragen heeft, dat niemand hem in eenig opzigt heeft durven berispen. Daar zijn gezag en aanzien, dingen welke hy nooit bedoelde, maar die hem zonder eenig aanzoek van zyne zyde werden aangeboden,

zoo groot waren, dat hy over geheele vlooten bevel voerde, zoude hy egter, na aan de belangen des vaderlands voldaan te hebben, den post van een' gemeen' ſcheepsbeſtierder gewilliglijk op zich genomen hebben. Dezelfde man, die in zijn huis als een zedig en matig huisvader leefde, heeft in den krijg den vyanden door zyne dapperheid den grootſten ſchrik aangejaagd; hy was het, die, door zyne zonderlinge bedrevenheid op zee en kennisſe van weer en wind, door zyne groote ervarenheid in den zeeſtrijd, met welken vlootvoogd of met welke vyandelyke ſchepen hy ook in gevegt raakte, 'er altijd als overwinnaar afkwam, in wiens hart eindelijk de eerlijkheid zoo diep geworteld was, dat het weldoen, het volgen van zynen pligt, het ſtryden voor zijn vaderland, het ondergaan van doodsgevaren om het zelve te helpen, hem zoo gewoon en natuurlijk geworden waren, dat noch eerzugt, noch geſchenken, noch vrees, noch geweld, noch iemands gezag, noch eindelijk de ondankbaarheid van zijn vaderland zelf, waaraan hy de grootſte dienſten bewezen had, hem immer kon bewegen om die eerlijkheid, welk hy eens ondernomen had te eerbiedigen, niet tot den laatſten adem zijns levens toe onverzetbaar in het oog te houden. Wanneer iemand dit alles in eene goede orde zal geſchikt, en in eenen beſchaafden ſtijl voorgedragen hebben, dan zal zich het geen *Cicero* als het grootſte in lofredenen heeft opgegeven zekerlijk vertoonen, die deugd namelijk van een' voortreflijk' man, welke nuttig is voor anderen, maar voor hemzelven moeyelijk, of gevaarlijk, of ten minſten niet voordeelig.

Men moet het gezegde egter zoo niet opvatten alsof die orde, welke wy hier beſchreven hebben, de eenigſte ware, welke wy in het pryzen van deze mannen goedkeurden. Elk mag het geen hem als het grootſte en nut-

tigſte

tigſte en gevoeglijkſte voorkomt tot eenen grondſlag leggen, en dat naar zynen ſmaak regelen, het zy hy de konſtige of de natuurlyke ſchikking verkieze te volgen. Ik wenschte maar dat 'er eens iemand onder onze landgenooten te voorſchijn kwame, die fraaije lofredenen over deze mannen opſtelde. Want die boeken, welke de verrigtingen en het leven van *de Groot* en *de Ruyter* bevatten, worden thans, om derzelver omſlagtigheid, zeer noode van de menſchen in handen genomen. Die zich nog al verledigen om dezelven te lezen, maken doorgaans meer werks van de daden en lotgevallen der genoemde mannen te beſpiegelen, dan van hunnen aart en de edelheid van hun hart te kennen: en deze hoedanigheden van inborst en gemoed zijn het egter, die een lofredenaar voornamelijk behoort te verklaren. Dit wel uitvoerende, ſtaat het geenszins te vrezen dat hy tot die belagchelyke dwaling zal vervallen, welke *Bayle* (82) zeer ſcherp en met groote verontwaardiging heeft doorgehaald: hy zal namelijk zyne lofredenen zoo niet inrigten, dat zy op alle menſchen kunnen toegepast worden, het geen men als allerbeuzelagtigst en als de ongerijmdheid zelve heeft aan te merken. Een goed lofredenaar moet zich derhalven, volgens de les van *Sextus Empirikus* (83), toeleggen om de byzondere geſteltenis des genen, dien hy wil pryzen, te kennen. Indien wy deze kennis niet bezitten, dan zullen wy den vorm van eene regtmatige lofreden vrugteloos tot volkomenheid pogen te brengen.'

Doch naardien wy, onzes oordeels, reeds genoeg gezegd hebben over de

(82) *Oeuvres tom.* I. *pag.* 197.
(83) *adverſus Rhetores, edit. Fabric. pag.* 307.

de wyze om lofredenen te ſchryven, zullen wy dit gedeelte van onze verhandeling beſluiten, na vooraf nog aangewezen te hebben welke ſtijl in het opſtellen van lofredenen voornamelijk behoort in agt genomen te worden. Daar zijn 'er die meenen dat de lofredenen eenvoudig, en zonder eenigen opſchik van woorden moeten ingerigt worden, en dus oordeelen dat men in dit geval kan volſtaan met den ſtijl, van welken een hiſtorieſchryver zich bedient. Dezen beſchouwen de wyze, op welke *Plutarchus* de levens der doorlugtige mannen heeft beſchreven, met de hoogſte goedkeuring. Daar zijn 'er aan den anderen kant, en onder dezen tellen wy *Thomas* (84), die de grootſte bekwaamheid van eenen redenaar uit deze ſoort van geſchriften geenszins willen uitſluiten, en van eenen lofredenaar vorderen dat hy wete door welken trant van ſpreken ieder ſnaar van het hart geroerd worde, en zich beurteling bediene van de regte wyze om te vermurwen, te ontvonken, medelyden of verontwaardiging te wekken, opdat niet door de lange aaneenſchakeling van zaken ongevoeligheid of verveeling in het hart van den lezer te weeg gebragt worde, het geen, wanneer men iemand in een voordeelig licht wil vertoonen en pryzen, zorgvuldiglijk moet gemijd worden: en dit kan men niet beter doen, dan door zekeren tooi van woorden, zekere deftigheid van zegswyzen, en zekere verſcheidenheid van reden ter hulpe te nemen, welke de harten der menſchen onder het lezen meest innemen, veranderen, bewegen en behagen. Het is baarblijklijk dat dezelfde wyze van ſchryven juist niet voor alle zaken geſchikt is; want, volgens het oordeel van *Cicero* (85), wordt 'er

(84) *Eſſai ſur les Eloges. tom.* II. *Cap.* XXXVIII. *pag.* 285.
(85) *De Oratore, Lib.* 3. *Cap.* LV.

'er eene andere manier van zeggen gevorderd in raadplegingen, eene andere in lofredenen, eene andere in vonnisſen, eene andere in geſprekken, eene andere in vertroostingen, eene andere in beſtraffingen, eene andere in twistredenen, eene andere in hiſtorien. Ieder onderwerp ondertusſchen naar zynen aart te behandelen, en hiertoe anderen op te leiden, komt ons voor het werk te zijn van een' zeer groot' konſtenaar, dewijl, naar mate elks geaartheid is, zeker aangeboren gevoel van ſchoonheid in den mensch ſchijnt te heerſchen, het welk door lesſen genoegzaam niet kan verklaard worden. Dit heeft *Dionyſius van Halikarnaſſe*, over den ſtijl van *Plato* handelende, oudstijds te regt aangemerkt (*). Dezelfde *Cicero*, de bedrevenſte van alle redenaren, heeft ons egter ook geleerd in hoedanigen ſtyl lofredenen behooren geſchreven te zijn, wanneer hy zegt (86): „ Nade-
„ maal in deze onderwerpen de geheele wyze der behandelinge genoeg-
„ zaam moet geſchikt zijn om het vermaak en genoegen van den toe-
„ hoorder te bevorderen, zal men, in de redevoering, zich moeten be-
„ dienen van die byzondere ſieraden der woorden, welke zeer veel aan-
„ genaamheids hebben; dat is, men zal dikwijls gebruik moeten maken
„ van nieuw gevormde of van verouderde of van overdragtige woorden:
„ en in de ſamenvoeging der woorden zelve, moeten gelyke woorden door-
„ gaans met gelyke, overeenkomſtige met overeenkomſtige worden voor-
„ ge-

* *De admiranda vi dicendi in Demoſthene Tom. 2. pag. 291. edit. Hudſon.* „ Doch
„ dit moet men niet van ſtuk tot ſtuk met woorden verklaren, maar elk moet met zijn oor-
„ deel te rade gaan. Want alles wat ſcherp en zagt is wordt onderſcheiden door gewaar-
„ wordingen, welke men door geene woorden kan uitdrukken, en die gewaarwor-
„ dingen moet men niet door woorden verzwakken. "

(86) *Partit. Orat. Cap.* XXI.

„ geſteld ; tegenſtrydige verdubbelde en omſchrevene moeten dus worden „ ter neergeſteld en ſamengevoegd dat zy welluidend zijn, wel niet in „ den trant van vaarzen, maar zoo dat het gevoel der ooren, door ze- „ kere gepaste ſchikking dier woorden, geſtreeld worde". Wy zouden zekere middelſoort, zekere deftige manier van zeggen verkiezen, waardoor dezelfde ſchryver in het verdedigen van de voorſlagen, die *Manilius* aan het volk gedaan had, getuigt dat hy, toen hy *Pompejus* moest pryzen, aan de bedoeling van pryzen overvloediglijk heeft kunnen voldoen ; die noch daalt tot die eenvoudigheid van verhalen, welke de hiſtorieſchryver gewoon is te volgen, noch rijst tot die verhevenheid van uitweiden, welke den redenaar vry ſtaat. Want dewijl lofredenen niet beſtaan in eene bloote optellinge van daden, maar veeleer fraaije tafereelen zijn, in welken het gedrag en de zeden van doorlugtige mannen worden afgeſchilderd, moet men in het byzonder gebruik maken van die wyze van zeggen, welke geſchikt is om te behagen, zonder verveeling te baren, die klaar en duidelijk is, en zagtelijk voortrolt door een gepast einde der volzinnen, die daarenboven eenen behoorlyken tooi van woorden en kragt van zeggingen heeft, en zich vooral onderſcheidt door die treffende rederijkkunſtige figuren, welke geſchikt en ingerigt zijn om grootſche gedagten in der menſchen harten te verwekken, die het gevoel gaande maken, en den lezer opleiden om de deugd met verwonderinge te beſchouwen. Dewijl egter eenen lofredenaar niets heiliger moet zijn dan de goede trouw en waarheid moet hy op zyne hoede zijn, om zich door die rederijkkunſtige figuren niet te laten vervoeren, en verder te gaan dan tot het geen waarſchijnlijk is. Want ſchoon niets geſchikter is, om aan eene redevoering hoogdravendheid en grootschheid by te zetten dan de lofre-

den

den, moet men egter hier met voorzigtigheid te werk gaan, om by den lezer, wien wy pogen te overtuigen, en die doorgaans ſterkst getroffen wordt door eene deugd, die in zeker opzigt gelijkheid heeft met de zyne, door alle die rederijkkonſtige figuren en uitweidingen, ons gezag en getrouwheid niet verdagt te maken. Een lofredenaar moet niet al te ſterk, te geweldig of te vurig zijn; het is best dat hy zich van uitroepingen en beklagingen onthoude; en die fraaije figuren, welke geſchikt zijn om eene redevoering grootschheid en ſierlijkheid by te zetten, moeten niet zeer menigvuldig zijn, maar uitblinken: ook is het voor eenen redenaar betamelijk te zorgen dat men zich niet ſtoote aan zyne gezogte fraaijigheden of gemaaktheid. De taal moet zuiver en deftig, de lofredenaar bedaard en bezadigd zijn: hy moet uitgekipte en gepaste woorden gebruiken, die in de taal, van welke hy zich bedient, het burgerregt hebben. Alles, waarvan hy als redenaar eenig gebruik maakt, moet zekere deftigheid in zich hebben, en (het geen de oudheid in *Phalereus Demetrius* geroemd heeft) zekere overdragtige en veranderde woorden moeten, als ſtarren, der redevoeringe luiſter byzetten. Dit alles nu in agt te nemen, zal elk erkennen dat voor een groot en moeyelijk werk moet gehouden worden. Doch iemand, die de boeken van *M. T. Cicero* over de rederijkkonst, uit welken kundigen moeten beſpeuren dat wy in het verzamelen van deze leſſen zeer veel hebben overgenomen, met opmerking zal doorlezen, en wel verſtaan hebben, zal niet ſlegts een groot deel der zwarigheid, welke hem drukte, vinden weggenomen, maar ook, van welke ſoort van redevoering hy zich moge bedienen, in ſtaat zijn om altijd fraai, eigenlijk, gepastelijk en zelfs eenvoudiglijk te ſchryven. Elk, die wenscht wel te zeggen, te ſchryven, te pryzen en te ſpreken, leere dan van dezen meeſter die leſſen, welke wy

zeer

zeer bezwaarlijk aan anderen kunnen mededeelen. Schoon uit de byzonderheden, welke wy bygebragt hebben, genoegzaam kan begrepen worden hoedanig een redenaar behoort te zijn, hebben wy egter geoordeeld daaromtrent hier nog het een en ander kortelijk te moeten aanmerken.

ZESDE HOOFDSTUK.

Over den Lofredenaar.

Wy hebben geleerd hoe eene redevoering niet ſlegts door zaken en wyzen van zeggen gevormd, maar ook door de keuze en gepaſte ſamenvoeging der woorden moet opgetooid worden. Hiertoe zyn zeer weinigen in ſtaat, inzonderheid in onzen tijd, in welken, door de verwaarloozing van de aaloude leermeesteren der welſprekendheid, de zaken en woorden van dag tot dag meer van een geſcheiden worden, terwijl zy, die zich als leeraars van groote zaken voordoen, ter naauwer nood op eene wyze, die voor verſtandigen geſchikt is, kunnen verklaren wat zy denken, wanneer zy in de noodzakelijkheid komen om hunne gevoelens in geſchrifte voor te dragen. Dus moeten allen, die door deze manier van pryzen, welke tot overtuiging en vermaak behoort te ſtrekken, ook voor zichzelven waren lof willen wegdragen, niet minder begaafd en voorzien zijn met de bekwaamheid om fraai en bevalliglijk te ſchryven, dan met eene uitgebreide kennis van zaken. — Is het zeggen van zekeren ouden digter waaragtig,

Ἀρετὴ γὰρ ἐπαινεομένη, δένδρεόν ὡς, αὐξεται.

het welk *Ovidius* dus heeft naargevolgd (87):

„ Ge-

(87) *de Ponto Lib. 4. Ep. 2. vs. 35 & 36.*

„ Geprezen deugd groeit aan: de lof heeft ſterke ſporen":
dan is het der moeite wel waardig dat de menſchen, gelijk zy alle andere dingen aanleeren, zich ook de kennis eigen maken van de zaken en woorden, welke noodig zijn om de verhevenheid der deugd te roemen en dezelve in vollen luister te doen voorkomen.

Den Lofredenaar ſtaat een zeer ruim veld van allerleie deugden en wetenſchappen open, waarin hy kan weiden. Hy moet zeer veel onderzogt, gehoord en gelezen hebben. Hy moet de gronden van alle konſten, ſchoon wel niet volkomen doorwerkt, egter in zoo verre geleerd hebben, dat hy, wanneer het noodig is, over die konſten en derzelver gebruik en voortreflijkheid op eene gepaste wyze kan ſpreken. En dewijl zijn werk voornamelijk beſtaat in de verhevenheid der deugd aan te toonen, moet hy dat gantſche gedeelte der Wysbegeerte, het welk over de zeden en het hoogſte goed handelt, vooral verſtaan; en om den menſchelyken aart des te beter overeenkomſtiglijk met de waarheid te kunnen afſchilderen, moeten hem de oorſprong, de kragt en de veranderingen van alle zaken, en van alle geaartheden, welke tot de daden, tot de gemoedsgeſteltenis, en tot het levensgedrag der menſchen behooren, bekend zijn, en dus moet hy volkomen weten welke zeden aan ieder eigen zijn, en hoe veel de eene mensch verſchilt van den anderen, opdat hy aan elk zyne eigene hoedanigheden toeſchryve. Daarenboven moet een lofredenaar uit de geſchiedenisſen van alle eeuwen voorbeelden van voorzigtigheid, regtvaardigheid en alle andere deugden verzameld en by de hand hebben, om niet ſlegts, wanneer het te pas komt, den genen, wiens lof hy zich ten voorwerp verkozen heeft, met dezelven te kunnen vergelyken, maar ook om de voortreflyke daden van dezen uit die voorbeelden

te kunnen verklaren en opluiſteren. Het moet hem geenszins onbekend zijn welke pligten een wetgever, of een vorst hebbe waar te nemen: hy moet weten wat tot een' waar' wijsgeer, tot een' beroemd' redenaar, tot een' goed' digter eigenlijk behoore. Deze byzonderheden ſchynen ontelbaar in meenigte en van dien aart te zijn, dat zy niet gemaklijk door een enkel mensch kunnen in agt genomen worden, en egter maken zy nog niet alles uit. Indien een lofredenaar zich niet geoeffend heeft in het lezen der Griekſche en Latijnſche ſchryveren; indien hy zich niet zoo veel uit dezelven heeft eigen gemaakt, dat hy zyne woorden en zegswyzen, ja zyne geheele redevoering, met derzelver fraaiheden, als met zeker zout beſprenge en doormenge, dan zal hy vrugtelooze moeite doen om aan kundigen, die gewoon zijn in naarvolgingen der aaloude wijsheid vermaak te vinden, te behagen. Hy moet, zoo veel als hy door vlijt, arbeid en naarſtigheid vermag, zijn best doen om zich naar het voorbeeld van deze ſchryveren te ſchikken, en zich van die manier van zeggen te bedienen, welke geſchikt is om harten te ſtreelen, en zugt tot deugd in dezelven te ontvonken.

Een eerlijk en braaf man is wel altijd burger in alle tyden en plaatſen; doch het is (gelijk wy zeiden) geenszins om het even in welken tijd en in welk land hy geleefd hebbe. Uit dien hoofde vorder ik dat een lofredenaar wete welke de toeſtand ware van dien tijd, waarin hy, die geprezen wordt, geleefd heeft, welke zeden toen geheerscht hebben, welke de ſtaat der konſten en wetenſchappen geweest zy, en welke ſtaatsgeſteltenis plaats hadde. Want indien hy van deze byzonderheden onkundig is, hoe zal hy dan, by het roemen van eenen veldheer, aan anderen kunnen toonen welke zwarigheden hy overwonnen, welke voordeelen hy zynen

mede-

medeburgeren aangebragt hebbe, of hoe ervaaren hy in het voeren van den oorlog geweest zy? Even weinig zal hy aan den pligt van een' goed' lofredenaar beantwoorden, in het pryzen van eenen geleerden of van eenen konſtenaar, wanneer hy niet volkomen begrijpt tot welken trap van volmaaktheid de eerſte de geleerdheid, de laatſte de konſten of wetenſchappen gebragt vond, welke vermeerdering of ſieraden hy ten aanzien van dezelven te weeg bragt, in welk opzigt hy ondernam dezelven te verbeteren, en in welk opzigt hy ze genoegzaam volmaakt en verbeterd gelaten heeft. Indien hy zoo zijn wil als wy hem hier hebben afgeſchilderd, dan moet hy zich vooral aanpryzen door de oeffeninge van die deugd, wier verhevenheid hy in een' ander' loffpraken waardig agt. Want indien hy niet voelt door de beſeffinge van het eerlyke en betamelyke zeer ſterk getroffen te worden, dan zal het hem niet ſlegts onmogelijk zijn zyne toehoorders en lezers te overtuigen, en derzelver harten te treffen, maar hy zal by welmeenenden geenen ingang altoos vinden. *Cicero* vindt zeer veel genoegen in dien *Hektor* by *Naevius* (88), die zich niet ſlegts verheugt omdat hy geprezen wordt, maar 'er byvoegt ook van een' lofwaardig' man, naardien die lof hem eerſt aangenaam voorkwam, welke toegebragt werd van zulken, die zelven door hun gedrag lof gewonnen hadden. Dit is ook oudstijds ten hoogſten goedgekeurd geworden door *Markus Antoninus*, in zyne bedenkingen over de dingen, welke hy oordeelde dat tot hemzelven behoorden (89). — „ Men moet de hoogagting niet by elkeen „ naarjagen, maar alleenlijk by zoodanigen, die hun gedrag overeenkomſtig „ met

(88) *ad Famil. Libr.* 5. *Epiſt.* 12. *confer. Ep.* 6. *Libr.* 15.
(89) *Libr.* 3. §. 4. *p.* 12. *edit. Gatakeri.*

„ met de natuur inrigten. Wy agten dan den lof der genen niets, die de „ goedkeuring van zichzelven niet wegdragen." Hy, die genegen is om te pryzen, volge ook, om het gevoelen van zyne goede trouw te verſterken, en des te meer gezags te hebben, het oordeel van *Themiſtius*, die zoo naauwgezet en eerlijk was dat hy geenen huisgenoot tot eenen lofredenaar wenschte te hebben, wanneer hy zegt (90): „ Doch mijns oordeels „ behoort geen huisgenoot de verbreider of getuige te zijn van onzen „ lof; want ik beſpeur niet dat die kampvegter, met aller agting bekroond „ en vereerd wordt, wien de meeſter van het ſpel alleen, of tafelvrienden geprezen hebben; maar de eer is voor hem, wien velen in de „ oeffenperken den hals hebben ligtelijk zien rekken en de zware gewigten dragen."

Gelijk het derhalven eenen lofredenaar betaamt te zorgen dat hy onder geen vermoeden valle van te willen vleyen, en hy dit ſteeds in het oog moet houden, zoo moet hy, die de zugt om de deugd te omhelzen in anderen wil verwekken, ter bereikinge van zijn oogmerk, vooral zelf al het vermogen en de ſchoonheid der deugd gewaar worden. Wy zijn allen voornamelijk geboren en in de waereld verſchenen om de deugd te oeffenen: deze is het alleen, die ons altijd gelukkig moet maken. Deze moet dan een lofredenaar aan den eenen kant zelf bezitten: aan den anderen kant moet hy haar voor het oog van anderen afmalen, en de menſchen als in eenen ſpiegel leeren zien op het gedrag van doorlugtige mannen, opdat zy zich naar het zelve ſchikken en vormen. Dit was al in de oude tyden de nuttige les der geleerde Grieken, Zy wilden „ dat „ men

(90) *Orat.* XXIII. *pag.* 291. *edit. Harduini.*

„ men als in eenen ſpiegel op het levensgedrag der menſchen zoude zien, „ en overeenkomſtig met hunne deugden zijn eigen gedrag inrigten."

Het voorgeſtelde in deze geheele verhandeling komt derhalven eindelijk hierop uit dat over die mannen, die door hunne voortreflyke daden, of door hunne zeden, de belangen van het menſchelijk geſlagt bevorderd hebben, lofredenen worden opgeſteld, en wel zoo dat anderen ter hunner navolginge opgewekt, en tevens behoorlyke eerbewyzen aan de deugd geſchonken worden. Indien wy zekeren weg en wyze om dit wel te volvoeren hebben aangewezen, dan meenen wy ook aan de voorgeſtelde vrage voldaan te hebben.

Widener Library
3 2044 092 544 857